

Proizvodnja nagrobnih spomenikov v notranjosti rimske province Dalmacije

Edisa
Lozić

Edisa Lozić

**PROIZVODNJA NAGROBNIH SPOMENIKOV V NOTRANJOSTI RIMSKE
PROVINCE DALMACIJE**

Recenzentki Jana Horvat, Branka Migotti
Urednica Mateja Belak
Lektura Špela Križ
Zemljevidi in fotografije Edisa Lozić, Benjamin Štular
Tehnično uredništvo in prelom Mateja Belak
Izdali in založili ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC
Zanje Oto Luthar, Anton Velušček
Glavni urednik založbe Aleš Pogačnik

Prva e-izdaja; Ljubljana 2018

Naslovnica Nagrobna stela iz Krnjeuše, hrani: ZMBiH, inv. št. 205 (*kat. št. 45*, foto: B. Štular)

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI -ID= 295375616
ISBN 978-961-05-0097-1 (pdf)

Knjiga je prosto dostopna: / The book is freely available: http://iza.zrc-sazu.si/pdf/e_mo-nografije/Lozic_09_2018.pdf = <http://zalozba.zrc-sazu.si/p/1524>

<https://doi.org/10.3986/9789610500971>

© 2018, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC

Vse pravice pridržane. Noben del te knjige ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

PROIZVODNJA NAGROBNIH SPOMENIKOV V NOTRANJOSTI RIMSKE PROVINCE DALMACIJE

Edisa Lozić

LJUBLJANA 2018

VSEBINA

Zahvala.....	7
1. UVOD	9
Modeli raziskav proizvodnje	11
Kamnoseška proizvodnja v notranjosti Dalmacije	12
Izbor gradiva	13
Zgodovina raziskav	13
Struktura študije	14
2. MAKROSKOPSKA PETROGRAFSKA ANALIZA.....	15
Uvod	15
Metoda.....	15
Opisi litotipov	16
Potencialne izvorne lokacije kamnin.....	18
Severna Bosna in Hercegovina.....	18
Severozahodna Bosna in Hercegovina.....	19
Jugozahodna Bosna in Hercegovina.....	20
Osrednja Bosna in Hercegovina.....	24
Vzhodna Bosna in Hercegovina	29
Sklep.....	34
3. TIPOLOŠKA ANALIZA	37
Izhodišča in metode.....	37
Nagrobne stele	38
Stele tipa A	38
Stele tipa B.....	39
Pepelnice	43
Pepelnice tipa A.....	43
Pepelnice tipa B.....	45
Pepelnice tipa C.....	45
Pepelnice tipa D	45
Pepelnice tipa E.....	46
Pokrovi pepelnic	46
Pokrovi tipa A.....	46
Pokrovi tipa B.....	47
Pokrovi tipa C.....	47
4. ANALIZA PROSTORSKE RAZPROSTRANJENOSTI DEFINIRANIH TIPOV, PODTIPOV IN RAZLIČIC...	49
Izhodišča	49
Proizvodna središča	54

5. ORGANIZACIJA IN PROCES PROIZVODNJE NAGROBNIH SPOMENIKOV	61
Izhodišča	61
Organizacija proizvodnje nagrobnih spomenikov v notranjosti province Dalmacije.....	62
Proizvodnja pepelnic in pokrovov.....	62
Proizvodnja nagrobnih stel.....	62
6. SKLEP	65
7. LITERATURA	67
KATALOG SPOMENIKOV	81
Opis kataloga	81
Indeks najdišč	82
Severna Bosna in Hercegovina (kat. št. 1 in 2)	84
Zahodna Bosna in Hercegovina (kat. št. 3–49)	86
Jugozahodna Bosna In Hercegovina (kat. št. 50–102)	112
Južna Bosna in Hercegovina (kat. št. 103–118)	137
Osrednja Bosna in Hercegovina (kat. št. 119–170)	147
Vzhodna Bosna in Hercegovina (kat. št. 171–197)	181
Črna Gora (kat. št. 198–206)	200
Srbija (kat. št. 207 in 208)	205

ZAHVALA

Raziskava temelji na podatkih o rimskodobnih nagrobnih spomenikih v rimski provinci Dalmaciji, ki sem jih zbrala v doktorskem študiju na Univerzi v Ljubljani (2009–2013). V naslednjih letih sem analizo spomenikov še dopolnila in nadgradila.

Veliko vlogo je imel geolog Igor Rižnar, brez katerega velik del raziskave ne bi bil mogoč. Zahvala gre tudi Jani Horvat, ki je verjela v objavo pričujočega dela in s svojimi komentarji poskrbela, da je tekst objavljen v obliki knjige, besedilo jasno in prijazno bralcu. Za strokovne komentarje in prodorne pripombe se zahvaljujem Branki Migotti in Benjaminu Štularju. Zahvaljujem se sodelavcem v Zemaljskem muzeju (Adnan Busuladžić), Zavičajnem muzeju Konjica (Ibrahim Turak), Zavičajnem muzeju Travnik (Fatima Maslić, Ajla Sejfuli) in Frančiškanskem samostanu Visoko (fra. Zvonko Miličić), ki so mi omogočili dostop do muzejskih zbirk in zbiranje potrebnih informacij in slikovnega gradiva. Pridobivanje in dopolnitev znanja s področja analiz GIS na Univerzi Franche-Comté v Besançonu ter v evropskem arheološkem raziskovalnem centru Bibracte Glux-en-Glenne mi je z raziskovalno štipendijo omogočil Francoski institut Charles Nodier. Zahvaljujem se tudi Založbi ZRC in celotnemu Inštitutu za arheologijo, posebej recenzentki Jani Horvat, ki so omogočili izdajo knjige v okviru zbirke e-monografij.

Ne nazadnje se zahvaljujem Benjaminu in družini za vso podporo.

Edisa Lozić

V Ljubljani, maj 2018

1. UVOD

Sl. 1: Rimska provinca Dalmacija
(naselja po The Barrington Atlas of the Greek and Roman World, Princeton University Press, 2000).

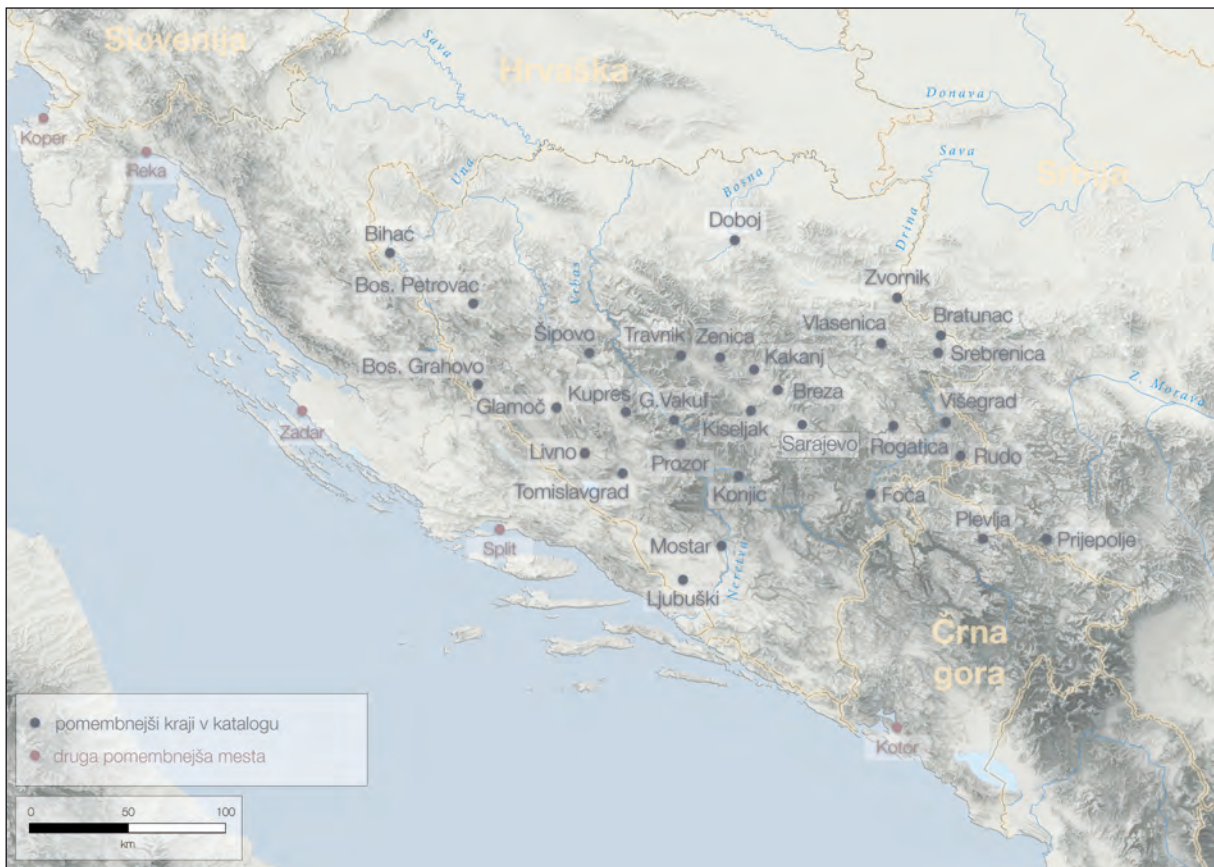
Pričujoča študija se ukvarja z vprašanjem organiziranosti kamnoseške proizvodnje nagrobnih spomenikov v notranjem delu rimske province Dalmacije.

Ta je obsegala veliko območje – od ustja reke Rače v Istri na severu vse do Lješa v Albaniji na jugu. Jadranska obala je določala potek meje na njenem južnem in zahodnem robu, od koder se je proti notranjosti širila skoraj do samega roba Dinaridov, vzhodna meja pa je segala do pomečij Kolubare in Ibarja v Srbiji (sl. 1).¹

¹ Alföldy 1965, 27; Wilkes 1969, xxi; Matijašič 2009, 184–185; Bojanovski 1988a, 325.

Na kulturnozgodovinski razvoj te province je močno vplivala geografija oziroma njene reliefne danosti. Planinski masivi Dinarskega gorstva so pomenili izrazito pregrado, ki je ločevala provinco na obalni in hribovit notranji del. Razlika med obema regijama se najbolj kaže v urbanizaciji. Obalni del province z ugodnimi klimatskimi razmerami, predvsem pa svojo prometno infrastrukturo (cestno mrežo in možnostjo plovbe) je privlačil priseljence iz Italije.² Obalna mesta oziroma

² Wilkes 1969, 262.

Sl. 2: Območje raziskav (vir: Open Street Maps, SRTM CGIAR v 4. 1).

kolonije so bili ustanovljeni v sredini 1. st. pr. n. š. in so v 1. st. dosegli vrhunec.³

V notranjem delu province je urbanizacija potekala nekoliko drugače. Epigrafski dokazi kažejo, da se je razvoj mest začel kot enkratno dejanje, skupaj s podelitvijo pravnega statusa in rimskega državljanstva.⁴ Prva mesta so bila ustanovljena v flavijskem obdobju (*Bistue Vetus*, *Bistue Nova*, Rogatica, Skelani).⁵ Centri na današnjih kraških poljih (Livanjsko, Glamoško in Duvanjsko polje) so status municipija dobili pod Hadrijanom, nikoli pa se niso razvili v pomembna urbana središča.⁶ Za časa Marka Avrelija so status municipija dobila predvsem naselja na vzhodu province: Domavija (Gradina pri Srebrenici), *Maleusa* (Visibaba pri Požegi), *Municipium S...*⁷ Ta mesta so vrhunec razvoja dosegla šele v 3. stoletju. V tem obdobju so se zaradi gospodarskega razvoja in trgovine oblikovale okoliščine za prihod priseljencev, razvoj skupnosti in večanje ekonomske moči posa-

meznikov.⁸ Večina mest je ohranila status municipija. Ena od izjem je Domavija, ki je status kolonije dobila razmeroma pozno, za časa Septimija Severa.⁹

Ta dinamika v mnogočem temelji na možnosti razvoja trgovskih povezav. Obalni del province s številnimi pristanišči je bil predvsem v 1. in 2. stoletju intenzivno vključen v trgovsko mrežo, ki se je širila prek celotnega Mediterana. Notranjost province je bila v to mrežo vključena v veliko manjšem obsegu in tudi nekoliko kasneje, predvsem zaradi izvoza surovin oziroma zaradi svojih naravnih virov.¹⁰

Pri tem je bil izjemno pomemben dejavnik promet. Tega je poleg gorskih pregrad oteževalo pomanjkanje rečne plovbe, ki je bila verjetno mogoča le po Neretvi. Najpomembnejša povezava in komunikacija med obalo in notranjostjo province je bila mreža glavnih cest, ki so vodile iz Salone proti Panoniji. Prva trasa *Salona-Servitium* je potekala po dolini Vrbasa vse do Save oziroma do današnje Bosanske Gradiške; druga je vodila iz Salone

³ Matijašič 2009, 202.

⁴ Wilkes 1969, 262.

⁵ Wilkes 1969, 273.

⁶ Wilkes 1969, 357.

⁷ Wilkes 1969, 262–296.

⁸ Wilkes 1969, 293.

⁹ Alföldy 1965, 155.

¹⁰ Wilkes 1969, 407; Glicksman 2005, 189–224.

do današnje Breze (*He(dum?) ca(stellum?)*), en krak se je odcepil proti Domaviji. Tretja trasa proti Sisciji (Sisak) je v enem delu vodila prek današnjih Bosanskega Graha in Drvarja do Bosanskega Petrovca in naprej proti Prijedoru do Bosanske Dubice in Siscije (sl. 1).¹¹

Provinca Dalmacija je bila torej geografsko, družbeno, politično in ekonomsko razdeljena na obalno območje in notranjost, kjer je bila cestna mreža bolj ali manj edina zanesljiva prometna povezava.¹² Prostor raziskave predstavlja drugi del, notranjost rimske province Dalmacija (sl. 2). Vprašanje prometne dostopnosti ima ključno vlogo pri razumevanju te študije, predvsem ko gre za organiziranost dobave kamnitega materiala.¹³

Odsotnost večjih urbanih središč na tem odmaknjenem območju pogloblja vtis izoliranosti. Vendar številni kamnoseški izdelki pričajo o organizirani proizvodnji, prek katere se je grško-rimska umetniška tradicija prenesla globoko v notranjost province.¹⁴

Ključno vprašanje, na katerega v monografiji odgovarjam, je, kako je bila organizirana proizvodnja kamnoseških izdelkov na tem prostoru. Cilj raziskave je bil prepoznati model kamnoseške proizvodnje, ki se je oblikoval na goratem in težko prehodnem območju, kjer so možnosti vodnega transporta kamnitega materiala minimalne.¹⁵ Študijo sem izvedla na primeru nagrobnih spomenikov, odkritih na ozemlju notranjega dela rimske province Dalmacije. Na notranjost province sem se omejila zato, ker na obalnem delu zaradi morskega prevoza in trgovine pričakujem drugačne modele proizvodnje.¹⁶ Predmet študije je torej kamnoseška proizvodnja, ki je delovala na ozemlju današnje Bosne in Hercegovine, zahodne Srbije in Črne gore. Organiziranost proizvodnje kamnoseških izdelkov in z njo povezana vprašanja dobave potrebnega materiala v tistih delih rimskega imperija, ki so odmaknjeni od glavnih (vodnih in kopenskih) prometnih žil in večjih urbanih središč, so bili doslej redko predmet obravnav.¹⁷

MODELI RAZISKAV PROIZVODNJE

Širše gledano, gre za področje raziskav, ki se ukvarja z mehanizmi proizvodnje nagrobnih spomenikov. Te je v petdesetih letih 20. stoletja v raziskave rimske provincialne arheologije vpeljal J. B. Ward-Perkins.¹⁸ Predstavil je pomemben koncept delovanja in organiziranosti rimskih imperialnih kamnolomov ter sistem trgovine z dekorativnim marmorjem na ozemlju nekdanjega rimskega imperija.¹⁹ Na podlagi svojih študij je sklepal, da je povečano povpraševanje po dekorativnem marmorju v 1. in 2. stoletju povzročilo reorganizacijo sistema nabave in proizvodnje kamnitih izdelkov. Zato se je v 2. stoletju razvil polindustrijski način proizvodnje ali proizvodnja polizdelkov. Gre za nedokončane izdelke (angleško *semi-finished stone products*), za katere sta značilna množična proizvodnja in kopičenje v distribucijskih središčih.²⁰ Študije rimskodobne trgovine s kamnitim materialom, ki jih je Ward-Perkins izvedel med letoma 1951 in 1980, so temelj številnim pomembnim poznejšim študijam, ki izhajajo iz posameznih aspektov Ward-Perkinsovega modela.²¹ Skupno jim je to, da v svojih raziskavah v ospredje postavljajo problematiko provenience materiala ter se ukvarjajo z vprašanjem proizvodnje, distribucije in koncepta trgovine z marmornimi izdelki po celotnem rimskem imperiju. Konceptni okvir Warda-Perkinsa je v zadnjih letih kritiziral Ben Russell.²² Zavrača idejo množične polindustrijske proizvodnje, ki naj bi narekovala kamnoseško proizvodnjo, raztreseno po celotnem rimskem imperiju, in poudarja obstoj raznovrstnih praks na ozemlju nekdanjega rimskega imperija, ki so vplivale na distribucijo izdelkov iz marmorja.²³ Pri kamnoseški proizvodnji poudarja večjo vlogo naročnikov in zmanjšuje vlogo kamnolomov in delavnic.²⁴ V nasprotju z Wardom-Perkinsom Russell vrača naročnika v sam začetek proizvodnega procesa. Naročnika vidi kot glavnega akterja pri proizvodnji.²⁵ Predstavljena modela se torej ukvarjata z organiziranostjo kamnoseške proizvodnje marmornih izdelkov in trgovine z njimi, s čimer skušata predvsem oceniti njihov pomen v širšem ekonomskem kontekstu rimskega imperija. Kot izhodišče raziskav sta

¹⁸ Ward-Perkins 1951, 277–304; id. 1956, 10–16; id. 1957, 455–467; id. 1958, 96–104; id. 1963, 119–124; id. 1969, 109–145; id. 1977, 191–238; id. 1980b, 23–69.

¹⁹ Ward-Perkins 1980b, 23–69; id. 1992a, 13–22; id. 1992b, 23–30; id. 1992c, 31–38; id. 1992d, 39–54; id. 1992e, 61–105.

²⁰ Ward-Perkins 1980a, 325; prim. id. 1992b, 63.

²¹ Dodge 1991, 28–50; Peacock 1994, 361–363; Waelkens 1982; id. 1985, 641–653; Fant 1989; id. 1993, 145–179; id. 2001, 167–198; Pensabene 1994; id. 1998, 333–391; id. 2002, 3–68; id. 2012, 731–743; Jongstra 1995; Maischberger 1997; Clarke 2008, 687–703; Hirt 2010; Russell 2013.

²² Russell 2013.

²³ Russell 2013.

²⁴ Russell 2013.

²⁵ Russell 2013.

¹¹ Matijašič 2009, 196–198.

¹² Wilkes 1969, 407.

¹³ Russell 2013, 105–106.

¹⁴ Paškvalin 2012, 512.

¹⁵ Cvijić 1987, 25–42.

¹⁶ Prim. Cambi 1988; id. 1993b, 77–90; id. 2010.

¹⁷ Prim. Hayward 2009; Taelman 2014, 175–194.

koncepta primerna za razumevanje trgovine z dragocenim materialom (marmor), z možnostjo dostopa do rečnega in/ali morskega prevoza.

Če želimo spoznati delovanje proizvodnje in distribucijo kamnoseških izdelkov v odmaknjenih delih rimskega imperija, kjer je pot teh izdelkov večinoma vezana na kopenski transport, moramo izhajati iz istih vprašanj.

KAMNOSEŠKA PROIZVODNJA V NOTRANJOSTI DALMACIJE: HIPOTEZE IN METODA

Na vzhodni jadranski obali in v njenem zaledju so proizvodna središča kamnitih (antropomorfnih) nagrobnih spomenikov v predrimski fazi poznana v Nezakciji (Istra), okolici Bihaća in na območju današnjih Borčanov (Tomislavgrad).²⁶ V predrimsko skupino nagrobnih spomenikov uvrščam tudi helenistične stele obalnega dela srednje Dalmacije, ki so se pojavile z grško kolonizacijo, in tako imenovane cipuse z južnega dela vzhodne Jadranske obale.²⁷ S prihodom rimske oblasti in razvojem mest – predvsem pa v večjih obalnih središčih (Salona, Naron) – se kamnoseške delavnice nagrobnih spomenikov pojavijo že v poznorepublikanskem obdobju.²⁸ Zaradi vojaške navzočnosti v 1. stoletju v legijskih taborih v Ivoševcih (*Burnum*) in Tiluriju (*Tilurium*) v zaledju Salone so začele delovati kamnoseške delavnice, ki so proizvajale značilne arhitektonske vojaške stele z vrati.²⁹ Pomembno izhodišče za raziskavo so nagrobne plošče z latinskim napisom iz časa pozne republike ali 1. stoletja, odkrite v naselju Ruduša pri Sinju.³⁰ Kažejo na to, da so nekatere lokalne skupnosti zelo hitro sprejele označevanje grobov s kamnito ploščo.³¹ Pri tem je pomembno poudariti, da k njihovu razvoju niso pripomogle kamnoseške delavnice v urbanih središčih ali legijskih taborih.³² Plošče iz Ruduše so izdelane iz mehkega lokalnega apnenca, ki je enostaven za obdelavo in je omogočal izdelavo okrasa v tehniki lesoreza.³³ Različne rešitve postavitve notranje strukture plošč, večšina izdelave ter oblike kažejo, da plošče niso

nastale v eni profesionalni kamnoseški delavnici, ampak so verjetno nastajale pod rokami različnih “mojstrov”.³⁴

Iskanje konceptualnega modela kamnoseške proizvodnje z uporabo novega pristopa pri analizi izdelkov rimske kamnoseške produkcije, odkritih na sicer zelo težko prehodnem terenu obravnavanega območja, ki ga planinski masivi delijo na številne izolirane geografsko zaprte enote, je temeljni cilj te raziskave.³⁵

Ena od rešitev je možnost oblikovanja večjih proizvodnih središč, ki bi s polizdelki oskrbovala širši prostor (regionalnega pomena, primer sosednje province Panonije),³⁶ druga pa, da so se v času rimske oblasti na nekaterih geografskih območjih oblikovala lokalna kamnoseška proizvodna središča (po vzoru proizvodnje nagrobnih plošč iz Ruduše), ki so za delovanje uporabljala lastne vire apnenca. Hipoteza študije temelji na drugem modelu. Njen namen je torej prepoznati lokalna kamnoseška središča v notranjosti rimske province Dalmacije, locirati njihove vire kamnin ter ugotoviti model rimske proizvodnje kamnitih nagrobnih spomenikov na tem prostoru.

Metodološko ostajamo v okvirjih modela Warda-Perkinsa, predvsem v delu o tipoloških izhodiščih. Z določanjem osnovne sheme spomenika sem opredelila tip v okviru posameznih sepulkralnih kategorij s ciljem prepoznati teritorialne koncentracije posameznih tipoloških karakteristik spomenikov. Pri tem sem izhajala iz predpostavke, da so posamezna kamnoseška središča razvila specifične formalne značilnosti znotraj osnovnih shem posameznih sepulkralnih kategorij. S kartiranjem spomenikov s specifičnimi oblikovnimi značilnostmi znotraj njihove osnovne sheme sem prostorsko omejila in definirala posamezna območja, ki dajo slutiti obstoj lokalnih kamnoseških proizvodnih središč. Da bi lahko odgovorila na postavljena vprašanja, sem se takoj soočila s problemom stanja raziskav oziroma slabe raziskanosti tukajšnjih kamnolomov in pomanjkanjem relevantnih podatkov o materialni osnovi nagrobnih spomenikov, ki bi mi omogočili določiti izvorno lokacijo materiala oziroma lokacijo rimskega kamnoloma.³⁷ Podatki o materialni osnovi, ki so ključni za reševanje teh vprašanj, so pogosto ostali del grobe deskriptivne navedbe podatkov ob objavi.³⁸ Takšno stanje raziskav,

²⁶ Cambi 1984, 105–117; Kukoč 1987, 75–112; Cambi 2002, 15–22; Jurkić 2005, 31–39; Raunig 2004, 191–230; Kukoč 2009, 39–120; Cambi 2013, 395–419.

²⁷ Cambi 2013, 414; Rendić-Miočević 1989c, 597–611.

²⁸ Cambi 2002, 149.

²⁹ Cambi 1994, 147–181; id. 2002, 150; Zaninović 1984, 69; Medini 1984, 107–126; Cambi 1994, 37; Tončinić 2011, 16; Miletić 2013, 419–442; id. 2015, 357–370.

³⁰ N. Cambi stele iz Ruduše datira v čas pozne republike (Cambi 2013, 414). B. Gabričević jih datira v nekoliko kasneje, in sicer v 1. st. (Gabričević 1983, 33–96).

³¹ Gabričević 1983, 33–96.

³² Gabričević 1983, 52.

³³ Gabričević 1983, 44.

³⁴ Gabričević 1983, 49.

³⁵ Cvijić 1987, 25–42.

³⁶ Primer sosednje rimske province Panonije (prim. Djurić 1991, 100).

³⁷ To stanje potrjuje popis rimskodobnih kamnolomov (The Stone Quarries Database), ki ga je izdelal B. Russell v okviru projekta The Oxford Roman Economy Project (http://oxrep.classics.ox.ac.uk/databases/stone_quarries_database/)

³⁸ Prim. Paškvalin 2000, 177–190; Škegro 2003, 135–164; id. 2005, 55–61; Čremošnik 1956, 127–136; id. 1957a, 163–172.

skupaj s podatki, ki so bili na voljo, je narekovalo metodološki pristop, za katerega bi lahko rekli, da gre pravzaprav za obliko napovednega modela.³⁹ Na drugi strani je bilo treba izdelati novo tipologijo z novimi jasnimi tipološkimi kriteriji, ki imajo izhodišče v formalni analizi. Navedeni metodološki pristop do zdaj ni našel mesta v raziskavah rimskih nagrobnih spomenikov, odkritih na tem prostoru. Dosedanje analize nagrobnih spomenikov so se osredotočale zgolj na posamezne aspekte ikonografske in slogovne interpretacije.⁴⁰ V tej študiji sem raziskavo izvedla z vidika oblikovanja proizvodnih središč. V ospredju sta raziskava izvora materiala in prepoznavanje izdelkov posameznih proizvodnih središč. V obravnavo nisem vključila razprave o motivih in dekoraciji nagrobnikov. Umetnostnozgodovinski vidik je izključen, ker ga je za razumevanje proizvodnje v začetni fazi treba (iz)ločiti.⁴¹

IZBOR GRADIVA

V študiji sem se osredotočila na nagrobne spomenike, ki predstavljajo dovolj številčen in prostorsko enakomerno razporejen vzorec. Analize materiala sem opravila na nagrobnikih različnih oblik (stele, pepelnice, are itd.), saj sem želela zajeti čim večji vzorec nagrobnikov. V nadaljevanju sem študijo izvedla na treh oblikah spomenikov: stelah, pepelnicah in pokrovih. V tem delu sem številčno dopolnila bazo spomenikov zato, da bi čim bolj jasno zajela tipološko-kronološki okvir. Ostale oblike (are, edikule, reliefne plošče) niso bile zajete v tipološko analizo, saj njihova ohranjenost ali število nista omogočala tovrstnih analiz. Ker gre za kamnite bloke, sem izhajala iz predpostavke, da nagrobni spomeniki niso bili odkriti daleč od najdiščne lokacije.

ZGODOVINA RAZISKAV

Obravnavano gradivo je bilo v preteklosti objavljeno v številnih, predvsem serijskih publikacijah. Z ustanovitvijo Zemaljskega muzeja leta 1888 in z začetkom izdajanja *Glasnika Zemaljskog muzeja* leto kasneje je bil postavljen temelj za objave gradiva. Zasluge za številne objave rimskih nagrobnih spomenikov vse do prve svetovne vojne imajo C. Patch, F. Fiala, V. Radimský,

Ć. Truhelka in A. Hoffer.⁴² Objavljeno gradivo je bilo opremljeno z vsemi potrebnimi podatki o spomenikih, spremljale so jih odlične risbe. Gradivo, odkrito v obdobju med obema vojnama, je v *Glasniku* objavljajal predvsem D. Sergejevski.⁴³ Del rimskih nagrobnih spomenikov iz Bosne in Hercegovine in severnega dela Črne gore (Komini, Pljevlja, Kolovrat) je bil objavljen v zvezkih serije *Spomenik SANU*, ki ga je izdajala Srbska kraljeva akademija.⁴⁴

Po letu 1945 je D. Sergejevski nadaljeval objavlanje gradiva, shranjenega v Zemaljskem muzeju.⁴⁵ Kamniti nagrobni spomeniki so bili predmet razprave, v kateri je skušal osvetliti vprašanja avtohtonega kulturnega elementa, ohranjenega na kamnitih antičnih spomenikih.⁴⁶ Avtorji pomembnejših kasnejših razprav o gradivu iz okolice Bihaća, pri katerih je bilo v ospredju vprašanje datiranja, so poleg D. Sergejevskega še A. Stipčević, B. Čović in R. Vasić, E. Pašalić ter D. Rendić-Miočević.⁴⁷ V petdesetih letih 20. stoletja je gradivo iz okolice Konjica v *Glasniku* objavila I. Čremošnik.⁴⁸ V šestdesetih letih je to gradivo postalo del onomastičnih študij G. Alföldyja in R. Katičića.⁴⁹ Posamezni spomeniki so bili objavljeni v zbornikih manjših krajevnih muzejev (npr. Zavičajni muzej Travnik, Zavičajni muzej Trebinje, Muzej Istočne Bosne v Tuzli itd.).⁵⁰ Od konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let 20. stoletja zasledimo sporadične objave gradiva izpod peresa I. Bojanovskega.⁵¹ Gradivo iz vzhodnega dela province Dalmacije oziroma z najdišč Pljevlja, Komini in Kolovrat je od konca šestdesetih in vse do začetka devetdesetih objavljajal A. Cermanović-Kuzmanović.⁵²

⁴² Radimský 1892d 117–127; id. 1892b, 332–336; id. 1893, 575–636; id. 1894, 3–17; Truhelka 1890b, 95–99; id. 1890a, 188–191; 1892a, 340–365; id. 1892b, 315–320; id. 1893a, 685–699; id. 1893b, 308–314; id. 1894; Fiala, Patsch 1895, 257–283; Patsch 1896a, 243–295; id. 1897a, 177–241; id. 1899, 154–256; id. 1900b, 169–193; id. 1902b, 61–130; id. 1904a, 171–300; id. 1904b, 307–365; id. 1907b, 431–470; Hoffer 1895, 43–61.

⁴³ Sergejevski 1927, 255–265; id. 1928, 79–97; id. 1930, 157–166; id. 1932, 35–56; id. 1933, 7–14; id. 1934b, 5–27; id. 1935, 17–22; id. 1936b, 3–14; id. 1938, 95–131; id. 1944, 1–20.

⁴⁴ Sergejevski 1934b, 5–27; id. 1938, 95–131; id. 1940, 133–160.

⁴⁵ Sergejevski 1948, 177–180; id. 1949–1950, 45–93; id. 1952, 41–57.

⁴⁶ Sergejevski 1965b, 119–141.

⁴⁷ Stipčević 1963; Vasić 1967b, 47–57; id. 1967a, 217–231; Pašalić 1984, 191–307; Rendić-Miočević 1982, 1–14.

⁴⁸ Čremošnik 1954a, 179–188; id. 1956, 127–136; id. 1957a, 163–172; id. 1957b, 143–162; id. 1959, 103–109.

⁴⁹ Alföldy 1965; id. 1969; Katičić 1962, 95–120; id. 1963, 255–292; id. 1964, 9–58; id. 1965, 53–86.

⁵⁰ Lozić 1959, 37–42; Bojanovski 1965, 101–110; id. 1977, 67–98.

⁵¹ Bojanovski 1967, 143–164; id. 1970, 5–18; id. 1967, 143–164; id. 1977, 67–98; id. 1978a, 161–187; id. 1978c, 115–125; id. 1982a, 89–120; id. 1982b, 15–49.

⁵² Cermanović-Kuzmanović 1969, 101–107; Cermanović-

³⁹ Prim. Clarkson, Bellas 2014, 324–333.

⁴⁰ Sergejevski 1928, 79–97; id. 1930, 157–166; Mirković 1975, 95–108; Paškvalin 2000, 177–190; Škregro 2003, 135–164; id. 2005, 55–61; Čremošnik 1956, 127–136; Čremošnik 1957a, 163–172; Imamović 1979, 127–131; Rendić-Miočević 1982, 1–14; Paškvalin 1983a; id. 1983b, 109–125; id. 1986, 153–162; id. 2000, 177–190; Schönauer 2001, 223–515.

⁴¹ Prim. Ward-Perkins 1980b, 23–69; id. 1992a, 13–22; id. 1992b, 23–30; id. 1992c, 31–38; id. 1992d, 39–54; Russell 2011, 123–124.

V osemdesetih letih 20. stoletja so objave gradiva z ozemlja Bosne in Hercegovine v *Glasniku Zemaljskog muzeja* dopolnjevale posamezne razprave o rimskodobnih kamnitih spomenikih v publikaciji *Godišnjak*, ki ga je izdajala Akademija znanosti in umjetnosti Bosne in Hercegovine (*Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*).⁵³ Najpopolnejša objava korpusa rimskih nagrobnih spomenikov z ozemlja Bosne in Hercegovine, z zbranimi epigrafskimi podatki, formalno in ikonografsko analizo ter slikovnim gradivom, je zajeta v doktorski disertaciji V. Paškvalina (izdelana pod mentorstvom D. Rendića-Miočevića) z naslovom *Sepulkralni spomenici rimskog doba s područja Bosne in Hercegovine* iz leta 1983, ki je bila v knjižni obliki objavljena konec leta 2012.⁵⁴ V disertaciji je zbral vse tedaj znane spomenike, objavljene v različnih publikacijah. Paškvalin je na podlagi zbranega gradiva skušal odgovoriti na kulturnozgodovinsko problematiko rimskodobnih nagrobnih spomenikov z območja Bosne in Hercegovine.⁵⁵ Vprašanje kamnoseških proizvodnih središč v tem delu ni bilo obravnavano. V prvih desetletjih 21. stoletja je k poznavanju gradiva iz okolice Bihaća pripomogla B. Raunig.⁵⁶ Del objavljenega gradiva, odkritega v zadnjem desetletju v Livnu, Tomislavgradu in okolici Bosanskega Grahova, je dostopen v publikacijah *Opisavla arheologica*⁵⁷ in *Vjesniku arheološkog muzeja Zagreb*.⁵⁸ K širšemu poznavanju spomenikov iz vzhodnega dela province Dalmacije sta z objavo monografij v *British Archaeological Reports* pripomogli R. Zotović in M. Mirković.⁵⁹ Med študijami zadnjega desetletja je treba omeniti delo D. Tončinića o vojaških nagrobnih spomenikih, v katerem so zajete nekatere stele iz Hardomilja.⁶⁰ Istega leta je izšla študija *Antički natpisi u Crnoj Gori* avtorja Jovana Martinovića, v kateri je zajeto gradivo z najdišč Komini in Pljevlja.⁶¹ Nagrobni spomeniki, odkriti na ozemlju Bosne in Hercegovine, v zadnjem času služijo kot pomemben epigrafski vir za različne historične študije.⁶² Pred kratkim je bilo odprto tudi pomembno vprašanje tipologije, in sicer na pepelnicah iz Zemaljskega muzeja.⁶³

Kuzmanović, Srejić, Marković 1972; Cermanović-Kuzmanović 1978, 325–330; id. 1979, 46–48; id. 1980–1981, 103–107; id. 1990, 227–234.

⁵³ Cambi 1982, 91–107.

⁵⁴ Paškvalin 2012. Monografijo sta uredila B. Govedarica in N. Cambi.

⁵⁵ Paškvalin 1996b, 117–146.

⁵⁶ Raunig 2001, 214–220; id. 2004; id. 2007, 97–124.

⁵⁷ Marić 2005, 159–171.

⁵⁸ Škegro 2003, 135–164; id. 2005, 55–61; Škegro, Šimić, Marić 2008, 259–288; Marijan 2000, 165–186.

⁵⁹ Zotović 2002; Mirković 2012.

⁶⁰ Tončinić 2011.

⁶¹ Martinović 2011.

⁶² Mesihović 2011; id. 2008, 9–68; Sačić Beća 2018, 112–133; Marić 2014, 135–148.

⁶³ Busuladžić 2016a, 63–104.

STRUKTURA ŠTUDIJE

Pričujoče delo je razdeljeno na dva dela. V prvem so predstavljeni rezultati analiz materiala, temu sledi tipološka analiza. Drugi del obsega katalog nagrobnih spomenikov.

V prvem delu v kratkem *uvodu* predstavim osnovna izhodišča raziskave in preidem na analize. Najprej sem predstavila in interpretirala rezultate *makroskopske petrografske analize* materiala, ki je bila izvedena na nagrobnih spomenikih, shranjenih v Zemaljskem muzeju Sarajevo. Prav dostopnost spomenikov, na katerih je bilo mogoče izvesti analizo materiala, je narekovala prostorski okvir raziskave. Ker gre za prostorsko razmeroma široko zastavljeno študijo, sem ozemlje arbitrarno razdelila na več delov, in sicer na severni, severozahodni, jugozahodni, južni, osrednji in vzhodni del Bosne in Hercegovine.

V teh okvirjih sem predstavila rezultate analiz materiala z vsakega posameznega najdišča. V *tipološki analizi* sem upoštevala tudi stele, pepelnice in pokrove, ki niso bili zajeti v analizo materiala. Tako sem prostor raziskave nekoliko razširila proti vzhodu, kjer sem zajela manjši del spomenikov (nagrobne stele) iz jugozahodnega dela Srbije in severa Črne gore. Pri tipološki analizi arbitrarna delitev prostora ni bila upoštevana, saj je prostorski obseg narekovala distribucija posameznih tipov spomenikov. Na tipološko analizo se navezuje poglavje *Analiza prostorske razprostranjenosti posameznih tipov in podtipov*, v katerem sem na podlagi kartiranja posameznih tipov, podtipov in različic prostorsko definirala proizvodna središča. V poglavju *Organizacija in proces proizvodnje* se ukvarjam z razumevanjem procesov proizvodnje nagrobnih spomenikov, ki so vodili od vira materiala (kamnoloma) do naročnika. V *sklepu* sem navedla najpomembnejše ugotovitve raziskave.

2. MAKROSKOPSKA PETROGRAFSKA ANALIZA

UVOD

V tem poglavju so predstavljeni rezultati makroskopske petrografske analize materiala rimskih nagrobnih spomenikov, ki so bili odkriti na območju današnje Bosne in Hercegovine in so shranjeni v Zemaljskem muzeju Sarajevo ter datirani med 1. in 3. st. Izbrani metodološki pristop je omogočil prepoznati najverjetnejša izvorna območja apnenca, uporabljenega za izdelavo nagrobnih spomenikov. Rezultati študije kažejo na možnost obstoja številnih manjših rimskih kamnolomov.

Dosedanje analize nagrobnih spomenikov iz notranjosti province Dalmacije so se osredotočale zgolj na tipološke, ikonografske in umetnostnozgodovinske aspekte.⁶⁴ Podatki o materialni osnovi so pogosto ostali le del deskriptivne navedbe podatkov ob objavi spomenika. Cilj te raziskave je izdelati litološki opis nagrobnih spomenikov in identificirati njihovo najverjetnejše izvorno območje. Tako bi dobili vpogled v njihov geološki in geografski izvor, možne oskrbovalne/transportne poti in s tem povezane socialno-ekonomske vidike.

Osredotočila se bom na tri vprašanja:

1. Katere kamnine so bile uporabljene za izdelavo nagrobnih spomenikov?
2. Ali je mogoče locirati izvorno območje kamnin?
3. Ali je mogoče prepoznati transportno/tovorno pot?

⁶⁴ Sergejevski 1928, 79–97; id. 1932, 35–56; Rendić-Miočević 1948, 1–67; id. 1989b, 737–750; Čremošnik 1956, 127–136; id. 1957a, 163–172; id. 1963, 103–123; Mirković 1975, 95–108; Imamović 1979, 127–131; Škegro 2003, 135–164; id. 2005, 55–61; Paškvalin 1986, 153–162; id. 2000, 177–190; Schönauer 2001, 223–515; Zotović 2004, 19–38; Paškvalin 2012.

METODA

Delo je bilo razdeljeno v tri faze: v prvi sem ugotavljala tip materiala, uporabljenega za izdelavo nagrobnih spomenikov, v drugi sem se osredotočila na identifikacijo izvornega območja materiala, pri čemer sem poskušala ugotoviti najverjetnejšo lokacijo kamnoloma. V zadnji fazi sem poskušala prepoznati transportno pot kamnitega materiala.

Cilj prve faze dela je bil torej identificirati vrsto kamnin, uporabljenih za izdelavo nagrobnih spomenikov. Opravljen je bil makroskopski pregled 177 kamnitih spomenikov, shranjenih v Zemaljskem muzeju Sarajevo. Makroskopsko analizo je opravil I. Rižnar in z ročno geološko lupo definirall posamezne litotipe oziroma izdelal litološki opis.⁶⁵ V drugi fazi sem določala potencialna izvorna območja materiala. Dobljeni litološki opis vsakega posameznega nagrobnega spomenika sem primerjala z geološkimi podatki z Osnovne geološke karte SFRJ. V radiju vsaj 30 kilometrov od najdiščne lokacije sem prepoznala ustrezne litostratigrafske enote, ki bi lahko bile izvorno območje materiala, uporabljenega za izdelavo posameznega nagrobnika. Radij 30 kilometrov sem vzela kot izhodiščni okvir; novejša raziskava kažejo, da transportna pot gradbenega materiala med urbanimi središči in kamnolomi ni presegala 30 kilometrov.⁶⁶ Ker je dobava kamnitega materiala v vsaki posamezni (mikro)regiji odvisna od terenskih danosti in možnosti vodnega transporta, sem pri analizi upoštevala tudi topografske in hidrološke značilnosti prostora. Za to sem uporabila 25-metrski digitalni model reliefa in podatke o hidrologiji, pridobljene z digitalizacijo kart v merilu 1 : 50.000. Zbrano bazo podatkov torej sestavljajo trije sloji podatkov: arheološki (lokacija najdišča), geološki (identificirana litostratigrafska enota) in prostorski (topografski in hidrološki podatki). S prekritjem podatkovnih slojev sem za vsako najdišče v obliki karte prikazala območja ustreznih izdankov materiala. Na *sl. 7–16* so predstavljene samo tiste litostratigrafske enote,

⁶⁵ Dietrich, Skinner 1979; Kempe, Harvey 1983; Garri-son 2016, 174.

⁶⁶ Prim. Russell 2013.

Sl. 3: Apnenec litotipa A na pepelnici (kat. št. 14).
(Foto: I. Rižnar)

Sl. 4: Apnenec t.i. "bihacita" iz današnjega kamnoloma.
(Foto: I. Rižnar)

ki so oddaljene do 30 km od najdišča posameznega spomenika in se ujemajo z opredeljenim litotipom. V kolikor je bila možnost rečnega transporta, sem ta radij razširila na 60 km. Na podlagi izdelanih kart sem prepoznavala najverjetnejše izvorno območje materiala. Ta metodološki pristop je primeren predvsem takrat, ko izvorna lokacija uporabljene kamnine ni znana, so pa na voljo arheološki podatki o nagrobniku.⁶⁷

Opozarjam, da gre za prvo fazo študije, v kateri se na nedestruktivni način oblikuje osnovni vpogled v značilnosti kamnin antičnih spomenikov. V morebitnem nadaljevanju študije bo treba obiskati posamezne kamnolome ali večje izdanke potencialnih litotipov in jih primerjati z analiziranimi vzorci. Spomenikov namreč doslej ni bilo mogoče vzorčiti in določati na podlagi zbruska. Tak pristop bi poleg natančne litološke identifikacije omogočal tudi (ob morebitnem uporabi fosilnega inventarju) biostratigrafsko (starostno) opredelitev in sedimentacijsko okolje, kar bi močno izboljšalo definicijo litotipov.

OPISI LITOTIPOV

V tem delu bom na kratko predstavila lastnosti posameznih litotipov apnenca. Opis temelji na geološki ekspertizi.⁶⁸

Apneneci, iz katerih so izdelani analizirani nagrobni, so bili razdeljeni v pet litotipov: A, B, C, H in T.

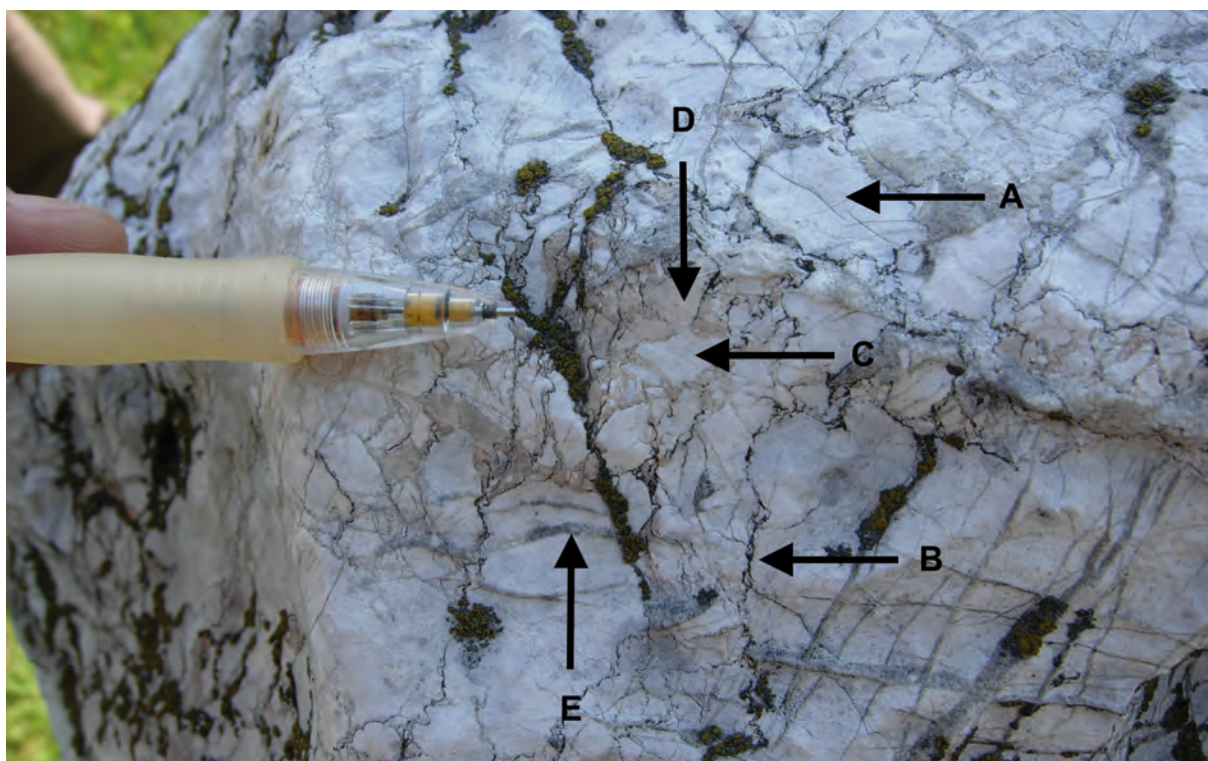
Litotip A. Apneneci tega litotipa so v literaturi poimenovani sedrasti oziroma sladkovodni apneneci in so bele ali redkeje rumene barve. Zaradi homogene in porozne sestave je ta vrsta apnenca primerna za klesanje. Tovrstne apnenec je na podlagi opisov v tolmačih geoloških kart mogoče najti v več litostratigrafskih enotah, in sicer v zgornjem delu tako imenovanih oligomiocenskih plasti (²Ol, M) ter v plasteh srednjega in gornjega miocena. Eno največjih nahajališč tovrstnega apnenca je v neposredni bližini Bihaća, kamen ima komercialni naziv bihacit. Na slikah 3 in 4 je predstavljena primerjava makrofotografij litotipa A in bihacita.

Litotip B. Združuje več različkov belega mezozojskega apnenca. Po opisu različne kamnine so si na makroskopski ravni zelo podobne, prehodi med posameznimi različki so postopni. Litotip B sem zato razdelila na tri različke: B_D, B_K in B_M.

Litotip B_D označuje različke tako imenovanega prekrystaljenega ali dolomitiziranega apnenca. Artefakti tega litotipa imajo hrapavo, na otip ostro površino. Bolj ko je kamnina dolomitizirana, bolj je površina hrapava in ostra. To je predvsem posledica selektivnega raztapljanja površine kamnine, ko bodisi leži v zemlji bodisi je izpostavljena vremenskim vplivom. Ob tem se en del kamnine (mikrokristalna osnova) raztaplja hitreje, drugi del (večja kristalna zrna, drobcji iglokožcev ali školjk) pa počasneje. Najpogostejši različki apnenca, uvrščeni v litotip B_D, sta tako imenovani beli apnenec tipa *grainstone* do *packstone*. Gre za bolj ali manj prekrystaljeni apnenec, torej apnenec, v katerem je nastajanje novih kristalnih oblik mineralov bolj ali manj izrazito. V manj prekrystaljenih različkih so še prepoznavni os-

⁶⁷ Prim. Clarkson, Bellas 2014, 324–333.

⁶⁸ Geološko ekspertizo je opravil dr. Igor Rižnar.

Sl. 5: Makrofoto spomenika kat. št. 183. Litotip C: breča brečastega apnenca oziroma breča v breči. A – klast breče obdan s stilolitskimi šivi svetlo sivega do belega mikritnega apnenca; B – stilolitski šiv, ki omejuje klaste breče; C – klast breče (ki ni omejen s stilolitskimi šivi) v klastu breče; D – rdečkasto apnenčavo vezivo breče oz. brečastega apnenca; E – kalcitne žile, ki segajo le do stilolitskih šivov.

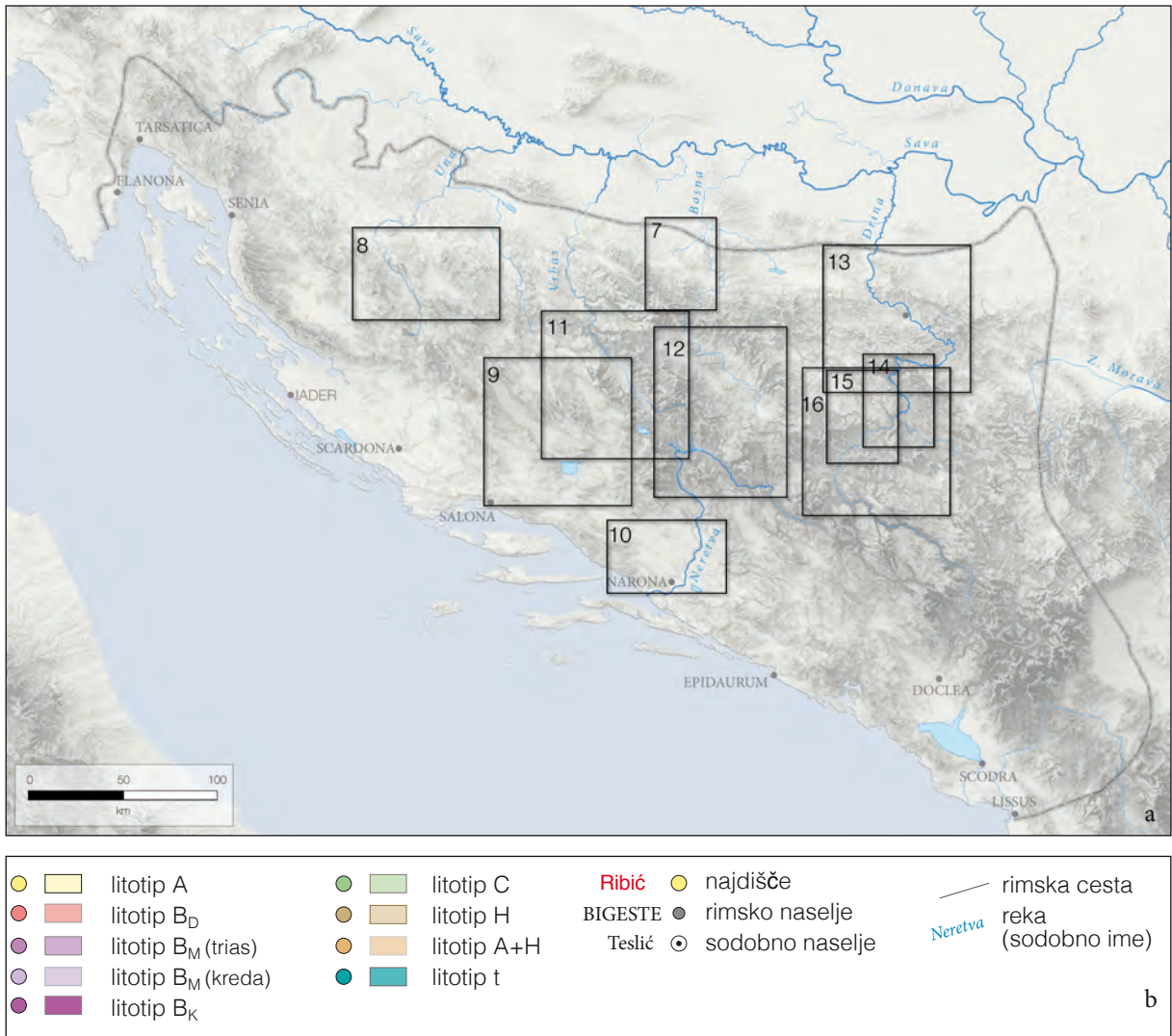
tanki školjk, iglokožcev in drugih mehkužcev. Površina najmočnejše prekristaljenih različkov spominja na marmor. Redkeje je v litotip B_D uvrščen tako imenovani beli dolomitizirani apnenec. Kamnino sestavljajo od 0,2–1 mm veliki značilni kristali dolomita. Preizkus s klorovodikovo (HCl) kislino je pokazal, da so popolnoma dolomitizirani le zelo redki analizirani primerki. Druga možnost je, da nagrobniki, izdelani iz apnenca litotipa B_D , pripadajo triasnim plastem, saj so po podatkih geoloških kart v Bosni razviti beli apnenci s prehodom v dolomit, ki so srednje do zgornje triasne starosti. Za litotip B_D je torej pomemben podatek, da ga ni mogoče enačiti z eno samo kategorijo kamnin, kartirano na geoloških kartah BiH.

Litotip B_K je tako imenovani beli mikritni apnenec tipa *rudstone* s fragmenti rudistnih školjk. Prisotnost školjk nedvoumno uvršča ta litotip med zgornjekredne apnence. Edino pri nagrobnikih tega litotipa je bilo mogoče z gotovostjo določiti geološko stratigrafsko lego in s tem umestitev v obdobje zgodnje krede.

Litotip B_M je bel, mestoma rahlo rožnat, tako imenovani mikritni apnenec tipa *mudstone* do *wackestone*. Ima enako osnovo, tako imenovani matriks, kot litotip B_K . To pomeni, da se oba litotipa lahko pojavljata

na istem mestu. Druga možnost je, da beli mikritni apnenec pripada srednjemu triasu. V okolici Sarajeva in tudi drugje v Bosni namreč izdajajo beli mikritni apnenci, ki so ponekod rdečkasto obarvani. Pripadnost litotipa B_M krednim apnencem torej potrjuje podobna osnova, kot jo imajo apnenci z rudisti (B_K), medtem ko rožnata barva lahko kaže na morebitno pripadnost srednjetriasnim apnencem. Dokler ne ugotovimo natančnejše stratigrafske pripadnosti tega litotipa, je treba enakovredno obravnavati obe možnosti.

Litotip C. V ta litotip je uvrščena apnenčeva breča, katere sprimki oziroma klasti so zelo slabo sortirani in preprejeni z nekaj milimetrov debelimi kalcitnimi žilami. Brečo sestavljajo klasti svetlosivega do skoraj belega apnenca tipa *mudstone* do *rudstone* z redkimi popolnoma prekristaljenimi lupinami školjk in alg. Klasti te breče večinoma pripadajo enemu tipu kamnine, merijo do pet centimetrov in plavajo v rdečkastem apnenčastem vezivu (sl. 5; kat. št. 183). Litotip C po podatkih geoloških kart širšega območja, na katerem so bili najdeni nagrobniki iz njega, najverjetneje sodi med srednjetriasne karbonatne breče oziroma brečaste apnence.

Sl. 6: Pregledni zemljevid z označenimi izrezi slik 7 do 16 (a) in legenda za zemljevide izrezov (b).

Litotip H. Vanj sodijo vsi neogenski apnenci, ki ne pripadajo lahko prepoznavnemu litotipu A. Gre za zelo drobnozrnat rjavkast do rumenkast razmeroma mehak apnenc brez fosilov in brez vidnih znakov sedimentacije, tako imenovanih sedimentnih tekstur. Ta litotip je zelo primeren za klesanje drobnih detajlov, saj ima zelo drobnozrnato strukturo. Tovrstni apnenci se lahko pojavljajo tudi v srednjem delu tako imenovanih oligomiocenskih kamnin.

Litotip T. Gre za temnosiv mikritni apnenc, ki je popolnoma prepreden s kalcitnimi žilicami mezozojske starosti.

POTENCIALNE IZVORNE LOKACIJE KAMNIN

Podlaga za izdelavo zemljevidov je 25-metrski digitalni model reliefa, geološki podatki pa so zajeti iz *Osnovne geološke karte SFRJ*⁶⁹ v merilu 1 : 100.000 (sl. 6).

SEVERNA BOSNA IN HERCEGOVINA

Doboj (sl. 7). Najdišče Crkvina – Makljenovac leži na vzpetini ob sotočju rek Usore in Bosne približno pet kilometrov severozahodno od Doboja. Večina rimskodobnih kamnitih spomenikov s tega območja je bila vgrajena v zidove poznoantičnega utrjenega naselja, ki

⁶⁹ Glej razdelek Geološke karte v poglavju Literatura.

Sl. 7. Najdišče Makljenovac (*kat. št. 1, 2*) in lokacija litostratigrafskih enot z apnenecem litotipa H.

stoji na tej naravno dobro zaščiteni lokaciji.⁷⁰ Rimski spomeniki so najverjetneje prineseni z bližnjega najdišča Gradina, kjer sta bila odkrita rimski kastrum in civilno naselje (*canabae*). Makroskopska petrografska analiza je bila opravljena na dveh nagrobnih stelah, datiranih v konec 2. oziroma 3. st. (*kat. št. 1, 2*). Napisi kažejo, da so bili naročniki vojaški veterani. Rezultat analize je pokazal, da sta steli izdelani iz apnenca litotipa H. Po podatkih z Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Teslić,⁷¹ je tovrsten apnenec najti v litostratigrafskih enotah $M_{1,2}$, $M_{2,3}$ in litostratigrafski enoti $M_{1,2}$, identificirani na listu Zavidovići na geološki karti.⁷² Postavitev izdankov apnenca v prostorski kontekst ob upoštevanju topografske situacije in hidrološke mreže razkrije dve potencialni izvorni lokaciji apnenca. Prva leži 13 kilometrov jugozahodno od najdišča Crkvina – Makljenovac v okolici naselja Jelah v dolini reke Usore. Druga lokacija se zaradi večje oddaljenosti zdi nekoliko manj verjetna. Leži 30 kilometrov južneje od najdišča Makljenovac v dolini reke Bosne pri današnji Žepči. V obeh primerih obstaja možnost izrabe vodnih poti za transport kamnitega materiala.⁷³ Transport apnenca

⁷⁰ Basler 1972, 56.

⁷¹ Olujić, Sunarić-Pamić 1980.

⁷² Sunarić-Pamić *et al.* 1971.

⁷³ O plovbi po reki Bosni nimamo zanesljivih arheoloških dokazov. E. Pašalić (1960) je Bosno navedel kot eno od rek,

po reki Usori ali Bosni bi zahteval dobro organizirano logistiko. Dopuščam torej možnost, da je bila dobava kamnitega materiala za izdelavo nagrobnih spomenikov povezana z dobavo gradbenega materiala za gradnjo rimskega kastruma. Dokončni in jasnejši odgovor na to vprašanje bi dala geološka analiza materiala, uporabljenega za gradnjo kastruma.

SEVEROZAHODNA BOSNA IN HERCEGOVINA

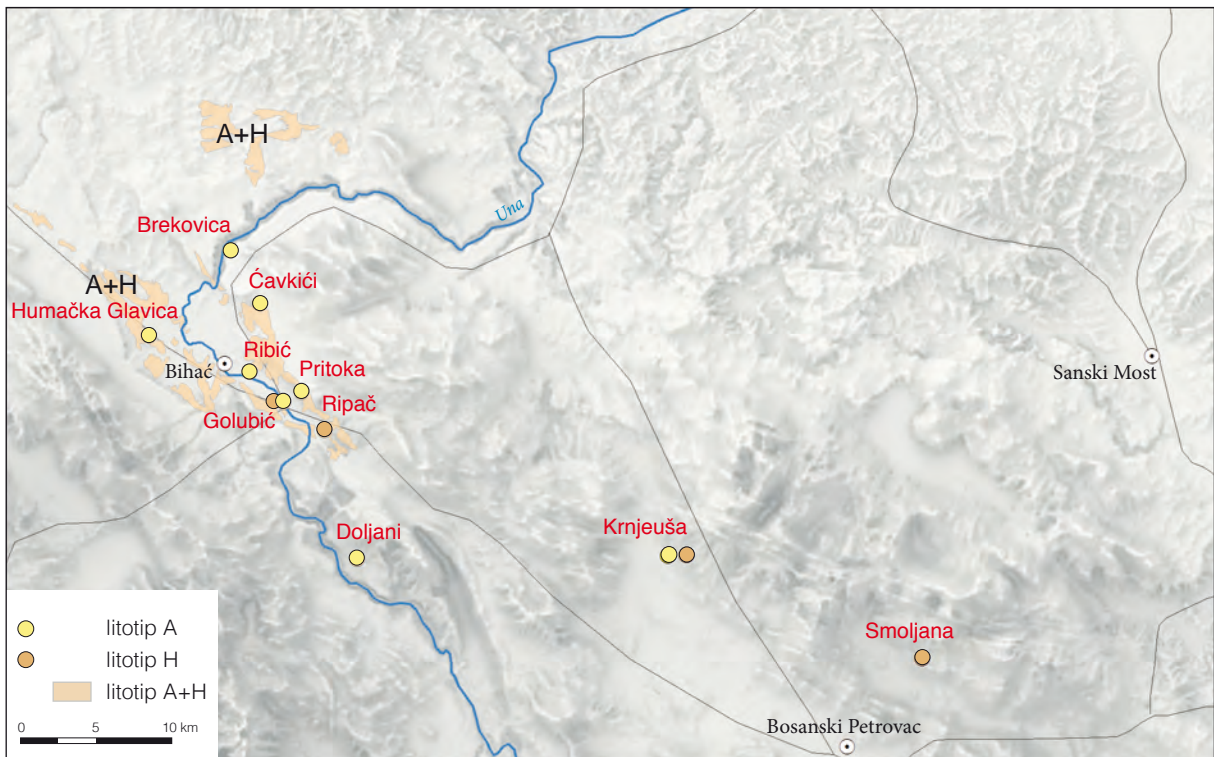
Bihać (sl. 8). Bihaško polje, s številnimi najdišči rimskodobnih nagrobnih spomenikov, leži na severozahodu Bosne in Hercegovine. Arheološka analiza nagrobnih spomenikov s tega polja, datiranih v obdobje med 1. in 3. st., kaže na oblikovno zelo raznovrsten korpus spomenikov (pepelnice, slemenasti pokrovi, stele, edikule itd.), med katerimi prevladujejo pepelnice in nagrobniški v obliki slemenastega pokrova. Napisi kažejo, da so njihovi naročniki bili po večini lokalni prebivalci.⁷⁴ Makroskopska petrografska analiza je bila opravljena na 25 nagrobnih spomenikih. Uporabljena sta dva različna apnenca (litotipa A in H). Apnenec litotipa A je bil uporabljen za izdelavo 24 nagrobnih spomenikov. Edina izjema je nagrobna stela z najdišča Golubić (*kat. št. 3*), izdelana iz apnenca litotipa H.⁷⁵ Morfološko sta si apnenca zelo podobna, kar pri določanju potencialnih izvornih območij pomeni težavo. Geološka karta in opisi posameznih litostratigrafskih enot za naše potrebe niso dovolj natančni, saj sta oba tipa apnenca uvrščena v isto litostratigrafsko enoto (neogenski apneneci). Ločevanje med posameznimi vrstami apnencev bi bilo mogoče samo z natančnim geološkim kartiranjem. Zaradi tega je označeno območje opredeljeno kot potencialno izvorno območje obeh vrst apnencev. Na podlagi Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Bihać, sem kot ustrezno geološko formacijo, v kateri se pojavljata oba tipa apnenca, opredelila litostratigrafsko enoto M_2 .⁷⁶ Apnenec litotipa A ustreza apnencu, ki ga kopljejo v kamnolomu v bližini Bihaća in je znan pod imenom bihacit. Ta kamen omogoča relativno enostavno ročno obdelavo, ker ima čisto, mehko in porozno strukturo. Poleg tega so njegova nahajališča zelo blizu površja (1 do 1,5 metra pod površjem). Kartiranje potencialno izvornih območij apnenca in najdiščnih lokacij nagrobnih spomenikov kaže, da so izdanki apnenca večinoma locirani v neposredni bližini najdišč. Izjema je pepelnica z najdišča Doljani (*kat. št. 17*), ki je od ležišč apnenca oddaljena pet kilometrov. Številna najdišča na Bihaškem polju in bližina številnih

ki bi lahko bila uporabljena za prometno povezavo (Pašalić 1960, 107).

⁷⁴ Raunig 2007, 97–124.

⁷⁵ Iz apnenca litotipa H je izdelana tudi stela *kat. št. 7*. Vendar ker podatki o najdišču niso zanesljivi, sem jo pri tej analizi izločila.

⁷⁶ Polšak *et al.* 1977; Polšak *et al.* 1978.

Sl. 8: Najdišča na Bihaškem in Petrovaškem polju ter lokacija litostratigrafskih enot z apnenecem litotipov A in H. Golubić (kat. št. 3, 4, 6, 13, 19, 35–38, 41), Brekovica (kat. št. 5), Humačka glavica (kat. št. 14, 24), Čavkići (kat. št. 15, 16, 22, 25, 43, 44), Pritoka (kat. št. 8, 12, 20, 31–34, 39, 40), Ripač (kat. št. 42), Doljani (kat. št. 17, 23), Ribić (kat. št. 9, 10, 11, 18), Krnjeuša (kat. št. 45, 48), Smoljana (kat. št. 49).

izdankov apnenca bi lahko pomenili obstoj številnih manjših lokacij, od koder so pridobivali apnenec. Da bi lahko prepoznali lokacije manjših kamnolomov, bi bilo treba izvesti sistematski pregled terena.

Bosanski Petrovac (sl. 8). V severozahodnem delu današnje Bosne in Hercegovine so bili rimskodobni kamniti spomeniki odkriti tudi na Petrovaškem polju. Največ je bilo nagrobnih stel. Za stele, odkrite v naselju Krnjeuša, je značilno, da jih sestavljajo visoke (ca. 1,90 m) in tanke plošče (ca. 16 cm) pravokotne oblike z ravnim zaključkom. Makroskopska petrografska analiza materiala nagrobnih spomenikov s tega območja je bila izvedena na dveh stelah iz Krnjeuše (kat. št. 45, 48) in na nagrobni plošči iz naselja Smoljana (kat. št. 49). Analiza kamnitega materiala je pokazala, da sta steli iz Krnjeuše izdelani iz apnenca litotipa A (kat. št. 48) in H (kat. št. 45), nagrobna plošča iz Smoljane pa iz apnenca litotipa A (kat. št. 49). Pregled Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, lista Bosanska Krupa in Drvar, je pokazal, da ležišča neogenskega apnenca (litotip A in H) niso v neposredni bližini najdišč nagrobnih spomenikov.⁷⁷ Najbližje izdanke apnenca litotipa A in H smo identificirali na Osnovni geološki karti SFRJ 1 : 100.000,

⁷⁷ Mojićević *et al.* 1978; Mojićević *et al.* 1979; Šušnjar, Bukovac 1978; Šušnjar, Bukovac 1979.

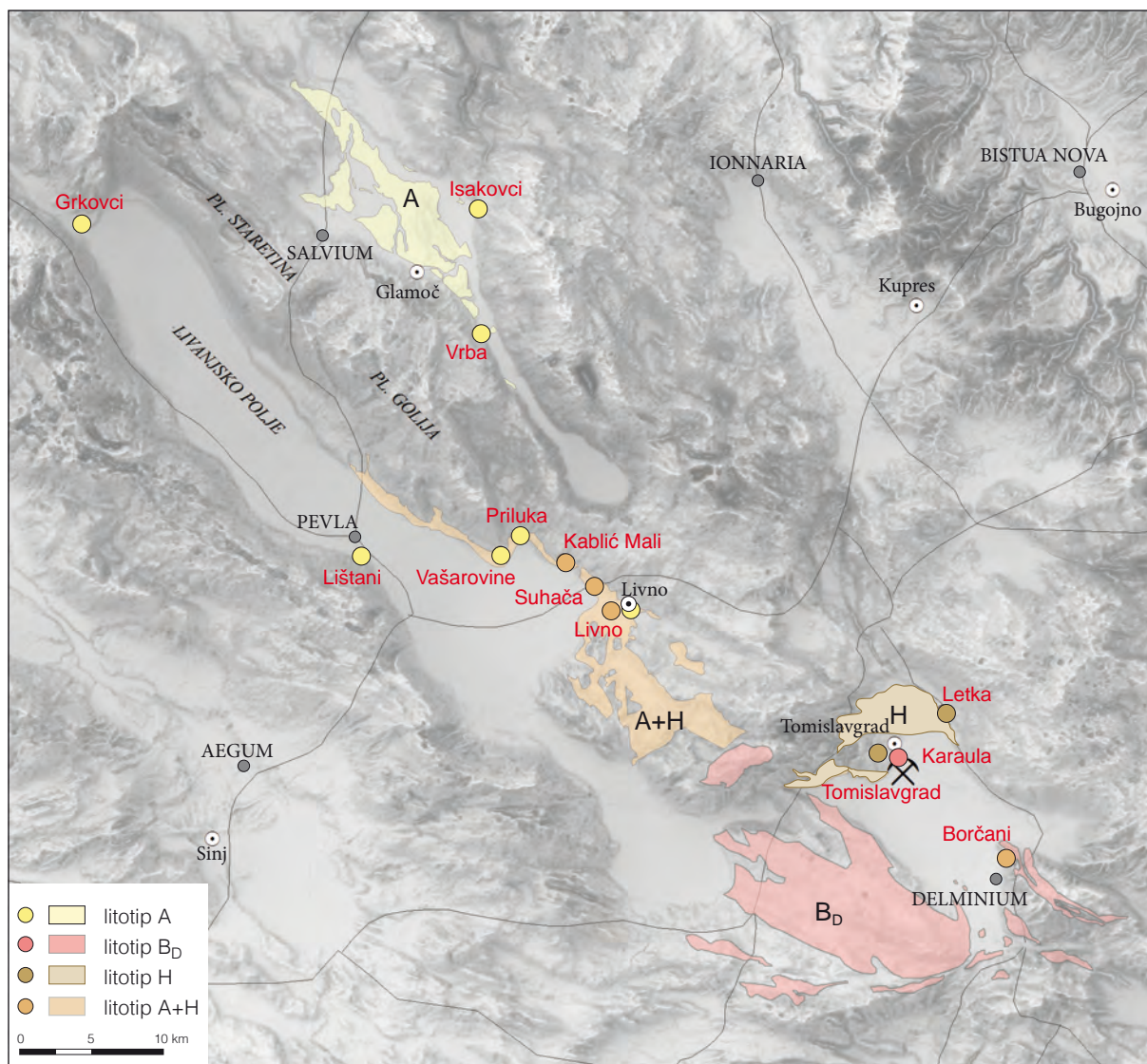
list Bihać, in sicer v litostratigrafski enoti (2M_2).⁷⁸ Gre za apnenec iz okolice Bihaća, približno 20 kilometrov severovzhodno od Krnjeuše. Zbrani podatki kažejo na to, da je bil apnenec, uporabljen za izdelavo nagrobnih spomenikov, odkritih na Petrovaškem polju, najverjetneje pripeljan iz okolice Bihaća. Povezava med kamnoseško produkcijo Bihaškega in Petrovaškega polja se kaže tudi v okrasu, kar je najočitneje ob primerjavi stele iz Golubića (kat. št. 3) in stele iz Krnjeuše (kat. št. 45).

JUGOZHODNA BOSNA IN HERCEGOVINA

Bosansko Grahovo (sl. 9). V naselju Grkovci okoli 10 km vzhodno od današnjega naselja Bosansko Grahovo sta bili najdeni pepelnica (kat. št. 50) in nagrobna plošča (kat. št. 51). Makroskopska petrografska analiza je pokazala, da sta oba nagrobna spomenika izdelana iz apnenca litotipa A. Pregled Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Glamoč, je pokazal, da je apnenec litotipa A najti v litostratigrafski enoti $M_{2,3}$.⁷⁹ Gre za izdanke apnenca na Glamoškem polju, ki so oddaljeni približno 23 kilometrov vzhodno od najdišča. Ker najdišče spomenikov in potencialni vir apnenca loči

⁷⁸ Polšak *et al.* 1977; Polšak *et al.* 1978.

⁷⁹ Ahac *et al.* 1977; Ahac *et al.* 1978.

Sl. 9: Najdišča na območju Bosanskega Grahova, Glamoča, Livanjskega polja in Tomislavgrada ter lokacija litostratigrafskih enot z apnencem litotipov A, B_D in H.

Grkovci (kat. št. 50, 51), Isakovci (kat. št. 53, 54), Vrba (kat. št. 52), Lištani (kat. št. 60), Vašarovine (kat. št. 55, 83), Priluka (kat. št. 64, 84), Kablič Mali (kat. št. 70), Suhača (kat. št. 73), Livno (kat. št. 56, 59, 71, 74, 77, 78, 82), Tomislavgrad (kat. št. 95), Karaula (kat. št. 86, 92, 94, 96, 98, 102), Letka (kat. št. 85), Borčani (kat. št. 97).

1.633 metrov visoka gorska pregrada (planina Staretina), se to ne zdi verjetna izvorna lokacija apnenca. S stališča možnosti transporta se zdijo verjetnejši izdanki apnenca, ki ležijo na vzhodnem robu Livanjskega polja ob južnem robu planine Golija, približno 28 kilometrov jugovzhodno od najdišča. Ta apnenec je bil identificiran v litostratigrafski enoti M na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Sinj.⁸⁰ Gre za potencialno izvorno območje litotipov A in H. Najverjetneje so apnenec prevažali po rimski cesti, ki je vodila od naselja Lištani (*Pelva*) proti Bihaću.

⁸⁰ Papeš *et al.* 1984a; Papeš *et al.* 1984b.

Glamoč (sl. 9). Makroskopska petrografska analiza je bila opravljena na odlomkih treh nagrobnih stel, odkritih v naselju Vrba (kat. št. 52) in Isakovcih (kat. št. 53, 54) v bližini današnjega Glamoča. Rezultati analiz so pokazali, da so vse tri stele izdelane iz neogenskega apnenca (litotip A). Apnenec tega litotipa je bil identificiran v litostratigrafski enoti M_{2,3} na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Glamoč. Kartiranje je pokazalo, da je prisoten v neposredni bližini najdišč in skoraj v celoti prekriva dno Glamoškega polja. Na podlagi zbranih podatkov se zdi, da je bil za kamnoseško proizvodnjo nagrobnih stel iz okolice Glamoča verjetno uporabljen lokalni vir apnenca.

Livno (sl. 9). Na jugovzhodnem robu današnjega Livanjskega polja ležijo številna najdišča rimskih nagrobnihih spomenikov. Arheološka analiza nagrobnihih spomenikov, datiranih v obdobje med 2. in 3. st., kaže, da v tipološkem smislu prevladujejo pepelnice, katerih naročniki so bili lokalni prebivalci. Makroskopska petrografska analiza je bila izvedena na štirinajstih nagrobnihih spomenikih, odkritih v naselju Vašarovine (*kat. št. 55 in 58*), Priluka (*kat. št. 64, 84*), Kablič Mali (*kat. št. 70*), Suhača (*kat. št. 73*), Lištani (*kat. št. 60*) in Livno (*kat. št. 56, 59, 71, 74, 77, 78, 82*). Analiza materiala je pokazala, da so nagrobni spomeniki z Livanjskega polja izdelani iz apnenca litotipa A in H. Iz apnenca litotipa A so izdelani nagrobni spomeniki z najdišča Vašarovine (*kat. št. 55 in 58*), Lištani (*kat. št. 60*), Priluka (*kat. št. 64, 84*) in Livno (*kat. št. 71, 77 in 82*). Iz apnenca litotipa H pa so izdelani nagrobni spomeniki z najdišča Kablič Mali (*kat. št. 70*), Suhača (*kat. št. 73*) in Livno (*kat. št. 56, 69, 74, 78*). Tako kot pri apnencih z Bihaškega polja se tudi tu pojavijo morfološko podobni apnenci, kar otežuje določanje in ločevanje njihovih izvornih območij. Osnovna geološka karta SFRJ v merilu 1 : 100.000 in opisi posameznih litostratigrafskih enot za naše potrebe niso dovolj natančni, saj sta oba tipa apnenca uvrščena v isto litostratigrafsko enoto (neogenski apnenci). Zaradi tega je označeno območje opredeljeno kot potencialno izvorno območje obeh vrst apnencev. Na podlagi osnovnih geoloških kart 1 : 100.000, list Livno,⁸¹ sem kot ustrezno geološko formacijo, v kateri se pojavljata oba tipa apnenca, opredelila litostratigrafsko enoto (²M, ³M) in na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Sinj, litostratigrafsko enoto (M).⁸² Tudi tukaj bi težavo pri ločevanju morfološko podobnih apnencev rešilo natančno geološko kartiranje. Kartiranje izdankov apnencev kaže na to, da ležijo v neposredni bližini najdišč. Izjema je le pepelnica, odkrita v naselju Lištani, ki je od potencialnega vira apnenca oddaljena zgolj pet kilometrov. Številna najdišča na Livanjskem polju in bližina številnih izdankov apnenca bi lahko pomenili delovanje številnih manjših kamnolomov, iz katerih so pridobivali apnenec. Da bi lahko prepoznali lokacije teh, bi bilo treba izvesti sistematski pregled terena.

Tomislavgrad (sl. 9). Na Duvanjskem polju so bile odkrite večje koncentracije odlomkov kamnitih nagrobnihih spomenikov na arheološkem najdišču Karaula,⁸³ ki leži na severovzhodnem delu mesta Tomislavgrad in v naselju Borčani. Tipološko prevladujejo pepelnice in pokrovi pepelnic, datirani v obdobje med 2. in 3. st., naročniki so bili lokalni prebivalci. Makroskopska petrografska analiza je bila opravljena na steli, odkriti v vasi Letka (*kat. št. 85*), nedokončani pepelnici z najdišča Karaula (*kat. št. 86*), na šestih pokrovih pepelnice iz Tomislavgrada (*kat. št. 92, 94–96*,

98, 102) in na enem pokrovu pepelnice iz Borčanov (*kat. št. 97*). Rezultati analize materiala so pokazali, da je osem spomenikov izdelanih iz neogenskega apnenca (litotip H). Izjema je nedokončana pepelnica z najdišča Karaula (*kat. št. 86*), izdelana iz zgornjekrednega apnenca (litotip B_D).

Pregled geoloških kart in tolmačev je pokazal, da so izdanki apnenca litotipa H in B_D na Duvanjskem polju. Apnenec litotipa H smo identificirali v litostratigrafski enoti ²M, ³M na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Livno.⁸⁴ Apnenec litotipa B_D smo identificirali na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Livno, v litostratigrafski enoti K₂, in na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Imotski, v litostratigrafski enoti K_{1,2} in K^{1,2}.⁸⁵

Kartiranje litostratigrafskih enot z izdanki apnencev neogenske (litotip H) in kredne starosti (litotip B_D) ter najdišč kaže na zanimivo situacijo. Nagrobni spomeniki, izdelani iz neogenskega apnenca (litotipa H), najdeni na najdišču Karaula in v Tomislavgradu, imajo potencialni vir apnenca dostopen v radiju kilometra do dveh. Enako velja za stelo, odkrito (v sekundarni legi) v vasi Letka, ki ima dostop do neogenskega apnenca v neposredni bližini. Za te spomenike je mogoče domnevati, da so za njihovo proizvodnjo kamnoseki uporabili lokalni vir (neogenskega) apnenca. Izjema je pokrov pepelnice (litotipa H), odkrit v Borčanih (*kat. št. 97*), ki je od potencialnega vira apnenca oddaljen približno 10 kilometrov. Za apnenec, uporabljen za izdelavo pokrova, ali (verjetneje) že izdelan pokrov se zdi, da je bil prinesen v Borčane. S podobno situacijo se srečamo pri pepelnici iz Karaule (*kat. št. 86*), ki ima potencialno izvorno območje zgornjekrednega apnenca (litotip B_D) odmaknjeno približno pet kilometrov proti jugozahodu oziroma 10 kilometrov proti jugovzhodu. Na Duvanjskem polju je torej treba pričakovati najmanj dva manjša kamnoloma, ki sta zagotavljala material za izdelavo nagrobnihih spomenikov. Pomembno izhodišče za prihodnje raziskave bo morda že znan antični kamnolom (Kamenolom) v bližini Tomislavgrada.⁸⁶

Ljubuški (sl. 10). Največja koncentracija rimskih nagrobnihih spomenikov na območju Ljubuškega je bila odkrita na lokacijah Hardomilje in Humac. V tipološkem smislu prevladujejo nagrobne stele, datirane v obdobje od 1. do 3. st., naročniki so bili vojaki in vojaški veterani. Makroskopska petrografska analiza je bila opravljena na štirinajstih nagrobnihih stelah. Večina teh je z najdišča Hardomilje (*kat. št. 103–107, 109, 113, 114, 116*). Preostale so z najdišč Vitina (*kat. št. 108*), Humac (*kat. št. 110, 115*), Kutac (*kat. št. 111*) in Proboj (*kat. št. 112*).

Deset nagrobnihih stel je izdelanih iz zgornjekrednega rudistnega apnenca litotipa B_D (*kat. št. 103, 104,*

⁸¹ Papeš 1972; id. 1975.

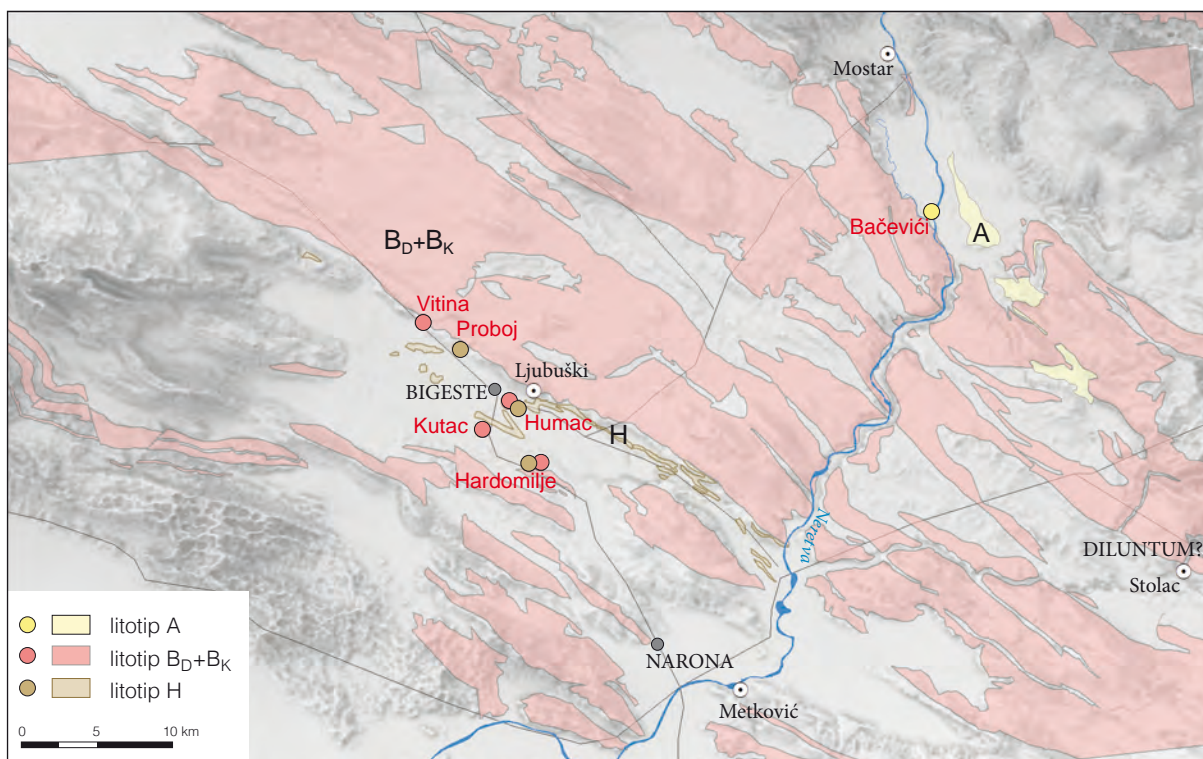
⁸² Papeš *et al.* 1984a; id. *et al.* 1984b.

⁸³ Paškvalin, Miletić 1988, 268.

⁸⁴ Papeš 1972; id. 1975.

⁸⁵ Papeš 1972; id. 1975; Raić *et al.* 1977; Raić, Papeš 1978.

⁸⁶ Marijanović 1988a, 268.

Sl. 10: Najdišča v okolici Ljubuškega in Mostarja ter lokacija litostratigrafskih enot z apnenec litotipov A, H, B_D, B_K. Vitina (kat. št. 108), Proboj (kat. št. 112), Kutac (kat. št. 111), Humac (kat. št. 110, 115), Hardomilje (kat. št. 103–107, 109, 113, 114, 116), Bačevici (kat. št. 117, 118).

106–111, 114, 116). Zgornjekredni rudistni apnenec litotipa B_K je bil uporabljen za izdelavo nagrobne stele iz Hardomilja (kat. št. 105). Iz apnenca litotipa H (apnenec paleocenske starosti) sta izdelani steli iz Hardomilja (kat. št. 113) in Humca (kat. št. 115).

Izdanki apnencev litotipa B_D in B_K (apnenci zgornje kredne starosti) so prisotni vzdolž zahodnega, vzhodnega in tudi južnega roba Ljubuškega polja. Identificirani so bili na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Ploče, v litostratigrafskih enotah 1K₂², 2K₂³, K₄², in Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Metković, v litostratigrafskih enotah K₂³, K_{1,2}.⁸⁷

Izdanki apnencev litotipa H (apnenci eocensko-oligocenskih starosti) so prisotni v bližnji okolici Ljubuškega. Gre za litostratigrafsko enoto, zabeleženo na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Ploče, v litostratigrafski enoti E,Ol, in Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Metković, v litostratigrafski enoti E_{1,2}.⁸⁸ Kartiranje litostratigrafskih enot z izdanki apnencev kredne (litotip B_D in litotipa B_K) in zgornje paleocenske starosti (litotip H) ter najdišča kaže na to, da je potencialni vir apnenca dostopen v radiju kilometra do dveh. Ustrezni izdanki apnenca v

neposredni bližini najdiščnih lokacij kažejo na možnost, da so za kamnoseško proizvodnjo nagrobnih stel uporabili najbližji (lokalni) vir apnenca, ki je prihajal iz dveh ali treh različnih kamnolomov.

Mostar (sl. 10). V bližini naselja Bačevici, ki leži devet kilometrov južno od Mostarja, na lokaciji Vrtače, ob levi obali reke Jasenice, sta bila leta 1892 odkrita sarkofaga.⁸⁹ Večji ima ohranjen slemenast pokrov z akroterijem (kat. št. 118). Pokrov manjšega sarkofaga (kat. št. 117) je izgubljen. Oba sarkofaga imata na sprednji strani izdelan okvir napisnega polja v obliki *tabule ansate*, v katero ni bil vrezan napis. V. Paškvalin je na podlagi analize dekorativnih elementov napisnega okvirja brez napisa domneval, da je tu delovala lokalna kamnoseška delavnica.⁹⁰ Makroskopska petrografska analiza je pokazala, da sta sarkofaga izdelana iz neogenskega apnenca (litotip A). Osnovna geološka karta SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Metković, v litostratigrafski enoti M_{2,3} kaže na prisotnost kamnin zgornje miocenske starosti, vendar v geološkem stolpcu (v litostratigrafski enoti M_{2,3}) ap-

⁸⁷ Marinčić *et al.* 1978; Marinčić *et al.* 1979; Raić *et al.* 1975; Raić, Papeš 1977.

⁸⁸ Marinčić *et al.* 1978; Marinčić *et al.* 1979; Raić *et al.* 1975; Raić, Papeš 1977.

⁸⁹ Radimský 1892b, 332–336; Paškvalin 1988b, 308.

⁹⁰ Paškvalin 1988b, 308; id. 2000, 177–190; id. 2012, 454–514. Za nasprotno mnenje, torej da sta nedokončana sarkofaga prišla iz ene od kamnoseških delavnic iz Narone, glej Cambi 1975, 227.

nenci niso navedeni.⁹¹ Kasnejše raziskave so vendarle pokazale, da je apnenec zgornje miocenske starosti tu prisoten.⁹² Litostratigrafska enota M_{2,3} z izdanki apnenca se v ozkem pasu razteza približno pet kilometrov južno od Mostarja vse do naselja Hodbina. Najbližji izdanki neogenskega apnenca so torej od najdišča v Bačevićih oddaljeni zgolj dva kilometra. Po teh podatkih lahko pritrdimo tezi V. Paškvalina o lokalnem izvoru sarkofagov. Obstoj lokalnega kamnoloma se zdi verjeten tudi zato, ker v bližini že od 16. st. pridobivajo kamen, znan pod imenom tenelija, ki je prav tako apnenec neogenske starosti.⁹³ Gre za kamen, ki so ga intenzivno pridobivali vse od sredine 16. st. Najbolj znana konstrukcija iz tega apnenca je bil Stari most v Mostarju (zgrajen med letoma 1557 in 1566).⁹⁴ Vsekakor bi bilo zanimivo preveriti, ali gre morda za enak apnenec.

OSREDNJA BOSNA IN HERCEGOVINA

Šipovo (sl. 11). Večja koncentracija kamnitih rimskodobnih spomenikov (arhitekturni elementi, skulpture in nagrobni spomeniki) je bila odkrita v naselju Šipovo, ki leži 20 kilometrov zahodno od Jajca.⁹⁵ Na podlagi tipološke in ikonografske analize spomenikov iz Šipova je bilo mogoče sklepati, da so v začetku 4. st. tu delovale lokalne kamnoseške delavnice.⁹⁶ V makroskopsko petrografsko analizo materiala je bil zajet eden najzanimivejših kamnoseških izdelkov, odkritih v Šipovu, in sicer deli poznoantične edikule (*kat. št. 119*). Na žalost analiza materiala z geološko lupo ni omogočila podati jasne slike fosilnega inventarja in biostratigrafske opredelitve. Za jasnejši odgovor bi bilo treba spomenik vzorčiti in litološko identificirati s pomočjo zbruska.

Makroskopska petrografska analiza sicer kaže, da gre za apnenec litotipa A ali B_D. Pri pregledu osnovnih geoloških kart tega prostora v merilu 1 : 100.000, lista Bugojno in Jajce, smo identificirali ustrezne litostratigrafske enote.

Neogenski apnenec (litotip A) je bil identificiran na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Jajce (litostratigrafska enota ³M1,2), in Osnovni geološki karti SFRJ, list Bugojno (M2,3).⁹⁷ Kredni apnenec (litotip B_D) je bil identificiran na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Bugojno (K^{1,2}).⁹⁸

Kartiranje litostratigrafskih enot z izdanki apnenca neogenske (litotip A) in kredne starosti (litotip B_D) ter

lokacije najdišča kažejo, da je apnenec kredne starosti prisoten v bližini Šipova. Medtem ko najbližji izdanki neogenskega apnenca (litotip A) ležijo 20 kilometrov severovzhodno od najdišča Šipovo v bližini današnjega Jajca. Ker gre za težko prehodni teren, bi kamnolom verjetno bilo treba iskati v bližini Šipova. Po drugi strani ni mogoče v celoti izključiti niti drugih lokacij, saj je bila po dolini reke Plive speljana rimska pot, po kateri bi lahko pripeljali apnenec.⁹⁹

Kljub zožitvi potencialnega izvornega območja apnenca na dve lokaciji brez nadaljnjih geoloških analiz in terenskih raziskav ni mogoče podati jasnejše slike o izvoru materiala, uporabljenega za izdelavo poznoantične edikule.

Kupres (sl. 11). Makroskopska petrografska analiza je bila opravljena na dveh nagrobnikih s Kupreškega polja. Na severnem robu Kupreškega polja je bila v naselju Stubo Vrelo (antična *Ionnaria*) odkrita pepelnica (*kat. št. 120*), od katere se je ohranila zgolj sprednja reliefno okrašena stranica. V naselju Otinovci pa je bil odkrit reliefno okrašen odlomek spomenika, ki je najverjetneje pripadal nagrobni steli (*kat. št. 121*).

Analiza materiala je pokazala, da je pepelnica izdelana iz apnenca litotipa A, odlomek iz vasi Otinovci pa iz apnenca litotipa H. Pregled Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Livno, razkriva, da so izdanki apnenca litotipa H prisotni na Kupreškem polju. Apnenec litotipa H smo identificirali v litostratigrafski enoti M na osnovni geološki karti 1 : 100.000, list Livno.¹⁰⁰ Najbližji izdanki apnenca litotipa H so od najdišča Otinovci oddaljeni približno dva kilometra. Apnenec litotipa A na severnem robu Kupreškega polja ne izdanka.¹⁰¹ Zbrani podatki kažejo na to, da je odlomek spomenika iz vasi Otinovci najverjetneje izdelan iz lokalnega vira apnenca. Najverjetnejša lokacija kamnoloma se zdijo izdanki apnenca ob Otinovačkem potoku v bližini današnje vasi Vrila. Apnenec, uporabljen za izdelavo pepelnice z najdišča Stubo Vrelo (*kat. št. 120*), pa je najverjetneje bil prinesen na Kupreško polje. Druga (verjetnejša) možnost je, da je bila v Stubo Vrelo pripeljana že dokončana pepelnica.

Gornji Vakuf – Uskoplje (sl. 11). Makroskopska petrografska analiza nagrobne stele iz Gornjega Vakufa – Uskoplja (*kat. št. 122*) je pokazala, da je izdelana iz neogenskega apnenca (litotipa H). Izdanki apnenca neogenske starosti na območju Gornjega Vakufa so identificirani v litostratigrafski enoti ²M 2,3 na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Prozor.¹⁰² Najbližji izdanki apnenca ležijo v bližini današnje vasi Pajić Polje, ki je od Gornjega Vakufa – Uskoplja oddaljena pet kilometrov. Zdi se torej, da je bil za izdelavo

⁹¹ Raić *et al.* 1975; Raić, Papeš 1977.

⁹² Saravanja, Galić 2001.

⁹³ Bilopavlović *et al.* 2004; Šaravanja, Čolak 2010, 110–113.

⁹⁴ Vasić 1977, 189–195.

⁹⁵ Truhelka 1892b, 315–320; Sergejevski 1952, 41–57.

⁹⁶ Škegro 1991, 134; Cambi 1982, 98, 105.

⁹⁷ Marinković, Ahac 1980; Marinković, Đorđević 1981; Vujnović *et al.* 1980; Vujnović 1981.

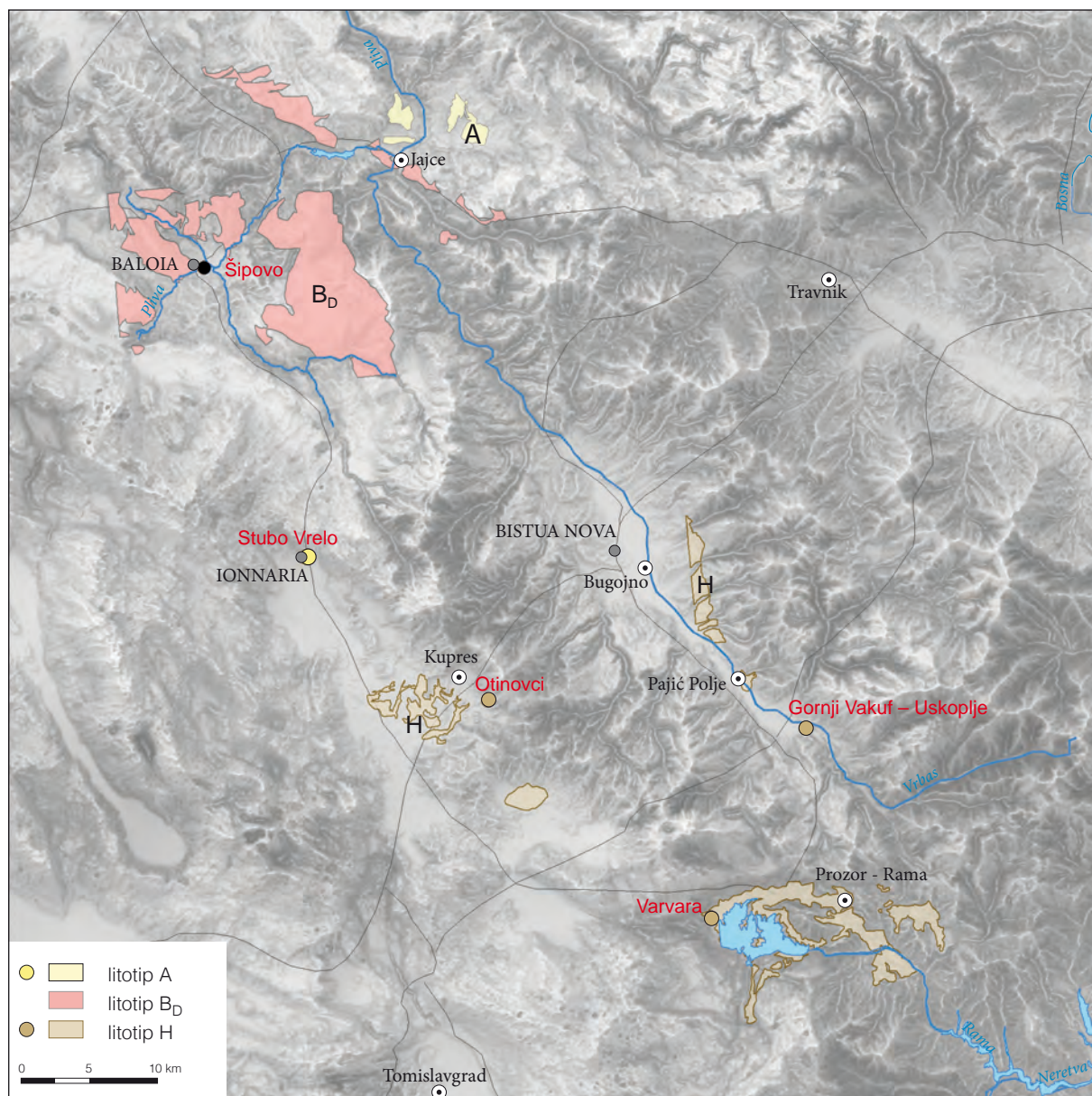
⁹⁸ Vujnović *et al.* 1980; Vujnović 1981.

⁹⁹ Bojanovski 1988a, 287.

¹⁰⁰ Papeš 1972, Papeš 1975.

¹⁰¹ Vujnović *et al.* 1980; Vujnović 1981.

¹⁰² Sofilij, Živanović 1979; Sofilij *et al.* 1980.

Sl. 11: Najdišča v okolici Šipova, Kupresa, Gornjega Vakufa in Prozora ter lokacija litostratigrafskih enot z apnencem litotipov A, B_D in H.

Šipovo (kat. št. 119), Stubo Vrelo (kat. št. 120), Otinovci (kat. št. 121), Gornji Vakuf – Uskoplje (kat. št. 122), Varvara (kat. št. 123).

nagrobne stele iz Gornjega Vakufa – Uskoplja uporabljen lokalni vir apnenca, ki so ga najverjetneje pridobivali v bližini današnje vasi Pajić Polje.

Prozor (sl. 11). Na severozahodnem robu Ramskega jezera v občini Prozor - Rama je manjše naselje Varvara, v katerem so bili odkriti ostanki rimske naselbine (morda *Bistue Vetus*).¹⁰³ V Varvari so bili najdeni odlomki rimskih nagrobnikov, vzidanih v ruševine zgodnjekrščanske cerkve.¹⁰⁴ V makroskopsko petrografsko analizo je bil

¹⁰³ Paškvalin 1988d, 225.

¹⁰⁴ Patsch 1906, 151–159.

zajet eden od njih, in sicer nagrobna stela s portretno nišo (kat. št. 123). Analiza materiala nagrobnika je pokazala, da je izdelana iz neogenskega apnenca (litotip H). Izdanki apnenca neogenske starosti (litotip H) v okolici današnje Varvare so v neposredni bližini najdišča in jih je mogoče identificirati v litostratigrafski enoti ²M 2,3 na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Prozor.¹⁰⁵ Zato lahko z veliko verjetnostjo domnevamo, da je bil za kamnoseško proizvodnjo tukajšnjih stel uporabljen lokalni vir apnenca. O domnevni oziroma najverjetnejši lokaciji kamnoloma je za zdaj težko karkoli

¹⁰⁵ Sofilij, Živanović 1979; Sofilij *et al.* 1980.

reči, saj se izdanki apnenca v ozkem pasu širijo po celotnem severnem robu Ramskega jezera vse do Prozora.

Konjic (sl. 12). Iz okolice današnjega Konjica je bilo v makroskopsko petrografsko analizo zajetih enajst nagrobnih spomenikov. Nagrobne stele so bile odkrite v naseljih Radešine (*kat. št. 124*), Brđani (*kat. št. 127*), Lisičići (*kat. št. 131–133*), Ostrožac (*kat. št. 134*) in Homolje (*kat. št. 136, 137*). V Homolju sta bili poleg stel odkriti še levji ovršji (*kat. št. 138, 139*). Večinoma gre za spomenike iz sredine 2. in 3. st. Analiza materiala je pokazala, da so vsi nagrobni spomeniki oziroma njihovi deli izdelani iz enakega tipa zgornjetriasnega apnenca (litotip B_D). Na podlagi geoloških kart in tolmačev smo zgornjetriasni apnenec identificirali na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Prozor (v litostratigrafskih enotah T₂, T_{2,3}, T₃);¹⁰⁶ Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Sarajevo (litostratigrafski enoti T_{2,3}, T₃);¹⁰⁷ Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Mostar (v litostratigrafskih enotah aT_{2,3}, 1T₂¹);¹⁰⁸ in Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Kalinovik (litostratigrafski enoti aT_{2,3}^{2,3}, cT_{2,3}³).¹⁰⁹ Tovrsten apnenec izdanja na več krajih ob severnem vznožju Prenja, in sicer v bližini današnjih naselij Jablanica, Ostrožac in Konjic. Izdanki apnenca litotipa B_D kredne starosti v okolici Konjica in Jablaniškega jezera niso bili identificirani.¹¹⁰ Za natančnejšo določitev izvornega območja apnenca, uporabljenega za nagrobnike iz okolice današnjega Konjica, bi bilo nujno opraviti nadaljnje (mikroskopske) analize materiala. Širše območje Konjica obdajajo visoki dinarski in težko prehodni planinski masivi, zato je zelo verjetno, da so za nagrobnike uporabili lokalni vir (zgornjetriasnega) apnenca. Z vidika dostopnosti se zdi območje Repovice ob obali reke Neretve pri Konjicu najverjetnejša izvorna lokacija apnenca. Vsekakor bi bilo treba preveriti tudi manjše potencialne lokacije apnenca, ki izdanja na obeh bregovih Jablaniškega jezera.

Sarajevo (sl. 12). Iz okolice Sarajeva so bili v makroskopsko petrografsko analizo zajeti tri stele (*kat. št. 140–142*) in nagrobni spomenik v obliki medaljona (*kat. št. 143*). Nagrobni spomeniki so datirani v obdobje od sredine 2. oziroma začetka 3. st. (*kat. št. 141*) pa vse do 3. oziroma začetka 4. st. (*kat. št. 143*). Nagrobni spomeniki so izdelani iz treh različnih tipov apnenca (litotip B_D, litotip A, litotip H).

Nagrobna stela, odkrita v naselju Gradac pri Hadžićih (*kat. št. 140*), in stela z medaljonom, odkrita v Lukavici (*kat. št. 142*), sta izdelani iz apnenca zgornje

triasne starosti (litotip B_D). Iz neogenskega apnenca (litotip A) je izdelana nagrobna stela iz Pazarića (*kat. št. 141*). Neogenski apnenec (litotip H) je bil uporabljen za izdelavo nagrobnega spomenika v obliki medaljona s podobo konjenika (*kat. št. 143*), ki je bil odkrit v Sarajevu.¹¹¹

Pregled Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Sarajevo, razkriva prisotnost izdankov neogenskega apnenca (litotipa H), identificiran v litostratigrafski enoti 3 in 2, zgornjetriasnega apnenca (litotip B_D) v litostratigrafski enoti T_{2,3} in T₃ in apnenca miocenske starosti (litotip A) v litostratigrafski enoti Ol, M (*sl. 12*).¹¹²

Primerjava med oddaljenostjo izdankov apnenca in najdiščnih lokacij kaže, da je stela iz naselja Hadžići (*kat. št. 140*, litotip B_D) od verjetnega vira apnenca oddaljena zgolj tri kilometre. Stela iz naselja Pazarići (*kat. št. 141*, litotip A) v bližini nima apnenca neogenske starosti (litotip A). Najbližji vir je v dolini reke Misoče, vzhodno od naselja Ilijaš. Ker najdiščno lokacijo (Hadžići) in območje izdankov apnenca litotipa A (Ilijaš) ločuje težko prehodni teren in ker sta lokaciji precej oddaljeni (23 km), se zdi, da izdanke apnenca v dolini Misoče lahko izločimo kot potencialni vir apnenca. Verjetneje se zdi, da je bil material, uporabljen za izdelavo stele iz naselja Hadžići, prinesen v ta prostor ali pa je bila prinesena že dokončana stela. Najdišče namreč leži ob glavni rimski poti, ki je vodila iz Narone (Vid pri Metkoviću) proti Sirmiju (Sremska Mitrovica).

Za izdelavo ostalih spomenikov je bil verjetno uporabljen lokalni vir apnenca. Izdanki apnenca zgornje triasne starosti (litotip B_D) ob južnem robu Sarajevske kotline so najbližji (približno šest kilometrov oddaljen) potencialni vir apnenca, ki je morda bil uporabljen za izdelavo nagrobne stele iz naselja Lukavica (*kat. št. 142*, litotip B_D). Nagrobni spomenik v obliki medaljona (*kat. št. 143*, Sarajevo, litotip H) je od potencialnega vira apnenca oddaljen zgolj 1,5 kilometra. Izdanke apnenca litotipa H je mogoče najti na celotnem severnem in vzhodnem robu Sarajevske kotline. Prostorsko zelo obsežno območje izdankov apnenec (litotipa H in B_D) brez nadaljnjih raziskav ne omogoča natančnejše ocene o potencialni lokaciji rimskih kamnolomov v Sarajevski kotlini.

Breza (sl. 12). V makroskopsko petrografsko analizo so bili zajeti štiri nagrobni spomeniki iz okolice naselja Breza, datirani v obdobje med 2. in 3. st. Izdelani so iz dveh vrst apnenec; steli (*kat. št. 144, 145*) in pepelnica (*kat. št. 147*) so izdelane iz neogenskega apnenca (litotip H), za izdelavo nagrobne are (*kat. št. 146*)¹¹³ je bil uporabljen dolomitizirani kredni apnenec (litotip B_D).

¹⁰⁶ Sofilij, Živanović 1979; Sofilij *et al.* 1980.

¹⁰⁷ Jovanović *et al.* 1977; Jovanović *et al.* 1978.

¹⁰⁸ Mojićević, Laušević 1971; Mojićević, Laušević 1973.

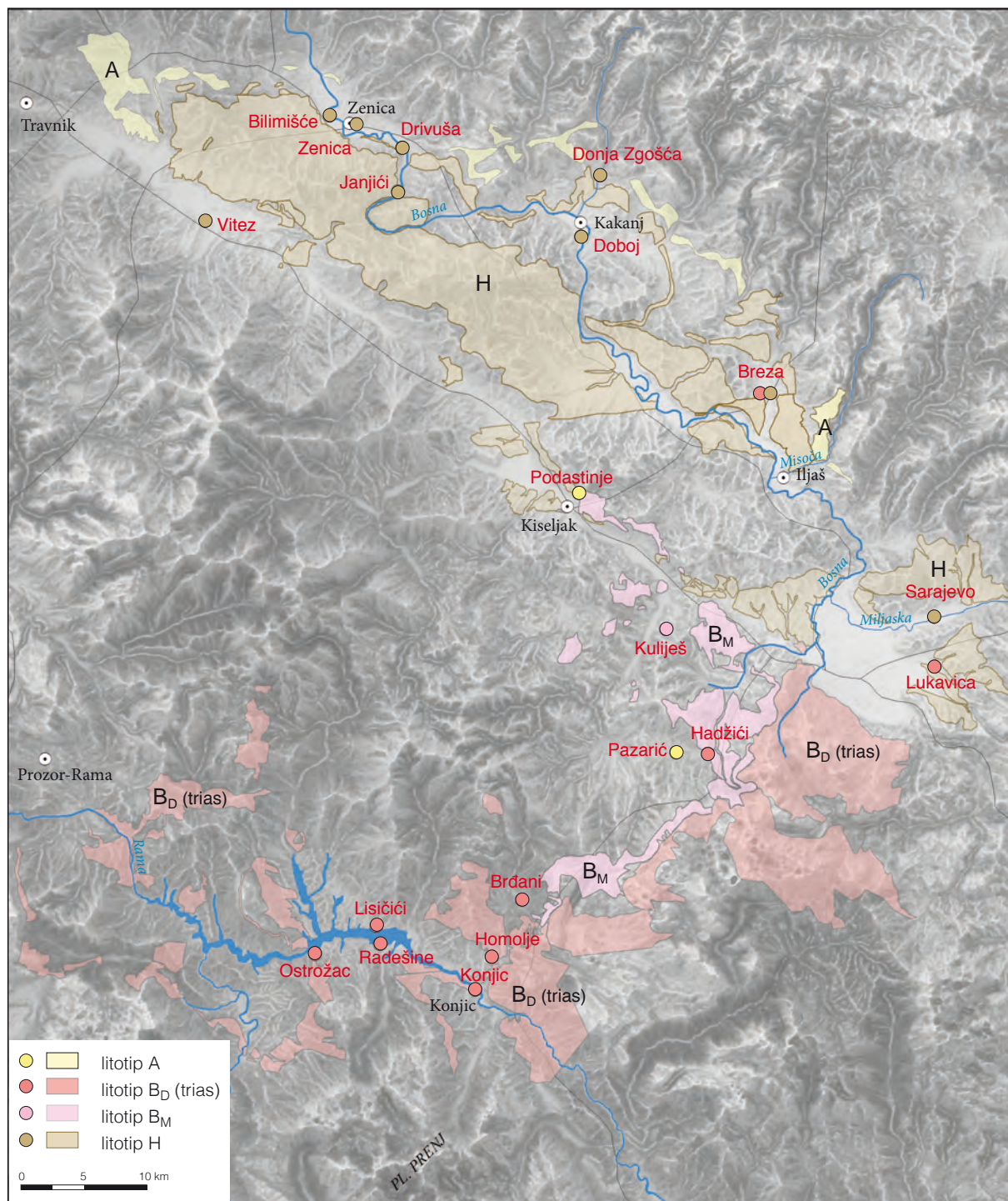
¹⁰⁹ Mojićević, Tomić 1982.

¹¹⁰ Sofilij, Živanović 1979; Sofilij *et al.* 1980; Jovanović *et al.* 1977; Jovanović *et al.* 1978; Mojićević, Laušević 1971; Mojićević, Laušević 1973; Mojićević, Tomić 1982.

¹¹¹ Topolovac 1988b, 42.

¹¹² Jovanović *et al.* 1977; Jovanović *et al.* 1978.

¹¹³ Nagrobna ara je bila odkrita na nekropoli *Kamenjača*,

Sl. 12: Najdišča v okolici Breze, Kiseljaka, Kaknja, Zenice, Konjica in Sarajeva ter lokacija litostratigrafskih enot z apnencem litotipov A, H, B_M in B_D.

Breza (kat. št. 144–147), Padastinje (kat. št. 148), Kulješ (kat. št. 149), Donja Zgošća (kat. št. 154), Dobo (kat. št. 155), Bilimišće (kat. št. 156–158, 160, 163), Zenica (kat. št. 161, 162, 165), Drivuša (kat. št. 164), Janjici (kat. št. 159), Ostrožac (kat. št. 134), Lisičići (kat. št. 128, 129, 131–133), Radešine (kat. št. 124), Homolje (kat. št. 125, 136–139), Brđani (kat. št. 127), Pazaric (kat. št. 141), Hadžici (kat. št. 140), Sarajevo (kat. št. 143), Lukavica (kat. št. 142), Vitez (kat. št. 166).

Izdanki apnenca neogenske starosti (litotip H) v okolici Breze so identificirani v litostratigrafskih enotah 1M_2 , $M_{2,3}$ na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Vareš,¹¹⁴ in v litostratigrafskih enotah Ol, M, 1M_3 , 2M_2 na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Sarajevo.¹¹⁵ Izdanki krednega apnenca (litotip B_D) na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, lista Vareš¹¹⁶ in Sarajevo, niso bili identificirani.¹¹⁷

Najdišča stel in pepelnice, izdelane iz neogenskega apnenca (litotipa H), ležijo v neposredni bližini (v radiju enega kilometra) ležišč tega apnenca. Prisotnost potencialnega vira apnenca v neposredni bližini kaže na možnost, da je bil za izdelavo nagrobne plošče uporabljen lokalni vir apnenca. Odsotnost krednega apnenca (litotip B_D) v bližini Breze (v radiju 60 km) pomeni, da je za izdelavo enega največjih nagrobnikov (v. 119 cm; š. 102 cm; d. 67 cm), odkritih v osrednji Bosni in Hercegovini (*kat. št. 146*), moral biti apnenec ali spomenik pripeljan od drugod. Gre za nagrobno aro, katere naročniki so bili pripadniki plemenske aristokracije; njihov član pa nosi naziv *princeps Desitiati(um)*.¹¹⁸ Nagrobnik je datiran v začetek ali sredino 2. st.¹¹⁹ Vzori za izdelavo tega 2,5–3 tone težkega nagrobnega spomenika so prišli iz Salone.¹²⁰ Gre za enega redkih nagrobnih spomenikov s tega območja, njegov transport je zahteval visok finančni vložek.

Kiseljak (sl. 12). Z območja Kiseljaka je bila analiza materiala opravljena na dveh nagrobnih stelah. Nagrobna stela (*kat. št. 148*) iz 1. oziroma 2. st. je bila odkrita v ruševinah poznoantične naselbine na najdišču Crkvina v bližini naselja Podastinje.¹²¹ Druga (slabše ohranjena) stela iz 2. oziroma 3. st. je bila odkrita v naselju Kuliješ (*kat. št. 149*).¹²² Makroskopska petrografska analiza je pokazala, da je stela iz Podastinja izdelana iz neogenskega apnenca (litotip A), tista iz Kuliješa pa iz apnenca srednje triasne starosti (litotip B_M).

Osnovna geološka karta SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Sarajevo, razkriva izdanke neogenskega apnenca (litotipa A) v litostratigrafski enoti Ol, M in srednjetriasnih apnencev (litotip B_M) v litostratigrafski enoti.¹²³

ki leži na desni obali reke Stavinje v bližini Breze (Paškvalin 1988g, 21).

¹¹⁴ Olujić *et al.* 1977; Pamić *et al.* 1978.

¹¹⁵ Jovanović *et al.* 1977; Jovanović *et al.* 1978.

¹¹⁶ Olujić *et al.* 1977; Pamić *et al.* 1978.

¹¹⁷ Jovanović *et al.* 1977; Jovanović *et al.* 1978

¹¹⁸ *ILJug* 1582.

¹¹⁹ Paškvalin 2012, 265; Mesihović 2011, 66.

¹²⁰ Najboljša primerjava sta ari Kvinta Servilija Satijana (*Quintus Servilus Stianus*) in Gaja Julija Dolenta (*Caius Iulius Dolens*) (prim. Matijević 2011, 72, sl. 1a; 193, sl. 2).

¹²¹ Basler 1988b, 16

¹²² Marijanović 1988b, 23.

¹²³ Jovanović *et al.* 1977; Jovanović *et al.* 1978.

Najbližji izdanki neogenskega apnenca (litotip A) ležijo približno 20 kilometrov vzhodno od naselja Podastinje, v dolini reke Misoče. Najbližji izdanki srednjetriasnega apnenca (litotip B_M) pa so v dolini reke Lepenice in so od naselja Kuliješ oddaljeni zgolj tri kilometre. Apnenec, uporabljen za izdelavo stele, odkrite v Kuliješu (*kat. št. 149*), je torej zelo verjetno lokalnega izvora. Vprašanje, od kod izvira apnenec, uporabljen za izdelavo stele iz Podastinja (*kat. št. 148*), ostaja nerešeno. Najbližji izdanki neogenskega apnenca (litotip A) v dolini Misoče se tudi v tem primeru ne zdijo verjetna izvorna lokacija apnenca. Predvsem zato, ker najdišče stele iz Podastinja od potencialnega vira apnenca loči 20 kilometrov zračne črte težko prehodnega terena. Ker gre za eno najzgodnejših nagrobnih stel v notranjosti province in ker so njeni naročniki priseljenci, je bil nagrobnik verjetno prinesen v ta prostor (morda iz Salone).

Kakanj (sl. 12). Iz okolice današnjega Kaknja sta bila v makroskopsko petrografska analizo zajeta nagrobna stela, odkrita v bližini naselja Donja Zgošča (*kat. št. 154*),¹²⁴ in del reliefne plošče, odkrite v Doboju pri Kaknju (*kat. št. 155*). Spomenika sta datirana v 3. oziroma začetek 4. st.¹²⁵ Izdelana sta iz neogenskega apnenca (litotipa H). Izdanki apnenca neogenske starosti so identificirani v litostratigrafskih enotah 1M_2 , $M_{2,3}$ na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Vareš.¹²⁶ Najbližji izdanki apnenca ležijo v dolini reke Zgošče in so od najdišč oddaljeni zgolj kilometer. Na podlagi zbranih podatkov se zdi zelo verjetno, da je bil za izdelavo spomenikov iz Kaknja uporabljen lokalni apnenec.

Zenica (sl. 12). V makroskopsko petrografska analizo je bilo zajetih deset spomenikov (*kat. št. 156–165*), odkritih v okolici Zenice. Večina spomenikov je bila odkrita v ruševinah rimske naselbine, ki se je razprostirala na obeh bregovih reke Bosne na lokaciji Bilimišća v Zenici.¹²⁷ V bližnji okolici Zenice sta bili odkriti steli (*kat. št. 161, 162*). Plošča z reliefom (*kat. št. 164*) je bila odkrita v naselju Drivuša, nagrobna stela (*kat. št. 159*) pa v naselju Janjići, približno pet kilometrov južno od Zenice. Spomeniki so datirani v obdobje med sredino 2. in začetkom 4. st.¹²⁸ Vsi spomeniki so izdelani iz neogenskega apnenca (litotip H). Izdanki tega apnenca so identificirani na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Zenica, v litostratigrafskih enotah $M_{2,3}$; 1M_2 in 1M_3 .¹²⁹ Kartiranje ležišč neogenskega apnenca v Zeniški kotlini razkriva, da so prisotna po celotnem zahodnem robu kotline in na obeh bregovih reke Bosne

¹²⁴ Basler 1988a, 16.

¹²⁵ Sergejevski 1948, 180; Paškvalin 2012, 124.

¹²⁶ Olujić *et al.* 1977; Pamić *et al.* 1978.

¹²⁷ Paškvalin 1988e, 195.

¹²⁸ Paškvalin 2012, 67; Sergejevski 1932, 44.

¹²⁹ Živanović *et al.* 1971; Živanović, Milojević 1975.

med Zenico ter naseljem Janjići. Po dostopnosti in bližini najdišč lahko sklepamo, da so kot potencialni vir apnenca najverjetnejši posamezni izdanki apnenca na bregovih reke Bosne. Zbrani podatki torej kažejo na možnost uporabe lokalnega vira apnenca za kamnoseško produkcijo v bližini današnje Zenice.

Vitez (sl. 12). Odlomek nagrobnega spomenika iz Viteza (*kat. št. 166*) z reliefnim prikazom konjenika je bil odkrit med ostanki rimske nekropole.¹³⁰ Izdelan je iz neogenskega apnenca (litotip H). Izdanki apnenca neogenske starosti so identificirani na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Zenica, v litostratigrafskih enotah $M_{2,3}$; 1M_2 in 1M_3 .¹³¹

Kartiranje izdankov apnenca kaže, da se raztezajo v širokem pasu dveh kilometrov vzhodno od današnjega Viteza. Prisotnost potencialnega vira apnenca v neposredni bližini kaže na možnost, da je za izdelavo nagrobne plošče bil uporabljen lokalni vir apnenca.

VZHODNA BOSNA IN HERCEGOVINA

Zvornik (sl. 13). Nagrobna stela iz 3. st., odkrita v Zvorniku (*kat. št. 171*), je izdelana iz temnosivega mikritnega apnenca mezozojske starosti (litotip T). Triasni apnenec je bil identificiran v litostratigrafski enoti $T_{1,2}$, T^1_2 , T^2_2 na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Zvornik.¹³² Izdanki apnenca se raztezajo na obeh bregovih reke Drine v neposredni bližini Zvornika. Podatki torej kažejo na možnost, da je za izdelavo nagrobne stele bil uporabljen lokalni vir apnenca.

Vlasenica (sl. 13). Iz okolice Vlasenice je bila v makroskopsko petrografsko analizo zajeta nagrobna stela iz 3. st. (*kat. št. 172*). Stela je bila na vzpetini, imenovani Crkvina, v bližini vasi Podcrkvina, ki leži 10 kilometrov severno od Vlasenice. Analiza materiala je pokazala, da je nagrobna stela izdelana iz belega brečastega apnenca srednje do zgornje triasne starosti (litotip C). Srednjetriasne apnenice smo identificirali v litostratigrafskih enotah T_2 in na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Vlasenica.¹³³ Kartiranje izdankov triasnega apnenca kaže, da so najbližji izdanki od najdišča oddaljeni zgolj 1,5 kilometra. Podatki torej kažejo na možnost, da je za izdelavo nagrobne stele bil uporabljen lokalni vir apnenca.

Bratunac (sl. 13). V makroskopsko petrografsko analizo sta bili zajeti steli iz 3. st., odkriti v naselju Mihaljevići v bližini Bratunca (*kat. št. 174, 175*). Makro-

skopska petrografska analiza stel je pokazala, da sta izdelani iz različnih litotipov apnenca. Stela z medaljonom (*kat. št. 174*) je izdelana iz belega brečastega apnenca srednje do zgornje triasne starosti (litotip C); manjša stela s prikazom konjenika (*kat. št. 175*) pa iz neogenskega apnenca (litotip H). Pregled Osnovne geološke karte SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Ljubovija, je pokazal, da apnenca litotipa H in C nista prisotna na tem prostoru.¹³⁴ Najbližje apnenice srednje triasne starosti smo identificirali v litostratigrafskih enotah T_2 in na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Vlasenica.¹³⁵

Kartiranje izdankov kaže, da plasti z apnenci srednje triasne starosti (litotip C) potekajo v smeri SZ–JV ob zahodnem robu planinskega masiva Osat, kjer izdajajo na obeh bregovih reke Drine in se nato nadaljujejo proti severnemu robu planine Tare (Srbija). Območje s triasnimi apnenci je na relativno težko dostopnem terenu; izjema je del okrog Klotijevca, kjer apnenec izdanja na bregovih reke Drine. Če so izdanki apnenca v bližini Klotijevca izvorno območje apnenca, uporabljenega za izdelavo nagrobne stele, odkrite v naselju Mihaljevići (*kat. št. 175*), bi to pomenilo, da je za transport kamnitega materiala bila uporabljena reka Drina (glej spodaj). V prid temu govori tudi dejstvo, da je zaradi težko prehodnega terena na tem območju kopenski prevoz kamnitega materiala skoraj nemogoč. Zbrani podatki torej kažejo na možnost obstoja rimskega kamnoloma na območju današnjega Klotijevca.

Za zdaj ni mogoče podati ocene, od kod je prišla manjša nagrobna stela (*kat. št. 175*) oziroma material, uporabljen za njeno izdelavo (neogenski apnenec). Vsekakor je jasno, da je bila prinesena na območje današnjega Bratunca, saj se neogenski apnenec (litotip A) na tem prostoru ne pojavlja. Najbližje izvorno območje leži 50 kilometrov severno, in sicer v okolici Zvornika.¹³⁶

Srebrenica (sl. 13). Gre za širši prostor nekdanje rimske naselbine Domavije (Gradina pri Srebrenici), ki je znana predvsem kot središče rudarske uprave za Panonijo in Dalmacijo (*procurator metallorum Pannoniorum et Dalmatiorum*).¹³⁷ O vprašanju izvora apnenca, uporabljenega za izdelavo nagrobnih spomenikov in arhitekturnih elementov, odkritih na najdišču Gradina, sta že pisala V. Radimský¹³⁸ in D. Sergejevski.¹³⁹ V. Radimský, rudniški inženir, ki je dobro poznal geološko podlago tega prostora, je ugotovil, da so nagrobni spomeniki in arhitekturni elementi z Gradine (antična *Domavia*) izdelani iz apnenca, ki je moral biti prinesen od daleč. Po

¹³⁴ Kubat *et al.* 1976.

¹³⁵ Strajin *et al.* 1978; Strajin *et al.* 1980.

¹³⁶ Rižnar, Jovanović 2006.

¹³⁷ Paškvalin 1988a, 69; glej tam navedeno literaturo.

¹³⁸ Radimský 1891, 19.

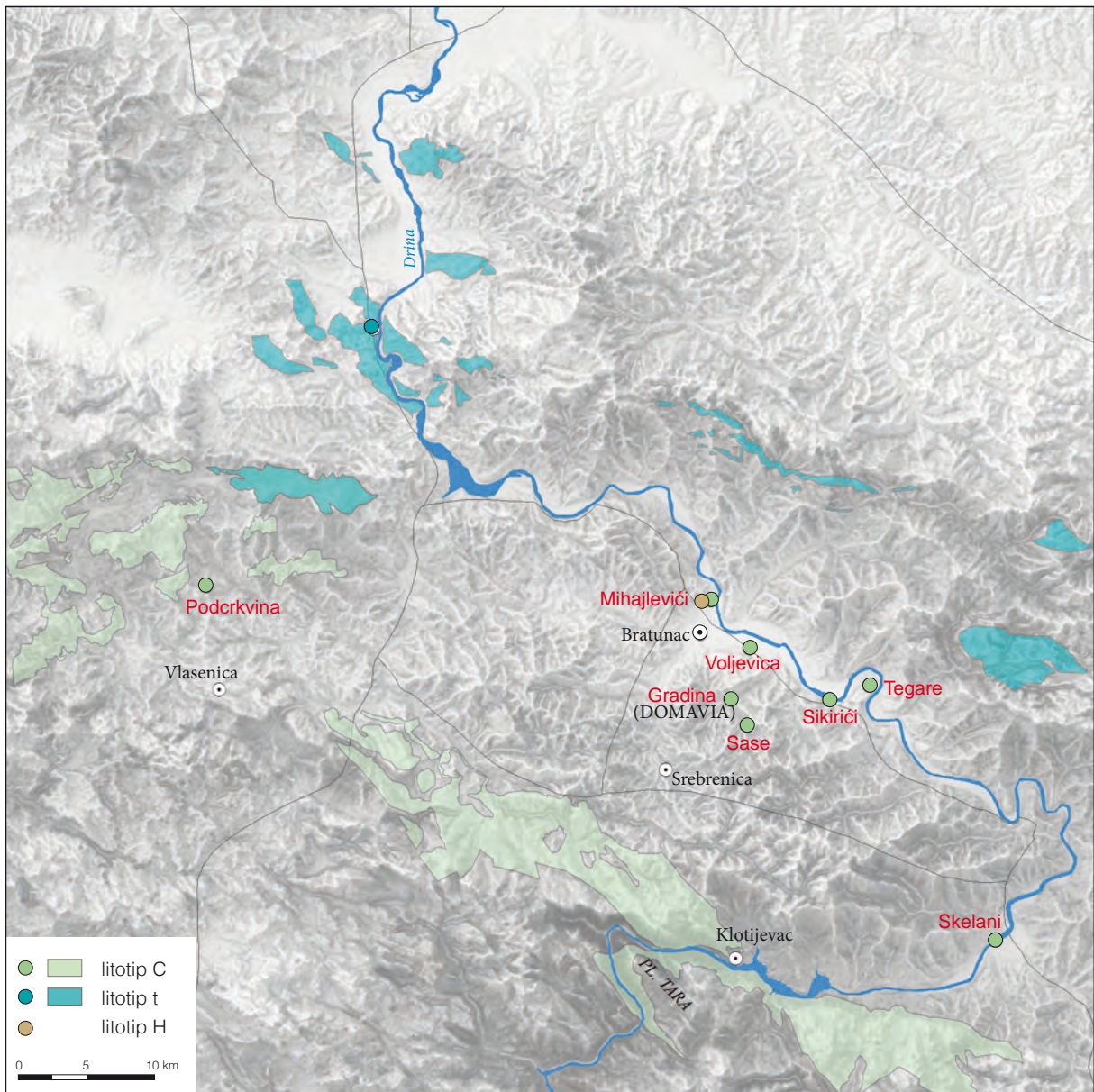
¹³⁹ Sergejevski 1934a, 13; op. 6.

¹³⁰ Marijanović 1988d, 205.

¹³¹ Živanović *et al.* 1971; Živanović, Milojević 1975.

¹³² Mojsilović *et al.* 1976; Mojsilović *et al.* 1977.

¹³³ Strajin *et al.* 1978; Strajin *et al.* 1980.

Sl. 13: Najdišča v okolici Zvornika, Vlasenice, Bratunca in Srebrenice ter lokacija litostratigrafskih enot z apnencem litotipov C in t. Zvornik (kat. št. 171), Podcrkvina (kat. št. 172), Mihajlevići (kat. št. 174, 175), Voljevica (kat. št. 189), Gradina / Domavia (kat. št. 164), Sikirići (kat. št. 188), Tegare (kat. št. 178, 182–184), Sase (kat. št. 176) in Skelani (kat. št. 180, 186, 187).

njegovem mnenju apnenc izvirja s planinske verige Azbukova v okolici Loznice.¹⁴⁰ D. Segejevski je sklepal, da je izvorno območje apnenca, uporabljenega za izdelavo nagrobne stele, odkrite v Gradini (kat. št. 179), območje planine Tare (ob desnem bregu Drine).¹⁴¹

Iz okolice Srebrenice je bilo v makroskopsko petrografsko analizo zajetih osem nagrobnih stel, ena nagrobna ara in spomenik v obliki kocke oziroma kvadra.¹⁴² Nagrobni spomeniki so bili odkriti v naseljih

Sase (kat. št. 176), Tegare (kat. št. 178, 182–184), Skelani (kat. št. 180, 186, 187), Sikirići (kat. št. 188) in Voljevica (kat. št. 189). Večina spomenikov je datiranih v 3. st. Analiza materiala je pokazala, da so spomeniki izdelani iz belega brečastega apnenca srednje do zgornje triasne starosti (litotip C).

Pregled Osnovne geološke karte v merilu 1 : 100.000, list Ljubovlja,¹⁴³ je pokazal, da geološko podlago v širši okolici Srebrenice gradijo paleozojski klastiti in magmatske kamnine neogenske starosti. Ap-

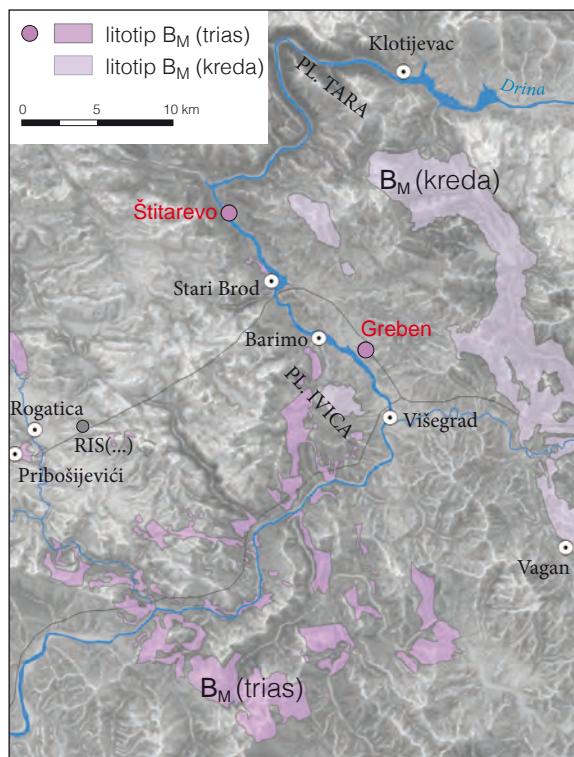
¹⁴⁰ Radimský 1891, 19.

¹⁴¹ Sergejevski 1934a, 13; op. 6.

¹⁴² O spomenikih v obliki kocke glej opis pri kat. št. 197.

¹⁴³ Kubat et al. 1976.

nenca v okolici Srebrenice ni.¹⁴⁴ Najbližje srednjetriasne apnenice sem identificirala v litostratigrafskih enotah T_2 in T_2^1 na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Ljubovlja,¹⁴⁵ in T_2 na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Višegrad.¹⁴⁶ Kartiranje izdankov kaže, da plasti z apnenici srednje triasne starosti potekajo v smeri SZ–JV ob zahodnem robu planinskega masiva Osat, kjer izdajajo na obeh bregovih reke Drine in se nato nadaljujejo proti severnemu robu planine Tare (Srbija). Gre torej za isto območje s triasnimi apnenici, ki sem ga prepoznala kot morebitno izvorno območje apnenca, uporabljenega za izdelavo nagrobne stele, odkrite v naselju Mihaljevići (*kat. št. 175*). Če so izdanki apnenca v bližini današnjega Klotijevca izvorno območje apnenca, uporabljenega tudi za izdelavo nagrobnih spomenikov iz okolice Srebrenice, bi to znova pomenilo, da je za transport kamnitega materiala bila uporabljena reka Drina. V prid temu govori tudi dejstvo, da je zaradi težko prehodnega terena na tem prostoru kopenski prevoz kamnitega materiala skoraj nemogoč. Raziskave sicer kažejo, da so za dobavo večjih količin gradbenega materiala rečni transport uporabljali le v redkih primerih, na primer za gradnjo javnih stavb.¹⁴⁷ Arheološki ostanki naselja kažejo, da je Domavija imela številne javne stavbe, tj. baziliko, terme (*balneum publicum*), pokrito tržnico (*macellum*), mestno kurijo (*curia urbana*) itd.¹⁴⁸ Za gradnjo in obnovo teh stavb je potrebovala primeren gradbeni material, ki pa ga zagotovo ni imela v neposredni bližini. Uporaba rečnega transporta za dobavo gradbenega materiala in obstoj rimskega kamnoloma na območju današnjega Klotijevca se zdita v tem primeru zelo verjetna. Z analizo materiala in izdelavo karte potencialnih izvornih območij za okolico Srebrenice smo pokazali na verjetnejšo lokacijo, od koder je mogoča dobava materiala.

Sl. 14: Najdišči v okolici Višegrada in lokacija litostratigrafske enote s triasnimi in krednim apnencem litotipa B_M . Gornje Štitarevo (*kat. št. 190*) in Greben (*kat. št. 191*).

Višegrad (sl. 14). V makroskopsko petrografsko analizo sta bili zajeti nagrobni steli iz 3. st., odkriti v naselju Gornje Štitarevo (*kat. št. 190*) in na lokaciji Crkvice v naselju Greben (*kat. št. 191*) v bližini Višegrada. Analiza materiala je pokazala, da sta obe izdelani iz rožnatega mikritnega apnenca kredne ali srednje triasne starosti (litotip B_M). Izdanke apnenca kredne starosti smo identificirali v litostratigrafski enoti; srednjetriasne apnenice pa v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Višegrad.¹⁴⁹ Kartiranje izdankov obeh tipov apnenca kaže, da je apnenec kredne in triasne starosti prisoten na tem prostoru. Potencialni izvorni lokaciji apnenca triasne starosti izdajata na levi obali reke Drine v bližini naselja Stari Brod in pri vasi Barimo. Apnenec kredne starosti izdajata na relativno nedostopnem terenu, in sicer na vzhodnem robu Ivica planine, dva kilometra zahodno od Višegrada. Če torej upoštevamo možnost dostopa, se apnenici triasne starosti kažejo kot veliko verjetnejša izvorna lokacija apnenca. Podatki kažejo, da je bil za izdelavo nagrobnih stel najverjetneje uporabljen lokalni (srednjetriasni) apnenec, ki je od najdišča Greben oddaljen pet kilometrov oziroma od najdišča Gornje Štitarevo tri kilometre.

¹⁴⁴ Radimský 1891, 1–19; id. 1892c, 1–24; Pašalić 1954, 47–75; id. 1960; Paškvalin 1988a, 69, Bojanovski 1988a, 195–199.

¹⁴⁵ Kubat *et al.* 1976.

¹⁴⁶ Vujinović 1981.

¹⁴⁷ Greene 1986, 152.

¹⁴⁸ Radimský 1891, 19; Wilkes 1969, 279–280.

¹⁴⁹ Vujinović 1981.

Sl. 15: Najdišče v okolici Rogatice in lokacija litostratigrafske enote z apnenecem litotipa B_M. Glavice (kat. št. 192, 193).

Rogatica (sl. 15). Nagrobni steli s portretno nišo (kat. št. 192, 193) sta bili odkriti leta 1894 v vasi Glavice (Sočice), ki leži osem kilometrov zahodno od Rogatice. Makroskopska petrografska analiza materiala je pokazala, da sta steli izdelani iz rožnatega mikritnega apnenca kredne ali srednje triasne starosti (litotip B_M). Srednjetriasne apnenec sem identificirala v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Prača.¹⁵⁰ Apnenec kredne starosti na tem prostoru niso bili identificirani.¹⁵¹ Kartiranje srednjetriasnih apnencev razkriva, da so prisotni na južnem pobočju planine Lunj v bližini vasi Pribošijević in so od najdišča oddaljeni le pet kilometrov. Podatki torej kažejo, da je bil za izdelavo stel zelo verjetno uporabljen lokalni (srednjetriasni) apnenec, ki izdanja na južnem pobočju planine Lunj.

Rudo (sl. 16). V makroskopsko petrografsko analizo sta bili zajeti nagrobni ari iz 2. in 3. st., odkriti v naselju Rudo (kat. št. 194, 195). Manjša (kat. št. 194) je izdelana iz belega mikritnega apnenca zgornje kredne starosti (litotip B_K), večja (kat. št. 195) pa iz belega brečastega apnenca srednje do zgornje triasne starosti (litotip C).

Izdanke apnenca zgornje kredne starosti (litotip B_K) sem identificirala v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Višegrad.¹⁵²

¹⁵⁰ Vujnović, Marić 1982.

¹⁵¹ Vujnović, Marić 1982.

¹⁵² Olujić, Karović 1986.

Izdanke apnenca srednje triasne starosti (litotip C) sem identificirala v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Višegrad,¹⁵³ in v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Pljevlja.¹⁵⁴

Najbližje potencialno izvorno območje krednega apnenca leži v dolini reke Rzav približno 8 km severovzhodno od naselja Rudo. Manjši izdanek krednega apnenca je tudi na levem bregu Drine, približno 2 km zahodno od Višegrada. Potencialni lokaciji najverjetneje nista izvorni lokaciji krednega apnenca, saj ju od naselja Rudo ločuje 1.388 metrov visoka gorska pregrada Varda. Izdanki krednega apnenca so tudi v bližini naselja Vagan, ki je od naselja Rudo oddaljeno 20 kilometrov. Ta lokacija se zdi najverjetnejše območje, od koder bi lahko pridobili material za izdelavo nagrobne are (kat. št. 194).

Triasni apnenec (litotip C) na več mestih izdanja v dolini reke Lim, vse od naselja Rudo do sotočja rek Lim in Drina. Najbližje potencialno izvorno območje triasnega apnenca je od naselja Rudo oddaljeno zgolj pet kilometrov. Podatki torej kažejo, da je bil za izdelavo nagrobni ar, odkritih v naselju Rudo, zelo verjetno uporabljen lokalni vir apnenca.

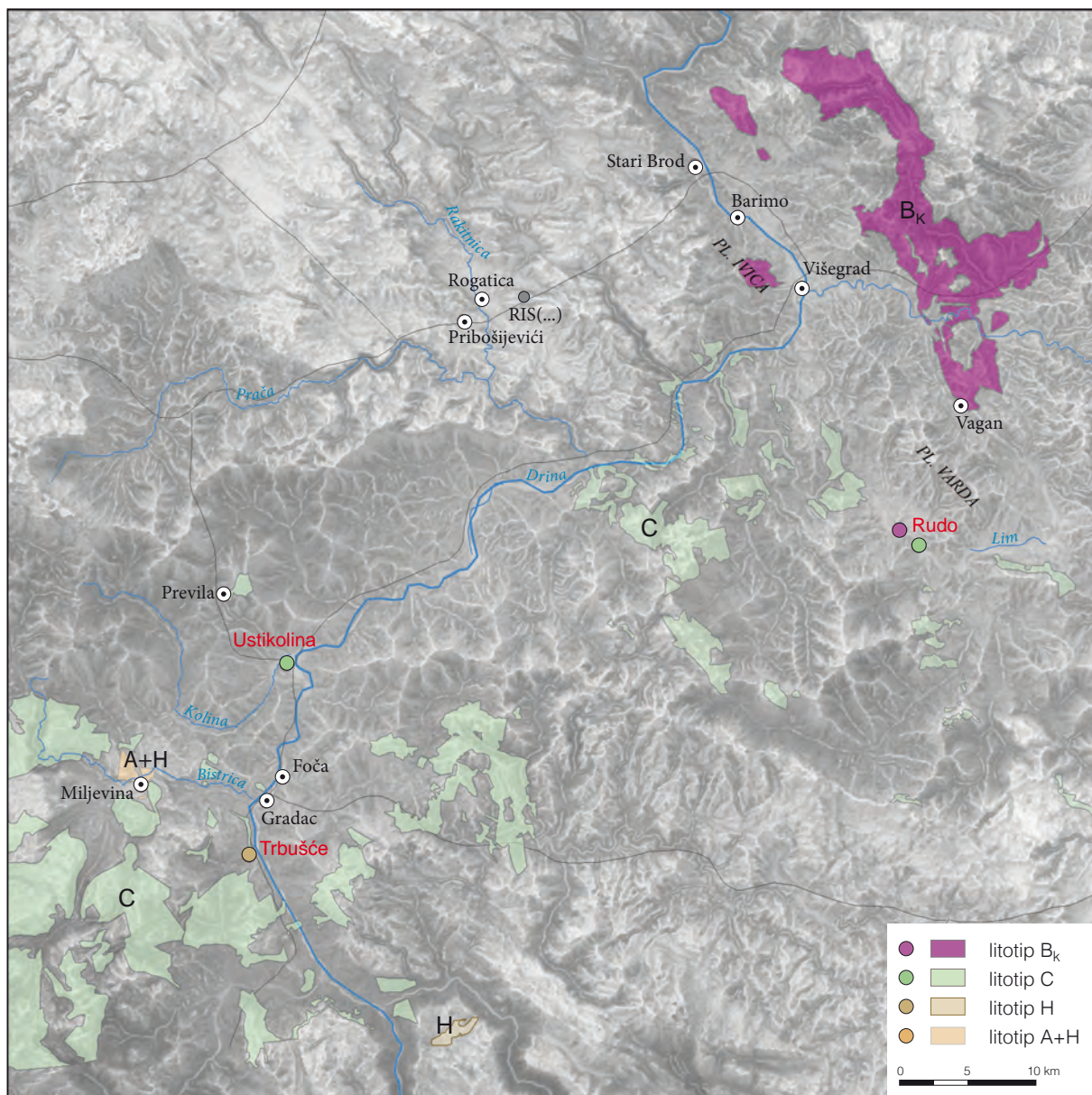
Foča (sl. 16). V makroskopsko petrografsko analizo sta bila zajeta nagrobna spomenika iz okolice Foče. Prvi je odlomek oboka nagrobne edikule (kat. št. 196), odkrit v vasi Bukovica v bližini naselja Trbušće. Edikula je datirana v 2. st. Drugi spomenik je bil odkrit v naselju Ustikolina (kat. št. 197).¹⁵⁵

Spomenik iz Ustikoline je izdelan iz belega brečastega apnenca srednje do zgornje triasne starosti (litotip C). Edikula iz Trbušća (kat. št. 196) je izdelana

¹⁵³ Olujić, Karović 1986.

¹⁵⁴ Mirković *et al.* 1978.

¹⁵⁵ Nagrobnik sodi v posebno skupino spomenikov, ki jo v strokovni literaturi najdemo pod različnimi pojmi (*nem. der Cippus, ang. grave cube, cippi, cube shaped tombstone, pyramidal cippi*), tj. nagrobna kocka, spomeniki v obliki kocke (Zotović 2002), cipus (Sergejevski 1934a, 38; Paškavalin 2012), nagrobna ali funerarna kocka (Kostić 2008, 162–172), piramidalni cipus (Cvjetić 2012). Zadnje poimenovanje temelji na rekonstrukciji celotne oblike spomenika, ki jo je predlagal D. Sergejevski (1934a, 35). Po njegovem mnenju so spomeniki v obliki kocke del večje nagrobne konstrukcije ali sestavljenega spomenika, katerega celotna višina je dosegala tudi dva do tri metre. Ohranjeni del oziroma kocka je najverjetneje postavljena med (zgoraj) piramidalnim nastavkom in postamentom (višina približno pol metra). Značilno za to skupino spomenikov je, da nimajo napisa in običajno imajo tri stranice reliefno okrašene s podobami pokojnikov ali motivom konjenika v kombinaciji z motivom pogrebne pojedine (Kostić 2008, 166). Spomeniki so datirani v obdobje od 2. vse do 4. st. in jih najdemo na širšem območju ob reki Drini in Lim (Sergejevski 1934a, 35; Kostić 2008, 166; Paškavalin 2012, 280). Celotna rekonstrukcija tega tipa spomenika ostaja problematična, saj še ni bil najden noben, ki bi bil v celoti ohranjen.

Sl. 16: Najdišča v okolici naselij Rudo in Foča ter lokacija litostratigrafskih enot z apnencem litotipov A, BK, C in H. Rudo (kat. št. 194, 195), Trbušće (kat. št. 196), Ustikolina (kat. št. 197).

iz drobnozrnatega rumenkastega neogenskega apnenca (litotip H). Izdanke apnenca neogenske starosti (litotip H) sem identificirala v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ v merilu 1 : 100.000, list Foča.¹⁵⁶ Srednjetriasne apnenec sem identificirala v litostratigrafski enoti na Osnovni geološki karti SFRJ, v merilu 1 : 100.000, list Foča.¹⁵⁷

S kartiranjem izdankov triasnega apnenca (litotip C) in ob upoštevanju možnosti dostopa do posameznih lokacij izdankov je mogoče prepoznati dve potencialni izvorni lokaciji. Prva je od Ustikoline oddaljena zgolj pet kilometrov. Leži v dolini Kosovske reke v bližini vasi Pre-

vila. Vendar so ti izdanki apnenca v precej hribovitem delu in so skoraj nedostopni. Verjetneje se zdi, da je apnenec prišel iz okolice naselja Gradac, ki je od najdišča oddaljeno 12 kilometrov. Apnenec triasne starosti namreč tu izdanja neposredno na levem bregu reke Drine.

Potencialna izvorna lokacija neogenskega apnenca je v dolini reke Bistrice v bližini naselja Miljevina, ki je 22 kilometrov oddaljeno od Trbušća. Gre za edino tovrstno lokacijo z izdanki neogenskega apnenca v okolici Foče. Obstoj rimskega kamnoloma v bližini naselja Miljevina, ki je morda bil odprt ravno za potrebe izdelave nagrobne edikule, se zdi zelo verjeten.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Buzaljko *et al.* 1982.

¹⁵⁷ Buzaljko *et al.* 1982.

¹⁵⁸ Številni dobro dokumentirani primeri kamnolomov, ki so bili odprti za kratek čas z namenom dobave materiala za

SKLEP

Severna Bosna in Hercegovina (sl. 6). Analiza materiala in definiranje potencialno izvornih območij z najdišča Makljenovac iz severne Bosne sta pokazala, da lahko računamo na izrabo rek za transport materiala. Možnost uporabe rek Bosne ali Usore za transport materiala (kamnitih blokov) je mogoče domnevati na primeru spomenika iz okolice Doboja. Za njihovo potencialno izvorno območje (kamnolom) lahko navedemo dve lokaciji. Najbližja potencialna lokacija kamnoloma je v bližini Jelaha, ki leži v porečju reke Usore približno 14 kilometrov vzhodno od najdišča. Zaradi možnosti vodnega transporta po reki Bosni je treba kot potencialno lokacijo kamnoloma navesti tudi območje (z enakim apnenecem) 30 kilometrov južno od Doboja v okolici Žepče.

Zahodna Bosna in Hercegovina (sl. 7). Več spomenikov, zajetih v makroskopsko analizo materiala, prihaja iz okolice naselij Bihać in Bosanski Petrovac. Spomeniki, odkriti na območju Bihaća, so izdelani iz dveh vrst neogenskega apnenca (litotipa A in H). Enako je pri spomenikih, odkritih v okolici Bosanskega Petrovca (Krnjeuša), kjer je bil prav tako uporabljen neogenski apnenec (litotip A in H). Obe skupini najdišč sta verjetno imeli isti vir apnenca (tako imenovani bihacit), ki izdanja po celotnem Bihaškem polju. Povezanost med lokacijami je izrazita v izboru in načinu izdelave okrasnega repertoarja.

Jugozahodna Bosna in Hercegovina (sl. 8). Z območja jugozahodne Bosne so bili v analizo materiala vključeni spomeniki, katerih najdišča se grupirajo v okolici današnjih naselij Bosansko Grahovo, Glamoča, Livna in Tomislavgrad. Za spomenike iz neogenskega apnenca (litotip A), odkrite v okolici Bosanskega Grahova (Grkovci), je mogoče reči, da je bil apnenec za njihovo izdelavo (ali že izdelani spomeniki) prinesen od drugod. Najverjetnejši potencialni vir apnenca leži na Livanjskem polju približno 28 kilometrov jugovzhodno od najdišča. Lokalni vir apnenca je bil najverjetneje uporabljen za izdelavo nagrobnikov iz okolice Glamoča, Livna in Tomislavgrada, saj izvorna območja apnencev ležijo v bližini najdišč.

Južna Bosna in Hercegovina (sl. 9). Spomeniki z območja južne Bosne, ki so bili vključeni v analizo materiala, prihajajo iz okolice naselij Ljubuški in Mostar.

Več spomenikov je bilo odkritih v okolici naselja Ljubuški (Hardomilje). Analiza materiala spomenikov s tega območja je razkrila, da je celoten korpus spomenikov izdelan iz treh vrst apnencev, katerih potencialno

specifične gradbene projekte, so znani iz severo-vzhodnega dela Španije, na primer kamnolom Punta de la Creueta, Puig de Sera, La Rierussa (Gutiérrez Garcia-Moreno 2009).

izvorno območje leži v neposredni bližini. Zanimivo je, da je serija stel, katerih naročniki so bili vojaki, izdelana iz enakega apnenca. To dejstvo kaže na to, da je kamnolom odprla vojaška enota, ki je v te kraje prišla v začetku 1. st. Kot najverjetnejša lokacija kamnoloma, iz katerega prihaja material za izdelavo dveh sarkofagov, odkritih v naselju Bačevići pri Mostarju, se kaže lokacija v bližini današnjega kamnoloma Mukoša. V tem pridobivajo znani kamen tenelija, ki je bil uporabljen tudi za gradnjo (in obnovo) Starega mostu v Mostarju.¹⁵⁹ Pridobivanje apnenca v bližini Bačevića za izdelavo sarkofagov lahko datiramo v 3. st.

Osrednja Bosna in Hercegovina (sl. 10–12). Analiza materiala spomenikov z območja osrednje Bosne je zajela najdišča spomenikov v okolici Šipova, Gornjega Vakufa, Konjica, Prozora, Sarajeva, Pazarićev, Kiseljaka, Breze in Kaknja.

Z makroskopsko analizo ni bilo mogoče ločiti, ali so deli poznoantične nagrobne edikule iz Šipova (*kat. št. 119*) izdelani iz neogenskega (litotipa A) ali krednega (B_D) apnenca. Vprašanje o (ne)lokalnem izvoru materiala, uporabljenega za njeno izdelavo, ostaja nerešeno, vse dokler ne bo mogoča boljše analiza vzorca. V okolici Kupresa odkrit odlomek spomenika (*kat. št. 121*) kaže na potencialni obstoj manjšega lokalnega kamnoloma, ki je deloval v obdobju od 2. do 3. st.. Za pepelnico (*kat. št. 120*), odkrito v naselju Stubo Vrelo (antična *Ionnaria*), je mogoče reči, da je bil material za njeno izdelavo v ta prostor najverjetneje prinesen (ali pa je bila prinesena že izdelana pepelnica). Potencialno uporabo lokalnega apnenca za izdelavo nagrobnih spomenikov kažeta tudi steli iz Gornjega Vakufa in Varvare. Več spomenikov izhaja iz okolice Konjica. Za izdelavo celotnega tukajšnjega korpusa spomenikov je uporabljen enak apnenec (litotip B_D). Na podlagi rezultatov analize materiala menim, da je v okolici Konjica deloval vsaj en lokalni kamnolom (zgorjetriasnega) apnenca. V Sarajevski kotlini odkrit redek primer spomenika v obliki samostojnega medaljona (*kat. št. 143*) in nagrobna stela (*kat. št. 142*) sta verjetno izdelana iz lokalnega apnenca. Ker gre za različni vrsti apnenca, je treba računati na obstoj vsaj dveh kamnolomov. Glede na podatke s karte potencialnega izvornega območja za okolico Sarajeva lahko rečem, da je apnenec, potreben za izdelavo medaljona, verjetno pridobljen na severnem robu Sarajevske kotline, apnenec za izdelavo stele (*kat. št. 142*) pa na južnem robu kotline. Steli, odkriti v bližini naselij Pazarići (*kat. št. 141*) in Hadžići (*kat. št. 140*), sta izdelani iz različne vrste apnenca. Nagrobnik veterana in njegove družine (*kat. št. 140*) je verjetno izdelan iz lokalnega apnenca. Najbližja potencialna lokacija kamnoloma leži tri kilometre proti jugozahodu. Apnenec, uporabljen za izdelavo stele iz Pazarićev, je moral biti prinesen od drugod. Steli, odkriti v okolici Kiseljaka, sta izdelani iz

¹⁵⁹ Šaravanja, Čolak n. n., 8.

različnega apnenca. Nagrobnik iz Kulješa (*kat. št. 149*) je verjetno izdelan iz lokalnega apnenca, potencialno izvorno območje tega leži v dolini reke Lepenice 3 km od najdišča. V Podastinju odkrit nagrobnik osvobojenca Honesima iz zgodnjega 1. st. (*kat. št. 148*) ni izdelan iz okoliškega apnenca. Najbližja potencialna lokacija kamnoloma s tovrstnim apnencem leži 20 kilometrov vzhodno v dolini reke Misoče. Korpus spomenikov iz Breze sestavlja nekaj manjših odlomkov nagrobnih stel in nagrobna ara. Nagrobne stele so najverjetneje izdelane iz lokalnega apnenca. Za izdelavo ene največjih nagrobnih ar (*kat. št. 146*), odkritih v centralni Bosni, ni bil uporabljen lokalni apnenec. Spomenika iz Kaknja sta najverjetneje izdelana iz lokalnega apnenca. O uporabi lokalnega materiala (kamnolom) najverjetneje lahko govorimo tudi v primeru spomenikov, odkritih v okolici Zenice in Vitezu. Korpus spomenikov iz Zenice je datiran v obdobje med drugo polovico 2. st. in začetkom 4. st., kar priča o dolgi tradiciji uporabe lokalnega apnenca za izdelavo nagrobnikov.¹⁶⁰

Vzhodna Bosna in Hercegovina (sl. 13). Steli, odkriti v Zvorniku in Vlasenici, sta najverjetneje izdelani iz lokalnega apnenca. V Mihajlevičih (Bratunac) sta bili odkriti steli (*kat. št. 174, 175*), katerih izvorni območji apnencev nista v bližnji okolici najdišč. Nagrobna stela (*kat. št. 175*) je iz neogenskega apnenca (litotip H), katerega najbližje izvorno območje leži 50 kilometrov severno, in sicer v okolici Zvornika.¹⁶¹ Druga stela (*kat. št. 174*) pa sodi v korpus spomenikov, izdelanih iz apnenčeve breče srednje triasne starosti (apnenec litotipa C). Iz enakega apnenca je izdelan celoten korpus spomenikov, odkritih v okolici Srebrenice in Skelanov, katerega potencialno izvorno območje ni v bližnji okolici najdišča. Z analizo materiala in izdelavo karte potencialnih izvornih območij za okolico Srebrenice sem pokazala na najverjetnejšo izvorno lokacijo apnenca, leži v bližini naselja Klotijevac. Transport kamnitih blokov je tu verjetno potekal po reki Drini. Stele iz okolice Višegrada, Glavic in nagrobni ari iz naselja Rudo so najbrž izdelane iz lokalnega apnenca (*sl. 14–16*). Apnenec za izdelavo manjšega spomenika ali pa sam spomenik v obliki kocke (cipus) je bil po vsej verjetnosti prinesen v naselje Ustikolina. Najverjetnejše izvorno območje leži 12 kilometrov južno od najdišča v bližini naselja Gradac. Za postavitev večje nagrobne edikule, katere deli so bili odkriti v Trbušču, je bil skoraj zagotovo odprt kamnolom neogenskega apnenca približno 22 kilometrov severozahodno od najdišča v dolini reke Bistrice.

Pri analizi kamnoseške proizvodnje notranjega dela rimske province Dalmacije sem izhajala iz makroskopske petrografske analize materiala, katere cilj je bil definirati potencialne izvorne lokacije apnenca, uporabljenega za kamnoseško proizvodnjo nagrobnih spomenikov. Rezultati študije so pokazali, da potencialno izvorno območje apnenca v večini primerov leži v neposredni bližini najdišča (oddaljenost do pet kilometrov). Gre za najdišča v okolici današnjih naselij Bihać, Glamoč, Konjic, Prozor, Sarajevo, Breza, Ljubuški, Mostar, Kupres, Gornji Vakuf – Uskoplje, Kiseljak, Zenica, Vitez, Zvornik, Vlasenica, Rudo, Foča (Ustikolina). To kaže na možnost obstoja (še ne odkritih) številnih krajevnih kamnolomov, katerih namen je bil zadovoljevati osnovne potrebe po kamnitem materialu.

Druga skupina so najdišča, katerih oddaljenost od vira materiala sega od šest do 25 kilometrov. To so najdišča v okolici naselja Doboj (Makljenovac), Bos. Petrovac (Krnjeuša), Bos. Grahovo (Grkovci), Šipovo (?), Kiseljak (Podastinje), Rudo in Foča (Trbušće). Z izjemo najdišč Makljenovac in morda Šipovo, ki sta imeli možnost rečnega transporta, so preostali morali vložiti relativno veliko energije, da so po kopnem poskrbeli za transport apnenca. Razlogov za to je lahko več. Takšen vložek se zdi razumljiv predvsem, ko gre za gradnjo večjih objektov, kot sta postavitev edikul, odkritih v naselju Šipovo in Trbušča.¹⁶² Drug razlog tiči v lastnosti kamnin. Pri edikuli iz Trbušča, kjer je ob pogledu na geološko karto jasno, da so triasni apnenci (litotip C) v neposredni bližini, so se kamnoseki odločili za uporabo neogenskega apnenca (litotipa H) za izdelavo edikule, ker se ta zaradi svoje homogene in izotropne sestave precej lažje obdeluje kot izdelki iz brečastega apnenca (litotipa C). Vložek v transport materiala se pri stelah iz Krnjeuše zdi smiseln tudi zato, ker gre v tem primeru za dobavo apnenčevih plošč, ki so relativno enostavne za obdelavo.

Na delovanje kamnoloma v bližini današnjega naselja Klotijevac, ki je z materialom oskrboval nekoliko širši prostor (regijo), kaže analiza materiala nagrobnikov iz okolice Srebrenice. Na prostoru antične kolonije Domavije (*Domavia*) in območju manjših naselij ob Drini (Skelani) geološka osnova kamnin vulkanskega nastanka¹⁶³ ni ponudila primerne materiala za kamnoseške izdelke oziroma ni omogočala neposrednega dostopa do lokalnih virov apnenca. K rešitvi tega problema je pripomogla reka Drina, ki je bila v sredini 3. stoletja zelo verjetno uporabljena za transport kamnitih blokov od današnjega Klotijevca do Gradine (*Domavia*). Uporabo reke Drine za transport kamnitega materiala (od Zvornika do Sremske Mitrovice) potrjujejo tudi najnovejše raziskave kamnoloma Dardagani pri Zvorniku.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Paškvalin 2012, 67; Sergejevski 1932, 44.

¹⁶¹ Rižnar, Jovanović 2006, 139–152.

¹⁶² Prim. Gutiérrez Garcia-Moreno 2009.

¹⁶³ Kubat *et al.* 1976.

¹⁶⁴ Djurić *et al.* 2006, 103–138; Djurić *et al.* 2007, 83–100.

Z uporabljenim pristopom sem prepoznala tudi tiste spomenike (*kat. št. 120, 141, 146, 148, 175*), ki so bili v ta prostor prineseni oziroma za njihovo izdelavo ni bil uporabljen lokalni material. Gre za spomenike, za

katere je provenienco materiala treba iskati več kot 40 kilometrov daleč. Vsem je skupno to, da so bili najdeni ob glavnih prometnih komunikacijah (cestah). Zato je njihov izoliran pojav morda treba iskati v tem kontekstu.

3. TIPOLOŠKA ANALIZA

IZHODIŠČA IN METODE

Večina obravnavanega gradiva je že bila predmet tipološke klasifikacije, v doktorski disertaciji jo je v začetku osemdesetih let 20. stoletja podal V. Paškvalin.¹⁶⁵ V svojem delu mu je uspelo preseči dotodanje parcialne analize gradiva, ki so se osredotočale zgolj na posamezne aspekte ikonografske in stilne interpretacije.¹⁶⁶

Problematičen pri njegovi klasifikaciji nagrobnih stel je konceptni pristop. Avtor se je namreč delno oprl na Schobrov tako imenovani formalni pristop.¹⁶⁷ Tipološko delitev stel z območja Bosne in Hercegovine je utemeljil na načelu, da vsak tip spomenika (tudi stele) definira njegova zunanja forma, ki je neločljivo vezana na strukturne elemente in likovne vsebine.¹⁶⁸ Definirane formalne kategorije stel (tipe) je videl kot rezultat njihovega prihoda v provincialni prostor, kjer zaradi stikov med priseljenci in lokalnimi prebivalci dobijo novo formo in likovno vsebino.¹⁶⁹ Čeprav je ikonografska in dekorativna vsebina na nagrobnih stelah služila kot osnovni kriterij prvih poskusov klasifikacij nagrobnih stel v začetku 20. st.,¹⁷⁰ so to metodo klasifikacije skupaj s tako imenovanim formalnim pristopom kmalu po drugi svetovni vojni začeli opuščati. Paškvalin se pri obravnavi gradiva ni odločil za Mansuellijev tako imenovani strukturalni pristop, ki nagrobne stele klasificira glede na arhitektonske elemente.¹⁷¹ Prav tako ni upošteval pomembne ugotovitve H. Gabelmanna (1972), da je členitev nagrobnika, to je profilacija okvirja in arhitekturna kompozicija, neodvisna od forme in

vrste nagrobnega spomenika.¹⁷² Popravek tipologije stel po Mansuellijevem konceptu je v predgovoru ob objavi Paškvalinove disertacije (2012) predlagal tudi N. Cambi.¹⁷³ Najnovejši metodološki pristop h klasifikaciji nagrobnih stel, ki sicer izhaja iz konceptnih izhodišč G. A. Mansuelli in H. Gabelmanna, je v svoji študiji portretnih stel iz severne Italije predstavil H. Pflug.¹⁷⁴ Njegovo metodološko izhodišče predlaga ločeno obravnavo osnovnega formalnega izhodišča (osnovno shemo) in notranjo strukturo spomenika.¹⁷⁵ Rezultat njegove študije so osnovni tipi preprostih in arhitektonskih stel, definirani na podlagi izhodiščne oblikovne sheme.¹⁷⁶ Paškvalinova klasifikacija pepelnic in pokrovov pepelnic je bila zasnovana na prostorskem kriteriju.¹⁷⁷

Osnovni cilj je bil izdelati tipologijo nagrobnih spomenikov, ki bo zasnovana na novih izhodiščih. Tipološko analizo gradiva je bilo mogoče opraviti na treh kategorijah nagrobnih spomenikov: stelah, pepelnicah in pokrovih pepelnic. Delež drugih kategorij spomenikov, odkritih v obravnavanem prostoru, je skoraj zanemarljiv in ne omogoča izdelati jasnih tipoloških kriterijev.¹⁷⁸ Pri tipološki analizi nagrobnih stel sem se delno oprla na omenjena metodološka izhodišča H. Pfluga.¹⁷⁹ Z metodo določanja osnovnega oblikovnega izhodišča sem definirala osnovni tip stele. Nadaljnja klasifikacija je kot osnovo upoštevala notranjo členitev oziroma prisotnost arhitektonskih elementov, za katero sem kot osnovni kriterij opredelila prisotnost/odsotnost zatrep (ustreza tip I in III po Pflugovi klasifikaciji).¹⁸⁰ Poskus upoštevanja nadaljnje notranje arhitektonske delitve, ki je upoštevala tudi prisotnost/odsotnost stebrov,

¹⁶⁵ Paškvalin 1983a; Paškvalin 2012.

¹⁶⁶ Sergejevski 1928, 79–97; id. 1930, 157–166; Mirković 1975, 95–108; Paškvalin 2000, 177–190; Škegro 2005, 55–61; Čremošnik 1956, 127–136; Čremošnik 1957a, 163–172; Imamović 1979, 127–131; Rendić-Miočević 1948, 1–67; Paškvalin 1983a; id. 1983b, 109–125; id. 1986, 153–162; Paškvalin 2000, 177–190; Schönauer 2001, 223–515.

¹⁶⁷ Schober 1923.

¹⁶⁸ Paškvalin 2012, 59.

¹⁶⁹ Paškvalin 2012, 60.

¹⁷⁰ Weynand 1902, 219–238; Hofmann 1905, 6–48.

¹⁷¹ Mansuelli 1956, 365–384.

¹⁷² Mansuelli 1956, 365–384; Gabelmann 1972, 199.

¹⁷³ Glej Paškvalin 2012, 11.

¹⁷⁴ Pflug 1989, 31.

¹⁷⁵ Pflug 1989, 31.

¹⁷⁶ Pflug 1989, 32.

¹⁷⁷ Paškvalin 2012, 349.

¹⁷⁸ Posamezni deleži spomenikov: nagrobne are (7 %), sarkofagi (1 %), spomeniki v obliki kocke, tako imenovani cipusi (1 %), deli monumentalnih grobnic (1 %).

¹⁷⁹ Pflug 1989.

¹⁸⁰ Pflug 1989, 30–32.

kot enega izmed tipoloških kriterijev H. Pfluga,¹⁸¹ ni dal rezultatov. Dobljena tipologija je prikazovala "razbito" sliko nepovezanih tipov in podtipov, za katero ni bilo mogoče podati jasne interpretacije. Pri klasifikaciji pepelnic sem kot temeljni kriterij upoštevala osnovno formo. Pri pepelnicah tipa A2 sem upoštevala tudi arhitektonske elemente (zatrep in stebri). Namreč, ta skupina pepelnic na sprednji strani z arhitekturnimi elementi posnema arhitekturo antičnega templja (*aedes*). Klasifikacija pokrovov primarno temelji na določanju osnovne oblikovne strukture. Korpusu spomenikov, na katerem sem opravila makroskopsko petrografsko analizo materiala, sem v želji po čim natančnejši izdelavi tipologije dodala vse znane spomenike, torej tudi tiste, ki niso bili zajeti v analizo materiala. Rezultat tega dela študije je tabelarni prikaz osnovne sheme spomenikov (tipi) in njihovih različic (podtipi) (sl. 17–20). Na podlagi analogij oblikovno primerljivih kategorij spomenikov, epigrafskih podatkov in izsledkov starejših raziskav sem posamezne tipe in podtipe kronološko opredelila.

NAGROBNE STELE

Izris osnovne sheme stel, odkritih v notranjem delu province Dalmacije, je pokazal, da jih lahko delimo na dve večji skupini: preproste pravokotne profilirane stele, ki so v osnovni strukturi brez elementov arhitektonskega izvora (*tip A*) (sl. 17). V posameznih primerih se (kot varianta) v tej skupini pojavijo stele z elementi arhitektonskega izvora (npr. polpilaster ali polsteber ob portretni niši), kar se zgodi izjemno redko (1 %). Prevladujejo torej osnovne nearhitektonske oziroma enostavne oblike stel z ravnim zaključkom in profiliranim okvirjem ob napisnem polju. Za drugo skupino stel (*tip B*; sl. 18) je značilen profiliran trikotni zatrep, ki se tukaj kaže kot najpomembnejši element arhitektonskega izvora. V tej skupini se, vedno ob prisotnosti zatrepca, kaže dve skupini: enostavne stele s profiliranim okvirjem ob napisnem polju (a) in arhitektonske stele s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in polstebri, tako imenovane stele tipa edikula (b, c).¹⁸²

STELE TIP A

Stele tipa A so enostavne (nearhitektonske) pravokotne z ravnim zaključkom in enostavno profilacijo napisnega polja.¹⁸³ Stele tega tipa delimo na dva osnovna podtipa: A1 in A2 (sl. 17; 21).

Podtip A1. Osnovna shema tega podtipa je preprosta ravno zaključena pravokotna plošča. V okviru podtipa A1 razlikujemo več različic (sl. 21).

Splošno oblikovno shemo prve različice (*A1a*) sestavljata profilirani pravokotni polji. V večjem je umeščeno napisno polje, v manjšem je v reliefu izdelan okras. Stele tega podtipa nimajo izdelanega vsadnika, kar kaže na to, da so bile vkopane v tla. V to različico sodijo dve steli iz Golubića (*kat. št. 3, 4*) in nagrobnik pripadnika I. belgijske kohorte, odkrit v Hardomilju (*kat. št. 103*).

Druga različica (*A1b*) so ravno zaključene stele z enostavno profilirano pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Značilno za to skupino je, da portretno nišo in napisno polje obdaja ozek reliefno okrašen okvir. V različico *A1b* uvrščamo skupino stel iz okolice Srebrenice. Odkrite so bile v Podcrkvini (*kat. št. 172*), Sasah (*kat. št. 176*), Srebrenici (*kat. št. 177*) in Bratuncu (*kat. št. 173*). V to različico uvrščamo tudi steli iz Kolovrata (*kat. št. 207, 208*).

V tretjo različico (*A1c*) sodijo stele iz okolice Konjica (*kat. št. 124–126*). Gre za ravno zaključene enostavne profilirane stele s pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. V tej skupini stel se na posameznih različicah (npr. stela *kat. št. 125*) pojavljajo arhitektonski elementi (pilastra ob portretni niši).

V četrto različico (*A1d*) sodijo stele, odkrite v bližini Konjica (*kat. št. 127–129*). Gre za ravno zaključene dvoetažne stele z dvojno portretno nišo in napisnim poljem v profiliranem okvirju. Tudi tukaj se kot različica pojavljajo posamezni arhitektonski elementi, npr. polstebra ob zgornji portretni niši na steli *kat. št. 127, 128*.

Datacija. Datiranje stel podtipa A1 omogočajo redki kronološki indici. Eden teh je ohranjen na steli iz Hardomilja (*kat. št. 103*). V epitafu je zabeleženo, da je spomenik postavila žena dekuriona I. belgijske kohorte. Ta kohorta je bila prisotna v vojaškem taboru v Gračinah (Humac) v bližini Hardomilja v 2.–3. st.¹⁸⁴ Na dveh stelah v bližini Konjica (*kat. št. 125, 127*) in na steli iz Golubića (*kat. št. 4*) je v napisu omenjeno gentilno ime *Aurelius* (*praenomen* ni zabeležen), kar bi pomenilo, da so naročniki dobili državljanstvo šele s Karakalovim odlokom leta 212 (*Constitutio Antoniniana*). Na podlagi tega je datacija stel podtipa A1 v začetek 3. st. verjetnejša.

Podtip A2. Pravokotne stele z ravnim zaključkom podtipa A2 imajo specifično oblikovan zaključek na-

¹⁸⁴ Wilkes 1969, 470; Dodig 2008b, 143–163.

¹⁸¹ Pflug 1989, 39–47.

¹⁸² Prim. Behrens 1951, 39; Mansuelli 1956, 368; Mansuelli 1967: 115; Gabelmann 1972, 75; Pflug 1989, 39.

¹⁸³ Prim. Mansuelli 1956, 368; Gabelmann 1972, 75; Rebecchi 1972, 181.

tip	podtip	različice			
A	A1				
		a	b	c	d
	A2				
		a	b		

Sl. 17: Tipološka delitev stel tipa A.

pisnega ali portretnega polja v obliki dvojnega loka ali svoda, ki daje vtis niše. V okviru podtipa A2 razlikujemo dve različici stel (sl. 21).

Pri prvi različici (A2a) gre za nearhitektonsko ravno zaključeno stelo z napisnim poljem. To ima profiliran okvir, ki se zgoraj zaključuje z dvojno polkrožno nišo. Pravokotno oblikovanega polja nad napisnim poljem nisem opredelila kot del oblikovne sheme, saj se zdi, da je nastal v drugi stopnji proizvodnje stele, to je skupaj z okrasom in napisom. Vse tri stele prve različice so bile najdene v kraju Krnjeuša (kat. št. 45–47).

Druga različica A2b ima elemente arhitektonskega izvora (polstebra ob portretni niši). Gre za ravno zaključene dvoetažne stele, kjer osnovno oblikovno shemo sestavlja dvojna polkrožna niša v obeh etažah oziroma polkrožna niša nadomešča portretni medaljon v zgornji etaži (kat. št. 179). Steli te različice sta bili najdeni v naselju Tegare (kat. št. 178) in Gradina (kat. št. 179).

Datacija. Na steli iz Krnjeuše (kat. št. 45) je v napisu ohranjeno gentilno ime *Ulpius*, kar bi steli podtipa A2 umeščalo v 2. st. Vendar primerjava tehnike izdelave in ikonografskega repertoarja stel iz Krnjeuše s stelami podtipa A1 (primerjaj s stelo kat. št. 3) kaže, da pri datiranju stel podtipa A2 kaže upoštevati tudi možnost poznejše datacije, to je v 3. st.

STELE TIP A B

Podtip B1. Stele podtipa B1 sodijo v skupino preprostih stel s profiliranim trikotnim zatrepom in napisnim poljem. V okviru podtipa B1 ločimo več različic (sl. 18; 22).

Stela prve različice (B1a) je enostavna profilirana ravno zaključena stela s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in profiliranim napisnim poljem, ki ga od osnove loči preklada. Arhitrav v celotni kompoziciji deluje popolnoma samostojno, saj ga od zatropa in okvirja napisnega polja loči širok prazen medprostor in mu daje vtis, da "plava" med strukturnimi elementi. Akroterija sta na tej steli obravnavana popolnoma dekorativno. V prvo različico sodi stela iz naselja Crkvina – Makljenovac (kat. št. 2).

Stela druge različice (B1b) je ravno zaključena arhitektonska stela s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in pilastroma ob napisnem polju. Strukturni elementi so shematično prikazani, kar je vidno pri zatropu – njegova oblika je definirana z vrezanima linijama, ki posnemata obliko profiliranega okvirja. Podoben pristop je opaziti na pilastrih, kjer je oblika kapitela predstavljena z globokimi vrezi v obliki dveh črk V. V to različico uvrščamo stelo iz naselja Brekoviča (kat. št. 5).

tip	podtip	različice				
B	B1					
		a	b	c	d	
		B2				
			a	b		
	B3					
		a	b	c		
		B4				
	a					
	B5					
		a				

Sl. 18: Tipološka delitev stel tipa B.

Stele tretje različice (*B1c*) so ravno zaključene enostavne stele s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Stele tretje različice so bile najdene v okolici Konjica, v naselju Donje Selo (*kat. št. 130*) in Lisičici (*kat. št. 131–133*), ter v vasi Komini v bližini naselja Pljevlja v Črni gori (*kat. št. 198–201*).

V naselju Pljevlja v Črni gori so bile odkrite stele četrte različice (*B1d*). Gre za trikotno zaključene enostavne profilirane stele s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem (*kat. št. 202–206*).

Datacija. Kronološko umestitev stel podtipa B1 v sredino 2. in začetek 3. st. omogočajo predvsem stele, odkrite na nekropoli II v Kominih, datirani v obdobje med sredino 2. in začetkom 3. st.¹⁸⁵ Ohranjena gentilna imena na spomenikih se ujemajo s tem časovnim obdobjem. Na dveh stelah se namreč pojavi gentilno ime *Aelius*, eno na območju Konjica (*kat. št. 132*) in drugo v Kominih (*kat. št. 205*). Večina oseb, navedenih v napisih drugih stel, ima gentilno ime *Aurelius* (*kat. št. 130, 131, 199–202*). Primerjavo s stelami podtipa B1a nam omogoča tudi stela iz Proložca (Imotski), datirana v 3. st.¹⁸⁶

Podtip B2. V okviru podtipa B2 ločimo dve različici, ki se razlikujeta po obliki zgornjega zaključka stele.

Stele prve različice (*B2a*) so ravno zaključene enoetažne arhitektonske stele tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom. Zatrep sloni na dveh polstebrih/polpilastrih ob pravokotni portretni niši, pod katero je umeščeno napisno polje s profiliranim okvirjem. V okviru tega podtipa se kot prva podvarianta pojavlja stela iz Homolja brez izdelanih polpilastrov (*kat. št. 136*). V drugo podvariante bi lahko opredelili stelo iz Pazaričev (*kat. št. 141*), njeno napisno polje obdaja zunanji okvir brez izdelane profilacije. Stele različice *B2a* so bile odkrite v naseljih Ostrožac (*kat. št. 134*), Lisičici (*kat. št. 135*), Homolje (*kat. št. 136*) in Pazariči (*kat. št. 141*).

Stele druge različice (*B2b*) so ravno zaključene arhitektonske stele tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom, ki neposredno sloni na dveh polstebrih. Polstebra uokvirjata portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Ob zatrepu sta v globokem reliefu izdelana akroterija, ki sta s hrbtno stranjo pritrjena na osnovo. Akroterija na sprednji strani krasi motiv človeške maske, z obrazom obrnjene proti zunanjemu robu stele. V okviru druge različice imamo podvariante stele (*kat. št. 140*) z izdelanim polkrožnim

arhitravom s profilacijo, ki uokvirja plitvo portretno nišo. Stele drugega podtipa so bile najdene v naseljih Varvara (*kat. št. 123*), Homolje (*kat. št. 137*) in Gradac – Hadžici (*kat. št. 140*).

Datacija. Kronološko določitev stel podtipa B2 omogočajo ohranjena gentilna imena na steli iz Ostrožca (*kat. št. 134*), Varvare (*kat. št. 123*) in Pazaričev (*kat. št. 141*). Na nagrobniku iz Ostrožca je v epitafu ohranjeno tridelno ime Publija Elija Vera (*Publius Aelius Verus*), ki razkriva, da je naročnik stele dobil državlanske pravice v 2. st. oziroma za časa vladavine cesarja Hadrijana (117–138). Ta podatek nam omogoča datirati nastanek stele v 2. st. Gentilno ime *Aelius* je ohranjeno tudi na steli tega podtipa iz Varvare (*kat. št. 123*). Stela iz Pazaričev (*kat. št. 141*) pripada Titu Aureliju Saturninu (*Titus Aurelius Saturninus*) in njegovi ženi. Tridelna formula razkriva, da je naročnik nagrobnika dobil državlanske pravice najverjetneje za časa cesarja Marka Avrelija (161–180), kar bi časovno tudi to stelo umeščalo v 2. st. oziroma drugo polovico 2. st. Na drugi steli iz okolice Pazaričev (*kat. št. 140*) je ohranjeno gentilno ime naročnika *Aurelius*, kar bi pomenilo, da je državlanske pravice najverjetneje dobil s Karakalovim odlokom leta 212. Če upoštevamo, da se praenomen *Titus* lahko pojavlja tudi v 3. st., moramo stele podtipa B2 datirati v obdobje med sredino 2. in zgodnjim 3. st.

Podtip B3. Gre za trikotno zaključeno stelo z izdelanim profiliranim trikotnim zatrepom. Akroteriji te skupine stel imajo obliko trikotnega postamenta oziroma bazo, na katero je položena palmeta ali figura leva v polležečem položaju.

Pri stelah podtipa B3 ločujemo tri različice, razlikujejo se v stopnji arhitektonske členitve.

V prvo različico (*B3a*) sodi stela iz Gornje Višnjice (*kat. št. 148*). Gre za enostavno profilirano trikotno zaključeno stelo z izdelanim profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim okvirjem napisnega polja.

V drugo različico (*B3b*) sodi stela iz Hardomilja (*kat. št. 104*). Gre za trikotno zaključeno arhitektonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in polpilastorma ob napisnem polju, ki stojita na visoki osnovi (podiju). Steli prve in druge različice nimata izdelanega vsadnika.

V tretjo različico (*B3c*) sodijo stele iz Hardomilja (*kat. št. 105–107*) in Vitine (*kat. št. 108*).¹⁸⁷ Osnovna shema te različice je nekoliko kompleksnejše strukturi-

¹⁸⁵ V naselju Komini sta bili raziskani dve nekropoli, starejša (nekropola I) sodi v 1.–2. st., na mlajši (nekropola II) so bile odkrite monumentalne grobnice in stele iz 2.–3. st. (Martinović 2011, 208).

¹⁸⁶ Tonković 1998, 88–90.

¹⁸⁷ Pomemben prispevek k tipologiji je delo D. Tončinića, ki je natančno izdelal tipologijo vojaških nagrobnih stel pripadnikov VII. legije na območju rimske province Dalmacije (Tončinić 2011, 148–161). Steli *kat. št. 105* in *106* uvršča v arhitektonski tip A1 (Tončinić 2011, 148).

rana. Gre za trikotno zaključene arhitektonske stele s profiliranim trikotnim zatrepom, ozkim friznim poljem, arhitravom z izdelanimi fascijami in polstebroma ob profiliranem okvirju napisnega polja, ki stojita na visoki osnovi z ohranjeno nogo. Na visoko postavljeni osnovi stele so štiri pravokotno oblikovana polja s profiliranim okvirjem (kasetoni). Profiliran trikoten zatrep je v enem primeru naslonjen na arhitrav (brez friza) z izdelanimi fascijami (*kat. št. 148*). V to skupino stel jo uvrščamo zaradi zelo podobne oblikovne sheme, ki dokazuje njihovo tesno povezavo. Gre za posebno skupino stel, katerih osnovna značilnost je motiv dvokrilnih vrat v spodnji polovici stele.¹⁸⁸ Največ tovrstnih spomenikov v provinci Dalmaciji je znanih s prostora nekdanjega vojaškega tabora Tilurija (*Tilurium*), kjer je najverjetneje delovala tudi kamnoseška delavnica.¹⁸⁹

Datacija. Kronološko določitev stel podtipa B3 omogočajo epigrafski podatki, ohranjeni na stelah iz Hardomilja. Večina naročnikov tega tipa so vojaki, ki so služili v posameznih kohortah, stacionarnih v avksiliarnem taboru v Gračinah (Humac) od 1. do 3. st. z namenom, da bi zagotavljale mir po odhodu obeh legij (VII. in XI. legije) iz province Dalmacije.¹⁹⁰ Najzgodnejša nagrobnika pripadata veteranoma VII. legije (*kat. št. 105, 107*), ki sta v zaledju Narone dobila zemljišče (*honesto omissio agraria*) za časa vladavine cesarja Tiberija.¹⁹¹ Zgodnjo datacijo stel potrjuje tudi ime VII. legije, ko še ni imela častnega naziva *Claudia Pia Fidelis*. Tega ji je v zahvalo za lojalnost podelil cesar Klavdij leta 42 n. š.¹⁹² Obe steli lahko torej datiramo v

¹⁸⁸ Na stele z motivom dvokrilnih vrat se veže problematika oblikovnega izhodišča. Oblikovno izhodišče za prikaz tega motiva naj bi izhajal iz Male Azije, pri čemer naj bi šlo za simbolno posnemanje motiva vrat ozirom *porta Inferi* (Hoffmann 1905, 54–57; Rinaldi Tufi 1971, 131–133; Abramić 1924, 225–227; Paškvalin 2012, 77–78, prim. Medini 1984, 114–119).

Druga možnost za njihovo oblikovno izhodišče je razumevanje stel kot arhitektonsko zasnovanega oblikovnega koncepta. V tem primeru vrata posnemajo zgolj monumentalno obliko grobnice in jih je treba obravnavati kot del arhitektonske kompozicije (Chiesa 1954, 74; Righini 1965, 395; Verzár-Bass 1985, 198–199; Chirsitol, Drew-Bear 1998, 326; Cambi 2001, 94; Dodig 2008a, 7–22).

¹⁸⁹ Tipološko analizo dekorativnih elementov stel pripadnikov vojakov VII. legije iz Tilurija je izdelala M. Sanader (Sanader 2003, 502).

¹⁹⁰ Demilitarizacija province (Dalmacija postane *provincia inermis*) naj bi se zgodila okrog leta 86 n. š. z odhodom legije III. *Flavia Felix* (Wilkes 1969, 104).

¹⁹¹ Na Ljubuškem polju je bila organizirana naselbina veteranov (*pagus Scunasticus*). To potrjuje tudi v Naroni odkrit napis, posvečen Avgustu in Tiberiju leta 14 n. š. Postavili so ga veterani, naseljeni v Skunastiku, katerim je kolonija Narona dodelila zemljišče (*ILJug* 113 in 114; Wilkes 2000, 329).

¹⁹² Takratni namestnik province Dalmacije Lucij Aruncij Skribonijan je po smrti Kaligule ob pomoči VII. in XI. legije hotel zasesti cesarski prestol. Vojska ga pri tem ni podprla,

zgodnje 1. st. Naročnik nagrobnika *kat. št. 104* je služil v I. lucenski kohorti, ki je na Humcu prebivala v 1. st.¹⁹³ Primerjavo in zanesljivo datiranje stel podtipa B3 v 1. st. omogočajo tudi številne stele, odkrite v zaledju Salone in v okolici vojaških taborov rimskih legij (XI. in VII. legije) v Ivoševcih (Burnum) in Trilju (Tiluriumu).¹⁹⁴ Stele podtipa B3 torej datiramo v obdobje med zgodnjim 1. st. in začetkom 2. st.

Podtip B4. Stela podtipa B4 je bila najdena v Zenici (*kat. št. 156*). Gre za trikotno zaključeno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in polstebroma ob portretni niši, pod katero je v profiliranem okvirju umeščeno napisno polje. Stela ima izdelan vsadnik. Ob zatrepu sta v horizontalni osi, tik nad arhitravom z izdelanimi fascijami, postavljena prostostoječa akroterija. Polstebra sta imela stiliziran korintski kapitel.

Datacija. Stelo tega podtipa je časovno težko opredeliti. Kot vodilo lahko služi ugotovitev N. Cambija, da se upodabljanje celotne figure (civilnih) oseb na stelah v notranjosti Dalmacije pojavi ob koncu severskega obdobja (sredina 3. st.).¹⁹⁵

Podtip B5. Stela podtipa B5 je arhitektonska stela tipa edikula s trikotnim zatrepom, arhitravom in polstebroma ob portretni niši, ki stojita na nizki prekladi. Ta loči portretno nišo od reliefno okrašenega pravokotnega polja brez izdelanega profiliranega okvirja. Pod njim je napisno polje brez profilacije, ozka vertikalna preklada ga deli na dva dela. Polstebra ob portretni niši imata stilizirano upodobljena kapitela in profilirano bazo. Stela podtipa B5 je bila najdena v Zenici (*kat. št. 157*).

Datacija. Najjasnejši kronološki indic stel podtipa B6 je upodobljena fibula s čebulastimi zaključki, ki na desni rami zpenja ogrinjalo portretiranih moških polfigur. Ta ikonografski element postavlja datacijo stele v zadnje desetletje 3. st. ali 4. st.¹⁹⁶

zato je cesar Klavdij obe legiji nagradil s podelitvijo častnega naziva *Claudia Pia Fidelis*.

¹⁹³ Časovni okvir prebivanja posameznih kohort: III *Alpinorum equitata*, I. *Bracaraugustanorum*; I *Lucensium equitata* (vojaški oddelek v 1. st.), verjetno tudi I. *Campana voluntariarum*, I. *Belgarum equitata* (oddelek v 2.–3. st.) (Wilkes 1969, 470).

¹⁹⁴ Glej Tončinić 2011; Cambi 1989–1990, 61–72; id. 1994, 147–181; Suić 1970, 103, št. 6; 105, št. 7; 107, št. 8.

¹⁹⁵ Cambi 2005, 129.

¹⁹⁶ Sergejevski 1965b, 133.

PEPELNICE

Na podlagi tipološke analize je pepelnice mogoče razdeliti na pet osnovnih tipov: A, B, C, D in E (sl. 19; 23).

PEPELNICE TIPA A

Pepelnice tipa A so v literaturi znane kot japodske pepelnice.¹⁹⁷ Skrinja je izdelana iz monolitnega kamnitega bloka pravokotne oblike. Ima tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama, ki dajeta tej skupini pepelnic prepoznavno obliko. Osnovna oblika konzole je lahko ravna rizaritna plošča ali pa je ta razdeljena na dva dela tako, da ima na vrhu izdelano pravokotno čelno ploskev, ki s stopničastim ali polkrožnim robom prehaja v telo konzole. Rob konzole se približuje spodnjemu robu pepelnice in tvori v profilu viden konkaven rob. V notranjosti je izdolbena odprtina pravokotne ali okrogle oblike, namenjena shranjevanju pepela pokojnika. Pri nekaterih pepelnicah lahko na vrhu take odprtine opazimo ležišče za pokrov. Nobena pepelnica ni bila odkrita skupaj s pripadajočim pokrovom, kar otežuje interpretacijo celotne podobe in tudi načina postavitve pepelnic na grobu. Po mnenju D. Sergejevskega so bile kamnite pepelnice, odkrite v okolici Bihaća, zakopane pod zemljo. Pri tem se sklicuje na najdbo pepelnice iz Ribića (kat. št. 10), odkrite *in situ*.¹⁹⁸ Pepelnica je bila odkrita 90 centimetrov pod površino skupaj s kamnitimi ploščami, ki so služile kot obloga za njeno zaščito.¹⁹⁹ Nerešeno vprašanje ostaja tudi izvor te specifične oblike spomenikov. Najverjetnejša se zdi interpretacija D. Sergejevskega, ki meni, da tovrstni spomeniki posnemajo obliko lesene hiše (brunarice).²⁰⁰

Pepelnice tipa A delimo v dve skupini: na *tip A1* – pepelnice s figuralnim okrasom brez napisa in *tip A2* – pepelnice z latinskim napisom in arhitektonsko razčlenjeno sprednjo stranico (sl. 19; 23).

Pepelnice tipa A1

Pepelnice *tipa A1* so bile odkrite na nekropoli Jezerine v bližini naselja Pritoka (kat. št. 8) in v Ribiću (kat. št. 9–11). V okviru tega tipa lahko ločimo dve skupini glede na obliko sprednje stranice, in sicer obliko trapeza (tip A1a; kat. št. 11) ali pravokotnika (tip A1b; kat. št. 10). Pri drugi različici se pojavljajo tudi pepelnice z dvojno konzolo, pri čemer notranji konzoli nimata izdelanega čelnega zaključka (tip A1b; kat. št. 10).

¹⁹⁷ Rendić-Miočević 1982, 1.

¹⁹⁸ Sergejevski 1949–50, 67. Pepelnica je danes izgubljena. Slikovno gradivo je dostopno v objavi: Sergejevski 1939, 10; tab. VII, sl. b; Raunig 1974, tab. 1, sl. 2.

¹⁹⁹ Sergejevski 1949–1950, 56.

²⁰⁰ Sergejevski 1949–1950, 80–81.

Pepelnica pravokotne oblike z enim parom konzol (z izdelanim čelnim zaključkom; tip A1c; kat. št. 9) verjetno postane oblikovni kanon, po katerem so izdelovali tudi kasnejše pepelnice z latinskimi napisi (*tip A2*).²⁰¹ Prav ta izrazita oblikovna podobnost med pepelnicami tipa A1 (predvsem tip A1c; kat. št. 9) in tipa A2 kaže na to, da je njihov nastanek verjetno vezan na čas rimskega obdobja. S tem argumentom smo se dotaknili tudi problema njihovega datiranja, ki je raziskovalce razdelil na dve skupini. Prva skupina raziskovalcev, ki izhajajo iz interpretacije prizorov in detajlov na spomenikih (M. Hoernes, A. Stipčević, D. Srežević, R. Vasić in B. Raunig), postavlja čas njihovega nastanka v obdobje med 6. in 4. st. pr. n. š.²⁰² Druga skupina (D. Sergejevski, B. Čović, D. Rendić-Miočević in I. Čremošnik)²⁰³ svojo argumentacijo gradi na pridatkih, odkritih v pepelnici iz Ribića (kat. št. 9), in njihov nastanek pomika v začetek antičnega obdobja.²⁰⁴

Pepelnice tipa A2

Pepelnice *tipa A2* so bile najdene v naseljih Založje (kat. št. 21, 26–30), Humačka Glavica (kat. št. 14, 24), Ribić (kat. št. 18), Čavkići (kat. št. 15, 16, 22, 25), Golubić (kat. št. 13, 19), Doljani (kat. št. 17, 23) in Pritoka (kat. št. 12, 20).

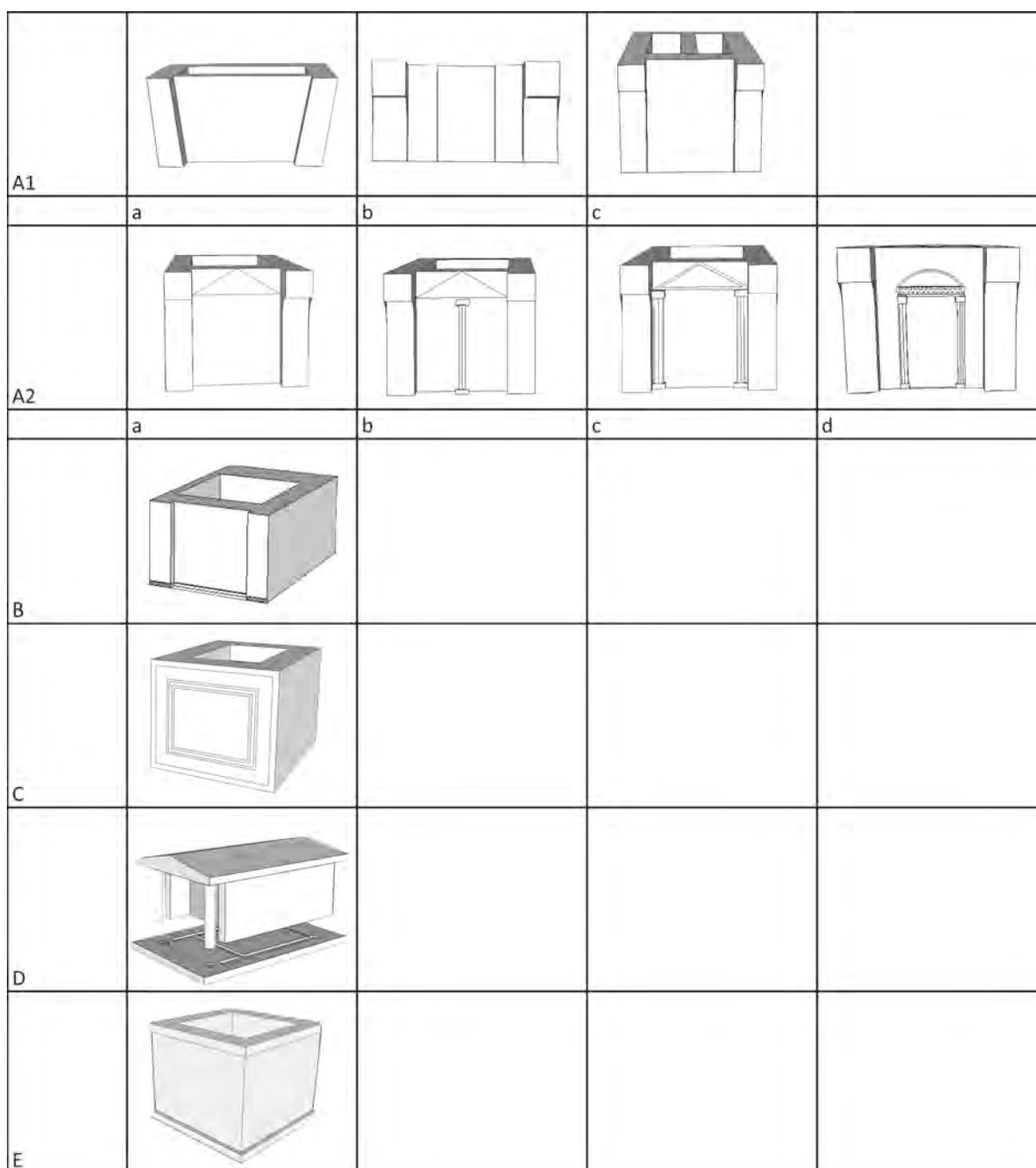
Od pepelnic prvega tipa se razlikujejo po tem, da imajo izdelan napis in na sprednji strani upodobljene arhitektonske elemente, s katerimi posnemajo obliko oziroma arhitekturo antičnega templja. Kombinacija arhitektonskih elementov omogoča opredeliti najmanj štiri različice. Prva različica ima na sprednji strani med konzolama v tehniki vreza upodobljen zatrep (A2a; kat. št. 12, 13). Na pepelnicah te različice se na lateralnih stranicah še vedno pojavlja figuralni okras, izdelan v tehniki plitvega vreza. Pri drugi različici sta oblika in tehnika izdelave enaki kot pri prvi različici, le da je pod zatrepom na sredini sprednje plošče med konzolama v reliefu upodobljen polsteber z bazo in stilizirano oblikovanim kapitelom (A2b; kat. št. 17). Oblika in tehnika izdelave zatropa tudi pri tretji različici ostajata enaki. V tem primeru nosita zatrep polstebra z bazo in kapitelom, postavljena ob notranjem robu konzol (A2c; kat. št. 18–20). Pepelnice zadnje različice imajo arhitektonske elemente

²⁰¹ Raunig 1974, 34.

²⁰² Hömes 1895, 516–518; Srežević 1962–63, 77; Stipčević 1963; Vasić 1967a, 230; id. 1967b, 50; Raunig 1974, 43; id. 2004, 231. Po mnenju te skupine raziskovalcev gre za okras, prežet z vplivom grške arhaike, alpsko-venetske umetnosti in likovnimi značilnostmi daunijskih stel.

²⁰³ Čremošnik 1959, 108; Sergejevski 1949–1950, 64–85; Pašalić 1984, 270; Sergejevski 1936a, 214–218; Rendić-Miočević 1982, 4; Čović 1976, 164.

²⁰⁴ V pepelnici so bile odkrite bronaste fibule iz 1. st., vendar je možno, da je bila pepelnica sekundarno uporabljena (Sergejevski 1949–1950, 53).

Sl. 19: Tipološka delitev pepelnic.

na sprednji strani (zatrep, arhitrav ter polstebra) izdelane v reliefu (A2d; kat. št. 21). Celotna podoba, ki posnema arhitekturo, je pomaknjena na sredino sprednje stranice, a je ne prekriva v celoti. Tudi na pepelnicah te različice se na lateralnih stranicah pojavlja figuralni okras, vendar je izdelan v tehniki poglobljanja ozadja okrog (človeških) figur.²⁰⁵ Datiranje pepelnic tipa A2 omogočajo predvsem ohranjeni epigrafski podatki oziroma ohranjeni gentilicij

²⁰⁵ Raunig 2001, 219.

v imenski formuli. Ohranjena gentilna imena *Aelius* (kat. št. 19) in *Aurelius* (kat. št. 17, 21) kažejo na to, da pepelnice lahko datiramo v obdobje vse od sredine 2. st. do druge polovice 3. st.²⁰⁶ D. Sergejevski meni, da se te pepelnice pojavljajo že v sredini 1. st.²⁰⁷ V napisu na pepelnici iz Pritoke (kat. št. 12) namreč še ni nagrobne formule *D(iis) M(anibus)*. Ta se na nagrobnih spomenikih na območju

²⁰⁶ Sergejevski 1949–1950, 62; Raunig 2001, 223.

²⁰⁷ Sergejevski 1949–1950, 62.

provincije Dalmacije pojavi šele v 2. st.²⁰⁸ in datacijo pepelnice pomika v drugo polovico 2. st. ali verjetneje v sredino 1. st.²⁰⁹ Zdi se torej, da je mogoče pepelnice podtipa A2 datirati v obdobje vse od sredine 1. do druge polovice 3. st.

PEPELNICE TIPA B

Pepelnice tipa B (*sl.* 19; 23) so bile najdene v naseljih Livno (*kat. št.* 56) in Lištani (*kat. št.* 57, 58). Oblikovane so iz enega kamnitega pravokotnega bloka. Ta ima na zgornji strani odprtino pravokotne oblike, v kateri so bili ohranjeni ostanki pokojnika.²¹⁰ Po obliki gre za pepelnice, katere bočni stranici prehajata v rizalita, ki okvirjata sprednjo stranico s centralno ploščo. Okras na ploskvah rizalitov ima obliko polpilastrov z izdelano bazo, ki omejujeta osrednji motiv sprednje stranice. Bočni stranici sta brez okrasa. Za pepelnice tipa B je značilno tudi to, da nimajo napisa. Na podlagi najdbe pepelnice z ohranjenim pokrovom iz Lištanov (*kat. št.* 57) vemo, da tudi pokrov ni imel napisnega polja. Gre torej za anepigrafsko skupino pepelnice, kar precej otežuje njihovo datiranje. Edini element, na katerega se je mogoče opreti pri datiranju pepelnice tega tipa, je motiv, ohranjen na pepelnici iz Livna (*kat. št.* 56). Na njeni sprednji strani sta upodobljena erota s težko girlando na ramenih. Na spomenikih iz Norika in Panonije se ta motiv pojavlja od sredine antoninskega do severskega obdobja.²¹¹ V provinci Dalmaciji oziroma njenem obalnem delu (Salona) se motiv erotov ob koncu 2. ali začetku 3. st. pojavi na sarkofagih lokalne izdelave.²¹² V tem primeru gre verjetno za prenos atiških ikonografskih tem na sarkofage, izdelane iz lokalnega apnenca.²¹³ Po omenjenih analogijah je spomenik iz Livna (*kat. št.* 56), s tem pa tudi pepelnice tipa B, mogoče umestiti v čas ob koncu 2. in začetku 3. st.

PEPELNICE TIPA C

Pepelnice tipa C (*sl.* 19; 23) so bile najdene v Livnu (*kat. št.* 59), Lištanih (*kat. št.* 60–63), Priluki (*kat. št.* 64) in naselju Stubo Vrelo (*kat. št.* 120). Izdelane so iz monolitnega kamnitega bloka pravokotne oblike z

²⁰⁸ Sergejevski 1949–1950, 65; Paškvalin 2012, 391; Ravnig 2007, 108.

²⁰⁹ Sergejevski 1949–1950, 65.

²¹⁰ V notranjosti spomenika *kat. št.* 57 so bile ohranjene kosti pokojnika, kar pomeni, da je spomenik *ostotheka*; v njej so bili odkriti lobanja, fragment stegenice in golenice ter vratni vretenci, ki sta pripadali moškemu med 20. in 30. letom starosti (Škergo *et al.* 2008, 275).

²¹¹ Pochmarski 1983–84, 225–278; id. 1985–86, 243–262; id. 1988, 198–219; id. 2011, 111–119; Pochmarski, Pochmarski-Nagele 2013, 281–302.

²¹² Cambi 2005, 135.

²¹³ Cambi 2005, 138.

odprtino pravokotne oblike na zgornji strani, v kateri so bili ohranjeni ostanki pokojnika. Po obliki gre za pepelnice z dvojnimi okvirjem na sprednji strani. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir je brez profilacije in je reliefno okrašen (običajno) z motivom akantovih listov ali palmet. Pri določanju časovnega okvira se lahko opremo na omenjeni motiv erotov z girlando, ohranjen na pepelnici iz Stubo Vrelo (*kat. št.* 120). Tehnika izdelave tega motiva je enaka kot na pepelnici iz Livna (*kat. št.* 56), ki smo jo na podlagi primerjav umestili v čas od sredine antoninskega do severskega obdobja.²¹⁴ Ta časovni okvir se ujema z epigrafskimi podatki, ker so v napisu navedeni gentilicij *Aelius* (*kat. št.* 62) in *Aurelius* (*kat. št.* 59, 61), ki to skupino spomenikov prav tako postavlja v sredino 2. in 3. st.²¹⁵

PEPELNICE TIPA D

Deli sestavljenih pepelnice so bili odkriti v naselju Vašarovine (*kat. št.* 65–67), Livno (*kat. št.* 68, 69), Kablič Mali (*kat. št.* 70) in Suhača (*kat. št.* 72). Gre za edino skupino pepelnice z znano obliko pokrova, zato jih obravnavam skupaj. Pepelnice tipa D (*sl.* 19; 23) v celoti posnemajo preprosto obliko antičnega templja z dvodelno zasnovo, ki jo v tlorisu sestavljata portik in cela (*cella*). Sestavljene so iz šestih delov, sestavne elemente prepoznamo predvsem po odtisu na spodnji strani pokrova in zgornji strani podstavka celotne konstrukcije (npr. *kat. št.* 70). Spodnji del sestavlja plošča pravokotne oblike oziroma podstavka (*kat. št.* 70),²¹⁶ ki ima na notranji strani vsekano ležišče za stranski (*kat. št.* 66, 67) in prečni plošči (*kat. št.* 65) ter okrogli ležišči za stebrička (premera od 8 do 11 centimetrov). Vse štiri plošče so skupaj s stebri nosile pokrov (*kat. št.* 70–72), ki je zagotavljal stabilnost celotne konstrukcije. K dodatni stabilnosti konstrukcije so prispevale (lesene) preklade, vstavljene med obe stranski plošči.²¹⁷ Zadnja prečna plošča je bila verjetno izdelana iz lesa, saj na podstavku na tem mestu ležišče zanjo ni vsekano, ampak je ohranjen plitev žleb. Pokrovi pepelnice so imeli akroterije, ki so lahko integralni del slemenastega pokrova (*kat. št.* 71) ali pa so nanj pritrjeni s čepi pravokotne oblike (*kat. št.* 71, 72). Na pokrovu iz Kabliča (*kat. št.* 70) in Suhače (*kat. št.* 72) so pravokotni čepi, nosilci akroterijev, ohranjeni na levem in desnem skrajnem robu ter na vrhu pokrova. Na čelni strani pokrova, ki ga uokvirja ozek rob, je v nizkem trikotnem zatrepju napisno polje. Na pokrovu iz

²¹⁴ Pochmarski 1983–84, 225–278; id. 1985–86, 243–262; id. 1988, 198–219; id. 2011, 111–119; Pochmarski, Pochmarski-Nagele 2013, 281–302.

²¹⁵ Rendić-Miočević 1948, 44; Zaninović 1967, 31.

²¹⁶ Kamnit podstavek sestavljene pepelnice je bil odkrit leta 1998 tudi v Golubiću na Livenskem polju (Marjan 2000, 178, op. 28).

²¹⁷ Deli tovrstnih pepelnice so bili odkriti v Vašarovinah (Marjan 2000; Petrincec, Šeparović 1999, 65, *kat. št.* 141).

Livna (*kat. št. 71*) je nad napisom v reliefu izdelan okras v obliki manjše rozete.

Posnemanje arhitekture antičnega templja dopolnjuje okrasni repertoar, prikazan na sprednji in stranskih ploščah. Sprednjo ploščo ene od pepelnic (*kat. št. 65*) krasijo štiri pravokotna polja s profiliranim okvirjem (kasetoni), ki posnemajo vhodna vrata. Stranski plošči pepelnice iz Livna (*kat. št. 68, 69*) sta okrašeni v tehniki plitvega vreza z geometrijskim okrasom, ki morda posnema zunanjo kolonado templja.

Epigrafski podatki, ohranjeni na pokrovu iz naselja Kablič Mali (*kat. št. 70*), Livna (*kat. št. 71*) in Suhače (*kat. št. 72*), ne omogočajo razprave o času nastanka pepelnic. Zato se pri datiranju te skupine pepelnic opiram na ikonografske elemente, in sicer na primerjavo okrasa na sprednji plošči pepelnice iz Vašarovin (*kat. št. 65*). Ohranjeni del pepelnice ima na sprednji strani upodobljena vrata oziroma kasetone, okrog katerih je vrezana serija vodoravnih in vertikalnih linij in krožnic – ta presenetljivo spominja na okras, izdelan na pepelnicah iz Lištanov (*kat. št. 57, 58*). Prav tako je motiv čašasto oblikovanih cvetnih (venčnih) listov ter koncentričnih polkrogov, viden na ploščah iz Vašarovin (*kat. št. 66, 67*), podoben okrasu na pepelnicah iz Lištanov (*kat. št. 57, 58*). Podobnosti med spomeniki so izrazite v tehniki izdelave okrasa ter tudi v izboru motivnega repertoarja. Če se oprem na to primerjavo, bi lahko to skupino pepelnice časovno umestila v obdobje 2. in začetek 3. st.

PEPELNICE TIPA E

Pepelnice tipa E (*sl. 19; 23*) so bile najdene na Karauli v Tomislavgradu (*kat. št. 86, 87*) in naselju Borčani (*kat. št. 88–91*) na Duvanjskem polju. S pomočjo edine skoraj v celoti ohranjene pepelnice (*kat. št. 86*) lahko podam le grob osnovni opis oblikovnih značilnosti te skupine spomenikov. Gre za anepigrafske pepelnice, izdelane iz monolitnega bloka, ki imajo verjetno na vseh štirih straneh reliefno izdelan okras. Njihovo značilno podobo jim daje motiv v obliki neprekinjenega zaporedja polkokov na polstebrih oziroma slepih arkad. V nekaterih primerih so med arkadami umeščena profilirana pravokotna polja (kasetoni), ki najverjetneje prikazujejo motiv vrat. Gre za arhitektonske elemente, ki posnemajo arhitekturo templja ali grobnice. Pepelnice tipa E nimajo elementov za datacijo, vendar se morda lahko oprem na koncept posnemanja monumentalne arhitekture, ki sem ga v nekoliko drugačni izvedbi prepoznala tudi pri pepelnicah iz okolice Bihaća (tip A2) in Livna (tip D). V vseh primerih gre za enak koncept, vendar v nekoliko drugačni izvedbi. Po tej primerjavi je pepelnice tipa E mogoče umestiti podobno kot pepelnice tipa D v sredino 2. in začetek 3. st.

POKROVI PEPELNIC

Gre za številčno skupino spomenikov. Večina spomenikov v obliki pokrova ni bila najdena skupaj s skrinjo pepelnice, zato njihove funkcionalne vloge v celoti ne poznamo. Izjema so pokrovi pepelnic tipa D (glej zgoraj). Za ločeno obravnavo sem se odločila predvsem zato, ker so pomembne za razumevanje začetka kamnoseške proizvodnje v notranjosti province Dalmacije. Pokrove pepelnic sem tipološko razdelila na tip A, B in C (*sl. 20; 23*).

POKROVI TIPA A

V analizo sem zajela pokrove, odkrite na nekropoli Jezerine v naselju Pritoka (*kat. št. 31–34*) in Golubiću (*kat. št. 35–39*).²¹⁸ Pokrovi tipa A so izdelani iz enega kamnitega bloka pravokotne oblike. Zgornja površina ploskev je z dveh strani poševno odsekana. Tako nastane na sredini zgornje ploskve greben ali sleme, ki pokrovu daje značilno obliko dvokapne strehe. Spredaj in zadaj sta oblikovana nizka peterokotna zatrepata.

Spodnja ploskev je ravna in nima vsekanega ležišča. Na sprednji strani je v zatrepu napisno polje z okrasom. Njihovo samostojno uporabo dokazuje 23 grobov na nekropolah v Ribiću, Jezerinah in Golubiću, odkritih *in situ*.²¹⁹ Osemnajst pokrovov je pokrivalo keramične žare, štirje so pokrivali grobne jame z žganino, eden pa je pokrival konstrukcijo iz kamnitih plošč, postavljenih okrog keramične žare, pokrite s kamnito ploščo krožne oblike. Pokrivanje žganih grobov s kamnito ploščo je na območju srednjega Pounja poznano že v prazgodovini.²²⁰ B. Raunig predpostavlja, da se je običaj ohranil tudi po prihodu rimske oblasti, le da so kamnite plošče dobile obliko dvokapne strehe in se razvile v samostojno obliko nagrobnika.²²¹

Povprečna širina slemenastega pokrova je 60 centimetrov. Povprečna širina anepigrafske pepelnice (tip A1) je 84 centimetrov, kar pomeni, da je nikakor ne bi mogel pokriti. Mere torej potrjujejo samostojno uporabo pokrovov in zavračajo teorijo D. Rendića-Miočevića, da bi bili slemenasti pokrovi del anepigrafskih pepelnic.²²²

Pokrovi tipa A so datirani predvsem na podlagi epigrafskih podatkov v obdobje od 1. ali začetka 2. st. vse do 3. st.²²³

²¹⁸ Kovačević, Mirković 1890, 330–337; Radimský 1893, 37–92; Sergejevski 1940, 135–139; Sergejevski 1951, 303–304, Čremošnik 1957a, 164–165; Raunig 2007, 97.

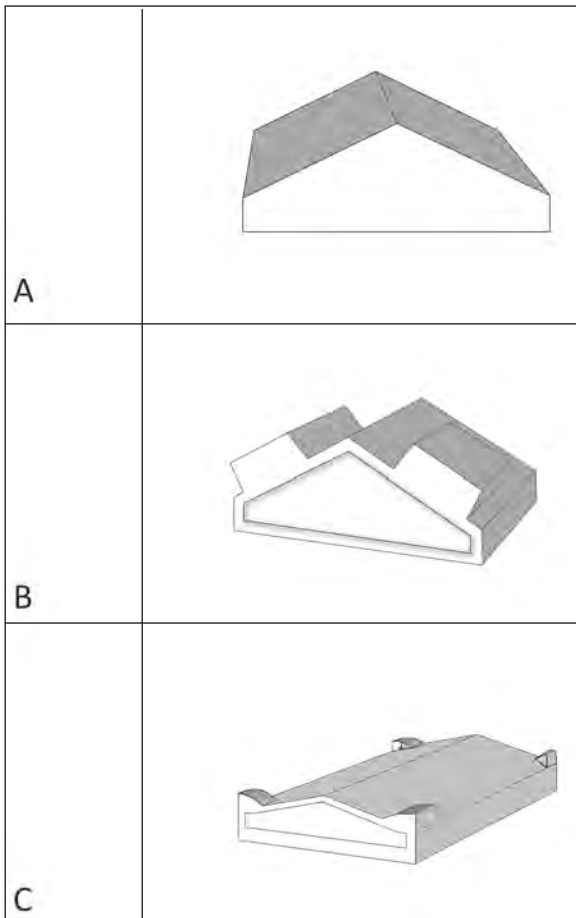
²¹⁹ Raunig 2007, 97.

²²⁰ Drechsler-Bižić 1987, 427–428; Raunig 2004, 19.

²²¹ Srejšević 1962–1963, 65; Raunig 2007, 102.

²²² Rendić-Miočević 1982, 6.

²²³ Raunig 2007, 97–101.

Sl. 20: Tipološka delitev pokrovov.

POKROVI TIP A

Pokrovi tipa A so bili najdeni v Tomislavgradu (*kat. št. 92–95*). Imajo obliko dvokapne strehe. Med spodnjo ploskvijo in poševnima zgornjima ploskvama je visok rob, tako da nastaneta nizka peterokotna zatrepa. Površina zatrepa je poglobljena in nekoliko pomaknjena nazaj pod rob slemena. Na sprednji strani je pod profiliran okvir zatrepa umeščeno napisno polje. Akroteriji pepelnic so figuralno okrašeni in imajo obliko *en face* ležečih akroterialnih levov. Ohranjeni napisi na pokrovih odpirajo vprašanje načina uporabe – ali so bili namenjeni pokrivanju anepigrafskih pepelnic ali pa so jih uporabljali kot samostojno obliko nagrobnega spomenika (za pokrivanje vkopane keramične ali steklene žare). V Paškvalin dopušča drugo možnost, pri čemer se sklicuje na številčno prevlado pokrovov nad pepelnicami Duvanjskega polja.²²⁴ Pri datiranju pokrovov tipa A se (vsaj delno) lahko opremo na skromne epigrafske podatke. Napis na pokrovu *kat. št. 94*, ki še nima nagrobne

²²⁴ Paškvalin 1983a, 791–792.

formule *D(iis) M(anibus)*, datacijo spomenika postavlja v konec 1. ali začetek 2. st.²²⁵ Arhitektonske rešitve in okras, to je timpanon z *en face* ležečima akroterialnima levoma, nekoliko spominja na obliko zgornjega zaključka nagrobnih stel in edikul iz severne Italije, datiranih v začetek 1. st.²²⁶ Zdi se možno, da je bil vzor za izdelavo te skupine pokrovov vzet s severnoitalskih stel oziroma iz oblike njihovega zgornjega zaključka, ki se v Saloni pojavijo že v drugi polovici 1. st. pr. n. š. oziroma na začetku 1. st.²²⁷ V tem primeru bi jih lahko umestili v 1. ali začetek 2. st.²²⁸ Po drugi strani pa arhitektonski elementi v obliki dentikulov, ki obdajajo okvir zatrepa in spodnji rob bočnih stranic pokrovov, kažejo, da oblika pokrova, tako kot prej omenjene pepelnice (tipa A2, D, E), posnemajo arhitekturo templja oziroma ostrešje. Na pepelnicah se ta koncept pojavlja v sredini 2. in začetku 3. st. Na podlagi datacije pepelnice iz okolice Tomislavgrada se zdi verjetnejši drugi časovni okvir. Pokrovi tipa B se torej verjetneje pojavijo v sredini 2. st. in začetku 3. st., vendar je možno, da so se ti spomeniki pojavili že ob koncu 1. st.

POKROVI TIP C

Pokrovi tipa C so bili najdeni v naseljih Suhača (*kat. št. 73*) Livno (*kat. št. 74–80*), Vašarovine (*kat. št. 81*), Karaula (*kat. št. 96, 98–101*) in Borčani (*kat. št. 97*). Oblikovani so iz enega kamnitega bloka pravokotne oblike.

Zgornja površina je oblikovana tako, da ima pokrov obliko dvokapne strehe. Spredaj in zadaj sta nizka peterokotna zatrepa.

Značilno podobo pokrovom tipa C dajejo akroteriji, izdelani na vseh štirih vogalih pokrova. Noben pokrov se sicer ni ohranil v celoti, vendar je na podlagi zadnjega dela spomenika *kat. št. 100* in sledov na zadnji strani pokrova *kat. št. 98* mogoče sklepati, da gre za pokrove s štirimi vogalnimi akroteriji. Iz oblike ležišča in polkrožno oblikovane notranjost na spodnji strani pokrova *kat. št. 77* je mogoče sklepati, da so pokrovi služili za pokrivanje pepelnice (skrinj) pravokotne oblike. Arhitektonski elementi v obliki dentikulov, ki obdajajo okvir timpanona in spodnji rob bočnih stranic pokrovov, kažejo, da oblika pokrovov posnema arhitekturo templja oziroma njegovo ostrešje. Karakteristična je ena napisna vrstica na spodnjem delu zatrepnega okvirja. V napisih ohranjena gentilna imena *Aelius* (*kat. št. 73, 74, 76*) in *Aurelius* (*kat. št. 92, 97*) nam omogočajo umestitev te skupine spomenikov v obdobje med sredino 2. in 3. st.²²⁹

²²⁵ Prim. Raunig 2007, 108.

²²⁶ Prim. Rosada 2002, 350–351, fig. 5–8; Pflug 1989, Taf. 1; 1, 2; Taf. 3; 1, 3; Taf. 4; 1, 2, 6; Taf. 5; 3; Taf. 29; 1–4.

²²⁷ Cambi 2005, 38.

²²⁸ Paškvalin 2012, 64–65; Tončinić 2011, 93.

²²⁹ Rendić-Miočević 1948, 44; Zaninović 1967, 31.

4. ANALIZA PROSTORSKE RAZPROSTRANJENOSTI DEFINIRANIH TIPOV, PODTIPOV IN RAZLIČIC

IZHODIŠČA

Izhajala sem iz predpostavke, da so kamnoseška proizvodna središča za svoje delovanje uporabljala lokalne vire apnenca. Za to sem izvedla prvi del raziskave in pokazala je možno uporabo lokalnih virov apnenca. Razlike v apnencih so mi služile kot izhodišče za prepoznavanje možnih proizvodnih središč na širšem (regionalnem) prostoru. V drugem delu raziskave (tipološki analizi) sem izhajala iz predpostavke, da je posamezna središča proizvodnje mogoče prepoznati na podlagi specifičnih formalnih razlik pri enakih kategorijah nagrobnih spomenikov. Ali drugače rečeno, domnevam, da so različna proizvodna središča nekoliko drugače definirala osnovno strukturo nagrobnika enakih kategorij. Prav sledenje specifičnim karakteristikam začetnih form nagrobnika v prostoru, po možnosti skupaj z materialom, lahko pokaže lokacijo proizvodnega središča in tudi njegov doseg. Tako sem z metodo prostorskega kartiranja tipov spomenikov in ležišč lokalnih virov kamnin zamejila območje proizvodnih središč. Ko se je enak tip spomenika pojavil na več različnih in med seboj oddaljenih lokacijah, sem upoštevala rezultate analiz materiala. Rezultat sem prikazala v obliki topografskih kart, ki združujejo lokacije proizvodnih središč in potencialna izvorna območja apnencev.

Stele. Pogled na karto razprostranjenosti stel *podtipa A1* in njenih različic (sl. 21) kaže, da se te mikroregionalno grupirajo na območju današnjih naselij Golubič v bližini Bihača (različica A1a) in Konjic (različica A1 c, d) ter v okolici Srebrenice (različica A1b). Gre za skupino stel, ki sem jo datirala na začetek 3. st.

Pri različici A1a se enaka osnovna shema spomenika pojavi v naselju Golubič (kat. št. 3, 4) in v 290 kilometrov oddaljenem Hardomilju (kat. št. 103). Mogoče je, da so vse tri stele iz istega proizvodnega središča, od koder so bile transportirane na različne lokacije. Analiza materiala je pokazala, da sta steli iz okolice Golubiča izdelani iz drugačne vrste apnenca kot stela iz Hardomilja (kat. št. 103), kar kaže na to, da steli niso iz istega proizvodnega središča. Gre zgolj za prenos priljubljene osnovne sheme spomenika na različne lokacije. Steli iz

Golubiča torej kažeta na možen obstoj proizvodnega središča na tem mestu.

Pri različici A1b se enaka shema pojavlja v okolici Srebrenice ter tudi v 170 kilometrov oddaljenem naselju Kolovrat.²³⁰ Žal pri stelah iz Kolovrata (kat. št. 207, 208) ni bila opravljena analiza materiala, ki bi dala odgovor na vprašanje o potencialno skupnem izvoru materiala. Srebrenico in Kolovrat ločuje hribovit in težko prehodni teren, kar povečuje verjetnost, da gre za ločeni proizvodni središči. Različici A1c in A1d se prostorsko vežeta na okolico današnjega Konjica, kjer je verjetno bilo njihovo proizvodno središče.

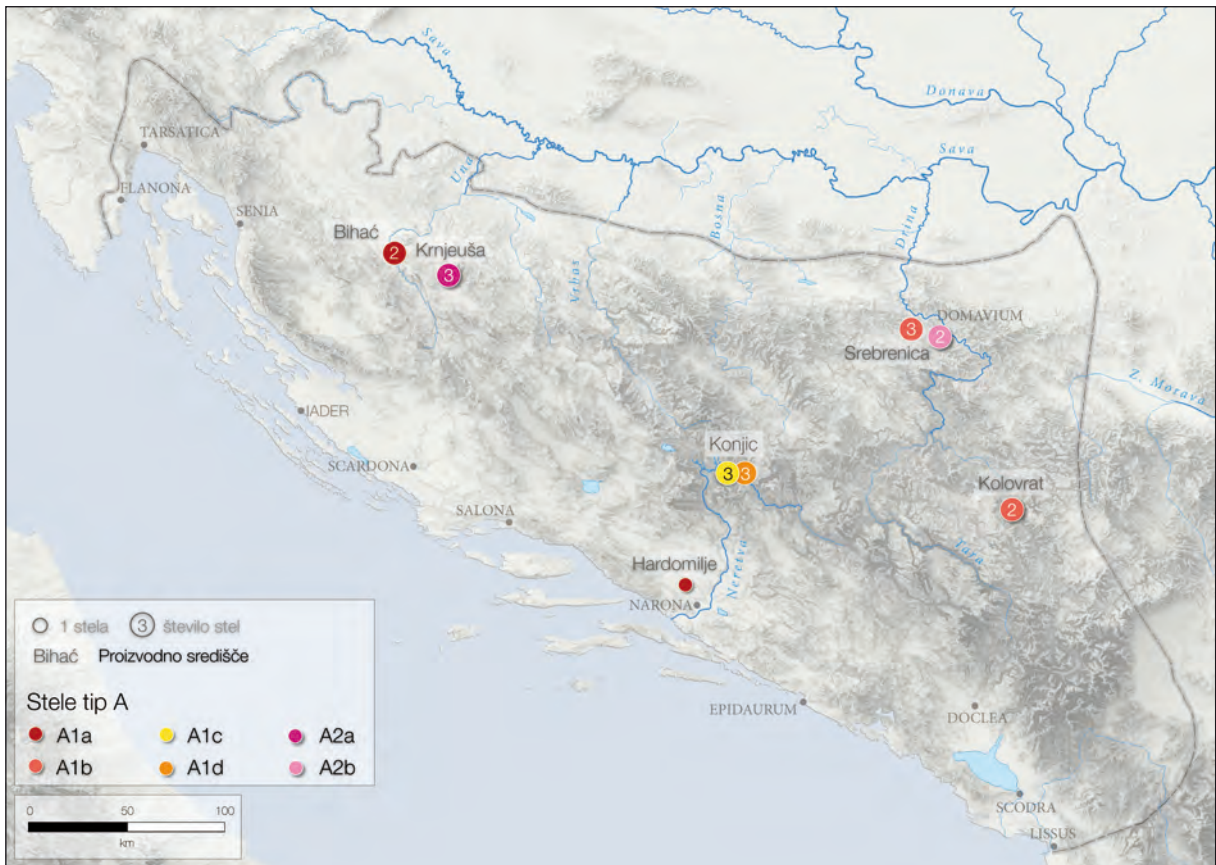
Pri stelah *podtipa A2*, ki sem jih umestila v 2. in 3. st., se prav tako kaže prostorsko grupiranje različic stel. Stele prve različice (A2a) kažejo na obstoj proizvodnega središča v današnjem naselju Krnjeuša, stele druge različice (A2b) pa v naselju Gradina pri Srebrenici (*Domavia*) in v Tegarah (sl. 21).

Prvi dve različici (B1a, B1b) stel *podtipa B1*, ki sem ju umestila v 2. in 3. st., predstavljata posamični najdbi nagrobnih stel, odkritih v Makljenovcu (kat. št. 2) in Brekovići (kat. št. 5). V tem primeru o prostorskem grupiranju stel oziroma možnosti delovanja proizvodnega središča na teh lokacijah ne moremo govoriti.

Karta razprostranjenosti kaže, da o mikroregionalnem grupiranju lahko govorimo le pri drugih različicah (sl. 22). Stele različice B1c so bile odkrite v okolici današnjega Konjica ter tudi v več kot 200 kilometrov oddaljenem naselju Komini v bližini Pljevlje. Stele različice B1d so prav tako vezane na prostor današnjega naselja Pljevlja. Dokazovanje ločenega proizvodnega središča pri stelah B1c otežuje dejstvo, da na stelah iz Kominov ni bila opravljena analiza materiala. Najdišči ločujeta velika razdalja in neprehoden teren, ki skoraj ne dopušča medsebojne komunikacije. Tako se zdi verjetneje, da gre za prenos enostavne in pogoste oblike stel, kakršno najdemo tudi v drugih provincah.²³¹

²³⁰ Mirković 1975, tab. II, sl. 1; id 1975, tab. III, sl. 2.

²³¹ Prim. lupa 151, lupa 172 (*Pannonia Superior*), lupa

Sl. 21: Razprostranjenost različic stel tipa A.

Obe različici stel *podtipa* B2, ki sem jih časovno umestila v sredino 2. in zgodnje 3. st., se prostorsko grupirata v širši okolici današnjega Konjica (sl. 22).

Gre za skupino kvalitetno izdelanih stel v notranjosti province Dalmacije.²³² Stele prve različice (B2a), odkrite ob robu Jablaniškega jezera (kat. št. 134–136), so izdelane iz enake vrste apnenca (litotip B_D).

Stele *podtipa* B2b (kat. št. 123, 137, 140) se pojavljajo v nekoliko širšem zaledju Konjica. Analiza materiala je pokazala, da stele te različice nimajo skupnega izvornega območja apnenca (sl. 11, 12). Zanje lahko torej rečem, da niso nastale v istem proizvodnem središču. Gre za skupino mojstrsko izpopolnjenih in natančno izdelanih stel iz notranjosti province Dalmacije. Morda je bila

njihova proizvodnja vezana na posamezna naročila, ki so jih izvedli potujoči mojstri.²³³

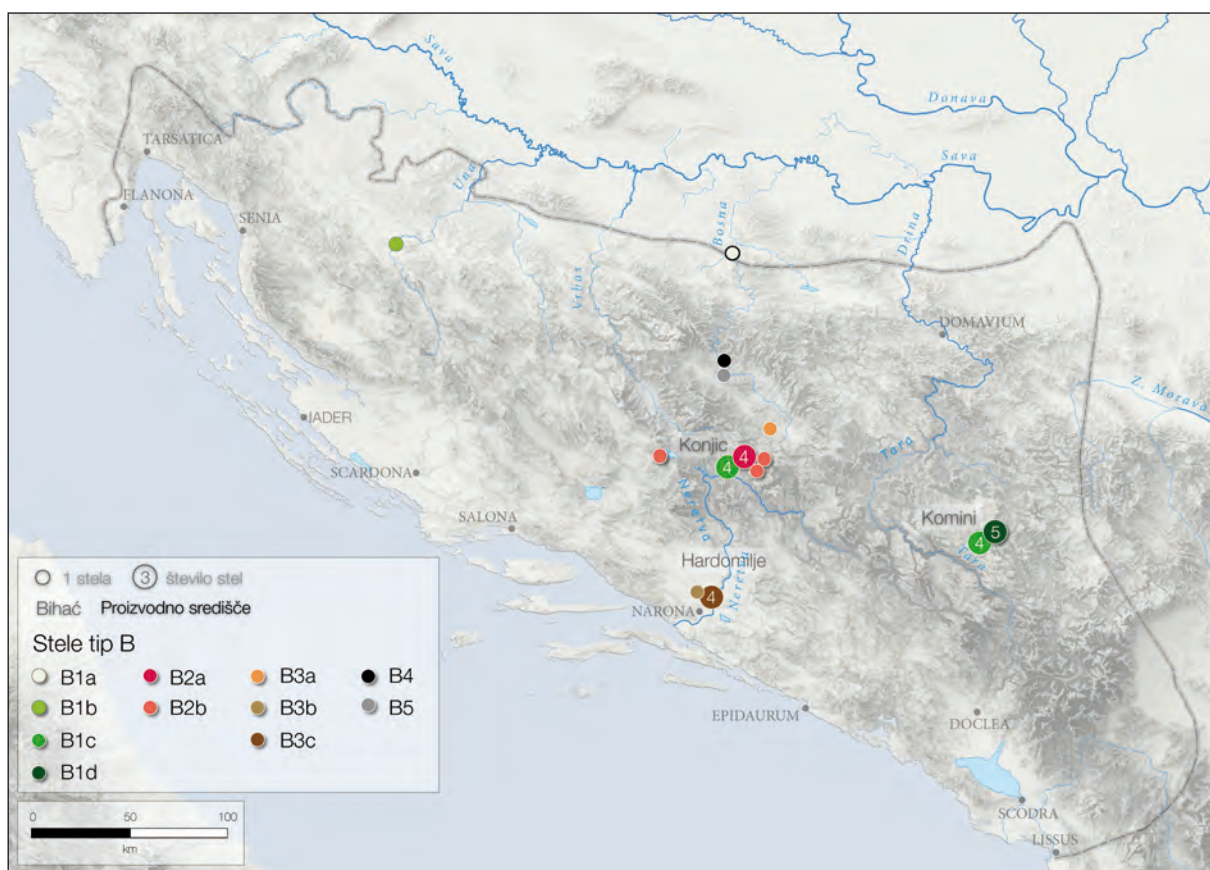
Na obstoj proizvodnega središča v bližini današnjega naselja Hardomilje (sl. 22) kažejo stele *podtipa* B3 (različici B3b, B3c). Gre za tipološko homogeno skupino stel, ki pa so izdelane iz kar treh vrst apnenca (apnenec litotipa B_K, B_D, H). Da bi razumeli nastanek in oblikovanje kamnoseške proizvodnje na tem prostoru in z njo povezano logiko dobave apnenca, je treba upoštevati nekoliko drugačen družbenozgodovinski in prostorski kontekst. Stele s tega območja so namreč izrazito povezane z navzočnostjo rimske vojske. Njihovi naročniki so bili vojaki ali veterani, ki so po koncu služenja tu dobili zemljo.²³⁴ Gre za ozemlje v zaledju Narone, kjer je rimska vojaška navzočnost izpričana že

1136 (Noricum), lupa 3668, lupa 3678, lupa 5563, lupa 13536, lupa 14015, lupa 14055 (Venetia et Histria), lupa 16430, lupa 16453 (Germania Superior), lupa 22263 (Moesia Inferior).

²³² Morda je na tem mestu smiselno omeniti, da med različicami stel lahko opazimo tudi razlike v ženskih pričeskah. Portretirane ženske na stelah prve različice (B2a) nosijo dolga naglavna pokrivala, pričeske žensk na stelah druge različice (B2b) pa posnemajo pričeske rimskih cesaric.

²³³ Prim. Rendić-Miočević 1989a, 562–565.

²³⁴ V bližini Ljubuškega je bila organizirana naselbina veteranov Bigeste (*pagus Scunasticus*). To potrjuje votivni napis, odkrit v vasi Zabrinovac v bližini Ljubuškega (ILJug 113, 114; AE 1950, 44; HD 21619), posvečen Avgustu in Tiberiju leta 14 n. š., ki so ga postavili veterani, naseljeni v Skunastiku, katerim je kolonija Narona dodelila zemljišče (Wilkes 2000, 329).

Sl. 22: Razprostranjenost različic stel tipa B.

od začetka 1. stoletja.²³⁵ Pri tem je pomembno strateško in obrambno vlogo imel rimski vojaški tabor Gračine, lociran na levi obali reke Trebižat.²³⁶ Ker gre za vojaški tabor s potrebno infrastrukturo (ceste) za transport materiala, je treba upoštevati možnost dobave apnenca (ali že izdelanih nagrobnikov) iz bolj oddaljenih lokacij. Vse tri vrste apnenca se sicer pojavljajo v bližini najdišč (sl. 9), vendar za zdaj ni jasnih dokazov o kamnolomih na tem prostoru. Vojaške stele z motivom vrat iz Hardomilja so že bile del širše razprave o lokaciji kamnoseških delavnic.²³⁷ Na podlagi materiala, tehnike izdelave, oblike in ikonografije N. Cambi sklepa, da sta steli s kat. št. 105, 107 nastali v kamnoseški delavnici v Tiluriju (Gardun pri Trilju).²³⁸ Navaja, da sta steli izdelani

²³⁵ Bojanovski 1981, 65; id. 1988c, 325.

²³⁶ Patsch 1893b, 57; Atanacković-Salčić 1977, 80–85; id. 1978, 73–77; Bojanovski 1980; id. 1981, 63–66; id. 1985b, 65–93; id. 1988a, 366–367; za nasprotno prim. Dodig 2011, 327–343. O vlogi najdišča Gračine glej: Wilkes 1969, 139–143; Zaninović 1980, 178; Sanader 2002, 123–128; Paškvalin 1986; Dziurdziket et al. 2016, 299–307.

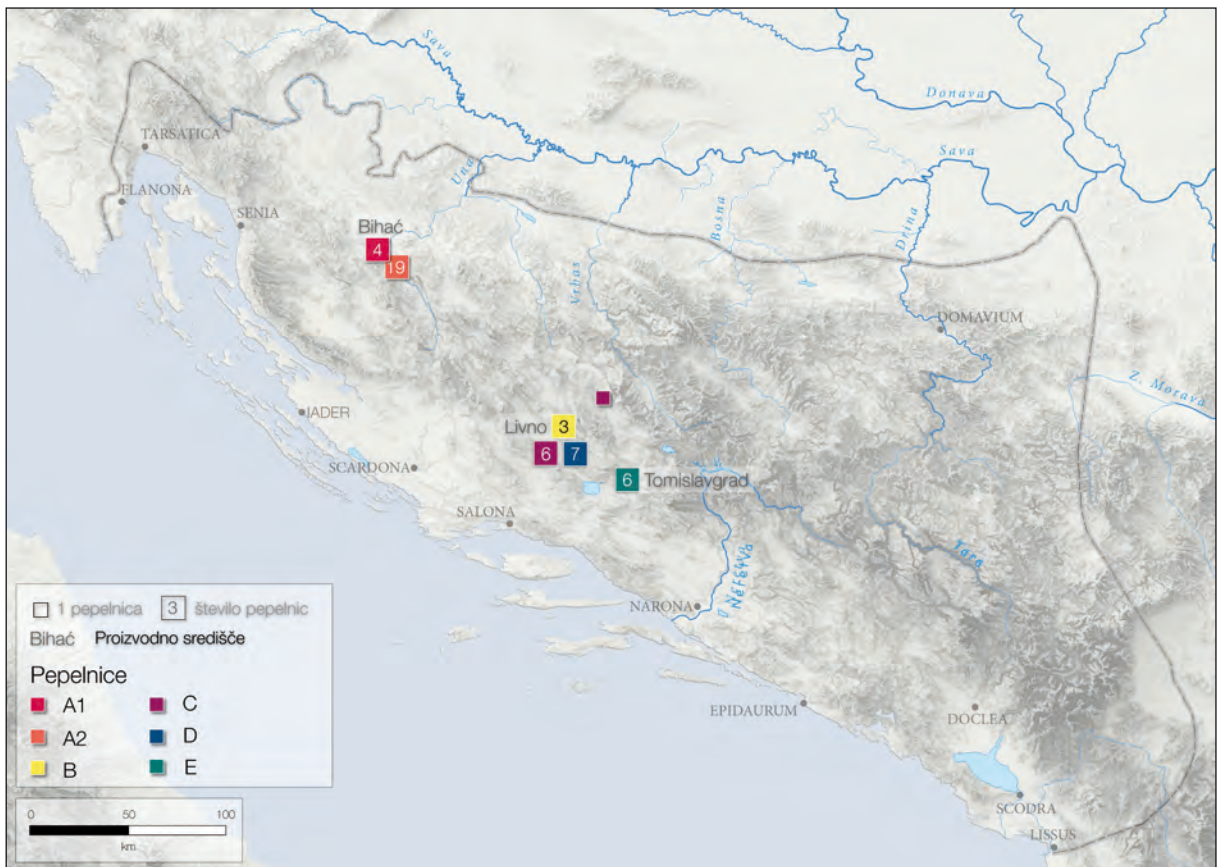
²³⁷ Zaninović 1984, 69; Medini 1984, 107–126; Cambi 1994, 147–181; Tončinić 2011, 16; Miletić 2013, 419–442; id. 2015, 357–370.

²³⁸ Cambi 1994, 171; Cambi 2001, 97.

iz enakega materiala kot tilurijske stele, vendar avtor objave ne razkriva vira opravljenih analiz materiala.²³⁹ Analiza materiala, opravljena v Zemaljskem muzeju Sarajevo, je pokazala, da steli nista izdelani iz enakega apnenca! Stela s kat. št. 105 je izdelana iz apnenca litotipa B_K, stela s kat. št. 107 pa iz apnenca litotipa B_D. Ta podatek postavlja pod vprašanje Cambijevo tezo o enotnem izvoru materiala oziroma dopušča možnost, da so bile stele iz Hardomilja pripeljane iz približno 100 kilometrov oddaljenih delavnic v Tiluriju. Odgovor na to vprašanje nam lahko razkrije zgolj analiza materiala nagrobnih spomenikov iz Tilurija. Kljub temu ne gre popolnoma izključiti skupnega delavniškega izvora. V tem primeru moramo upoštevati možnost, da je obstajala manjša delavnica v Hardomilju, ki je delovala po vzoru tilurijskih delavnic, kot je to Cambi predvidel v Saloni.²⁴⁰ Obstoj podružnice centralne kamnoseške tilurijske delavnice v Bigestah (Gračine pri Humcu)

²³⁹ Cambi 1994, 147–181.

²⁴⁰ Cambi 1994, 171. Po odhodu VII. legije *Claudia pia fidelis* iz Dalmacije naj bi se kamnoseška delavnica preselila v Burnum (Ivoševci), kjer je prebivala XI. legija *Claudia pia fidelis*. Tu naj bi delovala vse do odhoda IV. legije *Flavia felix* iz Dalmacije.

Sl. 23: Razprostranjenost tipov pepelnic.

oziroma v okolici Ljubuškega domnevajo še nekateri raziskovalci.²⁴¹

Med stelami *podtipa* B3 prostorsko izstopa stela prve različice (B3a) s konca 1. st. ali začetka 2. st., odkrita v Podastinju (*kat. št.* 148). Gre za eno najzgodnejših nagrobnih stel v notranjosti province Dalmacije. Napis razkriva, da naročnik ni bil pripadnik rimske vojske ali kako drugače povezan z vojaškim osebjem, kot je opaziti pri ostalih stelah tega podtipa, ampak gre za osvobojenca iz Male Azije, prišleka v teh krajih.²⁴² Njegova navzočnost je morda povezana z administracijo rudnikov zlata, delovanje teh je bilo dokazano v okolici Kiseljaka in Fojnici,²⁴³ ali pa z vzpostavitvijo trgovskih povezav med obalnimi mesti in notranjostjo province.²⁴⁴ Analiza materiala kaže na to, da je nagrobnik morda bil prinesen v te kraje (*sl.* 12). Vendar

²⁴¹ Rendić-Miočević 1967, 341, 351; Paškvalin 2000, 178; Miletić 2013, 423; Dodig 2005a, 209.

²⁴² *CIL* III 8379; Alföldy 1969, 97; Paškvalin 2012, 87.

²⁴³ Davies 1935, 184; Dušanić 1977, 69; Zaninović 1977, 796–797; Pašalić 1960, 46; Bojanovski 1982a, 89–120; Hirt 2010, 74; Škegro 1991, 81–86; id. 1998, 89–117; id. 2000, 76; id. 2006, 149.

²⁴⁴ Wilkes 1969, 277.

ker vprašanje provenience apnenca ostaja nerešeno, moramo dopustiti tudi možnost, da je bila v te kraje prenesena zgolj osnovna shema spomenika, po kateri je kamnosek izdelal nagrobnik, in da ne gre za uvoz.

Pri stelah *podtipov* B4 in B5 ne moremo govoriti o prostorski grupaciji, ker je bila najdena le po ena stela iz vsakega podtipa. Obe sta bili odkriti v Zenici (*sl.* 22) in sta datirani v sredino 3. st. (*kat. št.* 156) oziroma konec 3. st. ali začetek 4. st. (*kat. št.* 157). A se ob številnih najdenih odlomkih nagrobnikov (*kat. št.* 158–166), izdelanih iz enakega apnenca, zdi zelo verjetno, da se je v Zenici oblikovalo proizvodno središče.

Pepelnice. Tipološka analiza in kartiranje dobljenih tipov pepelnic kaže na to, da se najdišča posameznih tipov pepelnic prostorsko grupirajo. *Pepelnice* tipa A1 in A2 se prostorsko vežejo na območje današnjega Bihškega polja, tj. naselij Ribič, Pritoka, Čavkići, Založje, Humačka Glavica in Doljani (*sl.* 23).²⁴⁵ Začetek proiz-

²⁴⁵ Pepelnice tega tipa so bile najdene tudi na območju Like. V okolici Perušića je bil odkrit pokrov, ki ima na spodnji stranici vrezano ležišče, oblikovano za pokrivanje pepelnic s konzolama (Šarić 1984, 111–117).

vodnje pepelnic *podtipa A1* časovno umeščam v 1. st. ali začetek 1. st., *podtip A2* pa v sredino 1. st. Vse pepelnice iz okolice Bihaća so izdelane iz enakega apnenca (litotipa A), izdanki tega se pojavljajo po celotnem Bihaškem polju (sl. 8). Iz jasne prostorske koncentracije pepelnic tipa A1 in A2 lahko sklepamo, da je na tem prostoru bilo njihovo proizvodno središče.

Na delovanje proizvodnega centra v današnjih naseljih Livno in Lištani kaže prostorska koncentracija pepelnic tipa B, C in D (sl. 23), katerih začetek proizvodnje lahko datiramo v konec 2. in začetek 3. st. Pri pepelnicah tipa C prostorsko izstopa pepelnica s kat. št. 120 iz naselja Stubo Vrelo (antična *Ionnaria*), ki leži na severnem robu Kupreškega polja (sl. 23). To "odstopanje" potrjuje analiza materiala, ki je pokazala, da izdankov apnenca, uporabljenega za njeno izdelavo, ni na Kupreškem polju (sl. 11). Tipološka analiza skupaj s prostorskimi podatki in analizo materiala kaže na možnost, da je bila pepelnica pripeljana iz okolice današnjega Livna v naselje Stubo Vrelo. Povezava med pepelnico s Kupreškega polja s pepelnicami z Livanjskega se kaže tudi v ikonografiji. Pepelnica iz naselja Stubo Vrelo (kat. št. 120) ima na sprednji strani upodobljena erota z girlando, ki sta popolnoma enaka kot na pepelnici iz Livna (kat. št. 56). Verjetno je za njihovo izdelavo bila uporabljena enaka predloga. Upoštevati je treba tudi možnost, da je bila pepelnica iz Stubo Vrela pripeljana celo iz Salone, kjer se enak motiv ob koncu 2. ali začetka 3. st. pojavi na sarkofagih lokalne izdelave.²⁴⁶

Najdišča pepelnic tipa E so znana zgolj z Duvanjskega polja (sl. 23). Največ pepelnic tega tipa je bilo odkritih v bližini naselja Borčani, kjer je najverjetneje bilo njihovo proizvodno središče. Pepelnica (kat. št. 86), odkrita na najdišču Karaula v Tomislavgradu, je zelo verjetno prišla prav iz tega središča. Pepelnica izstopa iz korpusa nagrobnikov, odkritih v Tomislavgradu, saj je edina izdelana iz zgornjekrednega apnenca (litotipa B_D), katerega izdanke najdemo v bližnji okolici Borčanov (sl. 9).

Pokrovi. Tipološka analiza in kartiranje posameznih tipov pokrovov kaže na to, da se posamezni tipi prostorsko grupirajo. *Pokrovi tipa A*, ki se pojavljajo vse od 1. ali začetka 2. st. pa vse do 3. st.,²⁴⁷ se prostorsko vežejo na najdišči Pritoka in Golubić v bližini današnjega Bihaća (sl. 24), kjer je najverjetneje bilo tudi njihovo proizvodno središče. Zanje je značilen izredno skromen repertoar okrasa, večinoma je upodobljena rozeta in/ali venec. Prostorčno izdelan motiv, prostorska organizacija napisa in oblika črk kažejo na to, da je bilo njihovi izdelavi namenjeno veliko manj časa in pozornosti kot izdelavi okrasa na pepelnicah. Analiza materiala je zajela štiri pokrove z najdišča Pritoka (kat. št. 31–34). Vsi so

izdelani iz mehkega neogenskega apnenca (litotip A), katerega izdanke je najti po celotnem Bihaškem polju (sl. 8).

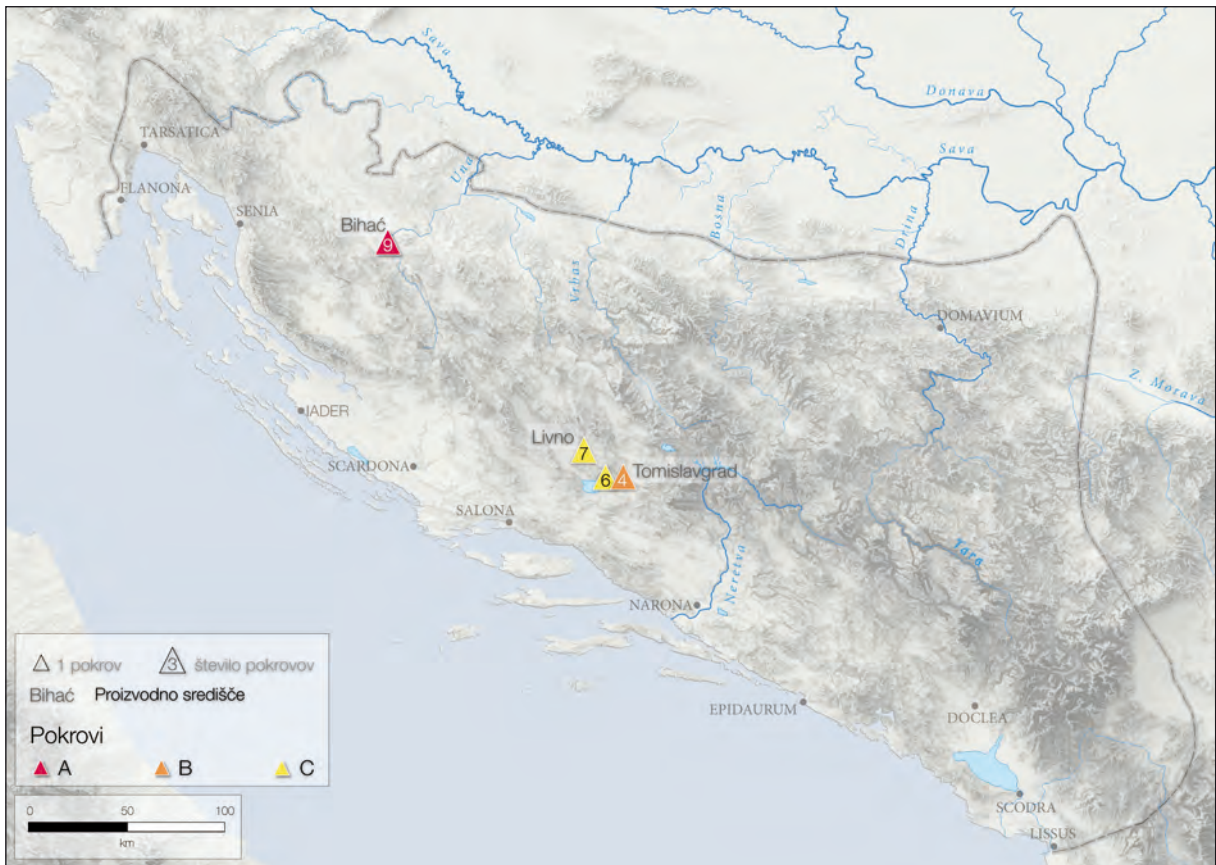
Najdišča pokrovov tipa B se koncentrirajo v bližnji okolici današnjega Tomislavgrada (sl. 24), kjer je najverjetneje bilo tudi proizvodno središče. Analiza materiala je zajela tri pokrove tega tipa (kat. št. 92–95). Vsi so izdelani iz neogenskega apnenca (litotipa H), katerega izdanki se pojavljajo na severnem robu Duvanjskega polja (sl. 9) in so od najdišč oddaljeni zgolj kilometer ali dva. Pokrovi tipa C, datirani v sredino 2. in 3. st.,²⁴⁸ se pojavljajo na Livanjskem in Duvanjskem polju (sl. 24). Zanje je značilen enoten ikonografski repertoar, na čelni strani je pogosto upodobljen motiv stilizirane rozete ali motiv amfore v edikuli, ob kateri sta zrcalno postavljena delfina. V analizo materiala sem vključila štiri pokrove iz Livna (kat. št. 73, 74, 77, 78) in tri pokrove z Duvanjskega polja (kat. št. 96–98). Trije pokrovi z Livanjskega polja so izdelani iz neogenskega apnenca litotipa H (kat. št. 73, 74, 78), eden pa iz apnenca litotipa A (kat. št. 77). Izdanke neogenskega apnenca najdemo po celotnem severnem robu Livanjskega polja in so v neposredni bližini najdišč spomenikov (sl. 9). Z enako situacijo se srečujemo na Duvanjskem polju.

V bližini Tomislavgrada (kat. št. 96, 98) in v Borčanih (kat. št. 97) odkriti *pokrovi tipa C* so izdelani iz neogenskega apnenca (litotip H), katerega izdanki se pojavljajo na severnem robu Duvanjskega polja (sl. 8). Pokrov pepelnice iz Borčanov (kat. št. 97) nekoliko izstopa po svoji oddaljenosti (približno 10 kilometrov) od potencialnega vira apnenca. Ker je bil tukaj do sedaj odkrit zgolj en takšen pokrov, se zdi, da v Borčanih ni bilo proizvodnega središča, ampak je bil pokrov kasneje prinesen v ta kraj. Opredelevec točne lokacije proizvodnega središča pokrovov tipa C otežuje dejstvo, da se na Duvanjskem in Livanjskem polju pojavljajo ustrezni izdanki apnenca. To pomeni, da je treba upoštevati možnost obstoja več kamnoseških delavnic, ki so po enakem vzoru izdelovale pokrove. Temu pritrjuje dejstvo, da so za izdelavo pokrovov, odkritih na Livanjskem polju, uporabljali dve različni vrsti apnenca.

²⁴⁶ Cambi 2005, 135.

²⁴⁷ Raunig 2007, 97–101.

²⁴⁸ Rendić-Miočević 1948, 44; Zaninović 1967, 31.

Sl. 24: Razprostranjenost tipov pokrovov.

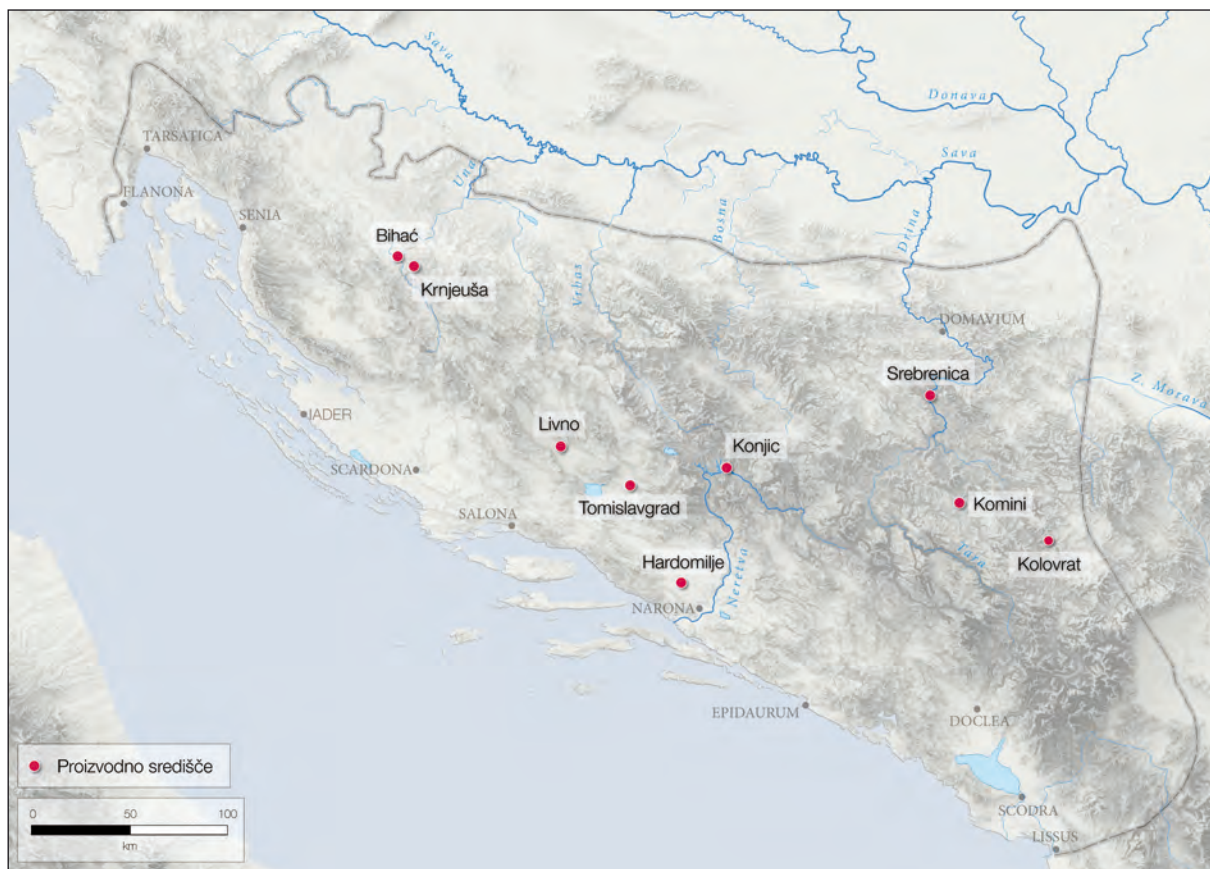
PROIZVODNA SREDIŠČA

Na podlagi grupiranja posameznih podtipov stel, tipov pepelnic in pokrovov znotraj mikroregionalnih enot menim, da so v notranjem delu province Dalmacije med 1. in začetkom 3. st. prepoznali obstoj kamnoseških proizvodnih središč v bližini današnjih naselij Bihac, Livno, Tomislavgrad, Krnjeuša, Hardomilje, Konjic, Srebrenica, Komini (Pljevlja) in Kolovrat (Prijeplje). V nadaljevanju predstavljam posamezna proizvodna središča, njihove značilnosti in tipe izdelkov (sl. 25).

1. *Bihac* (sl. 25). Definiranje začetka kamnoseške proizvodnje v notranjem delu province Dalmacije je neločljivo povezano s problematiko datiranja pepelnic s figuralnim okrasom iz okolice Bihaca (tip A1, japonske pepelnice). Tu se je oblikovalo najstarejše proizvodno središče v notranjosti poznejše province Dalmacije, ki je začelo svojo proizvodnjo z izdelavo oblikovno precej kompleksnega spomenika, vzor zanj je bila verjetno bivalna arhitektura.²⁴⁹ Ta oblika pepelnice postane obli-

kovni kanon, po katerem so izdelovali kasnejše pepelnice z latinskimi napisi (tipa A2). Oblikovne podobnosti pepelnic s figuralnim okrasom in tistih, ki že nosijo latinski napis (tip A2), kažejo na začetek kamnoseške proizvodnje v notranjem delu province ob koncu 1. st. pr. n. š. oziroma v začetku 1. st. Pepelnice A2 z latinskim napisom se od zgodnejših pepelnic razlikujejo tudi po drugačnem oblikovnem konceptu, s katerim posnemajo arhitekturo antičnega templja. Repertoar spomenikov z Bihaškega polja od sredine 1. st. dopolnjujejo nagrobniki v obliki slemenastega pokrova, s katerim so pokrivali žgane grobove ali kamnito konstrukcijo groba z žaro (pokrovi tipa A). Nagrobne stele (podtipa A1, B1) so se na tem prostoru pojavile razmeroma pozno, šele v sredini 2. ali celo v začetku 3. st. Proizvodnja kamnoseških izdelkov na Bihaškem polju je trajala vse do sredine 3. st. Spomeniki so nastali v več različnih delavnicah, razpršenih po celotnem Bihaškem polju (sl. 8). Čeprav sem z analizo materiala ugotovila, da so kamnoseki za izdelavo nagrobnih spomenikov uporabljali mehek in za obdelavo preprost lokalni neogenski apnenec (bihacit), ta skoraj zagotovo ni prišel iz enega kamnoloma. Kamnoseške delavnice so verjetno delovale v bližini

²⁴⁹ Sergejevski 1949–1950, 80–81.

Sl. 25: Proizvodna središča kamnoseških izdelkov.

današnjih naselij Pritoka, Založje, Golubić, morda tudi v Ribiću, Čavkićih, Humački Glavici in Doljanih.

2. *Krnjeuša*. Stele podtipa A2a kažejo na obstoj manjšega kamnoseškega proizvodnega središča v 3. st. v bližini današnjega naselja Krnjeuša (sl. 8; 25). Analiza materiala je pokazala, da je bilo delovanje proizvodnega središča v Krnjeuši pogojeno z dobavo materiala, najverjetneje je bil pripeljan iz približno 20 kilometrov oddaljenega Bihaškega polja. Gre za dobavo visokih in relativno tankih plošč, ki so končno podobo zelo verjetno dobile v kamnoseški delavnici v Krnjeuši.

3. *Livno*. Številne tipološko raznovrstne pepelnice (tip B, C in D) in slemenasti pokrovi (tip C) v bližini današnjega naselja Livno kažejo, da se je v sredini 2. in v začetku 3. st. na tem prostoru oblikovalo kamnoseško proizvodno središče. Izvirnost kamnosekov najbolj kažejo sestavljene pepelnice (tip D), ki v celoti posnemajo obliko sakralne arhitekture oziroma obliko templja *in antis*. Prostorska koncentracija pepelnice tipa C v bližini današnjega naselja Lištani kaže na obstoj kamnoseške delavnice, ki je proizvodnjo kamnoseških izdelkov začela v začetku 3. st. (sl. 9; 25). Analiza materiala je pokazala,

da so za izdelavo nagrobnikov iz okolice Livna uporabljali dva različna tipa neogenskega apnenca (litotip A in H), izdanki teh se pojavljajo po celotnem severozahodnem robu Livanjskega polja. Na tem polju so torej delovali vsaj dve kamnoseški delavnici in vsaj dva manjša kamnoloma, ki sta ju oskrbovala z apnencem, potrebnim za proizvodnjo nagrobnih spomenikov.

3. *Tomislavgrad*. Obstoj kamnoseškega središča je zelo verjeten tudi v bližini današnjega naselja Tomislavgrad (sl. 9; 25). Začetek kamnoseške proizvodnje pokrovov s plastičnimi figuralnimi akroteriji v 1. st. ima morda izhodišče v kamnoseški produkciji nagrobnih stel iz severne Italije, ki imajo nad zatrepom akroterija oblikovana v levji figuri.²⁵⁰ V tem središču se v sredini ali ob koncu 2. st. dopolni repertoar kamnoseških izdelkov (pokrovi tipa C), in sicer s pojavom slemenastih pokrovov, ki posnemajo arhitekturo templja. Prostorsko koncentriranje spomenikov pepelnice tipa E v bližini današnjega naselja Borčani kaže na delovanje kamnoseške delavnice na Duvanjskem polju, začetek tega sem umestila v konec 2. ali začetek 3. st. Delavnici si delita

²⁵⁰ Prim. Rosada 2002, 350–351, fig. 5–8; Pflug 1989, Taf. 1; 1, 2; Taf. 3; 1, 3; Taf. 4; 1, 2, 6; Taf. 5; 3; Taf. 29; 1–4.

enak oblikovni koncept posnemanja arhitekture templja, ki je v Borčanih sicer prenesen na skrinje pepelnice (tip E). Razlika med središči se kaže tudi v uporabi različnih apnencev. V okolici današnjega Tomislavgrada je v uporabi mehek neogenski apnenec (litotip H), medtem ko se v Borčanih uporablja zgornjekredni apnenec (litotip B_D). Na Duvanjskem polju je torej treba pričakovati najmanj dve kamnoseški delavnici in najmanj dva manjša kamnoloma, ki sta ju oskrbovala z materialom za izdelavo nagrobnih spomenikov. Kot dobro izhodišče za prihodnje raziskave provenience materiala se kaže znan antični kamnolom (Kamenolom) v bližini Tomislavgrada.²⁵¹

5. *Hardomilje*. Prihod veteranov VII. legije in vojaških kohort v začetku oziroma sredini 1. st. v Ljubuški kotlino je bil vzrok za oblikovanje tretjega kamnoseškega središča, verjetno lociranega v bližini današnjega naselja Hardomilje (sl. 10; 25).²⁵² Nagrobne stele (podtipa B3) so na tem območju izdelovali vsaj do konca 2. st. Problematika izvornih lokacij apnencev nagrobnih stel iz Hardomilja se pojavlja v okviru številnih razprav o lokaciji kamnoseških delavnic vojaških stel z motivom vrat.²⁵³ Vprašanje o delovanju delavnic in kamnolomov na tem prostoru za zdaj ostaja odprto. Analiza materiala je namreč pokazala, da so za kamnoseško proizvodnjo uporabljali vsaj tri različne vrste apnenca, katerih izdanki so dostopni v radiju kilometra do dveh. Vendar ker so bili njihovi naročniki vojaki ali vojni veterani, ki so imeli vso potrebno organizacijo in infrastrukturo (ceste) za transport materiala, je treba upoštevati možnost dobave apnenca (ali že izdelanih nagrobnikov) tudi iz bolj oddaljenih lokacij, denimo iz približno 100 kilometrov oddaljenega Tilurija.²⁵⁴ Precej verjetno se zdi, da so nagrobne stele iz Hardomilja in njegove okolice nastajale v eni od manjših podružnic centralne kamnoseške tilurijske delavnice, ki je verjetno delovala v osem kilometrov oddaljenih Bigestah (Gračine pri Humcu, sl. 10).²⁵⁵

6. *Konjic*. V sredini 2. st. zasledimo oblikovanje kamnoseške proizvodnje (stele podtipa B2a) v okolici Konjica. Poznejša prostorska grupacija stel podtipov A1c, A1d in B1c iz začetka 3. st. kaže, da se kamnoseška proizvodnja na tem prostoru nadaljuje vse do sredine 3. st. Stele različic A1c, A1d, B1c in B2a povezujejo skupna mikrolokacija, ikonografski repertoar in vrsta apnenca. Največ stel je bilo odkritih v bližini današnjega naselja

Lisičići, kjer je verjetno bila kamnoseška delavnica (sl. 11; 25). V Lisičićih je bil odkrit tudi kompleks treh rimskih vil (*vilae rusticae*), za gradnjo katerih je zagotovo bila potreba po kamnoseških izdelkih in gradbenem materialu.²⁵⁶

7. *Srebrenica*. Prostorske grupacije podtipov A1b in A2b kažejo, da je v drugi polovici 3. st. nastalo proizvodno središče v okolici Srebrenice, ki si je za svoje delovanje moralo zagotoviti vir apnenca od precej daleč (sl. 13).²⁵⁷ Celoten korpus spomenikov, odkritih v okolici Srebrenice, je izdelan iz triasnega apnenca (litotip C), za katerega sem ugotovila, da ga v bližnji okolici najdiš ni. A po številnih razlikah v proporcijah in okrasnem repertoarju stel sklepam, da so bili nagrobniki izdelani v več različnih delavnicah. Kamnoseška delavnica je verjetno delovala v antičnem naselju Domavija (Gradina pri Srebrenici). Ob obali Drine odkriti rimskodobni sledovi poselitve v Tegarah in Sikiričih, kjer so prav tako bili odkriti nagrobni spomeniki, kažejo na obstoj kamnoseških delavnic (sl. 13; 25).²⁵⁸ Do pomembne ugotovitve, ki se nanaša na organizacijo kamnoseške proizvodnje v 3. st. v okolici današnje Srebrenice (Domavija), sem prišla z analizo materiala. Za spomenike iz okolice Srebrenice je bila uporabljena enaka vrsta apnenca, ki najverjetneje prihaja iz istega kamnoloma (sl. 13). Material je bil po reki Drini pripeljan v obliki blokov, ti so končno podobno dobili v kamnoseških delavnicah v okolici današnje Srebrenice.

8. *Komini*. Antična naselbina v Kominih, v arheološki literaturi znana pod imenom *Municipium S...*, stoji v bližini današnjega naselja Pljevlja.²⁵⁹ Prostorska koncentracija stel tipov B1c in B1d kaže, da se je proizvodno središče v začetku 3. st. oblikovalo na območju današnjega naselja Komini (sl. 25).

9. *Kolovrat*. Arheološke raziskave naselbine in nekropole v naselju v Kolovratu (Prijevolje) kažejo, da je naselje nastalo ob koncu 2. ali v začetku 3. stoletja.²⁶⁰ Prostorska grupacija stel A1b (sl. 25) v Kolovratu blizu Prijevolja (Srbija), ki sem jih časovno umestila v sredino 3. st., morda kaže, da se je tudi tukaj oblikovalo manjše proizvodno središče.²⁶¹ Makroskopska petrografska analiza materiala na spomenikih iz Kolovrata ni bila opravljena.

²⁵⁶ Čremošnik 1954a, 211; Busuladžić 2011, 36, 157–158.

²⁵⁷ Radimský 1891, 19; Sergejevski 1934a, 13; op. 6.

²⁵⁸ Prim. Pašalić 1960, 73.

²⁵⁹ Martinović 2011, 208; Mirković 2012, 25–51; Cermanović-Kuzmanović *et al.* 1964, 105; Cermanović-Kuzmanović, Srejić 1965, 145; id. 1967, 201–206; id. 1969, 101–107; Loma 2004, 35–60; Zotović 2004, 19–38.

²⁶⁰ Cermanović-Kuzmanović 1990, 231.

²⁶¹ Evans 1885, 146; Mirković 1975, 95–108; Cermanović-Kuzmanović 1980–1981, 103–107; id. 1990, 227–234; Zotović 2004, 19–38.

²⁵¹ Marijanović 1988a, 268.

²⁵² Wilkes 2000, 329; Bojanovski 1981, 65; id. 1988c, 325.

²⁵³ Zaninović 1984, 69; Medini 1984, 107–126; Cambi 1994, 147–181; Tončinić 2011, 16; Miletić 2013, 419–442; id. 2015, 357–370.

²⁵⁴ Cambi 1994, 171; Cambi 2001, 97.

²⁵⁵ Rendić-Miočević 1967, 341, 351; Paškvalin 2000, 178; Miletić 2013, 423; Dodig 2005a, 209.

Ob koncu 3. st. oziroma začetku 4. st. lahko govorimo o upadu kamnoseške proizvodnje. V tem času sta verjetno delovali manjši proizvodni središči v Zenici in Šipovu.²⁶²

Zdi se, da sta k nastanku kamnoseških središč v južnem in vzhodnem delu province pripomoglo politično dogajanje in gospodarski razvoj.

Pojav nagrobnih stel v Hardomilju je povezan predvsem s političnim dogajanjem v tem času. Epigrafski napisi na stelah iz Hardomilja razkrivajo, da je pojav prvih stel povezan s podelitvijo zemlje veteranom VII. legije okrog leta 14. n. š. v zaledju kolonije Narone (*pagus Scunasticus*). Naročniki ostalih nagrobnikov, odkritih v bližini Hardomilja, so služili v posameznih kohortah, ki so bile stacionarne v avksiliarnem vojaškem taboru v Gračinah (Humac) za zagotavljanje miru po odhodu obeh legij (VII. in XI. legije) iz province Dalmacije.²⁶³

Na razliko v kamnoseški proizvodnji med zahodnim in vzhodnim delom province je opozoril že V. Paškvalin.²⁶⁴ Na vzhodnem delu prevladuje proizvodnja nagrobnih stel. V to skupino lahko uvrstimo proizvodna središča v Konjicu, Srebrenici, Komini in Kolovratu. Nastanek teh proizvodnih središč je povezan z ekonomskim razvojem province, saj je njihova lokacija vezana na pomembnejše naselbine, tj. Gradina pri Srebrenici (Domavija), in municipije v Polimju, tj. Komini (Črna gora) in Kolovrat (Prijepolje).²⁶⁵ Razvoj naselbin odseva spremenjene gospodarske in družbene razmere predvsem v 3. st., ko začne ta del province z razvojem rudarstva dobivati ekonomsko moč.²⁶⁶ Motivika na teh stelah večinoma prikazuje kulte in simbole božanstev, ki so jih častili pokojniki.²⁶⁷ Večinoma gre za grške in orientalne kulte (kult boga Dioniza, kult boginje Kibebe, kult Izide, kult traškega konjenika), ki so jih prišli prinesli v ta prostor.²⁶⁸

V severozahodnem in jugozahodnem delu številčno prevladujejo pepelnice (Bihać, Livno, Tomislavgrad). Gre za prostor, kjer so se izrazito ohranili ele-

menti avtohtone kulture, ti se kažejo tudi v onomastiki in verovanju.²⁶⁹

B. Gabričević meni, da so prebivalci v obalnem zaledju Dalmacije še pred prihodom rimske oblasti poznali označevanje in proizvodnjo nagrobnih spomenikov, le da so bili nagrobniki izdelani iz lesa.²⁷⁰ Da je to zelo verjetno, potrjuje dejstvo, da tukajšnji proizvodni centri uporabljajo mehak neogenski apnenec, ki ga je mogoče enostavno obdelovati v tehniki lesoreza.²⁷¹

Značilen za tukajšnje proizvodne centre je tako imenovani hibridni razvoj, kjer se na nagrobniku prepletajo lokalni in ne-lokalni (grško-rimski) elementi.²⁷² Rezultat tega so lokalne (tradicionalne) oblike nagrobnika, združene z grško-rimskim vzorom sakralne arhitekture na pepelnicah tipa A2.²⁷³ Enako velja za okrasni repertoar. V večini so upodobljeni motivi, ki izhajajo iz lokalne (ilirske) kulturne tradicije, vendar je ob teh najti tudi simboliko iz grško-rimskega sveta.²⁷⁴ V to hibridno skupino lahko uvrstimo tudi stele iz Krnjeuše, kjer okras kaže na tradicionalne vzore.²⁷⁵

Poleg družbenopolitičnih in ekonomskih vzrokov je na razvoj proizvodnih središč vplivala dostopnost materiala. V tem primeru je to neogenski apnenec. S svojimi lastnostmi in široko dostopnostjo je omogočil razvoj kamnoseške proizvodnje tudi zunaj urbanih središč.²⁷⁶

Kamnoseška proizvodnja v notranjosti province Dalmacije je torej bila razpršena na več proizvodnih centrov, ki so za svoje delovanje uporabljali lokalni vir apnenca.

Kot kaže, so se v geografsko zaprtih prostorskih enotah organizirala samostojna kamnoseška proizvodna središča. Določala so osnovno podobo kamnoseških izdelkov na ožjih geografskih območjih. Ali drugače: na tem prostoru se ni oblikovalo večje proizvodno središče regionalnega pomena, ki bi s trgovino polizdelkov ali končnih izdelkov oskrbovalo širši prostor.

Vzrokov za to je verjetno več. Prvi je dejstvo, da na tem območju ni bogatih ležišč dragocenejšega materiala (npr. marmorja). Manjkajoče povezave med rečnimi sistemi prav tako ne bi mogle zagotoviti cenejšega transporta kamnin in kamnitih izdelkov. Zato se ni razvila distribucijska mreža kamnoseških izdelkov med notranjostjo in večjimi obalnimi urbanih centri

²⁶² Sergejevski 1932, 35–56; id. 1952, 41–57; Cambi 1982, 97–97; Paškvalin 2012, 514.

²⁶³ Demilitarizacija province (*provincia inermis*) naj bi se zgodila okrog leta 86 n. š. z odhodom legije IIII. Flavia Felix (Wilkes 1969, 104).

²⁶⁴ Paškvalin 2012, 502.

²⁶⁵ Paškvalin 2012, 512.

²⁶⁶ Wilkes 1969, 409; Cermanović-Kuzmanović 1980/81, 103.

²⁶⁷ Paškvalin 2012, 502; Zotović 2002, 48–58; id. 2008, 431–444.

²⁶⁸ Paškvalin 2012, 502.

²⁶⁹ Rendić-Miočević 1948, 1–67; id. 1982, 1–14, id. 1989a, 559–570; id. 1989b, 737–750; id. 1989c, 597–612; Imamović 1977; Katičić 1964, 9–58; Alföldy 1969.

²⁷⁰ Gabričević 1983, 52.

²⁷¹ Gabričević 1983, 44–47.

²⁷² Prim. Brilliant 1994, 1077.

²⁷³ Paškvalin 2012, 416.

²⁷⁴ Paškvalin 2012, 412, 413

²⁷⁵ Prim. Gabričević 1983, 52.

²⁷⁶ Prim. Stewart 2010.

Sl. 26: Razprostranjenost verjetno od daleč prinesenih nagrobnih spomenikov.

oziroma njihovimi odjemalci. Zdi se, da je izjema reka Neretva. Analiza materiala nedokončanih sarkofagov iz naselja Bačevići (*kat. št. 117, 118*) kaže na možnost, da je po njej potekal transport kamnoseških izdelkov, in sicer iz notranjosti proti obali.²⁷⁷

Na možnost trgovske povezave med notranjostjo in obalnimi središči kažejo nekateri nagrobni spomeniki. Skupno jim je to, da je material, uporabljen za njihovo izdelavo, moral priti od drugod, hkrati pa z epigrafskimi podatki in/ali izredno kvalitetno izdelanim spomenikom in okrasom kažejo na povezavo predvsem z obalnim delom province.

Kot prvo lahko navedem že omenjeno stelo s konca 1. st. ali začetka 2. st., odkrito v Podastinju (*kat. št. 148*) v bližini današnjega Kiseljaka. Analiza materiala je pokazala, da je nagrobnik morda bil prinesen v te kraje (*sl. 12*). To je ena prvih nagrobnih stel v notranjosti province Dalmacije. Povezavo z obalo razkrivajo epigrafski podatki, ki kažejo, da gre za nagrobnik, katerega naročnik je bil eden prvih priselcev v teh krajih.²⁷⁸ Razlog za njegov prihod je morda povezan z administracijo

²⁷⁷ Prim. Cambi 1975, 227.

²⁷⁸ *CIL* III 8379; Alföldy 1969, 97; Paškvalin 2012, 87.

rudnikov zlata, delovanje teh je bilo dokazano v okolici Kiseljaka in Fojnici,²⁷⁹ ali pa z vzpostavitev trgovskih povezav med obalnimi mesti in notranjostjo province.²⁸⁰

Drug primer je ara iz začetka ali sredine 2. st., odkrita v naselju Breza (*kat. št. 146; sl. 12*). Naročniki so bili pripadniki lokalne aristokracije, eden od njih ima naziv *princeps Desitiati(um)*.²⁸¹ Materiala, uporabljenega za njeno izdelavo, ni najti na tem območju, kar dopušča možnost, da je bila ara pripeljana v te kraje. Vsekakor so vzori za njeno izdelavo prišli iz obalnih krajev oziroma Salone.²⁸²

Podobno je pri pepelnici iz naselja Stubo Vrelo (*kat. št. 120*) in steli iz Pazaričev (*kat. št. 141*). Spomenika nista izdelana iz lokalnega apnenca. Izstopata po kvaliteti izdelave motiva na sprednji strani. Pepelnica je okrašena z motivom dveh erotov z girlando. Gre za

²⁷⁹ Davies 1935, 184; Dušanić 1977, 69; Zaninović 1977, 796–797; Pašalić 1960, 46; Bojanovski 1982a, 89–120; Hirt 2010, 74; Škegro 1991, 81–86; id. 1998, 89–117; id. 2000, 76; id. 2006, 149.

²⁸⁰ Wilkes 1969, 277.

²⁸¹ *ILJug* 1582.

²⁸² Prim. Matijević 2011, 72, sl. 1a; 193, sl. 2.

motiv, ki so ga ob koncu 2. ali začetka 3. st. na obalnem delu province z atiških sarkofagov prenesli na sarkofage lokalne izdelave.²⁸³ Nagrobna stela Tita Aurelija Saturnina (*Titus Aurelius Saturninus*) pa je zanimiva, ker ima popolnoma enako izdelano borduro napisnega polja kot pepelnica iz naselja Stubo Vrelo. Na povezavo med njima kaže tudi podatek, da sta oba spomenika izdelana iz enakega apnenca. Način izdelave bordure in enak material lahko kažeta, da morda gre za izdelka iste (potujoče?) delavnice (ali mojstra), ki je delovala med sredino 2. in začetkom 3. st. Druga možnost je, da sta bila nagrobnika pripeljana v notranjost, saj so ju odkrili v bližini glavnih prometnic (*sl. 26*).

Tudi na vzhodu province imamo primer stele iz naselja Mihajleviči (*kat. št. 175*), ki je bila verjetno prinesena od drugod. Analiza materiala je pokazala, da

stela ni izdelana iz lokalnega apnenca (*sl. 13*). Da ne sodi v ta prostor je opozoril leta 1900 C. Patsch.²⁸⁴ Opazil je, da ikonografska pripoved ni v skladu z vsebino napisa. Ponudil je zelo verjetno razlago: da je bila stela kupljena z že dokončanim motivom, kasneje pa so vklesali napis. Glede na motivni repertoar Patsch pravilno sklepa, da je stela verjetno prišla iz okolice Užic, Visibabe, Karana oziroma krajev zahodne Srbije.²⁸⁵

Kot sem že večkrat omenila, so bili tukaj naštetih nagrobniki (*kat. št. 120, 141, 146, 148, 175*) najdeni ob glavnih cestah. To kaže na možnost, da je vendar obstajala, sicer v zelo majhnem odstotku, trgovina z nagrobnimi spomeniki, ki je te z obale prinesla v notranjost province (*sl. 26*). Vsekakor pa delež trgovine s kamnoseškimi izdelki ali kamnitim materialom na tem prostoru ni odigral pomembne vloge.

²⁸³ Cambi 2005, 135.

²⁸⁴ Patsch 1900b, 178–179.

²⁸⁵ Patsch 1900b, 178–179.

5. ORGANIZACIJA IN PROCES PROIZVODNJE NAGROBNIH SPOMENIKOV

IZHODIŠČA

Izdelava vsakega spomenika se začne z iskanjem in pripravo primerne materiala. Pri tem se prepletajo kompleksni odnosi med dobavitelji materiala, proizvajalci in naročniki. Menim, da se razlike med proizvodnimi središči kažejo tudi v njihovem načinu proizvodnje.

Problematiko organizacije proizvodnje je najbolje predstaviti z razlikami med konceptoma, ki sta jih v študijah proizvodnje marmornih sarkofagov razvila John Bryan Ward-Perkins in Ben Russell. Po Ward-Perkinsovem modelu, ki je aktualen vse od osemdesetih let 20. stoletja, je bila proizvodnja sarkofagov v rokah peščice proizvajalcev, katerih delavnice so locirane v kamnolomu in so imeli monopol na trgu. V kamnolomu naj bi proizvajali sarkofage v obliki polizdelkov, v standardiziranih oblikah in dimenzijah – namenjenih izvozu.²⁸⁶ Končno podobo so dobili potem, ko so po vodni poti pripeljani v distribucijska središča, kjer so sarkofag dokončale kamnoseške delavnice po željah naročnika.²⁸⁷

Ben Russell pri kamnoseški proizvodnji poudarja večjo vlogo naročnikov in zmanjšuje vlogo kamnolomov in delavnic pri oblikovanju kamnoseške proizvodnje.²⁸⁸ Russell postavlja v ospredje naročnika in na novo definira njegovo vlogo v proizvodnem procesu ter poudarja raznolikost odnosov med proizvajalcem in naročnikom.²⁸⁹ Pri proizvodnji sarkofagov predstavi dva možna scenarija, v katerih upošteva odnos med naročnikom, kiparsko delavnico in delavnico v kamnolomu. Osnovni scenarij proizvodnje deli na štiri stopnje: na prvi stopnji naročnik odda naročilo pri kiparski delavnici; ta naroči material v delavnici v kamnolomu; delavnica priskrbi material in verjetno že oblikuje polizdelek ter ga dostavi nazaj v kiparsko delavnico, ta izdelava okras in

sarkofag dostavi naročniku.²⁹⁰ Po mnenju avtorja je ta scenarij primeren za proizvodnjo sarkofagov, izdelanih iz lokalnega kamna in namenjenih na lokalni trg.²⁹¹ Drugačen scenarij je primeren za marmorne sarkofage, ki so bili del trgovine na dolge razdalje. Russell v tem primeru navaja številne spremenljivke, ki so lahko vplivale na odnos med naročnikom in delavnicami, kar je vplivalo na proces proizvodnje. Prva spremenljivka je razdalja med naročnikom in virom materiala, ki sicer ni nujno spremenila osnovnega scenarija proizvodnje, vendar dopušča vstop številnih različnih posrednikov med njimi. Poleg oddaljenosti je treba upoštevati še različne oblike organizacije kiparskih in kamnoseških delavnic. Te so namreč lahko občasno nastopale tudi kot samostojen izvajalec naročila. Velik vpliv na spremembo v procesu so imele delavnice v kamnolomu, ki so polizdelke prodajale neposredno naročniku. V tem primeru je na celoten proces vplival tudi naročnik, ki je odkupil prazno skrinjo sarkofaga iz kamnoloma in jo odpeljal v dokončno izdelavo v lokalno kamnoseško delavnico.²⁹² Russell v svoji analizi sklene, da se je proizvodnja v kamnolomih ves čas odzivala na zahteve kupcev ali kiparskih delavnic, želje strank so bile upoštevane že v najzgodnejši fazi proizvodnega procesa. V zaključku poudari, da en sam razlagalni model ne more zajeti številnih in kompleksnih povezav med naročniki in proizvajalci. Predstavljeni primer raziskav rekonstrukcije in distribucije proizvodnje marmornih sarkofagov kaže na kompleksnost tega problema. Opisana pristopa k raziskavam proizvodnje marmornih sarkofagov lahko vsaj delno služita kot izhodišče k razpravi o organizaciji proizvodnje nagrobnih spomenikov v notranjosti province Dalmacije. Oba predstavljeni koncepta temeljita na odličnem poznavanju izdelkov in polizdelkov, njihovega vira in oddaljenosti materiala, kamnoseških delavnic in načinov distribucije, potrebnih za razumevanje in rekonstrukcijo proizvodnje.

²⁸⁶ Ward-Perkins 1980a, 327; 1980b, 25.

²⁸⁷ Ward-Perkins 1980b, 23–69; id. 1992a, 13–22; id. 1992b, 23–30; id. 1992c, 31–38; id. 1992d, 39–54.

²⁸⁸ Russell 2013.

²⁸⁹ Russell 2011, 123–124.

²⁹⁰ Russell 2011, 123–124.

²⁹¹ Russell 2011, 123–124.

²⁹² Russell 2011, 124–125.

ORGANIZACIJA PROIZVODNJE NAGROBNIH SPOMENIKOV V NOTRANJOSTI PROVINCE DALMACIJE

V korpusu nagrobnih spomenikov iz notranjega dela province Dalmacije je na voljo zelo malo posrednih podatkov. Vpogled v organizacijo in proces proizvodnje vsaj delno omogočajo analize materiala, tipološka analiza ter tudi tehnika izdelave in repertoar okrasa. Merski podatki skupaj s tipološko analizo pokažejo, ali so nagrobni izdelani v standardnih velikostih ali so med njimi opazne velikostne razlike. Pri okrasu sem na izdelkih iste osnovne oblike opazovala naravo okrasa in tehniko izdelave (plitev relief, preprost vrez itd.). Po analizah materiala sem podala oceno najverjetnejše izvorne lokacije. Skupni rezultati omogočajo zgolj grobo oceno, kako je ta kompleksen sistem deloval in s kakšnimi težavami so se kamnoseki na tem prostoru srečevali. Slika vsekakor ni popolna. Vloga naročnika v proizvodnem procesu ostaja neznanka.

PROIZVODNJA PEPELNIC IN POKROVOV

Najprej pogledimo, kaj lahko o organizaciji proizvodnje razberemo v proizvodnih središčih Bihač, Livno in Tomislavgrad. Pri vseh se kot osnovna oblika nagrobni največkrat pojavljajo pepelnice in pokrovi. Pri pokrovi in pepelnici iz okolice *Bihača* opazimo, da ima večina zelo preprosto in grobo izdelano osnovno obliko. To pomeni, da je lahko nekdo že zgolj z upoštevanjem osnovne sheme nagrobni relativno hitro izdelal osnovno obliko spomenika. Plitvo izdelani reliefi in prostoročno izdelan okras dajejo vtis, da je ta proizvodnja rezultat delovanja številnih lokalnih mojstrov kamnosekov (*lapicida, faber lapidarius*) ali pa številnih manjših kamnoseških delavnic (*officina*). Temu pritrjujeta dva argumenta. Prvič, korpus spomenikov iz okolice Bihača je relativno številčen, kar potrjuje potrebo po tej vrsti znanja. Kljub temu v gradivu ni zaznati standardizacije v delovnem procesu, kar pojasni takšno oblikovno in proporcionalno raznolikost nagrobnikov. Drug argument, ki hkrati pojasni tudi razpršenost proizvodnje, je geološka podlaga. Apnenec (bihacit) leži plitvo pod površino (1–1,5 metra) in je zelo enostaven za lomljenje in obdelavo. To pomeni, da je pridobivanje manjših apnenčevih blokov enostavno in hitro. Izdanke tega apnenca je najti po celotnem Bihaškem polju, kar pomeni, da se vložek v transport ekonomsko in logistično ne zdi smiseln. Če je hipoteza pravilna, je takšna organizacija proizvodnje vplivala tudi na način pridobivanja apnenca. Kar pomeni, da moramo računati na delovanje številnih manjših lokalnih kamnolomov ali odkopov, ki so jih občasno odprli na stroškovno najprimernejšem kraju.

Pri pokrovi in pepelnici iz okolice *Livna* in *Tomislavgrada* je prav tako opaziti odsotnost merskih standardov. Vendar okrasni repertoar in stilistične oblikovne rešitve kažejo homogenejšo sliko proizvodnje. Poleg tega je v nasprotju z bihaškim korpusom tukajšnja proizvodnja veliko bolj prostorsko koncentrirana. Repertoar okrasa ter tehnične in oblikovne rešitve dajejo vtis, da so spomeniki nastajali v eni ali največ dveh kamnoseških delavnicah (*officina*). Na Duvanjskem polju sta kamnoseški delavnici verjetno delovali v bližini današnjih naselij Tomislavgrad in Borčani; na Livanjskem polju pa na območju Livna in Lištanov. Potek celotnega proizvodnega procesa v delavnicah je iz razpoložljivih dokazov težko razbrati.

Polizdelka, odkrita v naseljih Priluka (*kat. št. 64*) in Karaula (*kat. št. 86*), kaže, da so tukajšnje delavnice poznale delitev proizvodnje, to je izdelavo polizdelkov in kasnejšo dodelavo po želji naročnika. Njihova umešitev v proizvodni proces je izjemno težavna naloga, predvsem zato, ker ne vemo, ali so to osnovno obliko dobili v delavnicah v ob kamnolomu ali pa so obliko in okras dobili v kamnoseških delavnicah na samem mestu uporabe.²⁹³ Če gledamo splošno sliko celotnega korpusa z Duvanjskega in Livanjskega polja, opazimo, da je večina izdelana iz relativno majhnih kamnitih blokov velikosti od pol do enega metra. To pomeni, da pred transportom niso bile potrebne večje priprave ali oblikovanje polizdelkov, da bi zmanjšali njihovo težo in s tem tudi strošek transporta. Izdelki istega tipa niso enakih dimenzij, kar kaže na to, da proizvodni proces ni bil standardiziran. Tako ni verjetna delitev dela na delavnice v kamnolomih in kiparske delavnice. Različna velikost pepelnic in pokrovov kaže, da so kamnoseške delavnice pridobile potrebne manjše apnenčeve bloke in jim tudi izdelale celotno podobo in okras.

PROIZVODNJA NAGROBNIH STEL

Stele iz okolice *Srebrenice* so izdelane iz istega apnenca. Za njihovo proizvodnjo je bil potreben transport po Drini, saj v bližini ni ležišč apnenca, primerne za kamnoseško proizvodnjo (*sl. 26*).²⁹⁴

Stele iz *Srebrenice* odsevajo raznolikost, ki je opazna v velikosti, obliki in kompoziciji okrasa, kar pomeni, da so bile proizvedene v različnih kamnoseških delavnicah. Odsotnost polizdelkov in zelo velike razlike v proporcijah stel kažejo, da verjetno ni bilo specializiranih kamnoseških delavnic v kamnolomu, ki bi polizdelke pripravile in po Drini pošiljale do delavnic, v katerih so izdelali okras. Zaradi specifične geološke situacije je verjetneje, da so do *Srebrenice* in njene okolice prišli različno veliki kamniti bloki, svojo končno podobo in

²⁹³ Prim. Wootton *et al.* 2013, 8; Jovanova 2013, 733.

²⁹⁴ Kubat *et al.* 1976.

namen pa so dobili v različnih delavnicah, lociranih ob reki Drini.²⁹⁵

Stele iz *Krnjeuše* imajo s stelami iz Srebrenice skupno to, da je za njihovo proizvodnjo potreben transport apnenca, saj v bližini ni primernih ležišč apnenca.

V primeru stel iz *Krnjeuše* so te (po kopnem) morale priti v obliki tankih plošč najverjetneje iz okolice Bihaća (sl. 8). Vprašanje, ki se pojavlja, je, ali so že imele izdelano končno obliko in okras ali so v *Krnjeušo* prišle kot polizdelek? Izdelani detajli okrasa in repertoar na stelah kažejo, da so končno podobe dobile v isti delavnici. Oblikovne rešitve in kompozicija dekorativnih elementov so značilne zgolj za to mikrolokacijo in se drugje ne pojavljajo. Zato menim, da so bili ti nagrobniki izdelani v kamnoseški delavnici v okolici današnje *Krnjeuše*. Delitev proizvodnje in priprava polizdelkov oziroma končnih izdelkov v 20 kilometrov oddaljenem kamnolomu se v tem primeru ne zdita prav verjetni. Menim torej, da je celotna izdelava nagrobnih stel potekala v eni kamnoseški delavnici, ki pa je potreben material priskrbela iz 20 kilometrov oddaljenega kamnoloma. Ker gre za razmeroma tanke plošče, so bile verjetno pripeljane skupaj v enem tovoru.

Proizvodnja vojaških stel iz okolice *Hardomilja* za zdaj ostaja nepojasnjena. Čeprav se zdita delovanje kamnoseških delavnic in odprtje lokalnih kamnolomov na tem prostoru zelo verjetna hipoteza, je treba zaradi specifičnega statusa naročnikov (vojske) upoštevati tudi možnost, da ni bilo tako. Zato bo v prihodnje treba najprej razjasniti oskrbo z apnencem in s tem tudi odnos proizvodnje med delavnicami v *Hardomilju* in več kot 100 kilometrov oddaljenem *Tiluriju*.

Nekoliko drugačno sliko vidimo pri proizvodnji nagrobnih stel, odkritih v bližini današnjih naselij *Konjic* in *Komini*. Od drugih se razlikuje po načinu proizvodnje, ki se kaže kot usmerjena v proizvodnjo manjših serij. Stele s teh dveh lokacij dajejo vtis, da so prišle iz specializiranih delavnic, ki svojo proizvodnjo nagrobnikov natančno načrtujejo. Značilno namreč za te dve skupini stel je, da imajo izrazito enotno podobo, ki se kaže v osnovni shemi, izdelavi detajlov profiliranega okvirja in okrasu. Pri stelah iz *Konjica* se to vidi na podtipih A1c in A1d. Stilistična izvedba in plitvo izdelane portretne niše kažejo na to, da so bile najverjetneje izdelane v isti kamnoseški delavnici. Izdelane so iz enakega apnenca, kar kaže tudi na skupni izvor materiala. Kamnoseška delavnica je najverjetneje delovala

v bližini današnjega naselja *Lisičići*, kjer je bila odkrita nedokončana nagrobna stela (*kat. št. 126*). Napis na steli je izdelan, portret in okvir portretne niše in napisnega polja pa nista bila dokončana. Ta nagrobnik kaže, da je proizvodnja potekala v dveh fazah. V prvi fazi je stela verjetno že v kamnolomu dobila osnovno obliko plošče z grobo izdelanim okvirjem napisnega polja. Kasneje je bil dodan napis ali/in okras. Delovanje kamnoseških delavnic v bližini *Lisičićev* se zdi verjetno tudi zato, ker je bil tu odkrit kompleks treh rimskih vil.²⁹⁶

Tipološka analiza nagrobnih stel je pokazala, da se stele dveh različic (c, d) enakega podtipa (B1) grupirajo v okolici današnje *Pljevlje*. V *Kominih* se grupirajo stele z ravnim zaključkom (B1c), v *Pljevlji* pa stele s trikotnim zaključkom (B1d). Čeprav se stele razlikujejo po obliki zgornjega zaključka, jim enotno podobo poleg osnovne oblike dajeta način izdelave in repertoar okrasa. Pri obeh različicah stel gre za natančno ponavljajočo se shemo spomenika z izdelanim profiliranim okvirjem napisnega polja, ki kaže na to, da gre za manjšo serijsko proizvodnjo. Na podlagi repertoarja in načina izdelave okrasa na obeh različicah je mogoče reči, da so bile dokončane v isti delavnici. Proizvodno središče je verjetno bilo v *Kominih*, kjer je bila locirana tudi antična naselbina. Tudi tu kaže, da je proizvodnja nagrobnih stel razdeljena na dva dela. V prvi fazi je stela, verjetno že v kamnolomu, dobila osnovno obliko plošče z grobo izdelanim okvirjem napisnega polja. V drugi fazi je bil dodan napis oziroma okras. Druga možnost je, da gre za dve manjši seriji stel, ki sta bili dokončani v različnih delavnicah. Vendar se zaradi izrazite podobnosti obeh podtipov stel ta domneva zdi manj verjetna. Menim torej, da gre za proizvodnjo dveh manjših serij nagrobnih stel, ki pa sta verjetno prišli iz istega kamnoloma in sta bili okrašeni v isti delavnici.

Ne smemo pozabiti niti na možnost, da so nekateri nagrobniki nastali pod rokami potujočih mojstrov.²⁹⁷ V okolici *Imotskega* imamo celo dokaz o delovanju potujočega mojstra, ki svoja dela podpisuje kot *Maximus sculpet*.²⁹⁸ Oba njegova izdelka sta oblikovno in namensko popolnoma drugačna, saj se je prilagodil želji in potrebam naročnika.²⁹⁹ Za izdelke te vrste je

²⁹⁶ Čremošnik 1957b, 143–162; Busuladžić 2011, 36, 157–158.

²⁹⁷ Na problematiko podpisov kamnoseških mojstrov je opozoril B. Russell, ki opozarja, da je mojster kamnosek lahko izdelek podpisal tik pred transportom; kar pomeni, da sam mojster ni nujno bil navzoč na teh lokacijah (Prim. Russell 2013, 332–333; Prim. Conlin 1997, 34–36).

²⁹⁸ AE 1967, 356 (stela) in CIL III 8509 (votivna plošča).

²⁹⁹ Nagrobna stela: AE 1967, 356; Rendić-Miočević 1967, 339–356; 1989a, 562–565; Cambi 2005, 109–111, Paškvalin 2012, 158; Dzino 2017, 336–337; Votivna plošča: HD056678; CIL III 8509; Alačević 1883, 65–66; Bulić 1898, 153; Rendić-Miočević 1989a, 561–562; Dzino 2017, 336–337.

²⁹⁵ S. Birke je na zadnjih stranicah marmornih sarkofagov odkrila dokaze, da so bili ti lahko izdelani iz kamnitih blokov, ki prvotno niso bili namenjeni temu (prim. Birke 2012, 13–37; prim. Hawkins 2016, 96). Posamezni sarkofagi so bili lahko dokončani iz polizdelkov ali pa tudi iz nedotaknjenih kamnitih blokov.

pričakovati, da so bolj kvalitetno izdelani in unikatni, saj mojstri delajo za znanega kupca. Zdi se, da so bile tako izdelane stele podtipa B2b (*kat. št. 123, 137, 140*). Ta skupina stel je veliko kakovostneje izdelana kot vse druge stele, odkrite v notranjosti province.

Vsekakor opisani primeri kažejo na to, da je bila v zaledju province Dalmacije tudi na ozko prostor-

sko omejeni lokalni ravni zelo raznolika organizacija proizvodnje, delno jo je narekovala tudi dostopnost do materiala.³⁰⁰ Na prvi pogled se zdi, da sodi obravnavano gradivo v prvi opisani scenarij po Russellovem modelu proizvodnje,³⁰¹ saj sem pokazala, da je celotna proizvodnja organizirana na lokalni ravni; vendar natančnejši vpogled razkriva, da imamo opraviti z zelo različnimi scenariji organizacije proizvodnje.

³⁰⁰ Prim. Stewart 2010.

³⁰¹ Russell 2011, 123–124.

6. SKLEP

V prvem delu so predstavljene makroskopske petrografske analize nagrobnih spomenikov iz Bosne in Hercegovine, ki jih hrani Zemaljski muzej v Sarajevu. Kartirala sem območja apnenca v širši okolici najdišč, ki bi lahko bila izvorna območja kamnin nagrobnih spomenikov. Pri identifikaciji izvornih območij sem se oprla predvsem na podatke geoloških kart in tolmačev, saj terenski pregled območij apnenecv ugotovljenih litotipov zaradi obsežnega prostora, ki ga pokrivajo, ni bil mogoč. Pokazalo se je, da gre verjetno v večini primerov za lokalni izvor kamnin.

V drugem delu študije sem s tipološko analizo stel, pepelnic in pokrovov prepoznala izrazite teritorialne koncentracije posameznih tipov spomenikov. Gre za prostorsko grupiranje tipov in podtipov različnih kategorij spomenikov ter njihovo homogenost v materialu, katerega izvorno območje je v neposredni bližini najdišč. Kot kaže, so se v geografsko zaprtih prostorskih enotah organizirala samostojna kamnoseška proizvodna središča. Ta so določala osnovno podobo kamnoseških izdelkov na ožjih geografskih območjih. Prepoznala sem devet prostorsko ločenih proizvodnih središč, ki so delovala v okolici današnjih naselij Hardomilje, Bihać, Tomislavgrad, Livno, Krnjeuša, Konjic, Komini, Kolo vrat in Srebrenica (sl. 25). Večina proizvodnih središč je apnenec pridobivala iz enega ali največ dveh lokalnih kamnolomov v neposredni bližini. Proizvodni središči v Krnjeuši in Srebrenici sta za svoje delovanje morali zagotoviti apnenec iz nekoliko bolj oddaljenega območja. Za izdelavo nagrobnih spomenikov, odkritih v Krnjeuši, je bil apnenec najverjetneje prinesen z Bihaškega polja, ki leži 20 kilometrov severozahodno od Krnjeuše. Vodni transport po reki Drini pa je omogočil dobavo materiala iz okoli 70 kilometrov oddaljenega kamnoloma za izdelavo spomenikov, odkritih v okolici današnje Srebrenice. O oddaljenosti potencialnega kamnoloma za proizvodni središči v Kominih in Kolo vratu nimamo podatkov, saj na teh spomenikih ni bila opravljena makroskopska petrografska analiza materiala.

Kamnoseška središča se med seboj razlikujejo po stopnji organizacije proizvodnje.

Polizdelka, odkrita v proizvodnih središčih Komini in Konjic, pričata o nekoliko višji stopnji organiziranosti proizvodnega procesa. Tukajšnja proizvodnja je razdeljena na dve fazi: na oblikovanje osnovne forme spomenika oziroma polizdelka v kamnolomu in njegovo dokončanje (okras, napis) v drugih delavnicah. Nagrobniki, odkriti v teh proizvodnih središčih, ali vsaj njihov del kažejo na standardizirano arhitektonsko formo, ki je bila določena v lokalnem kamnolomu. V obeh primerih gre za maloserijsko proizvodnjo nagrobnikov, namenjenih za lokalni trg. V večini središč je bila ta precej nizko na ravni obrti, ki je vezana na izpolnjevanje individualnih naročil v posameznih kamnoseških delavnicah. Odsotnost merskih standardov je opazna v okviru enakih oblikovnih kategorij, izdelanih iz apnenca enakega litotipa (npr. pokrovi pepelnic). Osnovno obliko spomenikov so določali kamnoseki individualno v delavnici. To pomeni, da se na tem prostoru ni oblikovalo večje proizvodno središče ali kamnolom regionalnega pomena, ki bi s polizdelki oskrboval širši prostor. Vzrok za to je verjetno dejstvo, da v tem prostoru ni bilo bogatih ležišč dragocenejšega materiala (npr. marmorja) in tudi vodnih poti, ki bi omogočile cenejši transport in povezavo z večjimi urbanimi središči (npr. obalo) oziroma odjemalci.

Proizvodnim središčem pepelnic v okolici Bihaća, Tomislavgrada in Livna je uspelo združiti tuje (rimske) vzore in lokalno (tradicionalno) obliko nagrobnikov, ki z umetnostnozgodovinskega vidika odsevajo fazo hibridnega razvoja z značilno kombinacijo lokalnih in nelokalnih elementov.³⁰² Vzore in ideje za oblikovanje nagrobnikov so največkrat prevzeli iz rimske sakralne arhitekture oziroma oblike arhitekture antičnega templja.

Rezultati analiz potrjujejo v uvodu predstavljeno hipotezo, da so se v času rimske oblasti (od začetka 1. do konca 3. oziroma začetka 4. st.) na nekaterih geografskih območjih izoblikovala lokalna kamnoseška proizvodna

³⁰² Brilliant 1994, 1077.

središča, ki so za svoje delovanje uporabljala lastne vire apnenca. Ta specifični model rimske proizvodnje nagrobnikov se je oblikoval na razgibanem in precej neprehodnem terenu, kjer je močno otežen transport težkih tovorov na večje razdalje. Predstavljeni razlagalni model kamnoseške proizvodnje se zdi primeren

predvsem za odmaknjena in izolirana območja brez večjih urbanih središč. V prihodnje bi bilo treba ta model preveriti in primerjati s kamnoseško proizvodnjo obalnega dela in njenega neposrednega obalnega dela province Dalmacije, kjer je delovalo večje kamnoseško proizvodno središče (Salona).

7. LITERATURA

Kratice

AE = *L'Année épigraphique*.

CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*.

EDH = *Epigraphische Datenbank Heidelberg* (skrbnik / Service provider : Heidelberger Akademie der Wissenschaften [http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home?&lang=de]).

ILJug = A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* (Situla 5), Ljubljana 1963; iidem, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla 19), 1978; iidem, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (Situla 25), 1986.

lupa = UBI ERAT LUPA – F. und O. Harl, www.ubi-erat-lupa.org (Bilddatenbank zu antiken Stein- und Bronzemälern).

ABRAMIĆ, M. 1924, *Militaria Burnensia*. – V: *Bulićev zbornik (Strena Buliciana)*, 221–228, Zagreb, Split.

ALAIĆEVIĆ, G. 1883, *Iscrizioni inedite: Imota (Imotski)*. – *Bulletino di Archeologia e Storia Delmata* 6, 65–66.

ALFÖLDY, G. 1965, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*. – Budapest.

ALFÖLDY, G. 1969, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. – Beiträge zur Namensforschung Bh. 4, Heidelberg.

ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, V. 1977, Gračine, Humac, Ljubuški, antički vojni logor sa naseljem. – *Arheološki pregled* 19, 80–85.

ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, V. 1978, Gračine, Humac, Ljubuški, antički vojni logor sa naseljem. – *Arheološki pregled* 20, 73–77.

BASLER, Đ. 1960, Arheološko nalazište Crkvina u Makljenovcu kod Doboja. – *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 4, 75–88.

BASLER, Đ. 1972, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*. – Sarajevo.

BASLER, Đ. 1988a, Crkvina (Grčko groblje), Donja Zgošća, Kakanj. – V: Čović (ur.) 1988/III, 16.

BASLER, Đ. 1988b, Crkvina, Podastinje, Kiseljak. – V: Čović (ur.) 1988/III, 16.

BASLER, Đ. 1990, *Kršćanska arheologija*. – Mostar.

BEHRENS, G. 1951, Römische Grabsteine aus Mainz. – *Mainzer Zeitschrift* 44–45 (1949–1950), 38–57.

BETZ, A. 1939, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*. – Abhandlungen des archäologisch-epigraphischen Seminars der Universität Wien 3, Wien.

BILOPAVLOVIĆ, V., S. PEKIĆ, K. ŠARAVANJA 2004, Characteristics of 'Tenelija' and 'Miljevina' stones. – V: *Proceedings of ECRBM '04 European Conference on Raw Materials and Coal. New Perspectives*, Sarajevo.

BIRKE, S. 2012, Carving Sarcophagi: Roman Sculptural Workshops and their Organization. – V: T. Kristensen, B. Poulsen (ur.), *Ateliers and Artisans in Roman Art and Archaeology*, Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 92, 13–37.

BOJANOVSKI, I. 1965, Arheološki pabirci sa područja antičke Domavije (Ager Coloniae Metalli Domaviani). – *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 6, 101–110.

BOJANOVSKI, I. 1967, Rimski kameni spomenici iz Rogatice. Antički urbani centar u Rogatici. – *Naše starine* 11, 143–164.

BOJANOVSKI, I. 1968, Municipium Malvesiatium. Arheološko topografska rasprava. – *Arheološki radovi i rasprave* 6, 241–262.

BOJANOVSKI, I. 1970, Nova epigrafska potvrda Delminiuma sa Duvanjskog polja. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 25, 5–18.

BOJANOVSKI, I. 1974, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji (Dolabellae systema viarum in provincia romana Dalmatia)*. – Djela ANUBiH 47 / Centar za balkanološka ispitivanja 2.

BOJANOVSKI, I. 1976, Gatačko polje u antici. – *Tri-bunia* 2, 17–44.

- BOJANOVSKI, I. 1977, Rimski natpisi iz doline Trebišnjice. – *Tribunia* 3, 67–98.
- BOJANOVSKI, I. 1978a, Stanje i problemi antičkih istraživanja u Hercegovini. – *Tribunia* 4, 161–187.
- BOJANOVSKI, I. 1978b, Dva rimska vojnička natpisa iz okolice Ljubuškog (Novi natpis veterana leg. XV Apolinaris). – *Tribunia* 4, 41–51.
- BOJANOVSKI, I. 1978c, Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja. *Epigraphica Salviatica recentiora*. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 33, 115–125.
- BOJANOVSKI, I. 1980, Arheološka istraživanja antičke arhitekture sa ostacima objekata vojnog logora i naselja i njegovog razvoja od I. do V. vijeka nove ere na lokalitetu Gračine kod Ljubuškog 1977–1979. – V: *Naučno istraživački rad* 3, Izvještaj Zavod za zaštitu kulture BiH, Sarajevo.
- BOJANOVSKI, I. 1981, Gračine, Ljubuški, rimski vojni logor. – *Arheološki pregled* 22, 63–66.
- BOJANOVSKI, I. 1982a, Antičko rudarstvo u unutrašnjosti provincije Dalmacije u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora. – *Arheološki radovi i rasprave* 8–9, 89–120.
- BOJANOVSKI, I. 1982b, Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja. *Epigraphica Salviatica recentiora*. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 36, 15–49.
- BOJANOVSKI, I. 1985a, Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 37, 79–108.
- BOJANOVSKI, I. 1985b, Epigrafski i topografski nalazi sa područja antičke Bigeste (pagus Scunasticus). – V: D. Vukojević (ur.), *100 godina Muzeja na Humcu*, 65–93, Ljubuški.
- BOJANOVSKI, I. 1988a, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. – Djela ANUBiH 66 / Centar za balkanološka ispitivanja 6.
- BOJANOVSKI, I. 1988b, Crkvina, Blaga, Kupres. – V: Čović (ur.) 1988/II, 174.
- BOJANOVSKI, I. 1988c, Gračine, Humac, Ljubuški. – V: Čović (ur.) 1988/III, 325.
- BOJANOVSKI, I., D. ČELIĆ 1969, Kasnoantička bazilika u Brezi. Problemi i konzervacija. – *Naše starine* 12, 7–25.
- BRILLIANT, R. 1994, L'arte locale e non locale dal 600 a.C. al 500 d.C. – V: J. Guilaine, S. Settis (ur.), *Storia d'Europa 2, Preistoria e antichità*, 1069–1094, Torino.
- BULIĆ, I. 1898, Prehistoričko groblje u Postranju Imotskoga. – *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata* 21, 152–157.
- BUSULADŽIĆ, A. 2011, *Rimske vile u Bosni i Hercegovini / Roman Villas in Bosnia and Herzegovina*. – Sarajevo.
- BUSULADŽIĆ, A. 2016a, Tipologija rimskih urni iz antičke zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine / The Typology of Roman Urns in the Antiquities Collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina. – *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 45, 63–104.
- BUSULADŽIĆ, A. 2016b, Predmeti i prikaz erotskog sadržaja iz antičke zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine (Objects and images of an erotic nature in the antiquities collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina). – *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 45, 127–204.
- CAMBI, N. 1975, *Sarkofazi na istočnoj jadranskoj obali (III–VII st.n.e.)*. – Neobjavljeno doktorsko delo, Filozofski fakultet, Zagreb.
- CAMBI, N. 1982, Sarkofag iz Šipova (Le sarcophage de Šipovo). – *Godišnjak* 20 / Centar za balkanološka ispitivanja 18, 91–109.
- CAMBI, N. 1984, Sepulkralni spomenici antropomorfnog karaktera kod Ilira. – V: A. Benac (ur.), *Simpozijum Duhovna kultura Ilira, Herceg-Novi, 4-6. novembra 1982*, Posebna izdanja ANUBiH 67 / Centar za balkanološka ispitivanja 11, 105–117.
- CAMBI, N. 1988, *Atički sarkofazi u Dalmaciji*. – Split.
- CAMBI, N. 1989, Naronu u odnosu prema bosansko-hercegovačkom zaleđu u ranoj antici. – V: *Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi*. *Zemaljski muzej Sarajevo* 6.–7. oktobar 1988, 39–56, Sarajevo.
- CAMBI, N. 1989–1990, Two soldiers' stelai from Salona. – *Römisches Österreich* 17/18 (1991), 61–72.
- CAMBI, N. 1993, Rimski nagrobni spomenici iz Aserije. – *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar* 31/19, 25–51.
- CAMBI, N. 1993b, New Attic sarcophagi from Dalmatia. – V: G. Koch (ur.), *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*, 77–90, Mainz am Rhein.
- CAMBI, N. 1994, Stele iz kasnoantičke grobnice u Dugopolju. – *Vjesnik za arheologiju i povjest dalmatinsku* 86, 147–181.
- CAMBI, N. 1997, Die stadtrömischen Sarkophage in Dalmatien. – *Archäologischer Anzeiger* 1997/3, 444–459.
- CAMBI, N. 1998, Sarkophage aus salonitanischen Werkstätten. – V: G. Koch (ur.), *Akten des Symposiums '125 Jahre Sarkophag-corporus'*, 169–181, Mainz am Rhein.
- CAMBI, N. 2001, Dugopolje u antici (Dugopolje in the antiquity). – V: A. Gulin (ur.), *Dugopolje, Zbornik radova občine Dugopolje* 1, 79–108, Zagreb, Dugopolje.
- CAMBI, N. 2003, Bilješka o japodskim urnama i sarkofazima. – *Senjski zbornik* 30, 97–108.
- CAMBI, N. 2005, *Kiparstvo rimske Dalmacije / The Sculpture of the roman province of Dalmatia*. – Biblioteka knjiga Mediterana 38, Split.
- CAMBI, N. 2010, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji (od 2. do 4. stoljeća) / Die Sarkophage der lokalen Werkstätten im römischen Dalmatien (2. bis 4. Jh. n. Chr.)*. – Split.

- CAMBI, N. 2013, Razvoj nadgrobnih spomenika pred-rimskog doba na području istočne obale Jadrana. – V: S. Gluščević (ur.), *Batovičev zbornik. Zbornik radova posvećenih 85. obljetnici života i 60. obljetnici rada u struci Šime Batovića*, Diadora 26/27 (2012–2013), 395–419.
- CAMBI, N., G. KOCH (ur.) 2013, *Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba Rimskog Carstva / Funerary Sculpture of the western Illyricum and Neighbouring Regions of the Roman Empire. Proceedings of the International Scholarly Conference, Split from september, 27th, to september, 30th, 2009*, Split.
- CAMPEDELLI, A. 2012, The Castrum of Burnum: between old Excavation and new Researches / Kastrum Burnum: između starih iskopavanja i novih istraživanja. – *Archaeologia Adriatica* 5, 33–64.
- CERMANOVIĆ, A. 1965, Die dekorierten Sarkophage in den römischen Provinzen von Jugoslawien. – *Archaeologia Iugoslavica* 6, 89–102.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A. 1967, Nekoliko novih rimskih natpisa iz Komina (Quelques nouvelles inscriptions romaines de Komini). – *Starinar* 18, 201–206.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A. 1969, Municipium S. i njegova problematika u svjetlu arheoloških i epigrafskih spomenika. – *Starinar* 19, 101–107.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A. 1978, Rimsko-ilirska plastika u Kominima (Die römisch-illyrische Skulptur aus Komini). – *Živa antika* 28/1–2, 325–330.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A. 1979, A new inscription from Kolovrat. – *Archaeologia Iugoslavica* 19, 46–48.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A. 1980–1981, Die antike nekropole in Kolovrat. – *Archaeologia Iugoslavica* 20–21 (1981), 103–107.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A. 1990, Grobnica jedne ugledne porodice u Kolovratu kod Prijepolja (Die Gruft einer angesehenen Familie in Kolovrat bei Prijepolje). – *Arheološki vestnik* 41, 227–234.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A., D. SREJOVIĆ 1965, Komini, Pljevlja – rimska nekropola. – *Arheološki pregled* 7, 144–145.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A., D. SREJOVIĆ, Č. MARKOVIĆ 1964, Komini, Pljevlja – rimska nekropola. – *Arheološki pregled* 6, 105.
- CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A., D. SREJOVIĆ, Č. MARKOVIĆ 1972, *Nécropoles romaines à Komini près de Pljevlja (Municipium S...)*. – *Inventaria Archaeologica Jugoslavija*, Fasc. 15. – Beograd.
- CHIESA, G. 1954, Tipologia e stile delle stele funerarie aquileiensi. – *Aquileia Nostra* 24–25 (1953–1954), 72–86.
- CHRISTOL, M., T. DREW-BEAR 1998, Vétérans et soldats légionnaires à Antioche en Pisidie. – V: G. Paci (ur.), *Epigrafia Romana in area adriatica*, 303–332, Pisa, Roma.
- CLARKE, W. 2008, Perspectives on Rome's enigmatic marble trade: restudying the South Etruria survey data. – V: H. Patterson, F. Coarelli (ur.), *Mecator placidissimus. The Tiber Valley in Antiquity. New research in the upper and middle river valley*, Quaderni di Evtopia 8, 687–703.
- CLARKSON, C., BELLAS, A. 2014, Mapping Stone: using GIS spatial modelling to predict source zones. – *Journal of Archaeological Science* 46, 324–333.
- CONLIN, D. A. 1997, *The Artists of the Ara Pacis: The Process of Hellenization in Roman Relief Sculpture*. – Chapel Hill.
- CVIJIC, J. 1987, *Balkansko Poluostrvo*. – V: *Sabrana Dela Jovana Cvijića* 2, Beograd.
- ČOVIĆ, B. 1976, *Od Butmira do Ilira*. – Sarajevo.
- ČOVIĆ, B. (ur.) 1988, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine I–III*. – Sarajevo.
- ČREMOŠNIK, G., D. SERGEJEVSKI 1930, *Gotisches und römisches aus Breza bei Sarajevo*. – *Novitates Musei Sarajevoensis* 9.
- ČREMOŠNIK, I. 1954a, Nešto o antičkim naseljima u okolini Konjica (Quelque chose sur les stations antiques aux environs de Konjic). – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 9, 179–188.
- ČREMOŠNIK, I. 1954b, Izvještaj o iskopavanjima na Crkvini u Lisičićima kod Konjica (Compte rendu sur les Fouilles de Crkvina à Lisičići près de Konjic). – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 9, 211–225.
- ČREMOŠNIK, I. 1956, Crkvina u Golubiću. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 11, 127–136.
- ČREMOŠNIK, I. 1957a, Rimski spomenici iz okoline Bihaća. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 12, 163–172.
- ČREMOŠNIK, I. 1957b, Dalja istraživanja na rimskom naselju u Lisičićima. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 12, 143–162.
- ČREMOŠNIK, I. 1959, Spomenik sa japodskim konjanicima iz Založja kod Bihaća (Monument orné de cavaliers japodes de Založje près de Bihać). – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 14, 103–109.
- ČREMOŠNIK, I. 1963, Nošnja na rimskim spomenicima u Bosni i Hercegovini (Trachtendarstellungen auf römischen Denkmälern in Bosnien und der Herzegovina). – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 18, 103–123.
- ČREMOŠNIK, I. 1970, Istraživanja u Mušićima i Žablaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 25, 45–118.

- DAUTOVA-RUŠEVLJAN, V. 1983, *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*. – Novi Sad.
- DAVIES, O. 1935, *Roman Mines in Europe*. – Cambridge.
- DIETRICH, R. V., B. J. SKINNER 1979, *Rocks and rock minerals*. – New York.
- DJURIĆ, B. 1991, *Noriško-panonska proizvodnja nagrobnih spomenikov in trgovina z marmornimi izdelki*. – Neobjavljeno doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- DJURIĆ, B., J. DAVIDOVIĆ, A. MAVER, H. W. MÜLLER 2006, Stone use in roman towns. Resources, transport, products and clients. Case study Sirmium. First report. – *Starinar* 56, 103–137.
- DJURIĆ, B., J. DAVIDOVIĆ, A. MAVER, I. RIŽNAR 2007, Stone use in roman towns. Resources, transport, products and clients. Case study Sirmium. Second report. – *Starinar* 57, 83–100.
- DODGE, H. 1991, Ancient marble studies: recent research. – *Journal of Roman Archaeology* 4, 28–50.
- DODGE, H., B. WARD-PERKINS (ur.) 1992, *Marble in Antiquity. Collected Papers of J. B. Ward-Perkins*. – Archaeological Monographs of British School at Rome 6.
- DODIG, R. 2005a, Afterlife Ideas on Military Monuments in Narona Hinterlands. – V: M. Sanader, A. Rendić Miočević (ur.), *Religija i mit kao poticaj rimske provincijalne plastike. Akti VIII. međunarodnog kolokvija o problemima rimskog provincijalnog umjetničkog stvaralaštva / Religion and myth as an impetus for the Roman provincial sculpture. The Proceedings of the 8th International Colloquium on Problems of Roman Provincial Art*, 205–211, Zagreb.
- DODIG, R. 2005b, The Seventh Legion's Monuments in the Area of Ljubuški. – V: *Illyrica antiqua. Ob honorem Duje Rendić-Miočević. Radovi s međunarodnog skupa s problemima antičke arheologije*, Zagreb 6.–8. XI. 2003), 209–215, Zagreb.
- DODIG, R. 2008a, Spomenik konjanika Cohors I Bracaraugustanorum iz Teskere kod Ljubuškog. – *Hrvatka misao* 32, 7–21.
- DODIG, R. 2008b, Rimski vojni pečati na crijepu iz Ljubuškog / Roman military stamps on tiles from Ljubuški. – *Opuscula archaeologica* 31 (2007), 143–163.
- DODIG, R. 2011, Rimski kompleks na Gračinama. Vojni ili...? (Roman complex at Gračine. Military camp or ...?) – V: *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini / Archaeological research in the Cetina district*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 27, 327–343.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. 1987, Japodska grupa. – V: A. Benac (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja 5, Željezna doba*, 391–441, Sarajevo.
- DUŠANIĆ, S. 1977, Aspects of Roman mining in Noricum, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior. – V: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II/6, 52–94, Berlin, New York.
- DZINO, D. 2017, Sculptor Maximinus and his images of the goddess Diana and the girl Lupa from the Dalmatian hinterland. – V: D. Demicheli (ur.), *Illyrica Antiqua 2 in honorem Duje Rendić-Miočević, Proceedings of the International Conference Šibenik 12th–15th September 2013*, 335–344, Zagreb.
- DZIURDZIK, T., A. MECH, M. PISZ, M. RAŠIĆ 2016, Gračine - central place in the hinterland of ancient Narona? Preliminary results of cultural landscape project in Ljubuški općina, West Herzegovina. – *Landscape in the past & forgotten landscapes, Cracow landscape monographs* 2, 299–307.
- EVANS, A. J. 1885, *Antiquarian Researches in Illyricum* III, IV. – Westminster.
- FANT, J. C. 1989, *Cavum Antrum Phrygiae. The Organization and Operations of the Roman Imperial Marble Quarries in Phrygia*. – BAR. International Series 482.
- FANT, J. C. 1993, Ideology, gift, and trade: a distribution model for the Roman imperial marbles. – V: W. V. Harris (ur.), *The Inscribed Economy. Production and distribution in Roman Empire in the light of instrumentum domesticum. The proceedings of a conference held at The American Academy in Rome on 10-11 January 1992*, Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 6, 145–170.
- FANT, J. C. 2001, Rome's marble yards. – *Journal of Roman Archaeology* 14, 167–198.
- FEJFER, J. 2008, *Roman Portraits in Context*. – Image & context 2, Berlin.
- FERRIS, I. 2013, *The Arch of Constantine: Inspired by the Divine*. – Gloucestershire.
- FIALA, F. 1895, Prilozi k rimskoj arheologiji Hercegovine. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VII/3, 365–378.
- FIALA, F., C. PATSCH 1895, Untersuchungen römischer Fundorte in der Hercegovina. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 3, 257–283.
- FITTSCHEN, K., P. ZANKER 1983, *Katalog der römischen Porträts in der Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Roma III*. – Mainz.
- GABELMANN, H. 1972, Die Typen der römischen Grabstelen am Rhein. – *Bonner Jahrbücher* 172, 65–140.
- GABELMANN, H. 1977, Zur Tektonik oberitalischer Sarkophage, Altäre und Stelen. – *Bonner Jahrbücher* 177, 199–244.
- GABRIČEVIĆ, B. 1954, Sarajevski medaljon s prikazom tračkog konjanika. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 9, 41–46.

- GABRIČEVIĆ, B. 1983, Antička nekropola u Sinju. Prilog proučavanju prapovijesnih vjerovanja (Nécropole antique de Sinj. Contribution aux recherches sur les croyances primitives). – *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* 76, 5–101.
- GARRISON, E. 2016, *Techniques in Archaeological Geology*. – Berlin, Heidelberg.
- GLICKSMAN, K. 2005, Internal and external trade in the Roman province of Dalmatia. – *Opuscula archaeologica* 29, 189–230.
- GREENE, K. 1986, *The Archaeology of the Roman Economy*. – Berkeley, Los Angeles
- GUTIÉRREZ GARCIA-MORENO, A. 2009, *Roman Quarries in the Northeast of Hispania (Modern Catalonia)*. – Documenta 10.
- HAWKINS, C. 2016, *Roman Artisans and the Urban Economy*. – Cambridge.
- HAYWARD, M. J. 2009, *Roman Quarrying and Stone Supply on the Periphery, Southern England: A Geological Study of First-Century Funerary Monuments and Monumental Architecture*. – BAR. British Series 500.
- HIRT, A. M. 2010, *Imperial Mines and Quarries in the Roman World. Organizational Aspects 27 BC-AD 235*. – Oxford Classical Monographs.
- HOFFER, A. P. 1893, Rimski natpis iz Fazlića u Bili. – *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* V/2, 321–323.
- HOFFER, A. P. 1895, Nalazišta rimskih starina u travničkom kotaru. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VII/1, 43–62.
- HOFFER, A. 1897, Fundorte römischer Alterhümer im Bezirke Travnik. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 5, 242–258
- HOFMANN, H. 1905, *Römische Militärgrabsteine der Donauländer*. – Wien.
- HÖRMANN, K. 1890, Dva rimska natpisa iz Bosne. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* II/3, 306–308.
- HOERNES, M. 1880, Römische Alterhümer in Bosnien und Herzegovina. – *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 4, 32–47, 184–207.
- HOERNES, M. 1895, Vorrömische Grabstein von Jezerine. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 3, 516–518.
- IMAMOVIĆ, E. 1977, *Antički kultni i votivni spomenici na području BIH*. – Sarajevo.
- IMAMOVIĆ, E. 1979, Novopronađeni rimski nadgrobni natpis iz Ilidže kod Sarajeva. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 33, 127–131.
- JONGSTRA, P. 1995, *Het gebruik van marmer in de Romeinse samenleving*. – Neobljavljeno doktorsko delo, Univerza v Leidnu.
- JOVANOVA, L. 2013, Sepulchral monuments from Scupi (Colonia Flavia Scupinorum). – V: Cambi, Koch (ur.) 2013, 709–745.
- JURKIĆ, V. 2005, *Duhovna kultura antičke Istre 1. Kultovi u procesu romanizacije antičke Istre*. – Zagreb.
- KATIČIĆ, R. 1962, Die illyrischen Personennamen in ihrem südöstlichen Verbreitungsgebiet. – *Živa antika* 12, 95–120.
- KATIČIĆ, R. 1963, Das mitteldalmatische Namengebiet. – *Živa antika* 12, 255–292.
- KATIČIĆ, R. 1964, Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija. – V: A. Benac (ur.), *Simpozijum o teritorialnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, Posebna izdanja / Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine 4 / Centar za balkanološka ispitivanja 1, 9–58.
- KATIČIĆ, R. 1965, Zur Frage der keltischen und pannonschen Namengebieten im römischen Dalmatien. – *Godišnjak* 3 / Centar za balkanološka ispitivanja 1, 53–86.
- KEMPE, D. R. C., A. P. HARVEY 1983, *The Petrology of Archaeological Artefacts*. – Oxford.
- KOŠTIĆ, M. 2008, Predstava daće na rimskim nadgrobnim spomenicima u istočnom delu provincije Dalmacije. – *Glasnik. Istorijski arhiv Valjevo* 42, 161–172.
- KOVAČEVIĆ, K., P. MIRKOVIĆ 1890, Iskopine kod Bišća u Jezerini niže Pritoke. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* II/4, 330–337.
- KOVAČEVIĆ, K., C. PATSCH 1895, Ruševina u selu Doljanima i rimski natpisi, ondje nađeni. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VII/2, 231–235.
- KOVAČEVIĆ, S., C. PATSCH 1897, Die Ruine im Dorfe Doljani und dort aufgefundenen römischen Inschriften. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 5, 340–343.
- KUKOČ, S. 1987, Histarska plastika u kontekstu umjetnosti jadranskog područja od 7. do 5. stoljeća pr. n. e. – *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 26, Razdio povjesnih znanosti 13, 75–112.
- KUKOČ, S. 2009, *Japodi - fragmenta symbolica*. – Split.
- LOMA, S. 2004, Domaće stanovništvo municipija S. u svetlosti novih epigrafskih svedočanstva (Die einheimische Bevölkerung des Municipiums S. im Lichte neuer epigraphischer Zeugnisse). – *Starinar* 53–54 (2003–2004), 35–60.
- LOZIĆ, S. 1959, Dva rimska spomenika iz okolice Travnika. – *Zbornik Zavičajnog muzeja Travnik* 1/1, 37–42.
- LUNI, M., G. GORI 1986, *1756–1986. Il Museo Archeologico nel Palazzo Ducale di Urbino*. – Urbino.
- MAISCHBERGER, M. 1997, *Marmor in Rom. Anlieferung, Lager- und Werkplätze in der Kaiserzeit*. – Palilia 1, Wiesbaden.

- MANDIĆ, M. 1930, Tragovi prastare kulture oko Glamoča. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLII/2, 101–118.
- MANSUELLI, G. A. 1956, Gensi e caratteri della stele funeraria padana. – V: *Studi in onore di A. Calderini e R. Paribeni* 3, 365–384, Milano.
- MANSUELLI, G. A. 1963, Les monuments commémoratifs romains de la vallée du Pô. – *Monuments Piot* 53, 19–93.
- MANSUELLI, G. A. 1967, *Le stele romane del territorio ravennate e del basso Po*. – Ravenna.
- MARIĆ, M. 2005, Još jedan prilog lociranju antičkog kultnog mjesta u selu Priluka kraj Livna i pokušaj rekonstrukcije spomenika. – *Opuscula archaeologica* 29, 159–171.
- MARIĆ, A. 2014, Servile caput. Prilog proučavanja ropstva u unitrašnjosti provincije Dalmacije. – *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 43, 135–148.
- MARIĆ, A. 2016, Prva kohorta Belgâ i njeni pripadnici u Ljubuškom kraju (*Cohors I Belgarum* and its members from the area of Ljubuški). – *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 45, 105–118.
- MARJAN, B. 2000, Ploče rimskih urna na Grepcima kod Livna (Roman urn slabs in Grebci near Livno). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 32–33 (1999–2000), 165–186.
- MARIJANOVIĆ, I. 1988a, Kamenolom, Duvno. – V: Čović (ur.) 1988/III, 268.
- MARIJANOVIĆ, I. 1988b, Kuliješ, Kuliješ, Kiseljak. – V: Čović (ur.) 1988/III, 23.
- MARIJANOVIĆ, I. 1988c, Runjići, Travnik. – V: Čović (ur.) 1988/II, 204.
- MARIJANOVIĆ, I. 1988d, Vitez, Vitez. – V: Čović (ur.) 1988/II, 205.
- MARTINOVIĆ, J. J. 2011, *Antički natpisi u Crnoj Gori. / Corpus inscriptionum Latinarum et Graecarum Montenegroi*. – Kotor.
- MATIJAŠIĆ, R. 2009, *Povljest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*. – Zagreb.
- MATIJEVIĆ, I. 2011, Natpisi Prve kohorte Belgâ iz Salone / Inscriptions of the *cohors I Belgarum* from Salona. – *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 104, 181–207.
- MEDINI, J. 1984, Spomenici s Atisovim likom na području Sinjske krajine. – V: Ž. Rapanić (ur.), *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, 107–126.
- MESIHOVIĆ, S. 2007, *Dezitiijati: kulturna i narodnostno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*. – Neobjavljeno doktorsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu.
- MESIHOVIĆ, S. 2008, *INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS* (sa kraćim pregledom ne-seobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog prostora u antičko doba. – V: *Historijska traganja* 1, 9–68, Sarajevo.
- MESIHOVIĆ, S. 2011, *ANTIQVI HOMINES BOSNAE*. – Sarajevo [http://www.ff-eizdavastvo.ba/books/sm-antiqui_homines_bosnae.pdf].
- MILETIĆ, Ž. 2013, Stelae from the workshops of the 7th legion from Tilurium and Viminacium. – V: Cambi, Koch (ur.) 2013, 419–442.
- MILETIĆ, Ž. 2015, Identification of Oriental figures depicted on military stelae from a Tilurium workshop. – V: A. Nikolska, S. Müskens (ur.), *Romanising Oriental Gods? Religious transformations in the Balkan provinces in the Roman period. New finds and novel perspectives / Romaniziranje na orientalni bogovi? Religijski transformacii vo balkanskite provincii vo rimskiot period. Novi naodi i perspektivi. / Romanisation des dieux orientaux? Transformations religieuses dans les provinces balkaniques à l'époque romaine. Nouvelles découvertes et perspectives. Proceeding of the International Symposium 18–21 September 2013, Skopje*, 357–370, Skopje.
- MIRKOVIĆ, M. 1975, Iz istorije Polimja u rimsko doba. – *Godišnjak 14 / Centar za balkanološka ispitivanja* N. S. 12, 95–108.
- MIRKOVIĆ, M. 2012, *Municipium S ()*. A Roman Town in the Central Balkans, Komini near Pljevlja, Montenegro. – BAR. International Series 2357.
- MISILO, K. 1936, Rimski spomenici iz Bosne. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLVIII/1, 15–26.
- PAPAZOGLU, F. 1957, Le municipium Malvesatium et son territoire. – *Živa antika* 7, 114–122.
- PAŠALIĆ, E. 1954, O antičkom rudarstvu u Bosni i Hercegovini. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 9, 47–75.
- PAŠALIĆ, E. 1960, *Naselja i komunikacije u u Bosni u Hercegovini*. – Sarajevo.
- PAŠALIĆ, E. 1984, Period rimske vladavine do kraja III. vijeka naše ere. – V: A. Benac, B. Čović, N. Miletić, Đ. Basler, E. Pašalić, P. Anđelić (ur.), *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, 191–307, Sarajevo.
- PAŠKVALIN, V. 1961, Rimski nadgrobni spomenik iz Borasa. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 15–16 (1960–1961), 325–327.
- PAŠKVALIN, V. 1983a, *Sepulkralni spomenici rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine*. – Neobjavljeno doktorsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu.
- PAŠKVALIN, V. 1983b, Kasnoantički objekti iz Osatice, Karahodže i Višnjice (Les Objets de l'antiquité récente provenant des localités Ostatica, Karahodže et Višnjica). – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 38, 109–125.
- PAŠKVALIN, V. 1986, O utvrđenjima u Bosni i Hercegovini u rimsko doba. – V: P. Medović (ur.), *Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije / Verteidigungssysteme in der Vorgeschichte*

- und Antike im Gebiet von Jugoslawien*, Materijali 22, 153–162.
- PAŠKVALIN, V. 1988a, Domavia. Gradina-Sase, Srebrenica. – V: Čović (ur.) 1988/III, 69.
- PAŠKVALIN, V. 1988b, Vrtače, Bačevi, Mostar. – V: Čović (ur.) 1988/III, 308.
- PAŠKVALIN, V. 1988c, Zukići, Zukići, Travnik. – V: Čović (ur.) 1988/III, 308.
- PAŠKVALIN, V. 1988d, Varvara, Varvara, Prozor. – V: Čović (ur.) 1988/III, 224–225.
- PAŠKVALIN, V. 1988e, Bilimišće, Zenica. – V: Čović (ur.) 1988/II, 195.
- PAŠKVALIN, V. 1988f, Brca, Fazlići, Travnik. – V: Čović (ur.) 1988/II, 196.
- PAŠKVALIN, V. 1988g, Kamenjača, Breza. – V: Čović (ur.) 1988/III, 21.
- PAŠKVALIN, V. 1996a, Prilozi proučavanju ilirsko-panskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 47, 93–116.
- PAŠKVALIN, V. 1996b, Kulturnopovjesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne in Hercegovine. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 47, 117–146.
- PAŠKVALIN, V. 2000, *Skulpturske i klesarske radionice u antičkim krajevima u zaleđu Salone i Narone*. – Godišnjak 31 / Centar za balkanološka ispitivanja 29, 177–190.
- PAŠKVALIN, V. 2012, *Antički sepulkralni spomenici s područja Bosne i Hercegovine*. – Djela ANUBiH 83 / Centar za balkanološka ispitivanja 9.
- PAŠKVALIN, V., N. MILETIĆ 1988, Karaula, Duvno. – V: Čović (ur.) 1988/III, 268.
- PATSCH, C. 1893a, Bericht über eine Reise in Bosnien. – *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn* 16, 75–93; 125–141.
- PATSCH, C. 1893b, Die epigraphischen Denkmäler der römischen Strassen in Bosnien und der Herzegovina. – V: P. Ballif, *Römischen Strassen in Bosnien und der Herzegovina* 1, 52–70, Wien.
- PATSCH, C. 1893c, Rimski natpisi iz doline Lašve. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* V/4, 700–707.
- PATSCH, C. 1894a, Novi i revidirani natpisi. Rimski ostaci iz doline Neretve (Lisičići i okolina). – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VI/4, 711–719.
- PATSCH, C. 1894b, Novi i revidirani natpisi. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VI/2, 341–358.
- PATSCH, C. 1894c, Dva rimska natpisa iz Pecke. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VI/4, 765–769.
- PATSCH, C. 1895a, Epigrafsko pabirčenje. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VII/2, 285–292.
- PATSCH, C. 1895b, Epigrafski nahodaji iz godine 1895. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VII/4, 573–586.
- PATSCH, C. 1896a, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien I. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 4, 243–295.
- PATSCH, C. 1896b, Iapodi. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* VIII/1, 113–140.
- PATSCH, C. 1897a, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien II. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 5, 177–241.
- PATSCH, C. 1897b, Mali rimski nahodaji i posmatranja (IV. Nagrobni spomenik iz Kulješa). – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IX/4, 511–537.
- PATSCH, C. 1898, Iapodi. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* X/2–3, 335–364.
- PATSCH, C. 1899, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien III. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 6, 154–256.
- PATSCH, C. 1900a, *Die Lika in römischer Zeit*. – Schriften der Balkankommission 1. – Wien.
- PATSCH, C. 1900b, Nove rimske epigrafske tečevine iz Bosne i Hercegovine. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XII/2, 169–194.
- PATSCH, C. 1900c, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien IV. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 7, 33–166.
- PATSCH, C. 1902a, Rimski mjesta u kojičkom kotaru. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XIV/3, 303–334.
- PATSCH, C. 1902b, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien V. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 8, 61–130.
- PATSCH, C. 1902c, Pojedini nalazi iz rimskog doba. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XIV/1, 1–16.
- PATSCH, C. 1904a, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien VI. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 9, 171–300.
- PATSCH, C. 1904b, Prilog topografiji i povjesti Županja - Delminium. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XVI/3, 307–366.
- PATSCH, C. 1906, Arheološko-epigrafska istraživanja povjesti rimske provincije Dalmacije VII. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XVIII/2, 151–181.

- PATSCH, C. 1907a, *Zur Geschichte und Topographie von Narona*. – Schriften der Balkankommission. Antiquarische Abteilung 5. – Wien.
- PATSCH, C. 1907b, Arheološko-epigrafska istraživanja povjesti rimske provincije Dalmacije. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XIX/4, 431–470.
- PATSCH, C. 1908, Kleinere Untersuchungen in und um Narona. – *Jahrbuch für Altertumskunde* 2, 87–117.
- PATSCH, C. 1909, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien VII. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 11, 104–183.
- PATSCH, C. 1910, Prilozi našoj rimskoj povjesti. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXII/1, 177–208.
- PATSCH, C. 1912, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien VIII. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 12, 68–167.
- PATSCH, C. 1914, Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXVI/1–2, 141–220.
- PATSCH, C. 1915, *Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. Zemaljskem muzeju*. – Sarajevo.
- PEACOCK, D. P. S. 1994, Roman Stones. – *Journal of Roman Archaeology* 7, 361–363.
- PENSABENE, P. 1994, *Le vie del marmo. I blocchi di cava di Roma e di Ostia, il fenomeno del marmo nella Roma Antica*. – Roma.
- PENSABENE, P. 1998, Il fenomeno del marmo nella Roma tardo-repubblicana e Imperiale. – V: P. Pensabene (ur.), *Marmi Antichi 2. Cave e tecnica di lavorazione, provenienze e distribuzione*, Studi Miscellanei 31, 333–391.
- PENSABENE, P. 2002, Il fenomeno del marmo nel mondo romano. – V: M. De Nuccio, L. Ungaro (ur.), *Marmi colorati della Roma imperiale*, 3–68, Padua.
- PENSABENE, P. 2012, The quarries at Luni in the 1st century AD: final consideration on some aspects of production, diffusion, and costs. – V: A. Guterrez Garcia, P. Lapuente, I. Rodà (ur.), *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone. Proceedings of the IX ASMOSIA Conference, Tarragona 2009*, 731–743, Taragona.
- PETRINEC, M., T. ŠEPAROVIĆ 1999, Izbor spomenika iz arheološke zbirke Franjevačkog muzeja u Livnu. – V: A. Milošević (ur.), *Arheološke zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*, Katalozi i monografije 7, 41–124.
- PETROVIĆ, J. 1961, Novi arheološki nalazi iz doline Gornjeg Vrbasa. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 15–16 (1960–1961), 229–234.
- PFLUG, H. 1989, *Römische Porträtstelen in Oberitalien: Untersuchungen zur Chronologie, Typologie und Ikonographie*. – Mainz am Rhein.
- POCHMARSKI, E. 1983–1984, Girlandenhaltende Eroten in Noricum und Pannonien. – *Römisches Österreich* 11/12 (1984), 225–278.
- POCHMARSKI, E. 1985–1986, Nachtrag zu den 'girlandenhaltenden Eroten'. – *Römisches Österreich* 13/14 (1986), 243–262.
- POCHMARSKI, E. 1988, Motiv und Typengeschichte dionysischen Gruppen. – *Mitteilungen der Archäologischen Gesellschaft* 2, 198–219.
- POCHMARSKI, E. 2011, Die girlandentragenden Eroten vom Forum in Aquileia. Reliefs zwischen der stadtrömischen und der provinziäl-römischen Kunst. – V: T. Nogales, I. Rodà (ur.), *Roma y las provincias: modelo y difusión. Conté les actes del XI Coloquio internacional de arte romano provincial*, Hispania Antigua, Serie Arqueológica 3, 111–119, Roma.
- POCHMARSKI, E., M. POCHMARSKI-NAGELE 2013, Die Sarkophage von Intercisa. – V: Cambi, Koch (ur.) 2013, 281–302.
- RADIMSKÝ, V. 1891, Rimski grad Domavija u Gradini kod Srebrenice u Bosni i tamošnji iskopi. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* III/1, 1–19.
- RADIMSKÝ, V. 1892a, Dalji predmeti, nagjeni kod rimske utvrde na Crkvenici kod Doboja. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IV/2, 190–192.
- RADIMSKÝ, V. 1892b, Prehistoričke i rimske starine kod Bačevića blizu Mostara. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IV/4, 332–336.
- RADIMSKÝ, V. 1892c, Prekopavanje u Domaviji kod Srebrenice godine 1891. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IV/1, 1–24.
- RADIMSKÝ, V. 1892d, Arheološke crtice. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IV/2, 117–127.
- RADIMSKÝ, V. 1893, Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* V/1–3, 37–92, 237–308, 369–466, 575–636.
- RADIMSKÝ, W. 1894, Das Bišćepolje bei Mostar. Archäologisch-topographische Studie. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 2, 3–34.
- RAUNIG, B. 1968, Fragment japodske urne iz Golubića kod Bihaća. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 23, 99–105.
- RAUNIG, B. 1974, Japodski kameni sepulkralni i sakralni spomenici / Monuments de pierre funéraires et culturels japodes. – *Starinar* N. S. 23 (1972), 23–50.
- RAUNIG, B. 1990, Nova interpretacija dva odlomka epigrafske urne japodskog oblika iz Golubića kod Bihaća (Neue Interpretation Zweier Fragmente der

- epigraphischen Urne japodischer Form, entdeckt in Golubić bei Bihać. – *Arheološki vesnik* 41, 653–662.
- RAUNIG, B. 2001, Urna sa natpisom iz Založja. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 48–49 (1996–2000), 213–230.
- RAUNIG, B. 2004, *Umjetnost i religija prahistorijskih Japoda*. – Djela ANUBiH 82 / Centar za balkanološka ispitivanja 8.
- RAUNIG, B. 2007, Sljemenasti poklopci iz Bihaćkog polja. – *Godišnjak* 36 / Centar za balkanološka ispitivanja 34, 97–124.
- REBECCHI, F. 1972, Considerazioni sulla stele di tipo scorniciato, in occasione di un nuovo rinvenimento. – *Atti e Memorie. Deputazione di Storia patria per le Antiche province modenesi* 10/7, 181–210.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1948, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije. – *Vjestnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52, III. Prilog, 1–67.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1967, Dva antička signirana reljefa iz radionice majstora Maksimina. – *Arheološki radovi i rasprave* 4–5, 339–356.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1982, O nekim zanemarenim komponentama kod 'japodskih urni'. Uz problem njihova datiranja. – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 15/1, 1–14.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1987, *Carmina epigraphica*. – Split.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1989a, Dva antička signirana reljefa iz radionice majstora Maksimina. – *Iliri i antički svijet. Ilirološke studije. Povijest - arheologija - umjetnost - numizmatika - onomastika*, 559–570, Split.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1989b, Lika i japodska antropomska tradicija. – *Iliri i antički svijet. Ilirološke studije. Povijest - arheologija - umjetnost - numizmatika - onomastika*, 737–750, Split.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1989c, O jednom tipu 'ilirskog' nadgrobnog cipusa helenističkog i rimskog doba. – *Iliri i antički svijet. Povijest - arheologija - umjetnost - numizmatika - onomastika*, 597–612, Split.
- RIGHINI, V. 1965, Forma e struttura delle porte romane. Gli esemplari di Sarsina. – *Studi Romagnoli* 16, 393–418.
- RINALDI TUFI, S. 1971, Stele funerarie con ritratti di età romana nel Museo Archeologico di Spalato. Saggio di una tipologia strutturale. – *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei* 368, *Memorie. Classe di Scienze morali, storiche e filologiche* VIII/XVI/3, 87–166.
- RIŽNAR, I., D. JOVANOVIĆ 2006, Stone Material of Regional Provenance from Sirmium (Regionalno poreklo kamena iz Sirmijuma). – *Starinar* 56, 139–152.
- ROSADA, G. 2002, Le Stele Funerarie a pseudoedicola (pseudoarchitettoniche) in area padano-adriatica. Ancora sul problema della trasmissione del tipo. – *Histria Antiqua* 8, 347–358.
- RUSSELL, B. 2011, The Roman Sarcophagus 'Industry' a Reconsideration. – V: J. Elsner, J. Huskinson (ur.), *Life, Death and Representation. Some New Work on Roman Sarcophagi*, Millennium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr. Bd. 29, 119–147.
- RUSSELL, B. 2013, *The Economics of the Roman Stone Trade*. – Oxford Studies on the Roman Economy, Oxford.
- SACIĆ BEĆA, A. 2018, Administrativne jedinice nepoznatog imena iz istočne Bosne i Podrinja (Administrative units of unknown name from eastern Bosnia and Podrinje). – *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu* 5, 112–133.
- SANADER, M. 2002, Tilurijum, Burnum, Bigeste. Novi prilog pitanju datacije delmatskog limesa. – *Arheološke studije i ogledi* 6, 112–128.
- SANADER, M. 2003, Grabsteine der Legio VII aus Tilurium. Versuch einer Typologie. – V: P. Noelke, F. Naumann-Steckner, B. Schneider (ur.), *Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinzen des Imperium Romanum. Neue Funde und Forschungen. Akten des 7. Internationalen Kolloquiums über des provinzialrömischen Kunstschaftens*, 501–510, Mainz am Rhein.
- SCHOBER, A. 1923, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*. – Sonderschriften des Österreichischen Archaeologischen Institutes 10.
- SCHÖNAUER, S. 2001, Odjeća, obuća i nakit u antičkoj Dalmaciji na spomenicima iz Arheološkog muzeja u Splitu. – *Vjestnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* 93, 223–515.
- SERGEJEVSKI, D. 1927, Rimski kameni spomenici sa Glamočkog polja / Römische Stendenkmäler aus Glamoč. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXXIX/2, 255–265.
- SERGEJEVSKI, D. 1928, Rimski kameni spomenici sa Glamočkog i Livanjskog polja i iz Ribnika / Römische Stendenkmäler aus Glamoč, Livno und Ribnik. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XL/2, 79–97.
- SERGEJEVSKI, D. 1930, Epigrafski i arheološki nalasci. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLII/2, 157–166.
- SERGEJEVSKI, D. 1932, Spätantike Denkmäler aus Zenica. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLIV/2, 35–56.
- SERGEJEVSKI, D. 1933, Novi nalasci na Glamočkom polju. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLV/2, 7–14.
- SERGEJEVSKI, D. 1934a, Rimaska groblja na Drini. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLVI, 11–42.
- SERGEJEVSKI, D. 1934b, Rimski natpisi iz Bosne. – *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije* 78, 5–27.

- SERGEJEVSKI, D. 1935, Iz rimske arheologije. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLVII, 17–22.
- SERGEJEVSKI, D. 1936a, Neue Aschenkisten aus Ribić. – *Praehistorische Zeitschrift* 27/ 3-4, 214–218.
- SERGEJEVSKI, D. 1936b, Novi kameni spomenici iz Ustikoline i Rogatice. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XLVIII/1, 3–14.
- SERGEJEVSKI, D. 1938, I. Rimski spomenici iz Bosne. II. Rimski natpisi iz Bosne. – *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije* 88, 95–131.
- SERGEJEVSKI, D. 1939, Arheološki nalazi kod Bihaća i Bos. Novog (Archäologische Funde bei Bihać und Bos. Novi). – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* LI/1, 7–14.
- SERGEJEVSKI, D. 1940, Rimski natpisi iz Bosne, Užičkog kraja i Sandžaka. – *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije* 93, 133–160.
- SERGEJEVSKI, D. 1944, Nekoliko neizdanih antičkih reliefa (Einige neue antike Reliefe). – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* LV, 1–20.
- SERGEJEVSKI, D. 1948, Nove akvizitacije odjeljenja klasične arheologije Zemaljskog muzeja. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 3, 167–188.
- SERGEJEVSKI, D. 1949–1950, Japodske urne. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 4–5 (1950), 45–94.
- SERGEJEVSKI, D. 1951, Novi i revidirani rimski natpisi. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 6, 301–310.
- SERGEJEVSKI, D. 1952, Kasno-antički spomenici iz Šipova. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 7, 41–57.
- SERGEJEVSKI, D. 1965a, Equites bistuenses. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 20, 17–25.
- SERGEJEVSKI, D. 1965b, Umjetnost Ilira. Iz problematike ilirske umjetnosti (Zur Problematik der illyrischen Kunst). – *Godišnjak 3 / Centar za balkanološka ispitivanja* 1, 119–141.
- SKARIĆ, V. 1923, Iz rimske prošlosti. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXXV, 81–84.
- SKARIĆ, V. 1932, Altertümer von Gradac in der Lepenica (Bosnien) (Starine na Gradcu u bosanskoj Lepenici). – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, N. S. 44/2, 1–21.
- SREJOVIĆ, D. 1962–1963, Rimске nekropole ranog carstva u Jugoslaviji. – *Starinar* N. S. 13–14 (1965), 49–85.
- STEWART, P. 2008, *The Social History of Roman Art*. – Cambridge.
- STEWART, P. 2010, Geographies of Provincialism in Roman Sculpture. – *Journal of the International Association of Research Institutes in the History of Art* 0005 [<http://www.riha-journal.org/articles/2010/stewart-geographies-of-provincialism>].
- STIPČEVIĆ, A. 1963, *Arte degli Illiri*. – Milano.
- SUIĆ, M. 1970, Noviji natpisi iz Burnuma. – *Diadora* 5, 93–130.
- ŠARIĆ, I. 1980, Antički kamenolom u Prozoru (Tehnologija vađenja kamena) / The classical quarry at Prozor (The technology of stone extraction). – V: M. Suić, M. Zaninović (ur.), *Materijali, tehnike i strukture predantickog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru. Znanstveni kolokvij održan u Zadru od 6–8. XII 1976, Odjel za arheologiju. Centar za povijesne znanosti*, 115–123, Zagreb.
- ŠARIĆ, I. 1984, Poklopac 'japodskog' osuarija. – *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 16–17 (1983–1984), 111–118.
- ŠARAVANJA, K., I. ČOLAK n. n., Mostovi Mostara - od rimskih mostova do Starog mosta (Mostar's bridges from Romans bridges until the Old Bridge). – *Objavljeni radovi IGH Mostar d.o.o., Mostar* [<https://dokumen.tips/documents/mostovi-mostara-od-rimskih-mostova-do-starog-mosta.html>] [zadnji dostop 18. junij 2018]].
- ŠARAVANJA, K., A. GALIĆ 2001, Resursi i svojstva građevnog kamena Hercegovine za obnovu graditeljske baštine / Stone's Resources and Properties in Herzegovina Region for the Reconstruction of the Architectural Heritage. – V: *Seminar on Restoration Principles in Počitelj, The Swedish Foundation for Cultural Heritage without Borders, Počitelj, Čapljina, IX. 2001, Počitelj*.
- ŠKEGRO, A. 1991, Antička ekonomika u Bosni i Hercegovini (na osnovi epigrafskih izvora) / Die Antike Ökonomie in Bosnien und Herzegowina (Aufgrund epigraphischer Quellen). – *Godišnjak 29 / Centar za balkanološka ispitivanja* 27, 53–161.
- ŠKERGO, A. 1997, Inscriptiones latinae et graecae Bosniae et Hercegovinae. – *Opuscula archaeologica* 21, 85–116.
- ŠKERGO, A. 1998, Eksploatacija srebra na području rimskih provincije Dalmacije i Panonije. – *Opuscula archaeologica* 22, 89–117.
- ŠKERGO, A. 1999, Inschrift eines Veteranen von legio I adiutrix / The inscription of the veteran of the Legio I adiutrix. – *Radovi / Filozofski fakultet u Zadru* 37/24, 15–25.
- ŠKEGRO, A. 2000, Bergbau der römischen Provinz Dalmatien (Rudarstvo rimske provincije Dalmacije). – *Godišnjak 31 / Centar za balkanološka ispitivanja* 29, 53–176.
- ŠKEGRO, A. 2003, Rimski spomenici iz Bosne i Hercegovine. – *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 36, 135–164.
- ŠKERGO, A. 2005, Rimski spomenici iz Tomislavgrada. – *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 38, 55–61.

- ŠKEGRO, A. 2006, *The economy of Roman Dalmatia*. – V: D. Davison, V. Gaffney, E. Marin (ur.), *Dalmatia. Research in the Roman Province 1970–2001. Papers in honour of J.J. Wilkes*, BAR. International Series 1576, 149–173.
- ŠKERGO, A., M. ŠIMIĆ, M. MARIĆ 2008, *Epigraphica nova Pelvensia*. – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 41, 259–288.
- Taelman, D. 2014, Contribution to the use of marble in Central-Lusitania in Roman times: The stone architectural decoration of Ammaia (São Salvador da Aramenha, Portugal) (Reflexiones sobre el uso de mármol en Lusitania central en época romana: La decoración arquitectónica en piedra de Ammaia (São Salvador da Aramenha, Portugal)). – *Archivo Español de Arqueología* 87, 175–194.
- TONČINIĆ, D. 2011, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije / Monuments of Legio VII in the Roman Province of Dalmatia*. – Split.
- TONKOVIĆ, S. 1998, Antičke stele iz Proložca (Imotski) / Ancient stele from the Proložac (Imotski). – *Obavjesti* 3 (30/98), 88–95.
- TOPOLOVAC, K. 1988a, Pazarić, Pazarić, Hadžići. – V: Čović (ur.) 1988/III, 54.
- TOPOLOVAC, K. 1988b, Centar 4, Sarajevo – Centar. – V: B. Čović (ur.) 1988/III, 42.
- TRUHELKA, Č. 1890a, Rimski natpisi u Bosni i Hercegovini. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* II/2, 188–191.
- TRUHELKA, Č. 1890b, Rimske starine. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* II/1, 95–99.
- TRUHELKA, Č. 1892a, Prilozi rimskoj arheologiji u Bosni i Hercegovini. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IV/4, 340–365.
- TRUHELKA, Č. 1892b, Arheološka ispitivanja jajačkog grada i najbližje okoline. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* IV/4, 315–320.
- TRUHELKA, Č. 1893a, Iskopine u dolini Lašve. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* V/4, 685–699.
- TRUHELKA, Č. 1893b, Die römische Drinathalstrasse im Bezirke Srebrenica. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 1, 308–314.
- VASIĆ, M. 1977, O gradnji Starog mosta u Mostaru. – *Balcanica* 8, 189–195.
- VASIĆ, R. 1967a, Hronološka podjela japodskih urni. – *Živa antika* 17, 217–231.
- VASIĆ, R. 1967b, The date of Iapod Urns. – *Arhaeologia Iugoslavica* 8, 47–57.
- VERZÁR-BASS, M. 1985, Rapporti tra l'alto Adriatico e la Dalmazia a proposito di alcuni tipi di monumneti funerari, Aquileia, la Dalmazia e l'Illirico. – *Antichità Altoadriatiche* 26, 183–208.
- VULIĆ, N. 1933, *Antički spomenici naše zemlje*. – *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije* 67. – Beograd.
- VULIĆ, N. 1941–1948, *Antički spomenici naše zemlje*. – *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije* 98. – Beograd.
- Waelkens, M. 1982, *Dokimeion. Die Werkstatt der repräsentativen kleinasiatischen Sarkophage. Chronologie und Typologie ihrer Produktion*. – *Archäologische Forschungen* 11.
- Waelkens, M. 1985, From a Phrygian Quarry: The Provenance of Statues of the Dacian Prisoners in Trajan's Forum at Rome. – *American Journal of Archaeology* 89, 641–653.
- WARD-PERKINS, J. B. 1951, The Art of Severan Agre in the Light of Tripolitanian Discoveries. – *Proceedings of the British Academy* 37, 288–304.
- WARD-PERKINS, J. B. 1956, The Hippolytus Sarcophagus from Trinquerville. – *The Journal of Roman Studies* 46, 10–16.
- WARD-PERKINS, J. B. 1957, Roman garland sarcophagi from the quarries of Proconnesus (Marmara). – *Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution Publication* 4314 (1958), 455–467.
- WARD-PERKINS, J. B. 1958, Four Roman garland Sarcophagi in America. – *Archaeology* 11/2, 98–104.
- WARD-PERKINS, J. B. 1963, Il commercio dei sarcophagi in marmot fra Grecia e Italia settentrionale. – V: *Atti del I Congresso internazionale di archaeologia dell' Italia settentrionale. Torino 1961*, 119–124, Milano.
- WARD-PERKINS, J. B. 1969, The Imported Sarcophagi of Roman Tyre. – *Bulletin du Musee de Beyrouth* 22, 109–145.
- WARD-PERKINS, J. B. 1977, Workshops and Clients: the dionysiac sarcophagi in Baltimore. – *Rendiconti della Pontificia academia romana di archaeologia* 48 (1976), 191–238.
- WARD-PERKINS, J. B. 1980a, The Marble Trade and Its Organization: Evidence from Nicomedia. – *The Seaborne Commerce of Ancient Rome: Studies in Archaeology and History*, Memoirs of the American Academy in Rome 36, 325–338.
- WARD-PERKINS, J. B. 1980b, Nicomedia and the Marble Trade. – *Papers of the British School at Rome* 48, 23–69.
- WARD-PERKINS, J. B. 1992a, Materials, quarries and transportation (First Shuffrey Lecture). – V: Dodge, Ward-Perkins (ur.) 1992, 13–22.
- WARD-PERKINS, J. B. 1992b, The Roman system in operation (Second Shuffrey Lecture). – V: Dodge, Ward-Perkins (ur.) 1992, 23–30.
- WARD-PERKINS, J. B. 1992c, The trade in sarcophagi (Third Shuffrey Lecture). – V: Dodge, Ward-Perkins (ur.) 1992, 31–38.
- WARD-PERKINS, J. B. 1992d, Taste and technology: The Baltimore sarcophagy (Fourth Shuffrey Lecture). – V: Dodge, Ward-Perkins (ur.) 1992, 39–54.

- WARD-PERKINS, J. B. 1992e, Nicomedia and the marble trade. – V: Dodge, Ward-Perkins (ur.) 1992, 61–105.
- WEYNAND, E. 1902, *Form und Dekoration der römischen Grabsteine der Rheinlande im ersten Jahrhundert*. – *Bonner Jahrbücher* 108/109, 185–238.
- WILKES, J. J. 1969, *Dalmatia*. – London.
- WILKES, J. J. 2000, Army and Society in Roman Dalmatia. – V: G. Alföldy, B. Dobson, W. Eck (ur.), *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit*, 327–342, Stuttgart.
- WOOLF, G. 1998, *Becoming Roman: The Origins of Provincial Civilization in Gaul*. – Cambridge.
- WOOTTON, W., B. RUSSELL, P. ROCKWELL 2013, Stoneworking Techniques and Processes (version 1.0). – V: *The Art of Making in Antiquity: Stoneworking in the Roman World* [http://www.artofmaking.ac.uk/content/essays/3-stoneworking-techniques-and-processes-w-wootton-b-russell-p-rockwell/] (zadnji dostop 11. junij 2018).
- ZANINOVIĆ, M. 1967, Ilirsko pleme Delmati II (The Illyrian Tribe of the Delmate). – *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 5/3, 5–101.
- ZANINOVIĆ, M. 1977, The Economy of Roman Dalmatia. – V: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II/6, 767–809.
- ZANINOVIĆ, M. 1980, Područje Neretve kao vojni mostobran rimske antike. – V: I. Marović, Z. Rapanić (ur.), *Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka*. HAD-Znanstveni skup Metkovići 1977, 173–181, Split.
- ZANINOVIĆ, M. 1984, Vojni značaj Tilurija u antici. – V: Ž. Rapanić (ur.), *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, 65–75.
- ZOTOVIĆ, R. 2002, *Population and Economy of the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia*. – BAR. International Series 1060.
- ZOTOVIĆ, R. 2004, Romanisation of Population of the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia. – *Balkanica* 34, 19–38.
- ZOTOVIĆ, R. 2008, Symbols on grave monuments in the eastern part of the Roman province of Dalmatia. – *Glasnik Srbskog arheološkog društva* 24, 431–444.
- Seznam uporabljenih listov**
Osnovne geološke karte Jugoslavije (= OGK)
- AHAC *et al.* 1977 = Ahac, A., J. Papeš, V. Raić 1977, OGK SFRJ 1: 100 000 list Glamoč L 33–142. – Geološki zavod Sarajevo (1963–1965), Savezni geološki zavod Beograd.
- AHAC *et al.* 1978 = Ahac, A., J. Papeš, V. Raić 1978, OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Glamoč L 33–142. – Geološki zavod Sarajevo (1965), Savezni geološki zavod Beograd.
- BUZALJKO *et al.* 1982 = Buzaljko, R., E. Kulenović, J. Marić, Dž. Džonlagić, B. Stajević, J. Vrhovčić, P. Mitrović, L. Marić, J. Buzaljko, M. Arežina 1982, OGK SFRJ 1: 100 000 list Foča K 34–14. – Geoinženjering – Institut za geologiju Sarajevo (1965–1977), Savezni geološki zavod Beograd.
- ĆIRIĆ *et al.* 1979 = Ćirić, M. A., Z. Obradinović, D. Novković, A. Popević, L. Karaičić, B. J. Jović, R. Serdar 1979, OGK SFRJ 1: 100 000 list Prijepolje K 34–16. – Zavod za geološka i geofizička istraživanja Beograd (1965–1972), Savezni geološki zavod Beograd.
- JOVANOVIĆ *et al.* 1977 = Jovanović, R., M. Mojićević, S. Tokić, L. Rokić 1977, OGK SFRJ 1: 100 000 list Sarajevo K 34–1. – Zavod za inženjersku geologiju i hidrogeologiju Građevinskog fakulteta u Sarajevu (1962–1967), Savezni geološki zavod Beograd.
- JOVANOVIĆ *et al.* 1978 = Jovanović, R., M. Mojićević, S. Tokić, L. Rokić 1978, OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Sarajevo K 34–1. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- KUBAT *et al.* 1976 = Kubat, I., D. Reljić, D. Veljković, V. Strajin, F. Begić, P. Dimitrov, S. Mojsilović, D. Baklaić, I. Đoković, M. Vukanović, V. Nastić 1976, OGK SFRJ 1:100 000 list Ljubovija L 34–135. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo, Zavod za geološka i geofizička istraživanja (1959–1963), Savezni geološki zavod Beograd.
- MARINČIĆ *et al.* 1978 = Marinčić, S., N. Magaš, Đ. Benček 1978, OGK SFRJ 1:100 000 list Ploče K 33–35. – Institut za geološka istraživanja Zagreb (1967–1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- MARINČIĆ *et al.* 1979 = Marinčić, S., N. Magaš, Đ. Benček 1979, OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Ploče K 33–35. – Institut za geološka istraživanja Zagreb, Savezni geološki zavod Beograd.
- MARINKOVIĆ, R., A. AHAC 1980, OGK SFRJ 1:100 000 list Jajce L 33–131. – Geoinženjering Sarajevo (1975), Savezni geološki zavod Beograd.
- MARINKOVIĆ, R., D. ĐORĐEVIĆ 1981, OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Jajce L 33–131. – Geoinženjering Sarajevo (1975), Savezni geološki zavod Beograd.

- MIRKOVIĆ *et al.* 1978 = Mirković, M., M. Pajović, M. Buzaljko, M. Kalezić, M. Živaljević 1978, *OGK SFRJ 1:100 000 list Pljevlja* K 34–15. – Zavod za geološka istraživanja Titograd, Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1965–1972), Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJIČEVIĆ, M., M. LAUŠEVIĆ 1971, *OGK SFRJ 1:100 000 list Mostar* K 33–24. – Geološki zavod Sarajevo (1958–1969), Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJIČEVIĆ, M., M. LAUŠEVIĆ 1973, *OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Mostar* K 33–24. – Geološki zavod Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJIČEVIĆ, M., B. TOMIĆ 1982a, *OGK SFRJ 1:100 000 list Kalinovik* L 34–13. – Institut za geologiju Sarajevo (1969–1977), Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJIČEVIĆ, M., B. TOMIĆ 1982b, *OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Kalinovik* L 34–13. – *Geoinženjering Sarajevo (1981)*, Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJIČEVIĆ *et al.* 1978 = Mojićević, M., S. Maksimčev, J. Vrhovčić 1978, *OGK SFRJ 1:100 000 list Bosanska Krupa* L 33–117. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1964–1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJIČEVIĆ *et al.* 1979 = Mojićević, M., J. Pamić, S. Maksimčev, J. Papeš 1979, *OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Bosanska Krupa* L 33–117. – Geoinženjering Sarajevo (1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJSILOVIĆ *et al.* 1976 = Mojsilović, S., I. Filipović, V. Rodin, M. Navala, D. Baklajić, I. Đoković, Č. Jovanović, D. Živanović, M. Eremija, B. Cvetković 1976, *OGK SFRJ 1:100 000 list Zvornik* L 34–123. – Zavod za geološka i geofizička istraživanja Beograd (1960–1968), Institut za geološka istraživanja (1967) Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- MOJSILOVIĆ *et al.* 1977 = Mojsilović, S., I. Filipović, V. Rodin, M. Navala, D. Baklajić, I. Đoković, Č. Jovanović, D. Živanović, M. Eremija, B. Cvetković 1977, *OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Zvornik* L 34–123. – Institut za geološka istraživanja (1968) Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- OLUJIĆ, J., J. KAROVIĆ 1986, *OGK SFRJ 1:100 000 list Višegrad* K 34–3. – Institut za geologiju Sarajevo, Geološki institut Beograd, Savezni geološki zavod Beograd.
- OLUJIĆ, J., O. SUNARIĆ-PAMIĆ 1980, *OGK SFRJ 1:100 000 list Teslić* L 33–132. – Institut za geologiju Sarajevo (1963–1974), Savezni geološki zavod Beograd.
- OLUJIĆ *et al.* 1977 = Olujić, J., O. Pamić, J. Pamić, R. Mihajlović, D. Janković, I. Kapeler 1977, *OGK SFRJ 1:100 000 list Vareš* L 34–133. – Geološki zavod Sarajevo (1958–1970), Savezni geološki zavod Beograd.
- PAMIĆ *et al.* 1973 = Pamić, J., O. Sunarić-Pamić, J. Olujić, I. Kapeler 1973, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Zavidovići* L 34–121. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- PAMIĆ *et al.* 1978 = Pamić, J., O. Sunarić-Pamić, J. Olujić, R. Milojević, D. Veljković, I. Kapeler 1978, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Vareš* L 34–133. – Geološki zavod Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- PAPEŠ, J. 1972, *OGK SFRJ 1:100 000 list Livno* K 33–11. – Geološki zavod Sarajevo (1962–1967), Savezni geološki zavod Beograd.
- PAPEŠ, J. 1975, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Livno* K 33–11. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1967), Savezni geološki zavod Beograd.
- PAPEŠ *et al.* 1984a = Papeš, J., N. Magaš, R. Marinković, V. Sikirica, V. Raić 1984a, *OGK SFRJ 1:100 000 list Sinj* K 33–10. – Institut za geologiju Sarajevo (1968–1980), Geološki zavod za geologiju i paleontologiju Zagreb (1971–1976), Savezni geološki zavod Beograd.
- PAPEŠ *et al.* 1984b = Papeš, J., N. Magaš, V. Sikirica, V. Raić 1984b, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Sinj* K 33–10. – Institut za geološka istraživanja Zagreb (1982), Savezni geološki zavod Beograd.
- POLŠAK *et al.* 1977 = Polšak, A., M. Juriša, M. Šparica, A. Šimunić 1977, *OGK SFRJ 1:100 000 list Bihać* L 33–116. – Institut za geološka istraživanja Zagreb (1962–1967), Savezni geološki zavod Beograd.
- POLŠAK *et al.* 1978 = Polšak, A., J. Crnko, An. Šimunić, Al. Šimunić, M. Šparica, M. Juriša 1978, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Bihać* L 33–116. – Institut za geološka istraživanja Zagreb (1967), Savezni geološki zavod Beograd.
- RAIĆ, V., J. PAPEŠ 1977, *OGK SFRJ 1:100 000. Tumač za list Metković* K 33–36. – Geološki zavod Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- RAIĆ, V., J. PAPEŠ 1978, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Imotski* L 33–23. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1968), Savezni geološki zavod Beograd.
- RAIĆ *et al.* 1975 = Raić, V., J. Papeš, S. Behilović, I. Crnolatac, M. Mojićević, M. Ranković, T. Slišković, B. Đorđević, B. Golo, A. Ahac, P. Luburić, L. Marić 1975: *OGK SFRJ 1:100 000 list Metković* K 33–36. – Geološki zavod Sarajevo (1958–1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- RAIĆ *et al.* 1977 = Raić, V., A. Ahac, J. Papeš 1977, *OGK SFRJ 1:100 000 list Imotski* K 33–23. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1962–1967), Savezni geološki zavod Beograd.
- SOFILIJ, J., M. ŽIVANOVIĆ 1979, *OGK SFRJ 1:100 000 list Prozor* K 33–12. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1965–1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- SOFILIJ *et al.* 1980 = Sofilij, J., M. Živanović, M. Pamić 1980, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Prozor* L

- 33–12. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo (1971), Savezni geološki zavod Beograd.
- STRAJIN *et al.* 1978 = Strajin, V., M. Mojičević, J. Pamić, O. Sunarić-Pamić, J. Olujić, D. Veljković, D. Đorđević, J. Kubat 1978, *OGK SFRJ 1:100 000 list Vlasenica* L 34–134. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- STRAJIN *et al.* 1980 = Strajin, V., M. Mojičević, J. Pamić, O. Sunarić-Pamić, D. Veljković, D. Đorđević 1980, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Vlasenica* L 34–134. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- SUNARIĆ-PAMIĆ *et al.* 1971 = Sunarić-Pamić, O., J. Pamić, I. Kapeler, J. Olujić, F. Zec 1971, *OGK SFRJ 1:100 000 list Zavidovići* L 34–121. – Institut za geološka istraživanja Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- ŠUŠNJAR, M., J. BUKOVAC 1978, *OGK SFRJ 1:100 000 list Drvar* L 33–129. – Institut za geološka istraživanja Zagreb (1969), Savezni geološki zavod Beograd.
- ŠUŠNJAR, M., J. BUKOVAC 1979, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Drvar* L 33–129. – Institut za geološka istraživanja Zagreb, Savezni geološki zavod Beograd.
- VUJNOVIĆ, L. 1981, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Bugojno* L 33–143. – Geoinženjering Sarajevo (1975), Savezni geološki zavod Beograd.
- VUJNOVIĆ, L. 1983, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Prača* K 34–2. – Savezni geološki zavod Beograd.
- VUJNOVIĆ, L., J. MARIĆ 1982, *OGK SFRJ 1:100 000 list Prača* K 34–2. – Institut za geologiju Sarajevo, Savezni geološki zavod Beograd.
- VUJNOVIĆ *et al.* 1980 = Vujnović, L., J. Vrhovčić, R. Jovanović, M. Živanović, J. Sofilij 1980, *OGK SFRJ 1:100 000 list Bugojno* L 33–143. – Geoinženjering Sarajevo (1967–1975), Savezni geološki zavod Beograd.
- ŽIVANOVIĆ, M., R. MILOJEVIĆ 1975, *OGK SFRJ 1: 100 000. Tumač za list Zenica* L 33–144. – Savezni geološki zavod Beograd.
- ŽIVANOVIĆ *et al.* 1971 = Živanović, M., J. Sofilij, R. Milojević 1971, *OGK SFRJ 1:100 000 list Zenica* L 33–144. – Institut za geologiju Sarajevo (1962–1967), Savezni geološki zavod Beograd.

KATALOG SPOMENIKOV

OPISI KATALOGA SPOMENIKOV

Vrstni red kataloga sledi prostorski delitvi iz poglavja o makroskopski petrografski analizi. Najprej so predstavljeni spomeniki iz severnega dela Bosne in Hercegovine, sledijo spomeniki iz severozahodnega, jugozahodnega, južnega, osrednjega in vzhodnega dela Bosne in Hercegovine. Nato so razvrščeni po ožjih prostorskih enotah, ki se vežejo na današnja naselja. Znotraj enot so po tipoloških skupinah najprej obravnavane stele, nato pepelnice, pokrovi in ostalo.

Posamezni spomenik je opredeljen s kataloško številko, sledijo podatki o najdišču, mestu hrambe in inventarni številki. Za spomenike, na katerih je bila opravljena makroskopska petrografska analiza, je naveden litotip kamnine, za ostale navajam podatke, dostopne v objavah.

Sledijo mere spomenika (neznani podatki so označeni s kratico *s. n.*). Opis je oblikovan po enotnem sistemu z osnovno obliko spomenika na začetku in opisom okrasa v drugem delu. Sledijo tipološka opredelitev, datacija in prepis epigrafskih podatkov ter objave v spletnih digitalnih bazah in v literaturi (te po kronološkem zaporedju).

Fotografije spomenikov so bile na novo posnete in digitalno obdelane. Samo pri spomenikih, ki niso bili dostopni, je bilo uporabljeno slikovno gradivo iz objav.

Seznam kratic

Hrani:

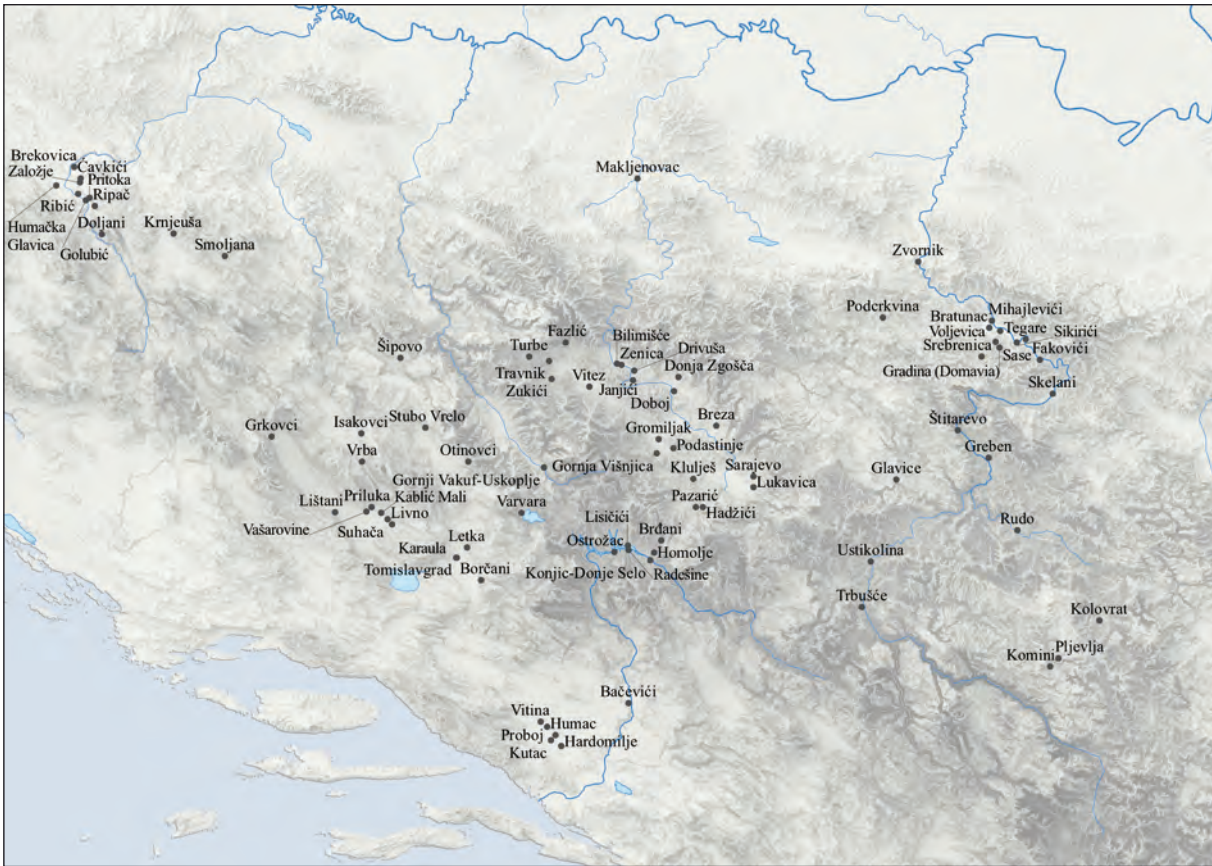
FMGGL: Franjevački muzej i galerija Gorica Livno
FSV: Franjevački samostan i gimnazija Visoko
MiST: Muzej istočne Bosne Tuzla
MSUK: Muzej Unsko- sasko kantona
PVK: Park Varda Konjic
ZMBiH: Zemaljski muzej Bosne in Hercegovine
ZMT: Zavičajni muzej Travnik

Mere:

d.: debelina
dol.: dolžina
pr. : premer
š. : širina
v.: višina.
s. n.: brez podatka

INDEKS NAJDIŠČ

- Bačevići: kat. št. 117, 118
 Borčani: kat. št. 88, 89, 90, 91, 97
 Bratunac: kat. št. 173
 Brđani: kat. št. 127
 Brekovicica: kat. št. 5
 Breza: kat. št. 144, 145, 146, 147
 Čavkići: kat. št. 15, 16, 22, 25, 43, 44
 Dobož: kat. št. 155
 Doljani: kat. št. 17, 23
 Donja Zgošća: kat. št. 154
 Drivuša: kat. št. 164
 Fakovići: kat. št. 181
 Fazlić: kat. št. 168
 Glavice: kat. št. 192, 193
 Golubić: kat. št. 3, 4, 6, 13, 19, 35, 36, 37, 38, 41
 Gornja Višnjica: kat. št. 151, 152, 153
 Gornji Vakuf – Uskoplje: kat. št. 122
 Gradina (Domavia): kat. št. 179
 Greben: kat. št. 191
 Grkovci: kat. št. 50, 51
 Gromiljak: kat. št. 150
 Hadžići: kat. št. 140
 Hardomilje: kat. št. 103, 104, 105, 106, 107, 109, 113, 114, 116
 Homolje: kat. št. 125, 136, 137, 138, 139
 Humac: kat. št. 110, 115
 Humačka Glavica: kat. št. 14, 24
 Isakovci: kat. št. 53, 54
 Janjići: kat. št. 159
 Kablić Mali: kat. št. 70
 Karaula: kat. št. 86, 87, 92, 93, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 102
 Kolovrat: kat. št. 207, 208
 Komini: kat. št. 198, 199, 200, 201
 Konjic-Donje Selo: kat. št. 130
 Krnjeuša: kat. št. 45, 46, 47, 48
 Kuliješ: kat. št. 149
 Kutac: kat. št. 111
 Letka: kat. št. 85
 Lisičići: kat. št. 126, 128, 129, 131, 132, 133, 135
 Lištani: kat. št. 57, 58, 60, 61, 62, 63
 Livno: kat. št. 56, 59, 68, 69, 71, 74, 76, 77, 78, 79, 82
 Lukavica: kat. št. 142
 Makljenovac: kat. št. 1, 2
 Mihajlevići: kat. št. 174, 175
 Ostrožac: kat. št. 134
 Otinovci: kat. št. 121
 Pazarić: kat. št. 141
 Pljevlja: kat. št. 202, 203, 204, 205, 206
 Podastinje: kat. št. 148
 Podcrkvina: kat. št. 172
 Priluka: kat. št. 64, 84
 Pritoka: kat. št. 8, 12, 20, 31, 32, 33, 34, 39, 40
 Proboj: kat. št. 112
 Radešine: kat. št. 124
 Ribić: kat. št. 9, 10, 11, 18
 Ripač: kat. št. 42
 Rudo: kat. št. 194, 195
 Sarajevo: kat. št. 143
 Sase: kat. št. 176
 Sikirići: kat. št. 188
 Šipovo: kat. št. 119
 Skelani: kat. št. 180, 186, 187
 Smoljana: kat. št. 49
 Srebrenica: kat. št. 177
 Štitarevo: kat. št. 190
 Stubo Vrelo: kat. št. 120
 Suhača: kat. št. 72, 73, 75
 Tegare: kat. št. 178, 182, 183, 184
 Tomislavgrad: kat. št. 95
 Travnik: kat. št. 170
 Trbušće: kat. št. 196
 Turbe: kat. št. 167
 Ustikolina: kat. št. 197
 Varvara: kat. št. 123
 Vašarovine: kat. št. 55, 65, 66, 67, 81, 83
 Vitez: kat. št. 166
 Vitina: kat. št. 108
 Voljevica: kat. št. 189
 Vrba: kat. št. 52
 Založje: kat. št. 21, 26, 27, 28, 29, 30
 Zenica-Bilimišće: kat. št. 156, 157, 158, 160, 163
 Zenica: kat. št. 161, 162, 165
 Zukići: kat. št. 169
 Zvornik: kat. št. 171
 Lokacija ni znana: kat. št. 7, 80, 185

Najdišča spomenikov (za kataloške številke k posameznim najdiščem glej indeks najdišč)

SEVERNA BOSNA IN HERCEGOVINA

DOBOJ (1-2)

1. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Crkvina – Makljenovac**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 166

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 70 cm; š. 51 cm; d. 20 cm

Opis: Zgornji levi vogal in večji osrednji del napisnega polja stele. Dvodelno strukturo stele nakazuje ostanek portretne niše nad zgornjim neokrašenim okvirjem napisnega polja. V njej so vidni sledovi v reliefu upodobljenih naborkov oblačila portretiranca. C. Patsch je na odlomku prepoznal, da gre za ostanek upodobitve osebe, ki v levi roki drži svitek.³⁰³ V okvirju nad napisnim poljem je vrezana nagrobna formula *Dis Manibus*.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: konec 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Septimio A [...] / veterano / an(nos) LII Titia / 5 [m]arito pie[ntis] / [si]mo et si [bi]...*³⁰⁴

Objava: lupa 23694; HD58562; CIL III 14222 (p. 2328,117); Patsch 1895b, 573–574, sl. 1; Patsch 1897a, 226–227, sl. 103; Basler 1960, 81–82; Mesihović 2011, 643.

2. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Crkvina – Makljenovac**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 73

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 140 cm; š. 61 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna stela ima po celotni dolžini odbit levi rob in spodnji desni vogal. Manjše poškodbe površine so vidne tudi na zgornjem robu. Po obliki gre za enostavno profilirano ravno zaključeno stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in profiliranim napisnim poljem, ki ga od osnove (podija) loči preklada. Arhitrav v celotni kompoziciji deluje popolnoma samostojno, saj ga od zatropa in okvirja napisnega polja loči širok prazen medprostor in mu daje vtis, da "plava" med strukturnimi elementi. Akroterija sta obravnavana popolnoma dekorativno. Njunjo obliko posnemajo štirje stilizirani listi v obliki črke S, izdelani v plitvem reliefu. V zatrepu je upodobljena rozeta v vencu. Na spodnjem delu stele, na podiju, so v reliefu upodobljene tri plošče, prva plošča pravokotne oblike je ožja od spodnjih dveh, ki se zaključita s trikotnim robom.

Tipologija: stela tipa B1a

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / C(aius) Iulius Maxi/mus veter(anus) / coh(ortis) I Belg(arum) / 5 v(ivus) f(ecit) / sib(i) ed Avil(liae) / Amabili co/niugi su(a)e.*

Objava: lupa 23733; HD43449; CIL III 8376b; CIL III 12750; AE 1890, 00105; AE 1893, 00132; Radimský 1892a, 191, sl. 3; Patsch 1914, 168, sl. 36; Basler 1960, 81; Mesihović 2011, 641–642; Paškvalin 2012, 100.

<< **Kat. št. 1:** Crkvina – Makljenovac (Risba po: Patsch 1895, 573, sl.1)

³⁰³ Patsch 1895b, 574.

³⁰⁴ Mesihović 2011, 643.

Kat. št. 2: Crkvina – Makljenovac

ZAHODNA BOSNA IN HERCEGOVINA

BIHAĆ (3-44)

3. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Golubić** (glej sliko na prejšnji strani)*Hrani:* ZMBiH, inv. št. 256*Material:* apnenec, litotip H*Mere:* v. 200 cm; š. 67 cm; d. 17 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na dva dela. Po obliki gre za enostavno profilirano ravno zaključeno nearhitektonsko stelo. Splošno oblikovno shemo sestavljata profilirani pravokotni polji. V večjem je napisno polje; v manjšem polju brez profilacije je v reliefu izdelan okras. Visoka osnova stele brez izdelanega vsadnika kaže na to, da je bila stela najverjetneje delno vkopana v tla. V zgornjem polju je upodobljen v reliefu izdelan motiv venca, ki obdaja vrtinčasto rozeto. V površino venca je vrezana vrsta manjših poševnih linij, ki želijo dati vencu vtis plastičnosti. Na vrhu venca je med okvirjem pravokotnega polja in zunanjim robom venca izrezan štirikotnik, v tega je vrezan križec, ki najverjetneje upodablja držalo, na katerega je obešen venec. V obeh zgornjih vogalih stele sta vrezani šestlistni rozeti v krogu. Pod obema je s tehniko vreza upodobljena po ena vrtinčasta rozeta. Med okvirjem zgornjega pravokotnega polja in napisnega polja je vrezan motiv treh koncentričnih polkrogov. Na podiju stele je vrezan motiv kladiva in klešč.

Tipologija: stela tipa A1a*Datacija:* 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Di (---) Anadri/an(norum) LXI[I] Gaius/Iulius Cer/tus amit(a)e/dignissi/m(a) e et nu/trici po/suit/h(ic) s(ita) e(st).*

Objava: lupa 23316; HD56976; CIL III 10038 (p. 2169, 2328,16); Radimský 1893, 56; Patsch 1895b, 577-578; Alföldy 1965, 95; Alföldy 1969, 148; Bojanovski 1988a, 310; Mesihović 2011, 407.

Kat. št. 3: Golubić (glej opis na naslednji strani)

4. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Golubić**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 246

Material: apnenec³⁰⁵

Mere: v. 190 cm; š. 67 cm; d. 21 cm

Opis: Stela je v celoti ohranjena. Po obliki gre za enostavno profilirano ravno zaključeno nearhitektonsko stelo. Shemo sestavljata pravokotni polji. V večjem je napisno polje. V manjšem je dekorativna kompozicija, sestavlja jo shematično prikazan zatrep, v katerem je vrisana šestlistna rozeta v krogu. Levo in desno od zatrepa sta vrisani po ena šestlistna rozeta v krogu. Okvir obeh polj je shematičen. Zgornje polje posnema obliko okvirja s profilacijo, spodnje obliko (pol)pilastrov. Ti strukturni elementi bi morda kazali na arhitektonsko oblikovno izhodišče, vendar je stela v svoji osnovi enostavna nearhitektonska stela. Stela nima oblikovanega vsadnika, kar bi pomenilo, da je bila vkopana v tla.

Tipologija: stela tipa A1a

Datacija: 3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Aur(eli) / Ursi / an(norum) / LXXXV / ₅ h(ic) s(itus) e(st).

D(is) M(anibus) / Aur(eli) / Ursi / an(norum) / LXXXV / h(ic) s(itus) e(st).

Objava: HD56986; CIL III 10037 = CIL III 10037, 2169 = CIL III 10037 (2328,16); Radimský 1893a, 56; Patsch 1895b, 579; Bojanovski 1988a, 311; Mesihović 2011, 375.

5. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Brekovica**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 96

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 152 cm; š. 63 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna stela ima poškodovan zgornji desni vogal. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in pilastroma ob napisnem polju. Strukturni elementi so shematični. To je predvsem vidno pri zatrepu: oblika je definirana z vrezanimi linijama, ki posnemata obliko profiliranega okvirja. Podoben pristop je viden na pilastrih, kjer je oblika kapitela predstavljena z globokimi vrezi v obliki dveh črk V. Dekorativni elementi na steli so izdelani v tehniki vreza. Zatrep in levi zaklinek sta okrašena z enakim motivom šestlistne rozete v krogu. Nad rozeto v zatrepu sta vrezani vertikalni liniji, ki dajeta vtis, da rozeta "visi". Na površini ovalno oblikovanih lističev obeh rozet se vidijo sledovi raz, ki bi, morda skupaj s sledovi vbodov v središču rozet, nakazovale na možnost izdelave okrasa s šablonami. Zanimiv okras, izdelan s tehniko vreza, je viden na površini leve bočne stranice.

Kat. št. 4: Golubić (Risba po: Patsch 1895, 579, sl. 9)

³⁰⁵ Paškvalin 2012, 97.

Približno na sredini je upodobljena košuta ali jelen v gibanju z nazaj obrnjeno glavo. Desna bočna stran tovrstnih sledi nima.

Tipologija: stela tipa B1b

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / L(ucius) Lentidi(us) / Saturnin(us) / vet(eranus) leg(ionis) p(rimae)*

v(ictoris) / s(p)iae f(idelis) vi(v)us p(osuit) sib(i) / [— — —] a(?) et co[n]i(ugi) Ul(p)iae Cris/pina(e) an(norum) LX / h(ic) s(ita) e(st).

Objava: lupa 23736; HD56469; CIL III 10036a (p. 1475); CIL III 13272; Hörmann 1890, 308; Patsch 1896b, 132; Čremošnik 1957a, 164; Bojanovski 1988a, 316; Mesihović 2011, 433.

Kat. št. 5: Brekovica

6. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Golubič**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 421

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 77 cm; š. 83 cm; d. 15 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele. Po obliki gre za enostavno profilirano ravno zaključeno arhitektonsko stelo z arhitravom in polpilastroma ob napisnem polju. Polpilastra sta shematizirana in dekorativno obravnavana. Ker je večji del stele odbit, celotne oblikovne sheme ni bilo mogoče zanesljivo opredeliti. Bogata dekoracija, izdelana v tehniki vreza, zapolnjuje celoten prostor nad arhitravom. Vogala stele sta okrašena s petimi koncentričnimi polkrogi, ki slonijo na plošči ali arhitravu. Med vokalnimi koncentričnimi polkrogi potekata vzporedni pomožni liniji, med katerima so vrisani trije polkrogi. Čez osrednji polkrog potekata navpični liniji, na katerih "visi" motiv rozete. Nad arhitravom se ponovi motiv dveh vzporednih linij s štirimi polkrogi. Ob straneh sta vrisani šestlistni rozeti v dvojnem krogu.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: C(ais) Iulii(s) Celeri / [-----

Objava: HD58581/ HD60210; CIL III 10039 (p. 2169, 2338,16) = *ILJug* I 217; Radimský 1893, 56; Patsch 1895b, 578, sl. 6; Mesihović 2011, 408.

Kat. št. 6: Golubič

7. NAGROBNA STELA

Najdišče: **okolica Bihaća**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 416

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 111 cm; š. 83 cm; d. 33 cm

Opis: Površina nagrobne stele je močno poškodovana.

Ker je večji del stele odbit, celotne oblikovne sheme ni bilo mogoče zanesljivo opredeliti. Zagotovo lahko rečemo, da sodi v skupino ravno zaključenih stel. Splošno oblikovno shemo sestavljata plitva portretna niša z dvojno arkado in pod njo umeščeno tridelno reliefno okrašeno polje. V portretni niši je na levi strani prikazana ženska z bujnimi lasmi. Detalji njenega obraza in oblačila niso več prepoznavni. Ob njej je moški kratkih las. Oblečen je v tuniko dolgih rokavov z okroglim vratnim izrezom in plašč, ki ga na desnem ramenu zapevja fibula. V levi roki drži kratek meč ali svitek. V desni roki drži palico (*vitis*), ki kaže, da gre najverjetneje za pripadnika vojske oziroma centuriona. Pod portretno nišo je v centralnem tridelno zasnovanem polju upodobljen sedeči Silen, ki v rokah drži piščal (*syrinx*). Desno polje je zgoraj zaključeno z noriško-panonsko voluto. V njej je prikazana oseba z iztegnjeno desno roko, v kateri drži kozarec, verjetno gre za upodobitev služabnika pri banketu.

Kat. št. 7: Okolica Bihaća

Levo polje je odbito. V zgornjem desnem vogalu okvirja portretne niše so vidni sledovi rastlinskega ornamenta in manjša niša z doprsjem.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Sergejevski 1948, 175–176, Tab. III, sl. 18, Paškvalin 2012, 125–126.

8. PEPELNICA

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 49 cm; š. 40 cm; d. 10 cm

Opis: Sprednja stran pepelnice z levo konzolo. Površina konzole je skoraj v celoti poškodovana. Po obliki sodi med pepelnice s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Ohranjeni del površine razkriva, da sta bila leva konzola in zgornji rob okrašena z motivom pletenine, izdelane v tehniki plitvega vreza. Na sprednji ploskvi pepelnice je prikazan vojak s kopjem v roki in čelado, na kateri je pritrjena široka perjanica.

Tipologija: pepelnica tipa A1

Datacija: 1. st. pr. n. š.–1. st.

Objava: Radimský 1893, 578, sl. 55; Sergejevski 1949–1950, 47–48, št. 1; Busuladžić 2016a, 97, Tab. 5.1, 6.

Kat. št. 8: Pritoka

9. PEPELNICA

Najdišče: **Ribić**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 589

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 52 cm; š. 97 cm; d. 101 cm

Opis: Pepelnica ima tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Ti se v loku spuščata proti dnu pepelnice in tvorita konkavni rob, viden v profilu bočnih stranic. V notranjost pepelnice sta bili izdolbeni pravokotni odprtini, namenjeni shranjevanju pepela. Odprtini imata izdelan plitev rob, ki je služil kot ležišče za tanko ploščo ali pokrov. Pepelnica je okrašena v tehniki plitvega vreza, in sicer na vseh štirih zunanjih stranicah in obeh notranjih robovih čelnega dela konzol. Na sprednji strani pepelnice je vrezan centralni prizor (b). V njem je prikazana ženska (pokojnica, boginja) z dvoročajno posodo v desni roki, sedi na sedežu (stolu, prestolu) z naslonjalom. Pod njo je upodobljena riba s hrbtnima in prsnima plavutma ter razcepljeno repno plavutjo. Pred žensko stoji možki v bojni opremi. Na glavi ima čelado, obut je v visoke škornje in v levi roki drži sulico, obrnjeno s konico navzdol. Pod njegovim vratom je viden detajl na oblačilu (morda fibula) v obliki zrcalno obrnjene črke S. Med njim in žensko je upodobljena večja dvoročajna posoda kantaros. Na desni strani

se prizor zaključuje z obrisom predmeta, ki žal ni prepoznaven. Centralni prizor vizualno poudarja okras, izdelan na obeh konzolah. Okrašeni so notranji rob, čelo in konkavni del površine. Čelni ploskvi konzol krasi vrtinčasta rozeta v krogu (d). Na konkavnem delu konzol je vrezan motiv dvotračne pletenine (d). Na notranji stani leve konzole sta prikazana ženska in otrok (b). Ženska je oblečena v dolgo krilo z naborki (nakazani s poševnimi linijami), zapeto z ozkim pasom. V levi roki drži posodo z držajem, z desno drži otroka. Na notranji strani desne konzole je upodobljen divji prašič, ki ima na plečih vrezan štirikotnik, zapolnjen z vertikalnimi in valovitimi linijami (c). Detajli delov telesa (smrček, oko, čekani, parklji, vzdignjen rep in ščetine na hrbtu) na divji živali so v primerjavi z upodobitvijo ljudi veliko bolj natančno izdelani. Divji prašič je upodobljen v profilu tako, kot da se odmika od centralnega prizora (c); medtem ko je ženska z otrokom na levi konzoli obrnjena proti centralnemu prizoru (b). Na levi bočni stranici je v profilu upodobljenih pet žensk (f). Avtor si je pri prostorski organizaciji pomagal s pomožnimi črtami, ki so vidne v pasu žensk in na spodnjem robu krila oziroma linije nad nartom. Prva ženska drži v desni roki dvoročajno posodo (kantaros), z levo roko se drži ženske za seboj. Vse so oblečene v dolgo obleko z naborki. Zgornji del

Kat. št. 9: Ribič: a – skrinja pepelnice; b – detalj na notranji strani leve bočne stranice, c – detalj na notranji strani desne bočne stranice, d – sprednja stran, e – zadnja stran, f – leva bočna stranica, g – desna bočna stranica.

obleke je sešit tako, da v celoti razkriva desno roko in rame. Linija kroja prek prsi poševno prehaja v krilo, ki se zapenja s širokim okrašenim pasom. Na glavi nosijo pokrivalo, ki se tesno prilega glavi. Na desni bočni stranici sta v profilu prikazana konjenika, ki v desni roki držita dolg in širok meč. Na konjih, ki jima sledi žrebe, so natančno prikazani detajli konjske opreme (psalije in uzda) ter pregrinjala na zadnjem delu hrbta (g). Na zadnji stranici pepelnice sta upodobljeni govedi, ki na hrbtu nosita ptici (krokarja). Ti imata navzdol spuščeno glavo; njuno perje je prikazano z vrisom dvojnih linij, ki potekajo prečno na telo (e). Ostanke rdeče barve, ki so vidni na likih žensk na levi bočni stranici, kažejo na to, da je imela pepelnica (vsaj delno) pobarvano površino.

Tipologija: pepelnica tipa A1c

Datacija: 1. st. pr. n. š.–1. st.

Objava: Sergejevski 1936a, 214–218, sl. 2–9; Sergejevski 1948, 169–170, št. 2; Tab. II, sl. 1; Sergejevski 1949–1950, 51, Tab. III–IV, št. 4; Raunig 1974, Tab. 3, sl. 11; Paškvalin 2012, 349–350, kat. št. 1; Busuladžić 2016a, 97, Tab. 5.1, 5.

10. PEPELNICA

Najdišče: **Ribić**

Hrani: Pepelnica je izgubljena.

Material: apnenec³⁰⁶

Mere: v. 50 cm; š. 60 cm; d. 60 cm

Opis: Pepelnica je bila odkrita v prvotnem položaju, 90 cm pod površino skupaj s kamnitimi ploščami, ki so služile kot obloga za zaščito pepelnice.³⁰⁷ Razbita je na tri dele. Večje poškodbe so vidne na površini leve konzole in njenem zgornjem robu. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Ob centralni plošči sta manjši notranji konzoli. Obe krasi motiv enotračne pletenine. Motiv dvojne pletenine krasi površino večjih konzol in spodnji rob centralne plošče z osrednjim motivom. Osrednji motiv prikazuje ženski, med katerima je postavljena visoka posoda na nogi. Ženska na levi strani ima dvignjeno desno roko, z levo se dotika manjše posode pred seboj. Njen obraz je prikazan v profilu, pri čemer je izrazito poudarjen nos, medtem ko so oči prikazane le z luknjico. Ženska na desni strani drži v desni roki manjšo posodo, ki jo dviga visoko nad glavo. Ženski nosita dolgo krilo, detajli tega so nakazani z dvema navpičnima linijama, kar morda predstavlja širok pas ali vezenino.³⁰⁸

Kat. št. 10: Ribić (Foto: Sergejevski 1949–1950, 56, sl. 5)

Tipologija: pepelnica tipa A1b

Datacija: 1. st. pr. n. š.–1. st.

Objava: Sergejevski 1939, 10, Tab. VII, sl. 8; Sergejevski 1949–1950, 56, sl. 5; Raunig 1974, Tab. 1, sl. 2; Paškvalin 2012, 351, kat. št. 4.

³⁰⁶ Raunig 1974, 26.

³⁰⁷ Sergejevski 1949–1950, 56.

³⁰⁸ Sergejevski 1949–1950, 56.

11. PEPELNICI

Najdišče: **Ribić***Hrani:* Pepelnica je izgubljena.*Material:* apnec³⁰⁹*Mere:* v. 58 cm; š. 84 cm; d. 12–20 cm

Opis: Pepelnica je razbita na več delov. Poškodovana sta zgornji rob pepelnice in desna konzola. Poškodbe površine so vidne tudi na spodnjem robu. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Pepelnico krasi motiv enotračne pletenine, izdelan na površini leve konzole in zgornjem robu centralne plošče z osrednjim motivom. Desna konzola ni okrašena. Osrednji motiv v profilu prikazuje bojevnika z grebenasto ali grško-ilirsko čelado s perjanico.³¹⁰ V desnici držita rog za pitje (riton). Pred njima je večji krater, ki ima s serijo koncentričnih krogov okrašen obod in ustje. Nad posodo je vrezan motiv koncentričnih krogov, od katerih je vidna samo spodnja polovica. Detajli oblačil so najbolj vidni na levem bojevniku, saj desnega v večji meri zakriva ovalen ščit, za katerega se zdi, da ima upodobljeno trakasto ščitno grbo. Levi bojevnik nosi srednje dolgo oblačilo zvončaste oblike brez rokavov, z resicami. Na boku so vrisani manjši krogi, ki morda predstavljajo našitke ali kovinske aplikacije. Pod kolonom levega vojaka je prikazana obutev ali pa so morda upodobljene knemide. Desni bojevnik prav tako nosi oblačilo z resicami.³¹¹

Tipologija: pepelnica tipa A1a*Datacija:* 1. st. pr. n. š.–1. st.*Objava:* Sergejevski 1936a, 213–214, sl. 1; Sergejevski 1949–1950, 50–51; Tab. I, sl. 2; Raunig 1974, Tab. 1, sl. 3; Paškvalin 2012, 350–351, kat. št. 3.

Kat. št. 11: Ribić (Foto: Sergejevski 1949–1950, sl. 2, št. 3)

³⁰⁹ Raunig 1974, 26.

³¹⁰ Sergejevski 1949–1950, 34.

³¹¹ Sergejevski 1949–1950, 50–51.

12. PEPELNICI

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: Pepelnica je izgubljena.

Material: apnec³¹²

Mere: v. 56 cm; š. 67 cm; d. 42 cm

Opis: Pepelnica je oblikovana iz samo enega kamnitega bloka. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Znotraj centralne ploskve je napisno polje, nad katerim je shematično prikazan profiliran trikoten zatrep. Konzoli se v loku spuščata proti dnu pepelnice in tvorita konkaven rob, viden v profilu bočnih stranic. V notranjosti pepelnice je izdolben prostor pravokotne oblike za shranjevanje pepela pokojnika. Dno pepelnice je postavljeno na nizko osnovo, ki se horizontalno povezuje s konzolama. Na sprednji stranici je na čelu obeh konzol motiv šestlistne rozete v dvojnem krogu. Pod njima je v globokem reliefu prikazana kača s trikotno glavo, ki se s telesom premika proti vrhu pepelnice. Risbi na bočnih stranicah sta izdelani v tehniki vrezovanja, vendar zelo nenatančno v primerjavi z okrasom na sprednjem polju, kjer prevladujejo jasne geometrijske linije. Na levi bočni stranici je upodobljen človek, ki v rokah drži orodje s širokim rezilom na dolgem ročaju. Na desni bočni stranici je celotna površina prekrita z risbami. V sredini je upodobljena večja posoda (krater). Levo od posode je upodobljen človek, ki ima obe roki dvignjeni nad kraterjem. V levi roki drži riton, iz katerega vliva tekočino v krater. Desno od kraterja je vrisana vijugasta linija. Na podlagi primerjav scen na pepelnicah iz Ribića bi lahko sklepali, da gre morda za še eno upodobitev človeka. Upodobitev človeka, ki se sklanja proti desni strani, je vidna tudi na zgornji levi strani plošče. Pred njim je risba v obliki črke A, kjer gre morda za upodobitev orodja (libele). Na desnem robu plošče je natančno vrezana oblika šestila. Nad njim je v zgornjem desnem kotu upodobljen pravokotnik. Glede na to, da sta upodobljena libela in šestilo, bi morda pravokotnik lahko razumeli kot upodobitev gradbenega materiala (kamnit blok ali lesena greda).

Tipologija: pepelnica tipa A2a

Datacija: 1. st.

Napis: *Ditius Sesteni/us Frontonis f(ilius) / an(norum) CV / h(ic) s(itus) e(st).*

Objava: HD12608; *ILJug* I 245; Sergejevski 1936a, 219–222, sl. 11–14; Sergejevski 1949–1950, 57–59, Tab. VII, sl. 2; Raunig 1974, Tab. VI, sl. 12a–c; Bojanovski 1988a, 309; Mesihović 2011, 424; Paškvalin 2012, 351–352, kat. št. 5.

Kat. št. 12: Pritoka (Foto: Sergejevski 1936a, 219–222)

³¹² Raunig 1974, 26.

13. PEPELNICA

Najdišče: **Golubić**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³¹³

Mere: v. 35 cm; š. 74 cm; d. 55 cm

Opis: Pepelnica je razbita na dva dela. Ohranjena desna polovica kaže, da gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Znotraj centralne ploskve je umeščeno napisno polje, nad katerim je shematično prikazan trikoten zatrep. V notranjosti pepelnice je vdolbina pravokotne oblike, namenjena shranjevanju pepela pokojnika. Pod poškodovanim čelom konzole so vidni sledovi okrasa v obliki dveh šestlistnih rozet v koncentričnem krogu.

Tipologija: pepelnica tipa A2a

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Iuliae M(arci) f(iliae) Car(a)e anno[r]um XXV / Aelia Iu[sta?] ma/ter in[fel]ix / h(ic) [s(ita)] e(st).

Objava: HD24774; *ILJug* I 221 = *ILJug* I 224 = *AE* 1990, 0789; Čremošnik 1957a, 163, sl. 1 in 3; Raunig 1990, 653–661, sl. 2, 3; Paškvalin 2012, 353, kat. št. 9.

Kat. št. 13: Golubić (Foto: Čremošnik 1957a, 163, sl. 1 in 3)

14. PEPELNICA

Najdišče: **Humačka Glavica**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1346

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 38 cm; š. 30 cm; d. 29 cm

Opis: Spodnji levi rob pepelnice. Po obliki gre za pepelnico s tridelno zasnovano sprednje stranice, kjer sta centralno ploskev z napisnim poljem obdajali konzoli. Nizka osnova, na kateri je postavljena pepelnica, horizontalno povezuje konzoli in tvori stopničast rob na sprednji strani.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 2.–3. st.

Napis: [— — — Ae] l(i) / filio [pientiss(imo?)] / et si(bi) [posuit et] Titi [? — —].

Objava: Patsch 1898, 349–350, sl. 28.

Kat. št. 14: Humačka Glavica

³¹³ Raunig 1990, 653.

15. PEPELNICA

Najdišče: **Čavkići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1333

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 24 cm; š. 29 cm; d. 12 cm

Opis: Odlomek sprednjega levega dela centralne plošče pepelnice. Na odlomku je viden shematično prikazan trikoten zatrep s profiliranim okvirjem, pod katerim je napisno polje.

Plitvo vrezan okras s sledovi vbodov v krogih in polkrogih kaže na to, da je izdelan s šestilom. V sredini zatrepa je motiv v obliki treh koncentričnih krogov, ki ima na levi strani vrezane tri polkroge. V levem zaklinku se motiv treh koncentričnih krogov ponovi. Motiv dveh koncentričnih krogov se pojavi tudi v ozkem pasu, ki poteka po celotnem levem robu odlomka. Oba kroga povezuje tanka linija, ki se dotika levega roba zunanje krožnice zgornje rozete in v rahlem kotu povezuje desni rob zunanje krožnice spodnje rozete.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is)[M(anibus) / Secu [nd...*

Objava: HD58860; CIL III 14331; Patsch 1895b, 579, sl. 8; Mesihović 2011, 437; Paškvalin 2012, 354, kat. št. 14; Busuladžić 2016a, 102, Tab. 10.1, 3.

Kat. št. 15: Čavkići

16. PEPELNICA

Najdišče: **Čavkići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1338

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 15 cm; š. 30 cm; d. 10 cm

Opis: Odlomek sprednjega levega dela pepelnice. Shematično je prikazan trikoten zatrep s profiliranim okvirjem, pod katerim je napisno polje. Okras je izdelan v tehniki plitvega vreza. V zatrepu in levem zaklinku sta vrezani vrtničasti rozeti. Na levem robu odlomka je delno viden motiv treh koncentričnih krogov.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus)*

Objava: Patsch 1898, 353–354, sl. 32; Patsch 1900c, 51, sl. 33; Paškvalin 2012, 354–355, kat. št. 15; Busuladžić 2016a, 102, Tab. 10.1, 4.

Kat. št. 16: Čavkići

Kat. št. 17: Doljani: zgoraj pogled na skrinjo od zgoraj, v sredini sprednja in leva stranica, spodaj desna stranica.

17. PEPELNICA

Najdišče: **Doljani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 249

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 55 cm; š. 72 cm; d. 71 cm

Opis: Pepelnica je oblikovana iz enega samega pravokotnega kamnitega bloka. Čeli konzol sta poškodovani. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno

zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. V notranjosti je vdolbina pravokotne oblike, ki preide v polkrožno obliko z odprtino na dnu.³¹⁴ Na centralni plošči sta upodobljena arhitek-

³¹⁴ Oblika odprtine kaže na to, da spomenik morda ni služil za shranjevanje pepela pokojnika, ampak je bil postavljen na grobu kot daritvena posoda, skozi katero so darovali tekočino (Sergejevski 1949–1950, 61).

tonska elementa. Zgoraj je shematično prikazan trikoten zatrep s profiliranim okvirjem. Pod njim je v reliefu izdelan polsteber z visoko bazo in stiliziranim kapitelom, ki stoji na nizko izdelani osnovi. Pepelnica je okrašena na sprednji in levi bočni strani. Desna in zadnja stranica sta brez okrasa. Na sprednji strani trikoten zatrep krasi šestlistna rozeta v dveh koncentričnih krogih, na levi in desni strani ima vrisan po en dvojni polkrog. Telo polstebra je okrašeno s poševnimi linijami (kanelurami), ki na zgornji polovici potekajo od leve proti desni, v spodnji polovici od desne proti levi. Konzoli krasijo po tri rozete v dvojnem krogu. Te povezuje tanka vrezana linija, ki se dotika desnega roba zunanje krožnice zgornje rozete in v rahlem kotu povezuje levi rob zunanje krožnice spodnje rozete. Na levi bočni stranici pepelnice je stilizirano prikazan motiv lovorovega venca, v njem je upodobljena šestlistna rozeta v dvojnem krogu. Desno od venca je posoda polkrožne oblike, iz katere raste rastlina.

Tipologija: pepelnica tipa A2b

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) Man(ibus) / Aur(e)l(ia) / Cl(e)mae(n)/tin(a) (!) an(norum) / XL Sicu / filius.*

Objava: *lupa* 23940; *HD*33283; *CIL* III 14015 (p. 2328,16; 2328,172); *ILJug* 228; Kovačević, Patsch 1895, 233–235; Kovačević, Patsch 1897, 340–344, sl. 4–6.; Sergejevski 1949–1950, 60–62, sl. 7; Bojanovski 1988a, 311; Mesihović 2011, 413; Paškvalin 2012, 352–353, kat. št. 8; Busuladžić 2016a, 97, Tab. 5.1, 4.

18. PEPELNICA

Najdišče: **Ribić**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1827

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 42 cm; š. 25 cm; d. 78 cm

Opis: Sprednja stran pepelnice s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico, s centralno ploščo in konzolama ter izdelano nizko osnovo. Zgornji rob pepelnice in čeli konzol so odbiti v celoti. Znotraj centralne ploskve sta na nizkem podiju upodobljena polstebra z visoko bazo, ki uokvirjata napisno polje. Okras na konzolah je izdelan s tehniko plitvega vreza. Na desni konzoli je upodobljena trilistna rozeta v krogu. Na levi konzoli je zgoraj ohranjen motiv polmeseca, krajca sta obrnjena proti napisnemu polju. Pod njim je vrisan motiv trilistne rozete v krogu. V napisnem polju so globoko vrezane dvojne pomožne linije, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.

Tipologija: pepelnica tipa A2c

Datacija: druga polovica 1. st.

Napis: *Seneca Ses(tenius?) / Rus(tici) fil(ius) / an(norum) XXXXV / h(ic) s(itus) e(st).*

Kat. št. 18: Ribić

Objava: *lupa* 23345; *HD*58286; *CIL* III 15081 = *ILJug* I, 246; Patsch 1898, 354–355, sl. 34; Sergejevski 1949–1950, 62–63, sl. 8; Bojanovski 1988a, 309; Mesihović 2011, 425; Paškvalin 2012, 352, kat. št. 6; Busuladžić 2016a, 99, Tab. 7.1, 3.

19. PEPELNICA

*Najdišče: Golubić**Hrani: MSUK, inv. št. s. n.**Material: apnenec³¹⁵**Mere: v. 40 cm; š. 70 cm; d. 75 cm*

Opis: Desna polovica pepelnice ima izdelano vdolbino pravokotne oblike za shranjevanje pepela pokojnikov. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico, s centralno ploščo in konzolama ter izdelano nizko osnovo. V osrednjem polju med konzolama je shematično prikazan trikoten zatrep, pod njim je nekoliko poglobljeno napisno polje, ki ga uokvirja polsteber z izdelanim kvadratnim kapitelom in bazo.³¹⁶

Tipologija: pepelnica tipa A2c*Datacija:* 2. st.*Napis:* [---] PHO/ [---] AEV / [--- an] n(o-) L(?)XXV / [h(ic) s(it-)] e(st).

Objava: HD33274; *ILJug* I 223; Čremošnik 1957a, 163, sl. 1; Raunig 1974, Tab. VII, sl. 15; Mesihović 2011, 383; Paškvalin 2012, 353, kat. št. 10.

Kat. št. 19: Golubić (Risba po: Čremošnik 1957a, 164, sl. 1)

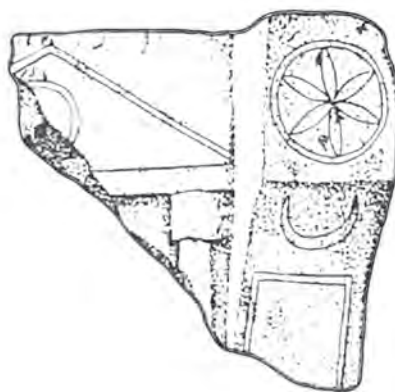
20. PEPELNICA

*Najdišče: Pritoka**Hrani: MSUK, inv. št. s. n.**Material: apnenec³¹⁷**Mere: v. 48 cm; š. 39 cm; d. 39 cm*

Opis: Desni zgornji vogal pepelnice s čelnim delom konzole. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. V osrednjem polju med konzolama je shematično prikazan trikoten zatrep, pod njim je nekoliko poglobljeno napisno polje, ki ga uokvirja polsteber z valjastim kapitelom. V zatrepu so vidni sledovi okrasa v obliki dveh krožnic. Čelo konzole je okrašeno z motivom vrezane šestlistne rozete v dvojnem krogu. Pod njo je vrezan okras v obliki polmeseca, ki ima navzgor obrnjena krajca. Na spodnjem delu konzole je z dvojnimi vrezom izdelan pravokoten okvir.³¹⁸

Tipologija: pepelnica tipa A2c*Datacija:* 1.–2. st.

Objava: Sergejevski 1936a, 222, Abb. 15; Sergejevski 1949–1950, 63, Tab. XII, sl. 1; Paškvalin 2012, 352, kat. št. 7; Raunig 1974, Tab. VI, sl. 23.

Kat. št. 20: Pritoka (Risba po: Raunig 1974, tab. VI, sl. 23)

³¹⁵ Raunig 1974, 26.

³¹⁶ Čremošnik 1957, 164.

³¹⁷ Raunig 1974, 26.

³¹⁸ Raunig 1974, 40–41.

21. PEPELNICA

 Najdišče: **Založje**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

 Material: apnenec³¹⁹

Mere: v. 85 cm; š. 90 cm; d. 90 cm

Opis: Pepelnica je oblikovana iz enega kamnitega bloka.

Zgornji rob leve in desne konzole je odbit. Večje poškodbe so vidne tudi na desni bočni stranici pepelnice. Zgoraj je vsekana poglobitev za pepel pokojnika brez izdelanega ležišča za pokrov. Po obliki gre za pepelnico s tridelno vertikalno zasnovano sprednjo stranico s centralno ploščo in konzolama. Konzoli pepelnic sta v tem primeru prikazani kot polpilastra, med katerima je v reliefu upodobljena fasada templja. Sestavljata jo polstebra z izdelano bazo in kapitelom, ki nosita arhitrav z dentikularnim vencem. Nad arhitravom je shematično prikazan polkrožno oblikovan zatrep z izdelano profilacijo. Med polstebra je umeščeno napisno polje.

Konzoli sta okrašeni z vrezanim motivom šestlistnih rozet. Na levi konzoli je delno ohranjena šestlistna rozeta v koncentričnem krogu, pod katero sta druga nad drugo vrezani šestlistni vrtnčasti rozeti v krogu. Tanka linija povezuje notranji rob zgornje rozete in zunanji rob spodnje rozete. Dekorativna kompozicija se ponovi na desni konzoli, na dnu ima dodano manjšo vrtnčasto rozeto. Na levi bočni stranici je prikazan motiv lova na merjasca. Lovec, oborožen z dolgo sulico, in trije psi napadajo merjasca. Ob lovcu stoji ženska, ki desno roko polaga na njegovo ramo. Ozadje celotnega prizora je poglobljeno, nad glavo lovca in ženske se polkrožno zaključuje in tako daje prostorski vtis. Na desni bočni stranici je v tehniki vreza upodobljena velika dvoročajna posoda. Zadnja stranica pepelnice ni okrašena.³²⁰

Tipologija: pepelnica tipa A2d

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) Aur(elio) Felicio Ages Prisciani an(norum) LXX ET Iernvarie compare (ali coniugi) pari/an(norum) LX Vivi sibi posuerunt.*

Objava: Raunig 2001, 213–230.

Kat. št. 21: Založje (Foto: Raunig 2001, 228)

Kat. št. 22: Čavkići

22. PEPELNICA

 Najdišče: **Čavkići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1337

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 20 cm; š. 22 cm; d. 9 cm

Opis: Del pepelnice z napisnim poljem. Na odlomku je viden shematično prikazan trikoten zatrep s profiliranim okvirjem, pod katerim je napisno polje.

V sredini zatrepa je vrezan geometrijski okras v obliki rozete v koncentričnem krogu.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–2. st.

 Napis: *Vend(es)* ali *Vend(o)*

Objava: lupa 23782; Patsch 1898, 352, sl. 31; Patsch 1900c, 51, sl. 32; Paškvalin 2012, 354, kat. št. 13, Busuladžić 2016a, 102, Tab. 10.1, 2.

³¹⁹ Raunig 2001, 213.

³²⁰ Raunig 2001, 214–219.

23. PEPELNICA

Najdišče: **Doljani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1322

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 38 cm; š. 16 cm; d. 12 cm

Opis: Odlomek spomenika z delno ohranjenim napisnim poljem, ki je najverjetneje pripadal pepelnici. V napisnem polju so vrezane pomožne linije, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisnih vrstic.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *D(is) [M(anibus)] / Urs [---] / posu [---]*.

Objava: *lupa* 23799; *HD*59927; *CIL* III 14017 (p. 2328,16; 2328,172); Kovačević, Patsch 1895, 233, sl. 2; Kovačević, Patsch 1897, 341, sl. 2.

>> Kat. št. 23: Doljani

24. PEPELNICA

Najdišče: **Humačka Glavica**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1318

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 20 cm; š. 11 cm; d. 13 cm

Opis: Čelo konzole pepelnice z vrezanim okrasom šestlistne rozete v dvojnem krogu. Pod njo je viden stopničast rob, ki je ločeval čelo in telo konzole.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Raunig 1974, Tab. VI, sl. 24.

>> Kat. št. 24: Humačka Glavica

25. PEPELNICA

Najdišče: **Čavkići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1501

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 16 cm; š. 13 cm; d. 5 cm

Opis: Odlomek čela pepelnice in del telesa konzole. Čelo konzole je okrašeno z vrezano šestlistno rozeto v dvojnem krogu. Na ohranjenem delu telesa konzole je viden vrezan zgornji rob pravokotnega okvirja.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Sergejevski 1949–1950, 63–64, št. 13, Tab. XII, Sl. 2.

>> Kat. št. 25: Čavkići

26. PEPELNICA

Najdišče: **Založje**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²¹

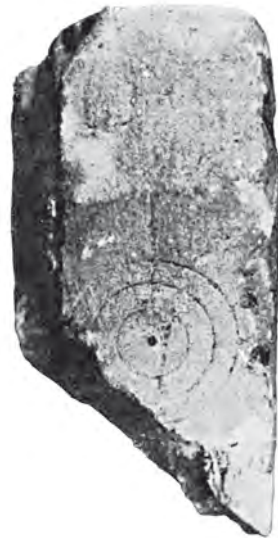
Mere: v. 25 cm; š. 13 cm; d. 22 cm

Opis: Odlomek čela pepelnice in zgornji del telesa konzole, med katerima je rahel pregib. Čelo konzole je okrašeno s tremi koncentričnimi krogi. Na telesu v spodnjem delu konzole je vrezan pravokoten okvir, ki uokvirja motiv vrtnčaste rozete v koncentričnem krogu.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Raunig 1974, Tab. VI, sl. 26.

>> **Kat. št. 26:** Založje (Foto: Raunig 1974, tab. VI, sl. 26)

27. PEPELNICA

Najdišče: **Založje**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²²

Mere: v. 24 cm; š. 11 cm; d. 26 cm

Opis: Odlomek čela pepelnice in zgornji del telesa konzole, med katerima je rahel pregib. Čelo konzole je okrašeno z motivom šestlistne rozete v krogu, pod njo so vrisani trije koncentrični krogi.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Raunig 1974, Tab. VI, sl. 27.

>> **Kat. št. 27:** Založje (Foto: Raunig 1974, tab. V, sl. 27)

28. PEPELNICA

Najdišče: **Založje**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²³

Mere: v. s. n. cm; š. s. n. cm; d. s. n. cm

Opis: Odlomek čela pepelnice in zgornji del telesa konzole, ločuje ju stopničast prehod. Čelo konzole je okrašeno s šestlistno rozeto v dvojnem krogu. Na spodnjem delu konzole je vrezan pravokoten okvir, v katerem je motiv dveh vrtnčastih rozet.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Raunig 1974, Tab. VI, sl. 29.

>> **Kat. št. 28:** Založje (Foto: Raunig 1974, tab. VI, sl. 29)

³²¹ Raunig 1974, 26.

³²² Raunig 1974, 26.

³²³ Raunig 1974, 26.

29. PEPELNICA

Najdišče: **Založje**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²⁴

Mere: v. 34 cm; š. 12 cm; d. 27 cm

Opis: Odlomek čela pepelnice in zgornji del telesa konzole, ločuje ju stopničast prehod. Čelo konzole je okrašeno s šestlistno rozeto v dvojnem krogu. Na spodnjem delu konzole je vrezan pravokoten okvir.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Raunig 1974, Tab. VI, sl. 30.

>> **Kat. št. 29:** Založje
(Foto: Raunig 1974, tab. VI, sl. 30)

30. PEPELNICA

Najdišče: **Založje**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²⁵

Mere: v. 23 cm; š. 13 cm; d. 11 cm

Opis: Del telesa konzole z okrasom dveh vrtničastih rozet.

Tipologija: pepelnica tipa A2

Datacija: 1.–3. st.

Objava: Raunig 1974, Tab. VI, sl. 31.

Kat. št. 30: Založje (Foto: Raunig 1974, tab. VI, sl. 31)

31. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1345

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 20 cm; š. 56 cm; d. 57 cm

Opis: Desna polovica nagrobnika v obliki pokrova. Večje poškodbe površine so vidne tudi na spodnjem robu in desni bočni stranici. Spomenik sodi med slemenaste pokrove brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje z izdelanimi pomožnimi linijami, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa. V sredini in desnem vogalu zatrepa je vrezan motiv šestlistne rozete v dvojnem krogu.

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 1. st. ali prva polovica 2. st.

Napis: [---]us Den/ [--- ann(orum)] XC h(ic) e(st) s(itus).

Objava: lupa 23773; HD58256; CIL III 13279 (p. 2328,16); Kovačević, Mirković 1890, 333; Radimský 1893, 578, sl. 54; Mesihović 2011, 436; Raunig 2007, 105; Paškvalin 2012, 355–356, kat. št. 19; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 8.

Kat. št. 31: Pritoka

³²⁴ Raunig 1974, 26.

³²⁵ Raunig 1974, 26.

32. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1445

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 15 cm; š. 47 cm; d. 55 cm

Opis: Po obliki gre za slemenast pokrov brez izdelanih akroterijev. Na sprednji stranici je shematično prikazan trikoten zatrep, pod katerim je napisno polje. Notranjost trikotnega zatrepa krasi vrezana šestlistna rozeta v dveh koncentričnih krogih.

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *Lic(aia) Dena an(norum) L H(ic) S(ita) E(st).*

Objava: Radimský 1893, 578; Paškvalin 2012, 356, kat. št. 21; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 6.

Kat. št. 32: Pritoka

33. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1446

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 14 cm; š. 54 cm; d. 60 cm

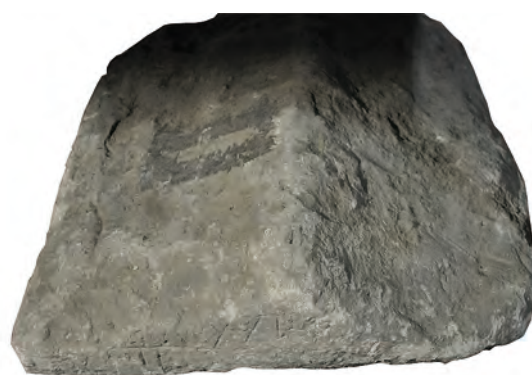
Opis: Po obliki gre za slemenast pokrov brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje z izdelanimi pomožnimi linijami, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *(a)nn(orum) (a)nn (is ali os)? XX di(es).../Andi(d) issm...?*

Objava: Radimský 1893, 90–91, sl. 48; Paškvalin 2012, 357, kat. št. 27; Busuladžić 2016a, 104, Tab. 12.1, 1.

Kat. št. 33: Pritoka

34. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1343

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 15 cm; š. 46 cm; d. 48 cm

Opis: Po obliki gre za slemenast pokrov brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje z izdelanimi pomožnimi linijami, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa. Nad napisom je shematično vrezan motiv rozete v krogu. Spomenik je pokrival žgani grob.

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *[---?] S(?)lator Oep(li) filius an(norum) X.*

Objava: lupa 23760; HD58941/ HD59920; CIL III 13275 (p. 2274); Radimský 1893, 88, sl. 46; Patsch 1894b, 354–355; Bojanovski 1988a, 308; Mesihović 2011, 410; Paškvalin 2012, 356, kat. št. 20; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 7.

Kat. št. 34: Pritoka

35. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Golubić**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²⁶

Mere: v. 18 cm; š. 79 cm; d. 89 cm

Opis: Po obliki gre za slemenast pokrov brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje z izdelanimi pomožnimi linijami, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa. Sprednja stranica je okrašena z vrezanimi tremi rozetami znotraj koncentričnih krogov.³²⁷

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Privato servo h(ic) s(itus) e(st).*

Objava: HD33974; *ILJug* III 1671; Sergejevski 1940, 135, sl. 1; Bojanovski 1988a, 316; Mesihović 2011, 386; Paškvalin 2012, 356, kat. št. 23.

Kat. št. 35: Golubić (Risba po: Raunig 2007, tab. 2, sl. 2)

36. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Golubić**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³²⁸

Mere: v. 20 cm; š. 68 cm; d. 91 cm

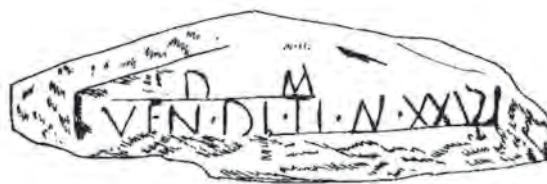
Opis: Po obliki gre za slemenast pokrov brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje z izdelanimi pomožnimi linijami, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.³²⁹

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Ven(eto) Diti an(norum) XXV.*

Objava: HD33977; *ILJug* III 1674; Sergejevski 1940, 135, sl. 2; Raunig 2007, 108; Mesihović 2011, 388; Paškvalin 2012, 357, kat. št. 28.

Kat. št. 36: Golubić (Risba po: Raunig 2007, tab. 2, sl. 3)

37. NAGROBNIK V OBLIKI POKROVA

Najdišče: **Golubić**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³³⁰

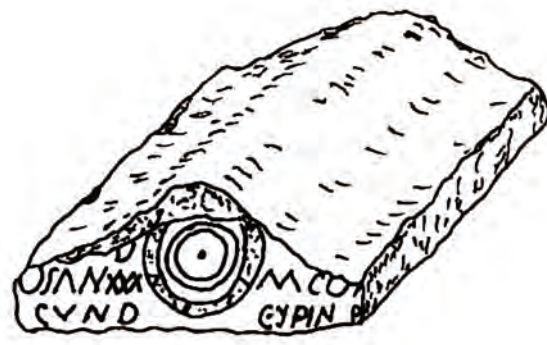
Mere: v. 30 cm; š. 60 cm; d. 140 cm

Opis: Po obliki gre za slemenast pokrov brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje. Večji del zatrepa zavzema vrezan motiv venca, v katerem sta vrisana koncentrična kroga.³³¹

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 3. st.

Napis: *[D(is)] / M(anibus) / Aur(eliae)(?) an(norum) XXX / [S]ecunda[e] // co[ni]u/gi piae p(osuit).*

Kat. št. 37: Golubić (Risba po: Raunig 2007, tab. 2, sl. 6)

³²⁶ Raunig 2007, 97.³²⁷ Raunig 2007, 108.³²⁸ Raunig 2007, 97.³²⁹ Raunig 2007, 108.³³⁰ Raunig 2007, 97.³³¹ Čremošnik 1957a, 164–165.

Objava: HD33265; *ILJug* I 219 = *ILJug* I 220; Sergejevski 1951, 303–304, sl. 4; Čremošnik 1957a, 164–165, sl. 3; Bojanovski 1988a, 311; Raunig 2007, 110; Paškvalin 2012, 355–356, kat. št. 22.

38. NAGROBNIK V OBLIKU POKROVA

Najdišče: **Golubić**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³³²

Mere: v. 25 cm; š. 41 cm; d. 68 cm

Opis: Levi spodnji vogal pokrova je odbit. Po obliki gre za slemenast pokrov z nekoliko vzdignjenim grebenom brez izdelanih akroterijev. Na sprednji strani je v trikotnem zatrepu napisno polje z izdelanimi pomožnimi linijami, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.

Tipologija: pokrov tipa A

Datacija: 1. st. ali prva polovica 2. st.

Napis: *Seneca* / [---] *SCREIB an(norum) XXV*.

Objava: HD63646; *AE* 2007, 1116; Raunig 2007, 110.

Kat. št. 38: Golubić (Risba po: Raunig 2007, 122, tab. 2, sl. 8)

39. OKROGLA PLOŠČA

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 408

Material: apnenec, litotip A

Mere: d. 12 cm; pr. 171 cm

Opis: Odlomka plošče okrogle oblike. Verjetno gre za pokrov pepelnice. Na obodu plošče sta s tehniko vreza izdelana motiv delfina in napis.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *IuliaE(?)* [--- *Iu?*] *li Nigri uxori(?) I(?)* [---].

Objava: HD58255; *CIL* III 13274 = *CIL* III 13342,8; Kovačević, Mirković 1890, 333; Radimský 1893, 577; Patsch 1894b, 354, sl. 18; Patsch 1896a, 259, sl. 25; Mesihović 2011, 435.

Kat. št. 39: Pritoka

40. ODLOMEK ZATREPA EDIKULE

Najdišče: **Pritoka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 38,5 cm; š. 77 cm; d. 27 cm

Opis: Desna polovica zatrepa je pripadala večjemu nagrobnemu spomeniku, verjetno edikuli. Večje poškodbe površine so vidne na sprednji strani in spodnjem robu. V sredini zatrepa je v reliefu prikazana glava Meduze z bujnimi, na prečko počesanimi lasmi. Meduza ima ovalen, skoraj okrogel obraz z neizrazitimi ličnicami, nos je širok, nosni greben ostro prehaja v izrazit nadočesni lok, pod katerim so upodobljene velike mandljasto oblikovane oči. Zenici nista izdelani. Usta so majhna in neizrazito

Kat. št. 40: Pritoka

³³² Raunig 2007, 97.

oblikovana. Okrogel obraz obkrožajo bujni valoviti nazaj počesani lasje, ki so razdeljeni na čelu in se v nizih kratkih pramenov spuščajo od vrha glave do dna brade. Pod brado se v vozlu prepletata kači, od katerih je na desni strani viden le ostanek kačjega repa. Na vrhu glave sta vidni Meduzini krili. Iz starejših objav izhaja, da je v desnem vogalu zatrepa v reliefu bila upodobljena – danes komaj vidna – ptica, obrnjena z glavo proti Meduzi.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Sergejevski 1939, 10, št. 8; Tab. V, sl. 6; Paškvalin 2012, 472.

Kat. št. 41: Golubič

41. PRAVOKOTNA PLOŠČA Z RELIEFNO UPODOBITVIJO

Najdišče: **Golubič**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 50

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 170 cm; š. 50 cm; d. 15 cm

Opis: Plošča je verjetno pripadala delu edikule. Desni rob plošče je v celoti odbit. Poškodbe so vidne tudi na njenem spodnjem robu. Polje s profiliranim okvirjem zapolnjuje reliefna upodobitev z močno poškodovano površino, kar otežuje njeno interpretacijo. Kljub temu lahko prepoznamo satira, ki stoji na ozki prekladi. Na njegovi desni strani je veja, ki se razrašča iz dvoročajne posode (kantaros). Zdi se, da ob kantarusu stojita krilata genija, ki z roko segata v posodo. Desni genij je skoraj v celoti odbit. Kantaros in genija so upodobljeni na ozkem, stopničasto oblikovanem pravokotnem podstavku. Zunanji rob okvirja plošče je reliefno okrašen z rastlinskim motivom.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Radimský 1893, 54, sl. 36.

42. TRIJE TORDIRANI STEBRIČKI

Najdišče: **Ripač**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 195

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 53 cm; š. 15 cm

Opis: Trije manjši stebrički s tordirano površino in stiliziranim kapitelom. Na spodnji strani baze stebra je oblikovan manjši polkrožni čep.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1.–3. st.

Objava: neobjavljeno

>> Kat. št. 42: Ripač

43. NAGROBNA PLOŠČA

Najdišče: **Čavkići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1321

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 15 cm; š. 30 cm; d. 10 cm

Opis: Odlomek nagrobne plošče z delno ohranjenim napisnim poljem.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1.–3. st.

Napis: -----] / IIV S / SIETIS / h(ic) s(it--) [e(st)].

Objava: lupa 23778; HD59922; CIL III 13280; Radimský 1893, 53, sl. 32.

Kat. št. 43: Čavkići

44. NAGROBNA PLOŠČA

Najdišče: **Čavkići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1320

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 15 cm; š. 15 cm; d. 12 cm

Opis: Odlomek nagrobne plošče z delno ohranjenim napisnim poljem. V njem so vidne pomožne linije, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1.–3. st

Napis: -----] ANE [---?] / [--- Fabi?] a Luc [a? ---?] / [--- leg(ionis) III] F(laviae) f(elicis) [-----.

Objava: lupa 23781; HD58874; CIL III 14329; Patsch 1895b, 579, sl. 9.

Kat. št. 44: Čavkići

BOSANSKI PETROVAC (45–49)

45. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Krnjeuša**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 205

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 134 cm; š. 64 cm; d. 12 cm

Opis: Zgornji desni del nagrobne stele. Po obliki gre za nearhitektonsko ravno zaključeno stelo z napisnim poljem. To ima profiliran okvir, ki se zgoraj zaključuje z dvojno polkrožno nišo. Centralni motiv dvojnega venca s šestlistno rozeto zavzema prostor med zgornjim robom stele in okvirjem napisnega polja. Ponazarjanje plastične napetosti površine vencev je bilo doseženo z gostim vrezovanjem poševnih linij v površino obeh venčnih obročev. Z zunanjega roba večjega venca "visita" srčasto oblikovan list s pecljem in polmesec. Motiv manjše šestlistne rozete v vencu se ponovi v desnem vogalu stele. Goste poševne linije, ki ponazarjajo plastičnost, potekajo v nasprotni smeri urnega kazalca tako kot na osrednjem vencu. Z desnega roba visita srčasta lista na pecljih. Pod manjšo rozeto je upodobljen predmet, ki spominja na glasbeni inštrument s šestimi strunami (morda gre za liro). Vzdolž napisnega polja je vrezan motiv smrekovih vejic. S pomožne vrezane vodoravne linije ob zgornjem robu visi girlanda z okrasom v obliki visečih srčastih listov. Najverjetneje celotna kompozicija posnema obliko girlande, ki krasijo zgornji rob stele. Na srčasto oblikovanih listih na pecljih, ki krasijo girlando, so ohranjeni sledovi rdeče barve. V napisnem polju so vidne pomožne linije, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.

Tipologija: stela tipa A2a

Datacija: 3. st.

Napis: [D (is)] M(anibus) / [Ulp]ia / (?) Urs/[ina]infe/[lic] issim[o] / ₅ [f]ilio Ur[si]no an(norum) VII / [be]nem[er]enti].

Objava: lupa 23767; HD8431; CIL III 14974; Patsch 1900b, 175, sl. 6; Patsch 1902b, 106–107, sl. 44; Bojanovski 1988a, 259; Mesihović 2011, 452.

Kat. št. 45: Krnjeuša

46. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Krnjeuša** (glej sliko na sosednji strani)

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³³³

Mere: v. 190 cm; š. 75 cm; d. 13 cm

Opis: Nagrobna stela ima poškodovano površino v zgornjem levem in spodnjem desnem robu. Večje poškodbe površine so vidne tudi na desnem robu napisnega polja.

Po obliki gre za nearhitektonsko ravno zaključeno stelo z napisnim poljem. To ima profiliran okvir, ki se zgoraj zaključuje z dvojno polkrožno nišo. Pravokotno oblikovanega polja nad napisnim poljem nisem opredelila kot del splošne oblikovne sheme, saj se v tem primeru zdi verjetnejše, da je nastal v drugi stopnji proizvodnje stele, tj. skupaj z okrasom in napisom. Osrednji motiv je sestavljen iz dvojnega venca s šestlistno rozeto v sredini. Okras dveh plitvo vrezanih polkrožnih linij, ki se dotikata zunanjšega roba večjega venca, dajeta vtis, da je venec "pripet" na zgornji rob nagrobne plošče. Plastičnost površine obeh vencev je dosežena z gostim vrezovanjem linij v obliki črke V, ki posnemajo tesno prepletene veje venčnega obroča. Vrezi pri večjem vencu potekajo v smeri urnega kazalca, pri manjšem vencu so vrezi obrnjeni v nasprotni smeri. Prostor med pravokotnim poljem in zunanjim robom večjega venca je okrašen z vrsto polkrogov, obrnjenih proti vencu. Enak okras je vrezan med obema venci. Polje z osrednjim motivom obkrožajo motivi rozet v krogu: rozeta v obliki kvadrata z vboklimi stranicami, vrtinčasta rozeta ter svastika. Pod rozeto s svastiko je zrezan srčast list na peclju. Vrsta gosto vrezanih linij v obliki črke V med napisnim poljem in robom stele posnema obliko polpilastra. V napisnem polju so dobro vidne pomožne linije, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa.

Tipologija: stela tipa A2a

Datacija: 3. st.

Napis: *D (is) M(anibus) / Maximu/s Diti an(n)o/rum
LXX / ⁵ p(ius?) v(ixit?) f(ecit) / h(ic) s(itus) e(st).*

Objava: *ILJug III* 1664; Sergejevski 1934b, 9–10; Bojanovski 1988a, 259; Mesihović 2011, 448; Paškvalin 2012, 126.

47. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Krnjeuša**

Hrani: MSUK, inv. št. s. n.

Material: apnenec³³⁴

Mere: v. 82 cm; š. 75 cm; d. 23 cm

Opis: Zgornji levi in osrednji del nagrobne stele. Desni rob plošče je poševno odbit. Po obliki gre

Kat. št. 46: Krnjeuša (Foto: Sergejevski 1934b, 10, št. 8)

Kat. št. 47: Krnjeuša (Foto: Sergejevski 1934b, 10, št. 9)

³³³ Paškvalin 2012, 126; Sergejevski 1934b, 9.

³³⁴ Paškvalin 2012, 127; Sergejevski 1934b, 10.

za enostavno ravno zaključeno stelo z napisnim poljem, ki je zgoraj zaključena z dvojno polkrožno nišo. Da gre za del napisnega polja, kažejo ostanki napisne vrstice, vidne pod desnim lokom. Osrednji okrasni motiv predstavlja venec s šestlistno rozeto v sredini. Na zgornjem robu stele je shematično upodobljen motiv girlande z okrasnimi srčastimi lističi. Ob vencu sta vrezana vrtinčasta rozeta in motiv svastike. Nad napisnim poljem sta vrezani vejici, iz katerih izraščajo srčasti listi na pecljih. Enak motiv se ponovi v obeh nišah napisnega polja.³³⁵

Tipologija: stela tipa A2a

Datacija: 3. st.

Napis: D (is)] M(anibus) / [

Objava: *ILJug* III 1665; Sergejevski 1934b, 10; Mesihović 2011, 449; Paškvalin 2012, 127.

48. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Krnjeuša**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 419

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 62 cm; š. 48 cm; d. 18 cm

Opis: Osrednji del profiliranega napisnega polja nagrobne stele z dvema polstebroma.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis:] d(efuncto?) an(norum) / LX et filio/ M(arcus) Ulpius (?) Rusti/cus sit(?) rel(?) /⁵ an(norum) X p(lus) m(inus) t(itulum) / p(ecunia) s(ua) p(osuit).³³⁶

Objava: *lupa* 23762; *CIL* III 14973a; Patsch 1900b, 174–175, sl. 4; Patsch 1902b, 106–107; Bojanovski 1988a, 259; Mesihović 2011, 450–451.

Kat. št. 48: Krnjeuša (Foto: Patsch 1900, 175, sl. 4)

49. NAGROBNA PLOŠČA

Najdišče: **Smoljana**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 62

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 62 cm; š. 87 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna napisna plošča (*titulus*) pravokotne oblike ima na zgornji in spodnji strani ohranjena po dva plitva utora za pritrditev. Na sprednji strani je v profiliranem okvirju napisno polje. Stranska robova in zgornji rob plošče so okrašeni z motivom vrezanih manjših koncentričnih krogov. Ti se razlikujejo v natančnosti in stopnji izdelave. Na zgornjem in desnem robu okvirja so koncentrični krogi izdelani bolj natančno, krožnice so globlje in številnejše kot tiste na levem robu. Na levem stranskem robu plošče so od teh vidne plitve (morda nedokončane) krožnice. Na desnem robu napisnega polja je ozek friz, ki ga krasi v reliefu izdelan cikcak motiv.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Kat. št. 49: Smoljana

Datacija: 3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Aureliis Fortunioni et Felicis/ sim(a)e qui vixerunt(!) an(n)us(!) XC fecit en emimoriam Aurelia /⁵ Quarta Aurelio [P]rocino caris/simo marito et sibi ipsaius / qui vixserunt [i]n uno annos [1] XIX Rocinus vix(it) an(n)os LXXX.

Objava: *lupa* 23759; HD58936; *CIL* III 14014; Patsch 1896a, 256–257, sl. 20; Bojanovski 1988a, 259; Mesihović 2011, 454–455; Paškvalin 2012, 38.

³³⁵ Sergejevski 1934b, 10.

³³⁶ Branje po Mesihović 2011, 450–451.

JUGOZAHODNA BOSNA IN HERCEGOVINA

BOSANSKO GRAHOVO (50–51)

50. PEPELNICIA

Najdišče: **Grkovci**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 406

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 40 cm; š. 61 cm; d. 39 cm

Opis: Spodnji del pepelnice pravokotne oblike. Prelomljena je na dva dela, spodnja vogala sta odbita. Na sprednji strani je v profiliranem okvirju napisno polje, ki ga obdaja v reliefu izdelana okrasna bordura z motivom dvojnih suličasto oblikovanih akantovih listov.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Napis:] / P(ublius) Aeli(ius) Fir/mus fil(ius) / b(ene) m(erenti?) p(osuit).

Objava: lupa 23766; HD34077; *IlJug* III 1810; Patsch 1906, 180–181, sl. 32; Patsch 1909, 138; Bojanovski 1988a, 234; Mesihović 2011, 476.

Kat. št. 50: Grkovci

51. NAGROBNA PLOŠČA

Najdišče: **Grkovci**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 54 cm; š. 67 cm; d. 18 cm

Opis: Napisna plošča je razbita na več delov. Srednji in desni spodnji del manjkata. Na sprednji strani je napisno polje. Poleg profiliranega okvirja ga krasí friz kimationa, ki ima lističe obrnjene na notranjo stran napisnega polja. Celoten okvir poudarja okrasna bordura z motivom vinske vitice s srčastimi listi, ki izhajajo iz centralnega kantarosa. Osrednje stebelce vitice se v sinusoidnem loku razteza levo in desno od kantarosa, kjer se izmenično znotraj loka pojavlja posamičen grozd ali list vinske trte.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Napis: Eximiae laudis sum[m] / ae integritatis P(ublius) [A]/el(ius) Ursus dec(urio) mun(icipii) [Sa]/lv(io) omnibus ho[nor]/⁵ [i]bus functus f[— — —] / [l] em [— — —] / [— — —] / [— — —] / [— — —] / [— — —] /¹⁰ filae infelic[iss(imae) q(uae)] / vix(it) ann(os) XVIII [men(es)— — —] / vivus sibi et [suis] / memoriam fec[it].

Objava: lupa 23314; HD34074; *IlJug* III 1806; Patsch 1906, 162–163, sl. 9; Patsch 1909, 118–120; Bojanovski 1988a, 234; Mesihović 2011, 471–472.

Kat. št. 51: Grkovci

GLAMOČ (52–54)

52. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Vrba**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 464

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 63 cm; š. 57 cm; d. 19 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele z ravnim zaključkom. Osnovno oblikovno shemo sestavljata plitva polkrožno oblikovana niša in profiliran okvir napisnega polja. Lok portretne niše sega visoko pod zgornji rob stele. Levo in desno od napisnega polja je okrasna bordura s stilizirano upodobljeno palmeto, ki ne presega višine napisnega polja. V niši sta upodobljeni doprsji. Levo je nekoliko manjše od desnega. Detajlov oblačil in obraznih potez zaradi poškodb ni mogoče prepoznati.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.³³⁷

Napis: *D(is) M(anibus) / Aelio Varroni f(ilio) an(n)o / [rum].*

Objava: *lupa* 23761; *HD*33127; *IlJug* 156; Sergejevski 1938, 119, št. 23; Bojanovski 1988a, 240; Paškvalin 2012, 124–125.

Kat. št. 52: Vrba

53. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Isakovci**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1428

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 100 cm; š. 67 cm; d. 19 cm

Opis: Nagrobna stela je razbita na osem delov. Oblikovne sheme v celoti ni mogoče prepoznati, vendar kaže, da je bila sestavljena iz najmanj treh delov: portretne niše, manjšega medpolja s profiliranim okvirjem in napisnega polja. Profiliran okvir je verjetno v celoti obdajal robove stele. V portretni niši so delno vidni sledovi v reliefu upodobljenih naborkov oblačila, ki se zapenja na desni rami. Verjetno gre za upodobitev moškega doprsja. V medpolju so bile v reliefu prikazane štiri osebe, obrnjene proti desni. Delno sta ohranjeni dve, oblečeni v kratko tuniko z rokavi. Moški na levi v levi roki drži posodo, z desno pa večji predmet, ki ga zaradi poškodb ni mogoče prepoznati. Moški na desni drži v levi roki predmet, podoben tablici za pisanje, in z desno roko kaže nanj. Verjetno gre za upodobitev motiva banketa s služabniki. Okvir stele je okrašen z motivom vinske vitice, iz katere v loku izhajajo suličasto oblikovani listi in grozdi.³³⁸ Spodaj je napisno polje z delno ohranjenim napisom.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *[...] Crobia co(n)iu [x — — —] / [— — —] maicon [*

Kat. št. 53: Isakovci (Foto: Sergejevski 1933, 9, sl. 6)

³³⁷ Paškvalin 2012, 125.

³³⁸ Sergejevski 1933, 9.

Objava: lupa 23741; HD33943; *IlJug* III 1637; Mandić 1930, 108, sl. 7; Sergejevski 1933, 9, št. 6; Mesihović 2011, 484.

54. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Isakovci**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 330

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 32 cm; š. 30 cm; d. 13,5 cm

Opis: Odlomek spomenika, ki je najverjetneje pripadal nagrobni steli. Na odlomku je ohranjen del portretne niše, v kateri sta prikazana zakonca. Na desni strani je moški, od katerega sta ohranjeni le leva stran glave in desna rama. Moški ima kratko postrizeno brado. Na njegovem desnem ramenu je vidna sled fibule, ki zapenja oblačilo. Ženska je na levi. Na njej lahko prepoznamo del pričeske nad levim ušesom in levo ramo. Na ramenu so vidni naborki oblačila, ki ga krasí vezenina. Med njima je vrezan dvovrstični napis.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: *Sperant/io filio*

Objava: lupa 23763; HD56474; *CIL* III 13986; *IlJug* III, 01636; Patsch 1894b, 356; Patsch 1896a, 260; Sergejevski 1933, 10–11, št. 8; Mesihović 2011, 488.

Kat. št. 54: Isakovci

LIVNO (55–84)

55. PEPELNICA

Najdišče: **Vašarovine**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 400

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 43 cm; š. 32 cm; d. 49 cm

Opis: Spodnji levi rob kamnite pepelnice. Na sprednji strani odlomka je v reliefu upodobljena ženska v oblačilu z dolgimi rokavi. Nosi širok nabran pas, ki se zavezuje zadaj. Ramena in roki ima pokrite z ogrinjalom. Ogrinjalom in pas sta okrašena z enakim rebrastim vzorcem. Okrog vratu ima bogato okrašeno ogrlico z velikim okroglim obeskom, ki ji pada na prsi. Na zapestju desne roke nosi široko zapestnico.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3.–4. st.

Objava: Patsch 1906, 171–177, sl. 21; Patsch 1909, 129–130, sl. 22; Paškvalin 2012, 392, kat. št. 5; Busuladžić 2016a, 99, Tab. 7.1, 6.

Kat. št. 55: Vašarovine

56. PEPELNICA

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 247

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 58 cm; š. 80 cm; d. 90 cm

Opis: Pepelnica z odlomljenim zgornjim robom in zadnjo stranico. V notranjosti je izdelana plitva polkrožna poglobitev za shranjevanje pepela ali žare. Po obliki gre za pepelnico, katere bočni stranici prehajata v rizalita, ta okvirjata sprednjo stranico s centralno ploščo. Na sprednjih ploskvah bočnih stranic sta v reliefu upodobljena kanelirana pilastra z izdelano bazo. Centralno ploskev krasi v globokem reliefu izdelan motiv dveh erotov, ki prek ramen nosita dolgo girlando. Levi erot v levi roki drži girlando visoko nad vratom, z iztegnjeno desno roko v višini bokov drži sredino girlande. Erot se naslanja na desno nogo, levo nogo ima iztegnjeno. Desni erot je upodobljen v zrcalno enaki pozi.

Tipologija: pepelnica tipa B

Datacija: začetek/sredina 3. st.

Objava: Patsch 1906, 177; Patsch 1909, 135; Paškvalin 2012, 391; Busuladžić 2016b, 188, Tab. 11, kat. št. 35; Busuladžić 2016a, 98, Tab. 6.1, 1.

Kat. št. 56: Livno

57. PEPELNICA S POKROVOM

Najdišče: **Lištani**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³³⁹

Mere: v. 40 cm; š. 45 cm; d. 55 cm (pepelnica); v. 16,5 cm; š. 59 cm; d. 71 cm

Opis: Pepelnica s pripadajočim pokrovom je bila odkrita v prvotnem položaju v jami okrogle oblike. Oblikovana je iz pravokotnega kamnitega bloka, ki ima na zgornji strani odprtino pravokotne oblike, v njej so bile najdene kosti pokojnika. Po obliki gre za pepelnico, katere bočni stranici prehajata v rizalita, ta okvirjata sprednjo stranico s centralno ploščo. Na sprednji ploskvi bočnih stranic je v reliefu izdelano pravokotno polje z nizoma koncentričnih polkrogov, ki morda posnemajo rastlinski motiv. Centralno ploskev krasi plitvo vrezan pravokoten okvir, v njem so štiri profilirana pravokotna polja, ki morda upodabljajo motiv vrat (*porta Inferi*). Pokrov pepelnice sodi med slemenaste pokrove z izdelanimi akroteriji na vseh štirih vogalih. Sprednja stranica pokrova je arhitektonsko razčlenjena na arhitrav in trikoten zatrep z vogalnimi akroteriji. Na sprednji strani so zatrep in akroterija reliefno okrašeni. V središču trikotnega zatropa je upodobljena natančno oblikovana šestlistna rozeta. Notranji zatrepni stranici sta okrašeni z

Kat. št. 57: Lištani (Foto: Škergo *et al.* 2008, 274, sl. 24a–d)

³³⁹ Škergo *et al.* 2008, 285.

dentikuli. Vsak akroterij je okrašen z motivom polpalmete.³⁴⁰

Tipologija: pepelnica tipa B

Datacija: 3. st.

Objava: Škegro *et al.* 2008, 274–275, kat. št. 23 (sl. 24a–d).

58. PEPELNICA

Najdišče: **Lištani**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁴¹

Mere: v. 40 cm; š. 44 cm; d. 60 cm

Opis: Pepelnica je oblikovana iz enega kamnitega bloka, zadnja in desna bočna stranica sta odbiti. Na zgornji strani je odprtina pravokotne oblike, v njej so bili shranjeni ostanki pokojnika. Po obliki gre za pepelnico, katere bočni stranici prehajata v rizalita, ta okvirjata sprednjo stranico s centralno ploščo. Bolje ohranjena sprednja leva ploskev bočne stranice ima v reliefu izdelano pravokotno polje z nizoma koncentričnih polkrogov, ki morda posnemajo rastlinski motiv. Centralno ploskev je krasil plitvo vrezan pravokoten okvir, v katerega so bila umeščena štiri profilirana pravokotna polja, od katerih sta se ohranili le spodnji dve. Najverjetneje gre za upodobitev motiva vrat (*porta Inferi*).³⁴²

Tipologija: pepelnica tipa B

Datacija: 3. st.

Objava: Škegro *et al.* 2008, 266–267, kat. št. 24a–b.

Kat. št. 58: Lištani (Foto: Škegro *et al.* 2008, 275, sl. 25a)

59. PEPELNICA

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 250

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 41 cm; š. 53 cm; d. 75 cm

Opis: Pepelnica s poševno odbitima zgornjim robom in levo bočno stranico. Po obliki gre za pepelnico, ki ima na sprednji strani izdelan dvojni okvir. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir brez izdelane profilacije je reliefno okrašen z motivom akantovih listov.

Tipologija: pepelnica tipa C

Datacija: 3. st.

Napis:] / [— — —] *antu / Aur(elius) Litus Zuni / coniugi karissi/mae p(osuit) et sibi et // suis*

Objava: *lupa* 23755; HD34045; *IlJug* III 1771; Patsch 1906, 177, sl. 31; Patsch 1909, 135, sl. 32; Bojanovski 1988a, 241; Mesihović 2011, 554; Paškvalin 2012, 392, kat. št. 7; Busuladžić 2016a, 99, Tab. 7.1, 2.

Kat. št. 59: Livno

³⁴⁰ Škegro *et al.* 2008, 285.

³⁴¹ Škegro *et al.* 2008, 285.

³⁴² Škegro *et al.* 2008, 285.

60. PEPELNICA

Najdišče: **Lištani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 304

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 33 cm; š. 35 cm; d. 35 cm

Opis: Pepelnica z odbitima zgornjim robom in desno bočno stranico. Po obliki gre za pepelnico, ki ima na sprednji strani izdelan dvojni okvir. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir brez izdelane profilacije je reliefno okrašen z motivom simetrično postavljene stilizirane palmete.

Tipologija: pepelnica tipa C*Datacija:* 3. st.

Napis: /.../ ilarus Gra[eci] f(i)lius?) / [p]osuit sepulcrum
Lavoni fili(a)e / defun(c)t(a)e annoru/m septem
sibi et suis.

Objava: lupa 23765; HD58909; CIL III 2761 (p. 2270);
CIL III 9846; Patsch 1894b, 341; Patsch 1896a,
254, sl. 16; Patsch 1904a, 248, sl. 9; Paškvalin 2012,
392–393, kat. št. 8; Busuladžić 2016a, 99, Tab. 7.1, 3.

Kat. št. 60: Lištani

61. PEPELNICA

Najdišče: **Lištani**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁴³

Mere: v. 39 cm; š. 49,5 cm; d. 46 cm

Opis: Leva bočna stranica pepelnice je razbita na več kosov. Desna bočna in zadnja stranica v celoti manjkata. Po obliki gre za pepelnico, ki ima na sprednji strani izdelan dvojni okvir. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir brez izdelane profilacije je reliefno okrašen z motivom stilizirane palmete.³⁴⁴

Tipologija: pepelnica tipa C*Datacija:* 3. st.

Napis: D(is) M(anibus) Aur(elius) Messiv[s]/ [—]
CIRBINVI sibi/ et Aur(eliae) Sur(a)e caris/ sim(a)
e coniugi p(o)s(uit).

Objava: Škegro et al. 2008, 264–266, kat. št. 4a–c
(sl. 5a–c).

Kat. št. 61: Lištani (Foto: Škegro et al. 2008, 265, sl. 5a–c)

³⁴³ Škegro et al. 2008, 285.

³⁴⁴ Škegro et al. 2008, 285.

62. PEPELNICA

Najdišče: **Lištani**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁴⁵

Mere: v. 37 cm; š. 47 cm; d. 53,5 cm

Opis: Leva bočna stranica pepelnice je razbita na več kosov. Manjkajo večji del sprednje stranice ter desna bočna in zadnja stranica v celoti. Po obliki gre za pepelnico, ki ima na sprednji strani dvojni okvir. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir brez izdelane profilacije je reliefno okrašen z motivom stilizirane palmete.³⁴⁶

Tipologija: pepelnica tipa C

Datacija: začetek 3. st.

Napis: — — — — / def(inctae) ann(orum) XL/ pos(uit)
Ael(ia) Ursa filia/ matri pientissim(a)e.

Objava: Škegro et al. 2008, 266–267, kat. št. 5.

Kat. št. 62: Lištani (Foto: Škegro et al. 2008, 266, sl. 6a)

63. PEPELNICA

Najdišče: **Lištani**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁴⁷

Mere: v. 34 cm; š. 52 cm; d. 49,5 cm

Opis: Pepelnica z odbitim zgornjim robom. Delno je ohranjen poglobljen prostor, namenjen shranjevanju pepela pokojnikov. Po obliki gre za pepelnico, ki ima na sprednji strani dvojni okvir. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir brez izdelane profilacije je reliefno okrašen z motivom stilizirane palmete. V napisnem polju so dobro vidne pomožne linije, ki so služile kot pomoč pri organizaciji napisa. Napis ni bil izdelan.³⁴⁸

Tipologija: pepelnica tipa C

Datacija: 3. st.

Objava: Škegro et al. 2008, 267, kat. št. 6.

Kat. št. 63: Lištani (Foto: Škegro et al. 2008, 267, sl. 7)

64. PEPELNICA

Najdišče: **Priluka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 336

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 45 cm; š. 60 cm; d. 57 cm

Opis: Zgornji del pepelnice je v celoti odbit. Glede na grobo obdelavo površine morda lahko domnevamo, da gre za nedokončano pepelnico. Po obliki sodi med pepelnice, ki imajo na sprednji strani izdelan dvojni okvir. V tem primeru je bil dokončan le profiliran notranji okvir, v katerem je napisno polje. Zunanji okvir z reliefnim okrasom ni bil nikoli izdelan.

Tipologija: pepelnica tipa C

Kat. št. 64: Priluka

³⁴⁵ Škegro et al. 2008, 285.

³⁴⁶ Škegro et al. 2008, 286.

³⁴⁷ Škegro et al. 2008, 285.

³⁴⁸ Škegro et al. 2008, 267.

Datacija: konec 2. in začetek 3. st.

Napis: [— — —] / v *Diani* (?) / *Plator fil(ius) patri p(osuit)*.

Objava: *lupa* 23757; HD58934; CIL III 9859 (p 2270);

Patsch 1896a, 255, sl. 19.

65. PEPELNICA

Najdišče: **Vašarovine**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁴⁹

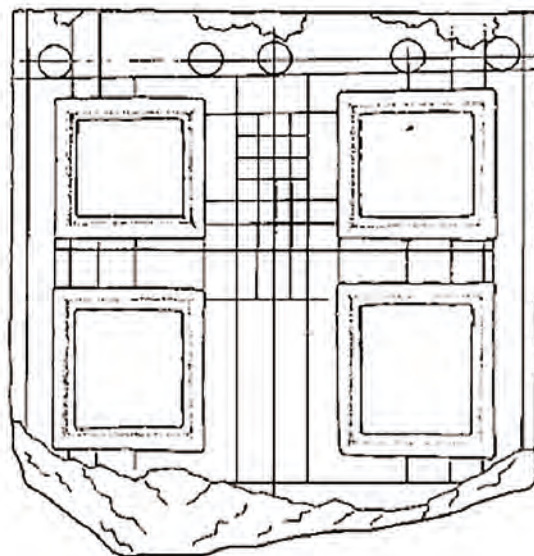
Mere: v. 50,7 cm; š. 48,7 cm; d. 6,7 cm

Opis: Plošča kvadratne oblike ima odbit spodnji rob. Najverjetneje gre za del sestavljene pepelnice. Plošča je okrašena s štirimi kvadratnimi profiliranimi polji, kjer gre morda za upodobitev motiva vrat v podzemlje (*porta Inferi*).³⁵⁰ Po celotni površini sprednje stranice so plitvo vrezane vodoravne in pravokotne linije v obliki mreže. Na zgornjem robu plošče je pet plitvo vrezanih krogov. Verjetno gre za pripravljeno risbo nedokončanega spomenika.³⁵¹

Tipologija: plošča pepelnice tipa D

Datacija: konec 2. st.

Objava: Marjan 2000, 169, št. 3 (sl. 10).

Kat. št. 65: Vašarovine (Risba po: Marjan 2000, 175, sl. 10)

66. PEPELNICA

Najdišče: **Vašarovine**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁵²

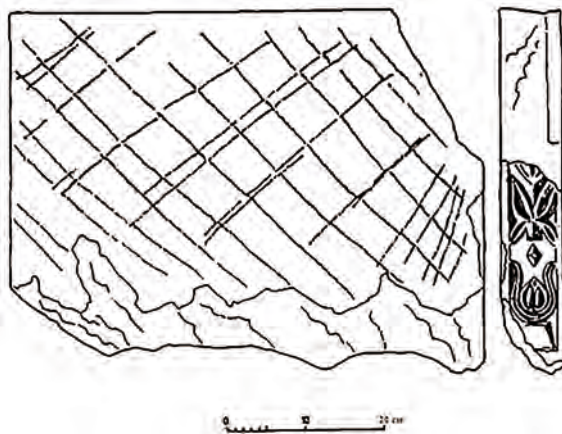
Mere: v. 45,3 cm; š. 59,7 cm; d. 8 cm

Opis: Odlomek plošče pravokotne oblike. Najverjetneje gre za del stranske plošče sestavljene pepelnice. Plošča ima na notranji strani ohranjena žlebova, eden je v obliki črke L, drugi v obliki črke U. Na zgornjem delu plošče je vsekana utor v obliki črke U, ki je verjetno služil kot nosilec (lesene) preklade, s katero so dodatno utrdili konstrukcijo. V reliefu izdelan rastlinski motiv je viden na sprednji strani plošče. Na zunanji bočni strani plošče so vidni sledovi klesarskega orodja, ki mrežasto potekajo po celotni površini plošče.³⁵³

Tipologija: plošča pepelnice tipa D

Datacija: konec 2. st.

Objava: Marjan 2000, 168, št. 1 (sl. 8).

Kat. št. 66: Vašarovine (Risba po: Marjan 2000, 173, sl. 8)

³⁴⁹ Marjan 2000, 168.

³⁵⁰ Marjan 2000, 177.

³⁵¹ Marjan 2000, 169.

³⁵² Marjan 2000, 168.

³⁵³ Marjan 2000, 173.

67. PEPELNICA

 Najdišče: **Vašarovine**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

 Material: apnenec³⁵⁴

Mere: v. 86,4 cm; š. 57,7 cm; d. 7,7 cm

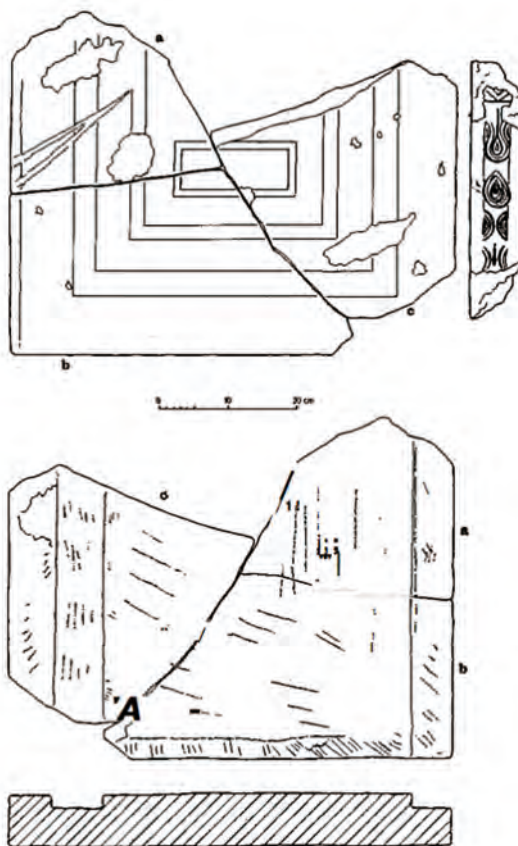
Opis: Trije odlomki kamnite plošče pravokotne oblike.

Najverjetneje gre za del stranske plošče sestavljene pepelnice. Plošča ima na notranji strani ohranjena žlebova, eden je v obliki črke L, drugi v obliki črke U. Na sprednji strani je v reliefu upodobljen polsteber, okrašen s stiliziranim rastlinskim motivom. Zunanja stran plošče je okrašena s serijo istosrediščnih pravokotnikov.³⁵⁵

Tipologija: plošča pepelnice tipa D

Datacija: konec 2. st.

Objava: Marjan 2000, 169, št. 2 (sl. 9).

Kat. št. 67: Vašarovine (Risba po: Marjan 2000, 174, sl. 9)

68. PEPELNICA

 Najdišče: **Livno**

Hrani: FMGGL, inv. št. 16

 Material: apnenec³⁵⁶

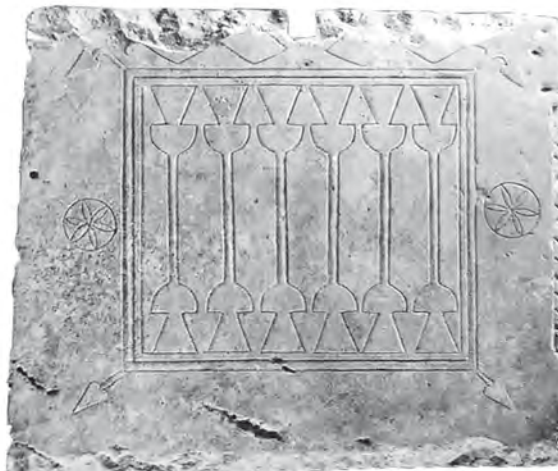
Mere: v. 63 cm; š. 74 cm; d. 7,8 cm

Opis: Kamnita plošča pravokotne oblike. Površina zgornje in spodnje stranice je poškodovana. Najverjetneje gre za del stranske plošče sestavljene pepelnice. Plošča ima na zgornji strani ohranjen žleb v obliki črke U. Verjetno je služil kot nosilec (morda lesene) preklade, s katero so dodatno utrdili konstrukcijo. Na sprednji stranici je v reliefu izdelan tordiran polsteber. Na zunanji bočni strani je okras izdelan s tehniko vreza. V pravokotnem okvirju je najverjetneje upodobljeno stilizirano stebrišče. Iz vsakega vogala pravokotnega okvirja (pod kotom 60°) izhaja okras v obliki srčastega lista na peclju. Nad okvirjem je vrezan niz rombov. Zunanji konici skrajno levega in desnega romba sta oblikovani kot lastovičji rep. Levo in desno od okvirja sta vrezani šestlistni rozeti v krogu.³⁵⁷

Tipologija: plošča pepelnice tipa D

Datacija: 3. st.

Objava: Petrinc, Šeparović 1999, 69, kat. št. 141.

Kat. št. 68: Livno (Foto: Petrinc, Šeparović 1999, 69, kat. št. 141)

³⁵⁴ Marjan 2000, 168.

³⁵⁵ Marjan 2000, 174.

³⁵⁶ Petrinc, Šeparović 1999, 69.

³⁵⁷ Petrinc, Šeparović 1999, 69.

69. PEPELNICA

Najdišče: **Livno**

Hrani: FMGGL, inv. št. 17

Material: apnenec³⁵⁸

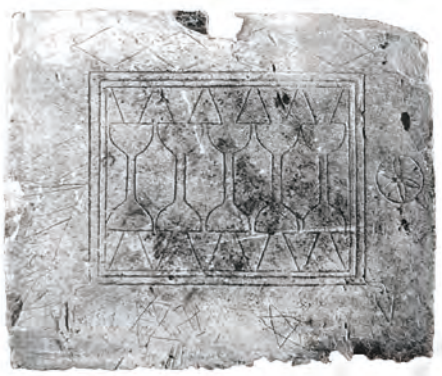
Mere: v. 48 cm; š. 61 cm; d. 9 cm

Opis: Kamnita plošča pravokotne oblike. Manjše poškodbe površine so vidne na spodnjem robu plošče. Najverjetneje gre za del stranske plošče sestavljene pepelnice. Plošča ima na zgornji strani ohranjen žleb polkrožne oblike. Na zunanji bočni strani je okras izdelan s tehniko vreza. V pravokotnem okvirju je najverjetneje upodobljeno stilizirano stebrišče. Nad okvirjem je vrezan niz rombov. Zunanji konici skrajno levega in desnega romba sta oblikovani kot lastovičji rep. Desno od okvirja je vrezana šestlistna rozeta v krogu.³⁵⁹

Tipologija: plošča pepelnice tipa D

Datacija: 3. st.

Objava: Petrinec, Šeparović 1999, 69, kat. št. 142.

Kat. št. 69: Livno (Foto: Petrinec, Šeparović 1999, 69, kat. št. 141)

70. POKROV IN SPODNJA PLOSKEV SESTAVLJENE PEPELNICE

Najdišče: **Kablić Mali**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1357 (pokrov); ZMBiH, inv. št. 252.

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 17 cm; š. 91 cm; d. 120 cm (pokrov); v. 16 cm; š. 80 cm; d. 121 cm

Opis: Pokrov in spodnja ploskev sestavljene pepelnice sta bila odkrita skupaj leta 1897 v naselju Malem Kablić. Pokrov ima po celotni dolžini poševno odbito levo stranico. Po obliki gre za slemenast pokrov z nekoliko vzdignjenim grebenom. Na levem in desnem skrajnem robu sprednje zgornje

c

a

b

d

Kat. št. 70: Kablić Mali; a – risba pokrova (po Patsch 1909, sl. 23), b – fotografija pokrova, c – fotografija zgornje strani podstavka, d – spodnja stran podstavka.

³⁵⁸ Petrinec, Šeparović 1999, 65.

³⁵⁹ Petrinec, Šeparović 1999, 69.

strani pokrova ter na vrhu trikotnega zatrepa so ohranjeni utori, ki so najverjetneje nosili akroterije. Deli akroterijev, ki bi lahko pripadali temu pokrovu, se niso ohranili. Na spodnji stranici pokrova je vsekano plitvo ležišče za pokrivanje pepelnice pravokotne oblike, pred katero sta bila postavljena stebrička (premera 11 cm). Na sprednji strani je ohranjen napis.

Kamnita plošča pravokotne oblike ima odbit zadnji levi vogal. Najverjetneje gre za spodnji del sestavljene pepelnice. Na zgornji strani plošče je vsekano ležišče za štiri pravokotne plošče in stebrička (premera 11 cm). Na sprednji in zadnji strani so ohranjeni utori pravokotne oblike. Površina spodnje stranice je le grobo obdelana.

Tipologija: pokrov pepelnice tipa D

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D[is] Manibus/ ...filia[e], vixit annos XVI, Plator Carvius Batonis/ posuit.*

Objava: *ILJug III 1807; Patsch 1906, 173–174, sl. 23; Patsch 1909, 131, sl. 24; Bojanovski 1988a, 242; Mesihović 2011, 578; Paškvalin 2012, 400; Busuladžić 2016a, 103, Tab. 11.1, 5.*

71. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1358

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 22 cm; š. 86 cm; d. 78 cm

Opis: Pokrov pepelnice ima na zadnji strani odlomljena oba vogala. Poškodbe površine so vidne tudi na desnem akroteriju na sprednji strani. Po obliki gre za slemenast pokrov z nekoliko vzdignjenim grebenom in z izdelanimi akroteriji. Na sprednji strani je v profiliranem trikotnem zatrepu napisno polje. Na spodnji stranici pokrova je vsekano plitvo ležišče za pokrivanje pepelnice pravokotne oblike, pred katero sta bila postavljena stebrička (premera 11 cm). V zatrepnem polju pokrova je v plitvem reliefu upodobljena rozeta v krogu. Plitvo vrezan motiv stilizirane polpalmete krasí akroterij.

Tipologija: pokrov pepelnice tipa D

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Maximus Beusantis vixit an(is) LX, posuerunt fili pientissi(mo) ben(e) merenti.*

Objava: *ILJug III 1772; Patsch 1906, 176, sl. 29; Patsch 1909, 134, sl. 30; Mesihović 2011, 555; Paškvalin 2012, 398, kat. št. 32; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 4.*

Kat. št. 71: Livno; pokrov in spodnja ploskev spomenika

72. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Suhača**

Hrani: FMGGL, inv. št. 300

Material: apnenec³⁶⁰

Mere: v. 13 cm; š. 98 cm; d. 118 cm

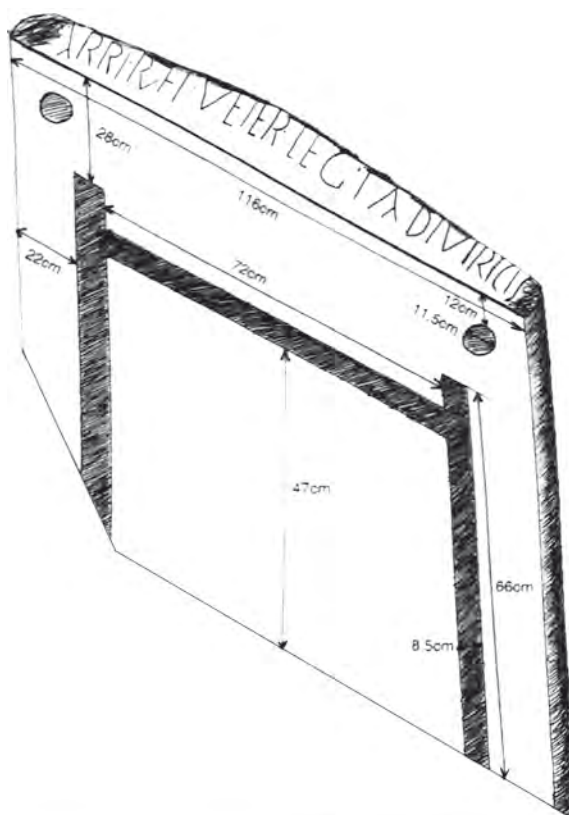
Opis: Slemenast pokrov pepelnice z nekoliko vzdignjenim grebenom brez izdelanih akroterijev. Na spodnji stranici pokrova je vsekano plitvo ležišče za pokrivanje pepelnice pravokotne oblike, pred katero sta bila postavljena stebrička (premera 11,5 cm). Na sprednji strani je ohranjen enovrstični napis.³⁶¹

Tipologija: pokrov pepelnice tipa D

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *Arri Rufi veter(ani) leg(ionis) I Adiutricis.*

Objava: AE 1998, 1028; Škegro 1999, 15–25; Petrinec, Šeparović 1999, 65, kat. št. 129; Mesihović 2011, 574.

Kat. št. 72: Suhača (Risba po: Škegro 1999, 24; sl. 2; foto: Petrinec, Šeparović 1999, 65, kat. št. 129)

73. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Suhača**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1324

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 18 cm; š. 75 cm; d. 37 cm

Opis: Slemenast pokrov ima v celoti odbito zadnjo desno bočno stranico. Na pokrovu so bili najverjetneje izdelani vsi štirje akroteriji, delno se je ohranil le sprednji levi akroterij. Na sprednji strani je izdelan profiliran okvir zatrepja. V zatrepnem polju je v reliefu upodobljen motiv rozete v obliki treh koncentričnih krogov, pod katerim je vrezan napis. Akroterij na levi strani je okrašen z motivom stilizirane palmete.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Aelia Paiio nepote/ s aviae vixit annos LXXX posuerunt.*

Objava: lupa 23754; HD58930; CIL III 9850 (p. 2270); Patsch 1894b, 349, sl. 10; Patsch 1896a, 254, sl. 17; Patsch 1906, 176, sl. 29; Patsch 1909, 134, sl. 30; Paškvalin 2012, 398, kat. št. 31; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 3.

Kat. št. 73: Suhača

³⁶⁰ Petrinec, Šeparović 1999, 65.

³⁶¹ Petrinec, Šeparović 1999, 65.

74. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 18 cm; š. 68 cm; d. 44 cm

Opis: Slemenast pokrov pepelnice ima poševno odbita oba vogala leve bočne stranice. Poškodbe so vidne tudi na vogalu sprednje desne stranice. Iz ohranjenega dela pokrova ni mogoče oceniti, ali sta bila oblikovana akroterija na sprednji in zadnji strani. Najverjetneje sta bila izdelana akroterija na sprednji strani. Zdi se, da akroterija na zadnji strani nista bila izdelana. Na sprednji strani je izdelan profiliran okvir zatrepa. V zatrepnem polju je v reliefu upodobljen motiv preproste rozete v koncentričnem krogu, ob njej sta shematično upodobljena delfina. V spodnji polovici zatrepnega polja je napisno polje.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) [coniu]x et fili sui Aelio Varron Lo/ [isci posuerunt] qui vixit annis XXXX.*

Objava: *lupa* 23753; *HD*34044; *ILJug* III 1771; Patsch 1906, 176, sl. 28; Patsch 1909, 134, sl. 29; Alföldy 1969, 231; Bojanovski 1988a, 241; Mesihović 2011, 533; Paškvalin 2012, 397, kat. št. 27; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 2.

Kat. št. 74: Livno

75. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Suhača**

Hrani: Lokacija spomenika danes ni znana.

Material: apnenec³⁶²

Mere: v. 18 cm; š. 55 cm; d. 100 cm

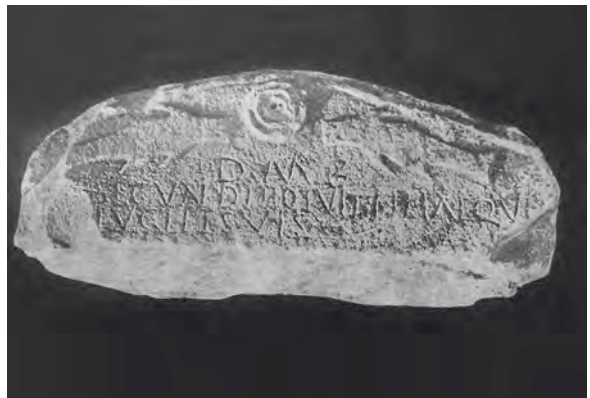
Opis: Slemenast pokrov pepelnice ima na sprednji strani poševno odbit levi in desni vogal. Poškodbe so vidne tudi na levi bočni stranici. Ohranjeni del pokrova ne omogoča oceniti, ali je pokrov imel oblikovana akroterija na sprednji in zadnji strani. Najverjetneje sta bila izdelana akroterija na sprednji strani. Na sprednji strani je delno ohranjen profiliran zatrepni okvir. V zatrepnem polju je v reliefu upodobljen motiv rozete v obliki koncentričnih krogov, ob njej sta shematično upodobljena delfina. V spodnji polovici zatrepnega polja je napisno polje.³⁶³

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) S(acrum)/ — — —] Secundi [p] o[s]juit filiae Qui [— — —] / — — —con]iugi et suis.*

Objava: *ILJug* III 1781; Sergejevski 1938, 123; št. 28; Mesihović 2011, 560; Paškvalin 2012, 397–398, kat. št. 28.

Kat. št. 75: Suhača (Foto: Sergejevski 1938, 123)

³⁶² Paškvalin 2012, 397.

³⁶³ Paškvalin 2012, 397.

76. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: FMGGL, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁶⁴

Mere: v. 24 cm; š. 93 cm; d. 59 cm

Opis: Slemenast pokrov pepelnice ima odbito levo bočno stranico. Najverjetneje so bili izdelani vsi štirje akroteriji, ohranil se je le sprednji desni. Na sprednji strani je izdelan profiliran okvir zatrepa. V zatrepnem polju je v reliefu upodobljen motiv rozete v obliki treh koncentričnih krogov, ob njej sta shematično upodobljena delfina. Akroterij je okrašen z motivom stilizirane palmete. V spodnji polovici zatrepnega polja je napisno polje.³⁶⁵

Tipologija: pokrov tipa C*Datacija:* 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) ...qu] i [v]ixit anis LXV posuit Ael(ius) Titus Batonis et sibi.*

Objava: *ILJug III* 1769; Patsch 1909, 133–134, sl. 28; Bojanovski 1988a, 241; Mesihović 2011, 552, Paškvalin 2012, 397.

Kat. št. 76: Livno (Foto: Patsch 1906, 176, sl. 27)

77. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 251

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 21 cm; š. 50 cm; d. 52 cm

Opis: Leva polovica pokrova pepelnice. Po obliki gre za slemenast pokrov z nekoliko vzdignjenim grebenom in z izdelanimi akroteriji na vseh štirih vogalih. Na sprednji strani je trikoten zatrep, pod njim poteka dentikularni venec, ki se nadaljuje ob robovih bočnih stranic. Na akroteriju na levi strani je shematično prikazan motiv palmete. V trikotnem zatrepu je v plitvem reliefu upodobljena kompozicija amfore v edikuli, ob kateri je ptica oziroma delfin. Pilastra edikule z oblikovanim kapitelom nosita dvokapno vbočeno streho. Na spodnjem robu zatrepnega okvirja je vrezan delno ohranjen napis.

Tipologija: pokrov tipa C*Datacija:* 2. st.

Napis: *D(is)] [M(anibus] / Iaet(ius) (?) Var(ro)(?) Pinn[etis](?)*³⁶⁶

Objava: *ILJug III* 1773; Patsch 1906, 175, sl. 24; Patsch 1909, 132–133, sl. 25; Paškvalin 2012, 396, *kat. št.* 22; Busuladžić 2016a, 100, Tab. 8.1, 5.

Kat. št. 77: Livno; sprednja stran, stranski pogled, spodnja stran

³⁶⁴ Paškvalin 2012, 397.

³⁶⁵ Patsch 1909, 133.

³⁶⁶ Mesihović 2011, 556.

78. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 253

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 20 cm; š. 76 cm; d. 80 cm

Opis: Slemenast pokrov z akroteriji na vseh štirih vogalih. Na sprednji strani je oblikovan profiliran petkoten zatrep. V njem je upodobljen motiv amfore v edikuli, ob njej sta zrcalno postavljena delfina in koncentrična kroga. Kanelirana pilastra edikule z oblikovanim kapitelom nosita dvokapno vbočeno streho. Ob edikuli sta upodobljena delfina z velikim navzgor zavihanim kljunom. Njuno dolgo in ozko telo se konča z razcepljeno repno plavutjo, ki sega vse do zatrepnega okvirja. Prsna in hrbtna plavut sta dolgi in koničasto oblikovani. Akroteriji imajo okrašen sprednji in stranski rob z motivom stilizirane palmete. Na bočnih stranicah je upodobljen motiv treh vodoravno postavljenih profiliranih pravokotnih polj, med katerimi je motiv v obliki koncentričnega kroga. Na spodnjem robu zatrepnega okvirja je vrezan in le delno ohranjen enovrstični napis.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: [— — —vi]xit an(nos) XX

Objava: *ILJug* III 1775; Patsch 1909, 135, sl. 27; Mesihović 2011, 557; Paškvalin 2012, 394–395; Busuladžić 2016a, 104, Tab. 12.1, 4.

Kat. št. 78: Livno; pogled od zgoraj, sprednja stran, leva stranica

79. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: FMGGL, inv. št. 73 (pokrov) in 72 (odlomek napisa)

Material: apnenec³⁶⁷

Mere: v. 18 cm; š. 54 cm; d. 40 cm

Opis: Slemenast pokrov z akroteriji na vseh štirih vogalih. Na sprednji strani je oblikovan petkoten zatrep, ki ga uokvirja profiliran rob z dentikuli na notranji strani. V zatrepu je upodobljen motiv amfore, ob kateri sta zrcalno postavljena delfina. Med delfinoma in amforo sta plitvo vrezana koncentrična kroga in polmeseca z navzgor obrnjenimi kraji.³⁶⁸

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 1.–2. st.

Objava: Petrinec, Šeparović 1999, 64, kat. št. 123.

Kat. št. 79: Livno (Foto: Petrinec, Šeparović 1999, 64, kat. št. 123)

³⁶⁷ Petrinec, Šeparović 1999, 64.

³⁶⁸ Petrinec, Šeparović 1999, 64.

80. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Neznano**

Hrani: FMGGL, inv. št. 304

Material: apnenec³⁶⁹

Mere: v. 33 cm; š. 60 cm; d. 41 cm

Opis: Slemenast pokrov z akroteriji na vseh štirih vogalih. Na sprednji strani je oblikovan petkoten zatrep, ki ga uokvirja profiliran rob z dentikuli na notranji strani. Dentikularni venec se nadaljuje pod robom zatrepnega okvirja. V zatrepu je upodobljen motiv amfore v edikuli, ob kateri sta zrcalno postavljena delfina. Kanelirana pilastra edikule z izdelano bazo in oblikovanim kapitelom nosita dvokapno vbočeno streho. Med delfinoma in edikulo sta plitvo vrezana koncentrična kroga. Na spodnjem robu zatrepnega okvirja je vrezan in le delno ohranjen enovrstični napis, nagrobna formula je vrezana v zatrepu.³⁷⁰

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: DM /A M ...INTVA ...OPAN

D(is) M(anibus)

Objava: Petrinec, Šeparović 1999, 64, kat. št. 125; Paškvalin 2012, 395.

Kat. št. 80: Neznano (Foto: Petrinec, Šeparović 1999, 64, kat. št. 125)

81. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Vašarovine**

Hrani: FMGGL, inv. št. 303

Material: apnenec³⁷¹

Mere: v. 27 cm; š. 66 cm; d. 74 cm

Opis: Slemenast pokrov z akroteriji na vseh štirih vogalih. Na sprednji strani je oblikovan petkoten zatrep, ki ga uokvirja profiliran rob z dentikuli na notranji strani. Dentikularni venec se nadaljuje pod robom zatrepnega okvirja. V zatrepu je upodobljen motiv amfore v edikuli, ob kateri sta zrcalno postavljena delfina. Pod desnim delfinom je plitvo vrezan polmesec z navzgor obrnjenimi krajci. Na spodnjem robu zatrepnega okvirja je vrezan in le delno ohranjen enovrstični napis.³⁷²

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) [.....] o posuerun [t] fili(i) patri[s] uo.

Objava: Petrinec, Šeparović 1999, 64, kat. št. 124; Paškvalin 2012, 395.

Kat. št. 81: Varašovine (Foto: Petrinec, Šeparović 1999, 64, kat. št. 124)

³⁶⁹ Paškvalin 2012, 395; Petrinec, Šeparović 1999, 64.

³⁷⁰ Petrinec, Šeparović 1999, 64.

³⁷¹ Paškvalin 2012, 395; Petrinec, Šeparović 1999, 64.

³⁷² Petrinec, Šeparović 1999, 64.

82. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Livno**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 254

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 20 cm; š. 38 cm; d. 60 cm

Opis: Pokrov pepelnice z dvojnimi križnim slemenom in akroteriji. Desni akroterij in del bočne stranice sta odbita. Poškodbe so vidne tudi na desnem zadnjem akroteriju. Odlomljeni deli spomenika so bili rekonstruirani. Sprednja stran pokrova je reliefno okrašena. V profiliranem okvirju zatrepja je plitva niša z žensko doprsno podobo. Ob portretni niši je prostor zapolnjen z okrasom v obliki niza spiralasto zvitih črt oziroma t. i. motivom pasjih skokov. Pod okvirjem zatrepja je okrasna bordura, v kateri je upodobljen motiv morskih valov. Sprednja ploskev akroterijev je okrašena z motivom palmete. V portretni niši je upodobljena pokojnica, njeno telo je neproporcionalno oblikovano. Glava portretiranke ni v sorazmerju z velikostjo rok in ramenskega obroča. Na glavi so upodobljeni detajli mandljasto oblikovanih oči z zenicami, ozek in dolg nosni greben, majhna usta in spuščena lica. Pokojnica na glavi nosi pokrivalo.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Paškvalin 2012, 393, kat. št. 9; Busuladžić 2016a, 99, Tab. 7.1, 1.

Kat. št. 82: Livno; zgoraj sprednja stran, spodaj pogled na celoto

83. AKROTERIJ POKROVA PEPELNICE

Najdišče: **Vašarovine**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 455 in 1614

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 22 cm; š. 19 cm; d. 17 cm

Opis: Odlomek akroterija pokrova pepelnice. Sprednja stran akroterija je okrašena z motivom palmete. Pod njo je viden zaključek trikotnega zatrepja, ki ga zapolnjuje rastlinski motiv. Spodnji rob zavzema dvotračna bordura.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Paškvalin 2012, 399, kat. št. 37; Busuladžić 2016a, 103, Tab. 11.1, 3.

Kat. št. 83: Vašarovine

84. NAGROBNA PLOŠČA

Najdišče: **Priluka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 59

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 61 cm; š. 42 cm; d. 13 cm

Opis: Nagrobna plošča je kvadratne oblike. Spodnji levi del okvirja in desni rob napisnega polja sta odbita. Na sprednji strani je v plitvem okvirju umeščena niša, pod katero je vrezan napis. V plitvi niši sta v reliefu upodobljena pokojnika, moški in ženska, v avtohtoni noši.³⁷³ Na levi strani je ženska, ki hodi in prede volno. Oblečena je v tuniko z dolgimi rokavi, ki ji sega čez kolena. V dvignjeni desni roki drži vreteno, v levi roki pa predivo. Na nogah ima visoke dokolenke in zaprte čevlje. Glavo ji pokriva kapuca. Na desni strani stoji moški, ki v desni roki pred seboj drži košaro. Zdi se, da ima na glavi pokrivalo. Oblečen je v hlače, ki segajo do stopal, in tuniko z dolgimi rokavi. Čez hlače nosi debele nogavice, ki segajo do kolen. Na nogah ima zaprte čevlje z debelim podplatom. Čez ramena ima ogrnjen plašč (*sagum*), ki se zapenja na desni rami.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) v(i)v(us)o / Iucundomerin / Ilpsuuli Vale/ntinus socro s(uo).*³⁷⁴

D(is) M(anibus). / Iucundo Amerin / i l(iberto?) P. Su(u) li(us) Vale / ntinus socro su(u)o(?).

Objava: *lupa* 23311; *HD*57754; *CIL* III 2760 (p. 2270) = *CIL* III 9858; Hoernes 1880, 204; Patsch 1894b, 349–350, sl. 1; Patsch 1896a, 255, sl. 18; Paškvalin 2012, 159, kat. št. 92.

Kat. št. 84: Priluka

TOMISLAVGRAD (85–102)

85. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Letka**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 66

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 88 cm; š. 62 cm; d. 17 cm

Opis: Nagrobna stela je vertikalno prelomljena na dva dela. Oblikovne sheme v celoti ni mogoče prepoznati, ker sta zgornji in spodnji rob odbita. Ohranjeni del kaže, da je stela sestavljena iz napisnega in reliefno okrašenega polja s širokim profiliranim okvirjem. Po robu stele potekata navpična, reliefno okrašena pasova.

Centralna ploskev v profiliranem okvirju je razdeljena na večje napisno polje in manjše reliefno okrašeno polje. V plitvi pravokotni niši nad napisnim poljem je upodobljen moški, oblečen v kratko tuniko, verjetno gre za služabnika s čašo. Pred njim je trinožna miza, na kateri so postavljene

Kat. št. 85: Letka

³⁷³ Čremošnik 1963, 105.

³⁷⁴ Mesihović 2011, 568.

ena večja in dve manjši posodi. Na desni strani je upodobljena večja valjasta posoda, ki jo objemajo trije obroči (sodček). Pasove ob robovih stele krasi friz z motivom vinske trte.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Napis: *D(is) M(anibus). Severo infelicissimo [q]ui decid(it) in Pannonia cum duo[b]us filiis Misaucis Varronianus [t]ata patronis be(ne) [m]er[t]is posuit.*

Objava: lupa 23747; HD58850; CIL III 9740 (p. 2161, 2328, 160); CIL III 13185; Patsch 1893b, 61, Tab. IX, sl. 17.

86. PEPELNICA

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 46 cm; š. 50 cm; d. 61 cm

Opis: Pepelnica štirikotne oblike je razbita na dva dela.

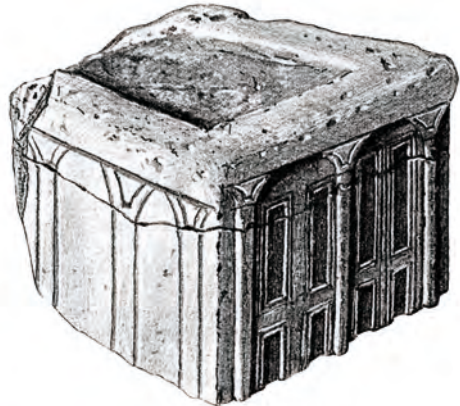
Spodnja ploskev je v celoti odbita. Poškodbe so vidne tudi na zadnji stranici. Na zgornji strani je plitva vdolbina kvadratne oblike, ki kaže, da gre za nedokončan izdelek. To potrjujejo tudi ostanki vrezane primarne risbe na stranskih ploskvah. Po obliki gre za pepelnico kvadratne oblike, ki ima verjetno na vseh štirih stranicah aplicirano neprekinjeno zaporedje pollokov na polstebrih (slepe arkade). Med polstebri so štiri profilirana pravokotna polja (kasetoni), ki najverjetneje prikazujejo motiv vrat (*porta Inferi*).

Pepelnica ima izdelan širok rob za postavitev ležišča pokrova.

Tipologija: pepelnica tipa E

Datacija: sredina 2. st.–začetek 3. st.

Objava: Patsch 1899, 233–234; sl. 58, št. 21; Patsch 1904a, 216, sl. 80; Patsch 1904b, 354, sl. 80; Paškvalin 2012, 391.

Kat. št. 86: Karaula (Risba po: Patsch 1899, 233–234, št. 21, sl. 58, foto: Patsch 1904, 354, sl. 80.)

87. PEPELNICA

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: s. n.

Mere: v. 37 cm; š. 19 cm; d. 53 cm

Opis: Odlomek verjetno pripada pepelnici. Po primerjavi s spomenikom iz Borčanov (*kat. št. 86*) lahko sklepamo, da odlomek oblikovno sodi med pepelnice kvadratne oblike, ki so verjetno imele na vseh štirih stranicah aplicirano neprekinjeno zaporedje pollokov na polstebrih (slepe arkade). Na sprednji strani so štiri profilirana pravokotna polja (kasetoni), ki najverjetneje prikazujejo motiv vrat (*porta Inferi*).

Tipologija: pepelnica tipa E

Datacija: sredina 2. st.–začetek 3. st.

Objava: Patsch 1899, 233–234, št. 22, sl. 59.

Kat. št. 87: Karaula (Risba po: Patsch 1899, 233–234, št. 22, sl. 59)

88. PEPELNICA

*Najdišče: Borčani**Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.**Material: apnenec³⁷⁵**Mere: v. 31 cm; š. 26 cm; d. 11 cm*

Opis: Odlomek verjetno pripada pepelnici. Viden je del, na katerem je upodobljeno stebrišče. Po primerjavi z drugimi spomeniki iz Borčanov lahko sklepamo, da odlomek oblikovno sodi med pepelnice kvadratne oblike, ki imajo na vseh štirih straneh aplicirano neprekinjeno zaporedje pollokov na polstebrih.

Tipologija: pepelnica tipa E*Datacija:* sredina 2. st.–začetek 3. st.

Objava: Patsch 1904a, 218, št. 10, sl. 86; Patsch 1904b, 356, št. 10, sl. 86.

Kat. št. 88: Borčani (Risba po: Patsch 1904a, 218, sl. 86)

89. PEPELNICA

*Najdišče: Borčani**Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.**Material: apnenec³⁷⁶**Mere: v. 28 cm; š. 20 cm; d. 12 cm*

Opis: Odlomek verjetno pripada pepelnici. Na sprednji strani je ohranjen polsteber s kapitelom, ki nosi arhitrav. Površino med polstebri zapolnjujejo pravokotna profilirana polja (kasetoni). Površini stebra sta okrašeni s plitvo kaneluro. Po primerjavi z drugimi spomeniki iz Borčanov lahko sklepamo, da odlomek oblikovno sodi med pepelnice kvadratne oblike, ki imajo na vseh štirih straneh aplicirano neprekinjeno zaporedje pollokov na polstebrih.

Tipologija: pepelnica tipa E*Datacija:* sredina 2. st.–začetek 3. st.

Objava: Patsch 1904a, 217, št. 5, sl. 82; Patsch 1904b, 355, št. 5, sl. 82.

Kat. št. 89: Borčani (Risba po: Patsch 1904a, 217, sl. 82)

90. PEPELNICA

*Najdišče: Borčani**Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.**Material: apnenec³⁷⁷**Mere: v. 32 cm; š. 46 cm; d. 15 cm*

Opis: Odlomek verjetno pripada pepelnici. Vidna je vrsta kaneliranih stebrov s polkrožnimi nazobčanimi loki (shematiziranimi dentikuli). Po primerjavi z drugimi spomeniki iz Borčanov lahko sklepamo, da odlomek oblikovno sodi med pepelnice kvadratne oblike, ki imajo na vseh štirih straneh aplicirano neprekinjeno zaporedje pollokov na polstebrih.

Tipologija: pepelnica tipa E*Datacija:* sredina 2. st.–začetek 3. st.

Objava: Patsch 1904a, 217, št. 9, sl. 85; Patsch 1904b, 355, št. 9, sl. 85.

Kat. št. 90: Borčani (Risba po: Patsch 1904a, 217, sl. 85)

³⁷⁵ Patsch 1904a, 220; Patsch 1904b, 369.

³⁷⁶ Patsch 1904a, 220; Patsch 1904b, 369.

³⁷⁷ Patsch 1904a, 220; Patsch 1904b, 369.

91. PEPELNICA

Najdišče: **Borčani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁷⁸

Mere: v. 33 cm; š. 17 cm; d. 9 cm

Opis: Ohranjeni odlomek verjetno pripada pepelnici. Na odlomku je viden del okrasa v obliki profiliranega roba niše. Po primerjavi z drugimi spomeniki iz Borčanov sklepamo, da odlomek oblikovno sodi med pepelnice kvadratne oblike, ki imajo na vseh štirih straneh aplicirano neprekinjeno zaporedje pollokov na polstebrih.

Tipologija: pepelnica tipa E

Datacija: sredina 2. st.–začetek 3. st.

Objava: Patsch 1904a, 218, št. 11, sl. 87; Patsch 1904b, 356, št. 11, sl. 87.

Kat. št. 91: Borčani (Risba po: Patsch 1904a, 218, sl. 87)

92. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1335

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 36 cm; š. 46 cm; d. 33 cm

Opis: Sprednja desna stran pokrova pepelnice. Po obliki gre za slemenast pokrov s figuralnimi akroteriji. Ostanek levje tace na slemenu pokrova kaže na to, da sta akroterija imela obliko *en face* ležečih akroterialnih levov. Na sprednji strani je viden širok delno ohranjen okvir zatrepa. V njegovem desnem vogalu je v reliefu upodobljena široko odprta rozeta. Na lateralni strani je izdelan dentikularni venec, pod katerim je izdelan profiliran okvir pravokotnega polja. Delno ohranjen enovrstični napis je viden na spodnjem robu zatrepnega okvirja.

Tipologija: pokrov tipa B

Datacija: 2.–3. st.

Napis: Au]r(elius) Ing(enuus)

Objava: Patsch 1897a, 237–238, sl. 12; Patsch 1899, 231, sl. 50; Bojanovski 1988a, 221; Mesihović 2011, 613; Paškvalin 2012, 394, kat. št. 13; Busuladžić 2016a, 104, Tab. 12.1, 6.

>> Kat. št. 92: Karaula; zgoraj sprednja stran, v sredini
spodnja stran, spodaj pogled na celoto

³⁷⁸ Patsch 1904a, 220; Patsch 1904b, 369.

93. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: lapor³⁷⁹

Mere: v. 26 cm; š. 31 cm; d. 44 cm

Opis: Leva stran pokrova pepelnice. Po obliki gre za slemenast pokrov s figuralnimi akroteriji. Ostanek levje figure na slemenu pokrova kaže na to, da sta akroterija imela obliko *en face* ležečih akroterialnih levov. Na sprednji strani je izdelan zatrep s profiliranim okvirjem, v katerem je upodobljena človeška glava. Na lateralni strani je izdelan dentikularni venec. Delno ohranjen enovrstični napis je viden na spodnjem robu zatrepnega okvirja.³⁸⁰

Tipologija: pokrov tipa B

Datacija: 2.–3. st.

Napis: SC

Objava: Patsch 1897a, 238, sl. 13; Patsch 1899, 230, sl. 51; Paškvalin 2012, 393, kat. št. 11.

Kat. št. 93: Karaula (Risba po: Patsch 1897, 238, sl. 13)

94. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 454

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 39 cm; š. 45 cm; d. 43 cm

Opis: Leva stran pokrova pepelnice. Po obliki gre za slemenast pokrov s figuralnimi akroteriji. Ostanek levje figure na slemenu pokrova kaže na to, da sta akroterija imela obliko *en face* ležečih akroterialnih levov. Na sprednji strani je izdelan zatrep s profiliranim okvirjem. Spodnja ploskev pokrova je ravna in nima vsekanege ležišča. V središču zatrepja je *en face* upodobljen moški doprski lik. Nproporcionalno velika glava z ušesi je brez vratu združena z rameni. Moški ima golo, neporaščeno brado in kratko postrizene lase. Pod polkrožno linijo lasišča je rahlo nakazan očesni lok, pod katerim so nproporcionalno velike, mandljasto oblikovane oči. Notranja linija očesnega loka enakomerno prehaja v linijo nosnega grebena. Oblika ust je rahlo nakazana. V plitvo izdelanem reliefu so nakazane gube oblačila, ki potekajo od leve proti desni strani ramena. Levo od človeškega lika je v reliefu upodobljena široko odprta rozeta. Delno ohranjen napis na spodnji stranici zatrepnega okvirja je sestavljen iz ene napisne vrstice.

Tipologija: pokrov tipa B

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *I[ulio Teutmeitis fil[i]o Pla[tori?]....*

Objava: Patsch 1899, 231–232, sl. 53; Paškvalin 2012, 393; Busuladžić 2016a, 104, Tab. 12.1, 2.

Kat. št. 94: Karaula; pogled na celoto in sprednja stran

³⁷⁹ Paškvalin 2012, 393.

³⁸⁰ Paškvalin 2012, 393.

95. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Tomislavgrad**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1828

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 25 cm; š. 61 cm; d. 42 cm

Opis: Slemenast pokrov s figuralnimi akroteriji. Ohranjena akroterija imata obliko *en face* prikazanih levov v polležečem položaju. Na sprednji strani je izdelan zatrep s profiliranim okvirjem. Spodnja ploskev pokrova je ravna in nima vsekanega ležišča. Plastično oblikovana akroterialna leva sta prikazana s širokim ploščatim gobcem, grozečo podobo jima daje cikcakasto oblikovano zversko zobovje. V zatrepu je v reliefu upodobljena dvoročajna posoda, ob njej sta na vsaki strani postavljeni široko odprti rozeti. Napis ni ohranjen.

Tipologija: pokrov tipa B

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Paškvalin 2012, 394, 743, kat. št. 12; Busuladžić 2016a, 101, Tab. 9.1, 4.

Kat. št. 95: Tomislavgrad; sprednja stran in detajl leve figure

96. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1353

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 18 cm; š. 34 cm; d. 13 cm

Opis: Sprednja leva polovica pokrova pepelnice. Po obliki gre za slemenast pokrov z izdelanimi akroteriji, ti se niso ohranili. Na sprednji strani je delno viden profiliran okvir zatrepa. V zatrepu je upodobljen motiv amfore v edikuli, od katere se je ohranil le levi steber. Ob njej je delfin z dolgo hrbtno plavutjo in koncentrični krog. Napis ni ohranjen.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1904a, 206, sl. 59; Patsch 1904b, 355, sl. 58; Paškvalin 2012, 396; Busuladžić 2016a, 103, Tab. 11.1, 2.

Kat. št. 96: Karaula

97. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Borčani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 440

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 21 cm; š. 34 cm; d. 24 cm

Opis: Sprednja desna polovica pokrova pepelnice. Po obliki gre za slemenast pokrov z izdelanimi akroteriji, ti se niso ohranili. Na sprednji strani je viden delno ohranjen okvir zatrepa, pod katerim je dentikularni venec. V zatrepu je v reliefu motiv amfore v edikuli, ob njej sta postavljena delfina in motiv koncentričnega kroga. Kanelirana pilastra edikule z izdelano bazo in oblikovanim kapitelom nosita dvokapno vbočeno streho. Delfin na desni

Kat. št. 97: Borčani

strani ima velik, navzgor zavihani gobec ter dolgo in ozko telo, ki se konča z razcepljeno repno plavutjo. Koničasto oblikovana hrbtna plavut je ostro ločena od delfinovega telesa. Delno ohranjen napis je umeščen na spodnji rob zatrepnega okvirja.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 3. st.

Napis: [— — —]va matri infel(icissimae) Aureli(a)e M [— — —].

Objava: CIL III 14976,6; Patsch 1904a, 218, sl. 89; Patsch 1904b, 356, sl. 89; Bojanovski 1988a, 221; Mesihović 2011, 609; Paškvalin 2012, 396, kat. št. 21; Busuladžić 2016a, 103, Tab. 11.1, 1.

98. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1346

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 24 cm; š. 66 cm; d. 35 cm

Opis: Pokrov pepelnice je razbit na dva dela. Zadnji del pokrova je v celoti oddit.

Po obliki gre za slemenast pokrov z izdelanimi akroteriji. Na spodnji strani pokrova je ležišče za pokrivanje pepelnice pravokotne oblike. Spodnja ploskev je polkrožno poglabljena, kar verjetno pomeni, da je bila v pravokotni pepelnici shranjena kamnita ali keramična žara s pokrovom polkrožne oblike. Na sprednji strani je oblikovan petkoten zatrep, ki ga uokvirja profiliran rob z dentikuli na notranji strani. Dentikularni venec je izdelan pod spodnjim robom pokrova na sprednji in bočnih stranicah. V zatrepu je v reliefu upodobljena amfora v edikuli, ob kateri sta bila zrcalno postavljena delfina in polmeseca. Kanelirana pilastra edikule z izdelano bazo in oblikovanim kapitelom nosita dvokapno vbočeno streho. Delfina imata velik, navzgor zavihani gobček in dolgo telo, ki se konča z razcepljeno repno plavutjo. Prsna in hrbtna plavut sta dolgi in koničasto oblikovani. Pod vsakim delfinom je vrezan motiv polmeseca z navzgor obrnjenimi krajci. Bočni stranici sta okrašeni s pravokotnim profiliranim poljem, na njem je na levi in desni strani upodobljen motiv polmeseca z navzgor obrnjenimi krajci. Na spodnjem robu zatrepnega okvirja je vrezan napis.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Napis: Tei(us?) Ursio Lavoni con[iug]i b(ene) m(erenti) def(unotne) an(norum) XXX pos(uit).

Objava: CIL III 14320, 08 (p. 23238,159); Patsch 1899, 227–228, sl. 47; Mesihović 2011, 614; Paškvalin 2012, 395–396; Busuladžić 2016a, 104, Tab. 12.1, 5.

>> **Kat. št. 98:** Karaula; a – rekonstrukcija, b – leva polovica, c – desna polovica (Rsba po: Patsch 1899, 228, sl. 47)

99. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: Spomenik je izgubljen.

Material: apnenec³⁸¹

Mere: v. 20 cm; š. 23 cm; d. 26 cm

Opis: Odlomek sprednjega desnega dela pokrova. Po ohranjeni ikonografski kompoziciji je mogoče sklepati, da sodi v skupino slemenastih pokrovov z izdelanimi akroteriji. Na sprednji strani je upodobljen motiv edikule, od katere se je ohranil le desni steber. Ob njej je delfin z dolgo razcepljeno repno plavutjo in koničasto hrbtno plavutjo. Ob glavi delfina sta manjša koncentrična kroga. Na spodnjem robu zatrepnega okvirja je vrezan delno ohranjen napis.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.³⁸²

Napis: Vict[o]r a[n(norum)??...]]

Objava: Patsch 1897a, 237–239, sl. 10; Patsch 1899, 228, sl. 48; Mesihović 2011, 609; Paškvalin 2012, 396–397, kat. št. 24.

Kat. št. 99: Karaula (Risba po: Patsch 1899, 229, sl. 48)

100. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁸³

Mere: v. 18 cm; š. 44 cm; d. 36 cm

Opis: Odlomek zadnjega dela pokrova. Po ohranjeni ikonografski kompoziciji lahko sklepamo, da sodi v skupino slemenastih pokrovov z izdelanimi akroteriji. Spodnji rob leve stranice je okrašen z dentikularnim vencem. Površina stranskega zunanega roba akroterija je shematično okrašena z motivom palmete. Med akroterijem in dentikularnim vencem je vrezan motiv koncentričnega kroga.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1893a, 140, sl. 16; Patsch 1899, 232, sl. 50; Paškvalin 2012, 394, kat. št. 16.

Kat. št. 100: Karaula (Risba po: Patsch 1899, 232, sl. 55)

101. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁸⁴

Mere: v. 19,5 cm; š. 17,5 cm; d. 21 cm

Opis: Odlomek leve bočne stranice pokrova. Na njej je ohranjen v reliefu izdelan motiv dveh profiliranih pravokotnih polj (kasetoni), ki z daljšo stranico sledita robu pokrova. Med njimi je postavljen motiv koncentričnega kroga. Ohranjeni odlomek je najverjetneje del slemenastega pokrova z akroteriji.

Kat. št. 101: Karaula (Risba po: Patsch 1899, 232, sl. 54)

³⁸¹ Paškvalin 2012, 396.

³⁸² Paškvalin 2012, 397.

³⁸³ Patsch 1904a, 220; Patsch 1904b, 369.

³⁸⁴ Patsch 1904a, 220; Patsch 1904b, 369.

Tipologija: pokrov tipa C

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1899, 232, sl. 54.

102. POKROV PEPELNICE

Najdišče: **Karaula**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1311

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 17 cm; š. 22 cm; d. 16 cm

Opis: Odlomek slemenastega pokrova pepelnice. Na sprednji strani je profiliran okvir zatrepca. Pod zatrepom je pravokoten okvir, v katerem je vrezan napis.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *Aplis Ledietis Sini f.*³⁸⁵

Objava: Patsch 1899, 231, sl. 52; Paškvalin 2012, 399–400; Busuladžić 2016a, 103, Tab. 11.1, 4.

Kat. št. 102: Karaula

JUŽNA BOSNA IN HERCEGOVINA

LJUBUŠKI (103–116)

103. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 425

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 199 cm; š. 67 cm; d. 35 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na dva dela. Po obliki gre za enostavno profilirano ravno zaključeno nearhitektonsko stelo. Splošno oblikovno shemo sestavljata profilirani pravokotni polji. V spodnjem večjem polju je napisno polje; v zgornjem je v reliefu izdelan motiv rozete v vencu. Visoka osnova stele brez izdelanega vsadnika kaže na to, da je bila stela najverjetneje delno vkopana v tla.

Tipologija: stela podtipa A1a

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) [M(anibus)] s(acrum)/ Iuliae B [— — —] / coniugi be[ne] / merent[i] qv(a)e/ vixit /mecum annos XXII et /tulit a[et]atis/ suae annos XL /Fl(avius) Aurelianus /dec(urio) coh(ortis) I Belg/arum posuit /natione Pan/nonia.*

Objava: lupa 24058; HD27219; AE 1923, 00139; *Iljug* III 1924; Patsch 1910, 181–182, sl. 3; Paškvalin 2012, 170–171, kat. št. 109.

>> Kat. št. 103: Hardomilje

³⁸⁵ Patsch 1899, 231.

104. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 69

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 175 cm; š. 72 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Po obliki gre za trikotno zaključeno arhitektonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in polpilastrama ob napisnem polju, ki stojita na visoki osnovi (podiju). Stela nima izdelanega vsadnika. Greda arhitrava je razdeljena na fascije; pilastra sta okrašena s korintskimi kapiteli in profilirano bazo. Trikotno oblikovana baza nosi reliefno okrašena prostostoječa akroterija, ki ne presejata slemena stele. V zatrepu je v reliefu upodobljena glava Meduze z bujnimi lasmi. Akroterija sta okrašena z motivom palmete. Pri analizi materiala je geolog I. Rižnar opazil, da je bila površina stele prevlečena z materialom, podobnim gipsu (mešanica apna, peska in vode), oz. *stucco antico*, s čimer so izravnali površino nagrobnika. Zato je bila stela bela.

Tipologija: stela podtipa B3b

Datacija: konec 1. st.–začetek 2. st.

Napis: Rufus Angeti f(ilius) / Mil(es) c(o)ho(rtis) I Luce(nsium) / annorum XXX / stipen(diorum) XI / H(ic) S(itus) E(st) / H(eres) P(osuit).

Objava: lupa 23300; HD58385; CIL III 8492; Patsch 1907a, 60; Patsch 1914, 164; Paškvalin 2012, 63, kat. št. 5.

Kat. št. 104: Hardomilje

105. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 92

Material: apnenec, litotip B_K

Mere: v. 194 cm; š. 61 cm; d. 22 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na tri dele. Sleme stele je odbito. Poškodbe površine so vidne tudi na desnem robu reliefno okrašenega friza. Po obliki gre za trikotno zaključeno arhitekonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, ozkim friznim poljem, arhitravom z izdelanimi fascijami in polstebroma ob profiliranem okvirju napisnega polja, ki stojita na visoki osnovi z ohranjeno nogo. Trikotno oblikovana baza nosi prostostoječa akroterija, ki ne presega slemena stele. Na visoko postavljeni osnovi stele so izdelana štiri pravokotno oblikovana polja s profiliranim okvirjem (kasetoni). Stela je reliefno okrašena. Stik bočne in sprednje stranice akroterija krasi motiv maske, nad katero se spiralasto dvigujejo listi palmete. Sredino zatrepa krasi glava Meduze z dolgimi bujnimi lasmi, izpod katerih izhajata kači. Pod zatrepom leži friz, v katerem so upodobljeni deli vojaške opreme. Od desne proti levi so prikazani knemide, meč, ovalna ščita, okrogla ščita, okrogel ščit pred mečem, dolgi ščit. Predmeta na desnem robu friza ni mogoče v celoti prepoznati, ker je površina stele na tem delu poškodovana. Pod napisnim poljem je upodobljen motiv zaprtih dvokrilnih vrat s štirimi pravokotnimi kasetoni. Zgornja kasetona imata v sredini upodobljen motiv trkala v obliki levje glave. V spodnjih poljih je v reliefu prikazan držaj za odpiranje vrat v obliki grške črke sigma.

Tipologija: stela podtipa B3c

Datacija: 1. st.

Napis: *M(arcus) Livius M(arci) / f(ilius) Pal(atina) dom(o) Aloro veteranus leg(ions) VII ann(orum) L stip(endiorum) XXVI h(ic) s(itus) t(estamento) f(ieri) i(ussit).*

Objava: lupa 21456; HD34239; *IlJug* III 1920; Patsch 1910, 177–178; Patsch 1912, 132; Patsch 1924, 167; Wilkes 1969, 462; Bojanovski 1988a, 384; Cambi 1989, 47–48; Dodig 2005b, 211; Tončinić 2011, 57–59, kat. št. 32a–b; Paškvalin 2012, 64.

Kat. št. 105: Hardomilje

106. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 81

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 32 cm; š. 53 cm; d. 28 cm

Opis: Zgornji zaključek nagrobne stele. Gre za trikotno zaključeno (najverjetneje arhitektonsko) stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in frizom. Trikotno oblikovana baza na robovih slemena nosi prostostoječa akroterija, ki ne presega slemena stele. Pod spodnjim profiliranim robom zatropa je ozek friz, v katerem so upodobljeni deli vojaške opreme. Akroterija sta reliefno okrašena na sprednji in bočni strani. Na stiku bočne in sprednje stranice je v reliefu izdelana maska, nad katero se spiralasto dvigujejo listi palmete. V sredini zatropa je upodobljena glava Meduze z bujnimi, nazaj počesanimi lasmi do višine ušes in krilci na temenu.

Tipologija: stela podtipa B3c

Datacija: 1. st.

Objava: Patsch 1907a, 112; Paškvalin 2012, 64–65.

Kat. št. 106: Hardomilje

107. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 82

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 141 cm; š. 74 cm; d. 25 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele. Večje poškodbe stele so nastale na slemenu in na obeh akroterijih, ki sta skoraj v celoti odbita. Po obliki gre za arhitektonsko stelo s trikotno oblikovanim zaključkom in plastično oblikovanimi akroteriji. Profiliran trikotni zatrep neposredno sloni na ozkem profiliranem okvirju friznega polja, pod katerim je visok arhitrav z izdelanimi fascijami. Arhitrav nosita polstebra, postavljena ob napisnem polju, ki ga obdaja profiliran okvir. Polstebra z oblikovano bazo in korintskimi kapiteli stojita na visoki osnovi stele, znotraj katere so bila štiri pravokotno oblikovana polja s profiliranim okvirjem (kasetoni). Danes sta delno ohranjeni samo zgornji polji. Po delno ohranjeni živalski figuri je mogoče sklepati, da sta akroterija imela obliko leva v polležečem položaju. Drugi okrasni elementi stele so izdelani v reliefu. V sredini zatropa je prikazan motiv Meduze z bujnimi skodranimi lasmi. Pod njenim širokim obrazom se prepletajo kače, njihove glave so usmerjene proti zunanjemu robu zatropa. Pod zatrepom je friz, v katerem je upodobljeno orožje. Od desne proti levi so upodobljeni knemide, dva okrogla ščita, dva pravokotna ščita, še dva okrogla ščita, prikazana z notranje strani, čelada, na katero se z obeh strani naslanja po en ščit, dva dolga ščita, okrogel ščit in ščit, prikazan od strani. Na dveh manjših profiliranih poljih ali kasetonih je delno viden motiv leva s široko grivo.

Kat. št. 107: Hardomilje

Tipologija: stela podtipa B3c

Datacija: 1. st.

Napis: *T(itus) Varius T(iti) f(ilius) / Vel(ina) domo Pesinunte / vet(eranus) leg(ionis) VII / an(norum) L sti(pendiorum) XXIX / H(ic) S(itus) E(st). Her(es) P(osuti).*

Objava: lupa 21482; HD34241; *ILJug* III 1921; Patsch 1908, 110; Patsch 1914, 167; Betz 1939, 67; Dodig 2005b, 211; Tončinić 2011, 93, kat. št. 63; Paškvalin 2012, 64, kat. št. 8.

108. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Vitina**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 682

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 143 cm; š. 87 cm; d. 30 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele. Večje poškodbe so nastale na obeh akroterijih, ki sta skoraj v celoti odbita. Po obliki gre za arhitekonsko stelo s trikotno oblikovanim zgornjim zaključkom in plastično oblikovanimi akroteriji na trikotni bazi ter z izdelano slemensko bazo na vrhu stele. Profiliran trikoten zatrep neposredno sloni na arhitravu z izdelanimi fascijami. Arhitrav nosita tordirana polstebra, postavljena ob napisnem polju, ki ga obdaja profiliran okvir. Polstebra z oblikovano bazo in korintskimi kapiteli stojita na visoki osnovi stele, znotraj katere so še vidni sledovi dveh pravokotno oblikovanih polj s profiliranim okvirjem (kasetoni). Iz delno ohranjene živalske figure je mogoče sklepati, da sta akroterija imela obliko leva v polležečem položaju. Drugi okrasni elementi stele so izdelani v reliefu. V sredini zatrepa je prikazan orel z razširjenimi krili. Trikotni bazi akroterijev sta na sprednji strani okrašeni z motivom cveta s širokimi čašnimi listi na dolgem peclju.

Tipologija: stela podtipa B3c

Datacija: 1. st.

Napis: *M(arco) Antonio/Maximo signif(ero) / veter(ano) leg(ionis) XI C(laudiae) P(iae) F(idelis) / annor(um) L sti(pendiorum) XXX/et Iuliae Sabiane/C(aius) Antonius/f(ilius) f(aciendum) c(uaravit).*

Objava: lupa 23304; HD34254; *ILJug* III 1937; Skarić 1923, 83; Paškvalin 1961, 326–327, sl. 1; Paškvalin 2012, 65, kat. št. 10.

Kat. št. 108: Vitina

109. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 100

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 149 cm; š. 77 cm; d. 17 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na dva dela. Zgornji rob z zaključkom je v celoti odbit. Po obliki gre za arhitektonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom z izdelanimi fascijami in dvema kaneliranimi pilastroma ob napisnem polju, ki stojita na nizki osnovi. Vogalna akroterija stele nimata več funkcije strukturnega elementa, ampak je njuna funkcija zgolj dekorativna. Stela je reliefno okrašena. Kanelirana pilastra imata izdelan korintski kapitel in bazo. V zatrepu je upodobljena glava Meduze s polnim okroglim obrazom in bujnimi, nazaj počesanimi lasmi. Pod napisom je v reliefu prikazan vojaški znak, na njem so pritrjeni venec in štiri falere. Oblikovni tip stele ni opredeljen, ker v celoti manjka zgornji zaključek.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Napis: [Das]uius Bastarni [f(i)lius do]mo Maezeus [m]ile[s coh(ortis) I Belgarum (centuria) [Rest]ituti sig(nifer) annor(um) [...] stip(endiorum) XV t(estamento) f(ieri) i(ussit) cura[vit] Valerius Maxi[min]us heres.

Objava: lupa 23301; HD27216; *IlJug* III 1927; Patsch 1910, 178–179, sl. 2; Patsch 1912, 133; sl. 61; Patsch 1914, 165–166, sl. 311; Paškvalin 2012, 95, kat. št. 29, Marić 2016, 110, sl. 2.

Kat. št. 109: Hardomilje

110. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Humac**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 97

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 41 cm; š. 49 cm; d. 16 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano nearhitektonsko stelo s profiliranim zatrepnim okvirjem, arhitravom z izdelanimi fascijami in profiliranim napisnim poljem. Na slemenu stele je bil postament, od katerega se je ohranil le utor za nastavek okrasa. Poševno oblikovana baza nosi reliefno okrašena prostostoječa akroterija, ki ne presegata slemena stele. Stela je reliefno okrašena. Sprednja in bočna stranica akroterijev je okrašena s palmeto. Sredino zatropa krasi šestlistna rozeta s srčastimi in nekoliko proti sredini upognjenimi listi. Ker je večji del stele odbit, celotne oblikovne sheme ni mogoče zanesljivo opredeliti.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1. st.

Napis: M(arcus) Sosius M(arci) f(i)lius / Fab(ia) Sebasto [poli— — —] VII [— — —]

Objava: lupa 21476; HD58391; *CIL* III 8493; Hoernes 1880, 40; Patsch 1908, 111; Betz 1939, 67; Wilkes

Kat. št. 110: Humac

1969, 463; Bojanovski 1988a, 358; Dodig 2005b, 210; Tončinić 2011, 84; Paškvalin 2012, 69.

111. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Kutac**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 106

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 97 cm; š. 77 cm; d. 21 cm

Opis: Napisno polje nagrobne stele. Zgornji zaključek stele v celoti manjka. Napisno polje uokvirjata tordirana polstebra, postavljena na nizko osnovo. Polstebra nosita delno ohranjen arhitrav. Ker je večji del stele odbit, celotne oblikovne sheme ni mogoče zanesljivo opredeliti.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1.–2. st.

Napis: *Primus Titti / f(i)lius tubicen do(mo) / Caturix mil(es) / coh(ortis) III Alp(inorum) / an(norum) XLIIIX st / ip(endiorum) XXIII h(ic) s(itus) e(st) / T(estamento) f(ieri) i(ussit). L(ucius) optio / et Tullius ve(ter(anus) h(eredes) p(osuerunt).*

Objava: *lupa* 23308; HD58363; CIL III 6366 (p. 2258); CIL III 8491; Patsch 1914, 163.

Kat. št. 111: Kutac

112. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Proboj**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 395

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 43 cm; š. 35 cm; d. 18 cm

Opis: Zgornji desni del manjše stele. Na podlagi ohranjenega dela stele lahko sklepamo, da gre za ravno zaključeno nearhitektonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in napisnim poljem v profiliranem okvirju. Delno ohranjeni sledovi kažejo, da je imela na vrhu izdelano bazo s centralnim akroterijem. V reliefu izdelana akroterija v obliki polpalmet imata zgolj dekorativno funkcijo. V zatrepu je upodobljena trilizna rozeta. Oblikovna shema stele ni opredeljena, ker spodnji del stele v celoti manjka.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1. st.

Napis: [---]nius / [---]mus / [---]

Objava: *lupa* 23775; CIL III 14226,2 (p. 2328,121), Fiala 1895, 368, sl. 2; Paškvalin 2012, 99–100.

Kat. št. 112: Proboj

113. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 67

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 80 cm; š. 78 cm; d. 23 cm

Opis: Osrednji del nagrobne stele. Vrh stele in spodnji rob sta poševno odbita.

Ohranjeni del stele delno omogoča prepoznati njeno oblikovno shemo, sestavljala sta jo tordirana polstebra z izdelano bazo, ki stojita na profiliranem okvirju napisnega polja. Med tordirana polstebra je umeščen delno ohranjen motiv konjenika, izdelan v globokem reliefu.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1. st.

Napis: *Ti(berius) Claudius Ligomarus/Carstimari f(ilius) / Claudia Salinis/eq(ues) coh(ortis) III Alpinae/ ann(or)um LVII stipend(iorum) XXX / [...]* her(es) p(osuit).

Objava: Patsch 1914, 163.

Kat. št. 113: Hardomilje

114. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 93

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 83 cm; š. 76 cm; d. 23 cm

Opis: Spodnji del nagrobne stele. Oblikovno shemo sestavljata tordirana polstebra ob napisnem polju, ki stojita na nizki osnovi. Napisno polje obdaja profiliran okvir. Pod njim je v globokem reliefu izdelan motiv konjenika, ki na desnem boku nosi krajši meč. Konj je upodobljen v trenutku skoka ali gibanja tako, da ima obe sprednji nogi dvignjeni visoko v zrak. Dobro ohranjeni detajli omogočajo prepoznati uzde in konjsko pokrivalo pod sedlom, ki ga na mestu držita repni in prsni jermen. Na vrhu konjeve glave je upodobljena široka perjanica.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1. st.

Objava: Patsch 1914, 163.

Kat. št. 114: Hardomilje

115. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Humac**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 75

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 85 cm; š. 78 cm; d. 23 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele, prelomljene na dva dela. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo s trikotnim zatrepom, arhitravom in dvema polstebroma ob reliefno okrašenem polju. Polstebra imata izdelana korintska kapitela in bazo. Vogalna akroterija v obliki polpalmete sta prevzela dekorativno funkcijo in nista več obravnavana kot strukturna elementa. Okras na steli je izdelan v reliefu. V zatrepu je prikazan motiv šestlistne rozete, ki jo obdajajo razvejeni palmovi listi. Oba zaklinka sta okrašena s polpalmeto, ta ima pod notranjim lokom palmete upodobljen motiv manjše štirilistne rozete, iz katere proti vrhu zatrepa izhaja list ali steblo s srčasto oblikovanim zgornjim zaključkom. Pod nizkim arhitravom je upodobljen konjenik s sulico v roki.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1.–2. st.

Objava: Sergejevski 1944, 7–8, sl. 6; Paškvalin 2012, 95.

Kat. št. 115: Humac

116. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Hardomilje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 72

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 82 cm; š. 61 cm; d. 16 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele. Večje poškodbe so vidne na slemenu stele in na obeh akroterijih. Po obliki gre za trikotno zaključeno arhitektonsko stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, dvojnimi arhitravom iz izdelanimi fascijami in pilastroma ob napisnem polju. Ob zatrepnem okvirju sta oblikovana prostostoječa akroterija, ki ne presegata slemena stele. Na vrhu slemena se vidi sled pravokotne baze, na kateri je verjetno stala okrasna pinijska. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. Površina pilastrov s toskanskimi kapiteli ima plitve kanelure. V zatrepu je upodobljena štirilistna rozeta; motiv polpalmete je upodobljen na akroterijih.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: konec 1. st.

Napis: *Medvttus Caturonis f(ilius) miles coh(ortis) I Bracaraugustaanor[m] ann(orum) XXX... [— — —].*

Objava: lupa 23717; HD24005; ILJug III 19228; AE 1907, 00249; Patsch 1907a, 74; Patsch 1914, 164; Paškvalin 2012, 63–64.

Kat. št. 116: Hardomilje

MOSTAR (117–118)

117. SARKOFAG

Najdišče: Vrtače, Bačevići

Hrani: ZMBiH, inv. št. 292

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 72 cm; š. 120 cm; d. 190 cm

Opis: Skrinja sarkofaga z nizko bazo in izdelanim ležiščem za pokrov sarkofaga. Večje poškodbe sarkofaga so nastale na zgornjem levem in spodnjem desnem robu. Na sprednji strani je plitvo pravokotno polje, v njem je tabula ansata. Ob njej sta reliefno okrašena trikotna zaklinka. Polje znotraj tabule, obdano s profiliranim okvirjem, nima izdelanega napisa. Leva ansa je okrašena s štirilistno rozeto, ki jo v vogalih dopolnjujeta palmeti. Enak motiv se ponovi znotraj trikotnih zaklinkov ob obeh ansah. V desni ansi motiv štirilistne rozete ni bil izdelan.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Radimský 1892b, 335, sl. 4; Radimský 1894, 6–8; Paškvalin 1988b, 308; Paškvalin 2012, 445, kat. št. 8.

Kat. št. 117: Vrtače, Bačevići

Kat. št. 118: Vrtače, Bačevići

118. SARKOFAG

Najdišče: Vrtače, Bačevići

Hrani: ZMBiH, inv. št. 259

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 118 cm; š. 85 cm; d. 200 cm

Opis: Sarkofag s skrinjo in pokrovom je v celoti ohranjen.

Kot posledica propadanja materiala so nastali večji lomi in razpoke na slemenu pokrova. Vrhovi vseh štirih akroterijev so odlomljeni.

Pokrov sarkofaga ima slemenasto oblikovan vrh z akroteriji na vseh štirih vogalih. Akroterija sta na daljši sprednji strani reliefno okrašena z motivom prepleta dveh vej vinske trte s srčastimi listi.

Skrinja sarkofaga ima izdelano nizko bazo in ležišče za pokrov. Na sprednji strani je plitvo pravokotno polje, v katerem je tabula ansata. Pod anso in nad njo sta reliefno okrašena trikotna zaklinka. Napisno polje, ki nima izdelanega napisa, ima profiliran okvir. Ansi sta okrašeni s štirilistno rozeto, ki jo v vogalih dopolnjujeta palmeti. Enak motiv se ponovi v trikotnih zaklinkih ob obeh ansah.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Radimský 1892b, 333–334, sl. 1–3; Radimský 1894, 6–8; Basler 1972, 148, sl. 159; Paškvalin 1988b, 308; Paškvalin 2012, 455, kat. št. 7.

OSREDNJA BOSNA IN HERCEGOVINA

ŠIPOVO (119)

119. NAGROBNA EDIKULA

*Najdišče: Crkvina**Hrani: ZMBiH, inv. št. 288, 289**Material: apnenec, litotip A / B_D?**Mere: v. 93 cm; š. 146 cm; d. 32 cm (zatrep); v. 51 cm; š. 220 cm; d. 32 cm (napisna plošča)**Opis: Dva elementa nagrobne arhitekture, zatrep in arhitrav.*

Zatrep so sestavljale tri plošče: leva in desna zaključna plošča trikotne oblike, danes izgubljeni, in ohranjena srednja petkotna plošča z medaljonom. Celotna kompozicija je bila postavljena na arhitrav. Sredino zatropa krasi medaljon, ki ga nosita gola krilata genija. Profiliran okvir medaljona je okrašen z borduro, ki jo sestavljajo gosto nanizani lovorovi listi. V medaljonu je upodobljen moški. S prstom desne roke kaže na svitek, ki ga drži pred seboj v levici. Oblečen je v hlamido, ki jo na desnem ramenu zavenja jasno prepoznavna fibula z dvema čebulastima zaključkoma. Pokojnik ima kratke goste lase, ki mu segajo čez čelo. Ima ovalen obraz, ličnici ne izstopata, lica so nekoliko upadla, pod velikim in širokim nosom trikotne oblike sta polni in ravno sklenjeni ustnici. V velikih mandljasto oblikovanih očeh so vidne zenice. Liniji zgornje in spodnje veke sta poudarjeni. Na levi strani medaljona je

gol genij, ki lebdi v zraku. Medaljon drži z obema rokama, z levo roko se ga dotika z dlanjo, z desno roko ga naslanja na dlan med palcem in kazalcem. Nogi sta prekržani, z desnim stopalom se opira na notranjo stran okvirja. Na prsih je rahlo nakazana muskulatura. Desni genij je nekoliko drugačen od levega. Celotno telo je spuščeno nižje. Njegova leva noga sega globoko v okvir zatropa. Z nartom desne noge se dotika kolena na levi nogi. Krili desnega genija imata detajlno vrezane linije peruti. Uporaba svedra je vidna pri izdelavi zenic in koticov ust genijev. Arhitrav je prelomljen na dva dela. Desni rob je v celoti odbit.

Ima izdelano plitvo pravokotno polje, v katerem je umeščena tabula ansata z napisnim poljem. Okvir napisnega polja obdaja v globokem reliefu izdelan okras dvojne pletenine. Ansi sta okrašeni z rozeto v sredini, motiv palmete krasi trikotna zaklinka ob ansah.

*Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.**Datacija: 4. st.**Napis: Fll(avis) Apollinari et Honorio filiis carissi[mis] / et Frantino fratri et Maxim(a)e matri [— — —?] / [.**Objava: lupa 23373; HD56; CIL III 13237 (p. 2270); Truhelka 1892b, 318–319, Patsch 1893a, Tab. VIII, sl. 16; Patsch 1910, 185; Patsch 1912, 139–140; Sergejevski 1952, 43–46; Basler 1972, 146, sl. 157; Mesihović 2011, 332; Paškvalin 2012, 471–472, kat. št. 1; Busuladžić 2016b, 188, Tab. 11, kat. št. 37.*

Kat. št. 119: Crkvina

KUPRES (120–121)

120. PEPELNICA

Najdišče: **Stubo Vrelo***Hrani:* ZMBiH, inv. št. 248*Material:* apnenec, litotip A*Mere:* v. 68 cm; š. 79 cm; d. 29 cm*Opis:* Sprednja stranica in del bočnih stranic pepelnice.

Večja poškodba je vidna na levem vogalu in spodnjem desnem robu spomenika. Zgoraj je delno ohranjena plitva poglobitev za shranjevanje pepela. Po obliki gre za pepelnico, ki ima na sprednji strani izdelan dvojni okvir. V notranjem okvirju je poglobljeno centralno polje z osrednjim motivom dveh erotov z girlando. Levi erot v desni roki drži girlando visoko nad vratom, z iztegnjeno levico v višini bokov drži sredino girlande. Krila ima rahlo razprta in se naslanja na desno nogo, levo ima iztegnjeno. Desni erot je upodobljen v enaki drži, le da se naslanja na levo nogo. Zunanji okvir brez izdelane profilacije neprekinjeno poteka ob zgornjem in obeh stranskih robovih. Na spodnjem robu ni izdelan. V njem je okrasna bordura vinske trte, ki raste iz dveh vaz. Oba konca vej vinske trte združuje ozek trak, postavljen na sredini zgornjega polja bordure.

Tipologija: pepelnica tipa C*Datacija:* 2.–3. st.

Objava: Patsch 1893a, Tab. VII, sl. 14; Bojanovski 1988b, 174; Paškvalin 2012, 391–392, kat. št. 4; Busuladžić 2016a, 98, Tab. 6.1, 2; Busuladžić 2016b, 188, Tab. 11, kat. št. 36.

Kat. št. 120: Stubo Vrelo

121. ODLOMEK SPOMENIKA

Najdišče: **Otinovci***Hrani:* ZMBiH, inv. št. 1348*Material:* apnenec, litotip H*Mere:* v. 19 cm; š. 19 cm; d. 13 cm*Opis:* Odlomek spomenika ima v plitvem reliefu izdelano štirilistno rozeto. Pod njo je delno ohranjen napis.*Tipologija:* Oblikovni tip ni opredeljen.*Datacija:* 2. st.*Napis:* — — —] *Ulpus* [— — —] / [— — —]

Objava: CIL III 14319; Patsch 1895a, 289, sl. 18; Mesihović 2011, 428.

Kat. št. 121: Otinovci

GORNJI VAKUF – USKOPLJE (122)

122. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gornji Vakuf – Uskoplje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 681

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 135 cm; š. 46 cm; d. 7 cm

Opis: Nagrobna stela z zelo poškodovano površino na sprednji strani. Površina na levi polovici plošče je nekoliko bolje ohranjena in omogoča prepoznavo osnovne oblikovne sheme. Oblika zgornjega zaključka stele ni popolnoma jasna, saj je vrh stele močno poškodovan. Zdi se, da je stela imela na vrhu pravokotno oblikovano bazo in akroterija. Po obliki gre za enostavno profilirano stelo s trikotnim zatrepom in napisnim poljem brez izdelane profilacije. Med zatrepa je umeščeno še eno pravokotno oblikovano polje brez profiliranega okvirja. Osnovno obliko stele je zelo težko definirati, saj so strukturni elementi v celoti oblikovani kot okras. Kombinacija stilizirane palmete in rozete v zgornjem polju morda posnema obliko trikotnega zatrepa z rozeto v sredini. Pod zatrepom je izdelan polkrog, ki bi morda lahko posnemal portretno nišo. Nižje se znova ponovi v plitvem reliefu izdelan trikoten zatrep z rozeto v sredini. Na levi stranici ob napisnem polju poteka okvir, ki ga sestavlja kombinacija v površino plitvo vrezanih trikotnikov in sinusoidno oblikovane vitice.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: D(is) [M(anibus)] / Aur[elio] / Tironi / [mi]liti (!) de[fun] /⁵ cto per[— — —] / d(e) e() Val[en] / tina so / [cero] / carissimo posuit be/¹⁰ ne me(renti).

Objava: ILJug II 627; Petrović 1961, 233, sl. 4; Mesihović 2011, 131; Paškvalin 2012, 102, kat. št. 56.

Kat. št. 122: Gornji Vakuf – Uskoplje

PROZOR (123)

123. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Varvara** (glej sliko na naslednji strani)

Hrani: ZMBiH, inv. št. 105 in 116

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 174 cm; š. 83 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna stela je razbita na več delov. Večje poškodbe površine so nastale v portretni niši in na dnu stele. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom, ki neposredno sloni na dveh polstebrih. Polstebra uokvirjata portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Ob zatrepu sta v globokem reliefu izdelana akroterija, ki sta s hrbtne strani pritrjena na osnovo. Akroterija na sprednji strani krasi motiv človeške maske, ki je z obrazom obrnjena proti zunanemu robu stele. Polstebra ob portretni niši sta imela korintski kapitel in bazo. V sredini trikotnega zatrepa je upodo-

bljena glava Meduze, ki ima bujne lase razdeljene na prečko, od koder se v pramenih spuščajo proti vratu. Teme Meduzine glave krasi par širokih rilc. Ob pramenih las se radialno širi po šest kač na vsaki strani lica. V plitvi portretni niši je bil upodobljen doprnski portret zakonskega para. Profiliran okvir napisnega polja v celoti obdaja okrasna bordura v obliki stilizirane palmove veje.

Tipologija: stela podtipa B2b

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Ael(iae) Victori/nae def(unctae) an(norum) LXXV Fl(avia) Flac / 5 cilla / matri.*

Objava: lupa 23699; HD34027; *IlJug* III 1754; Patsch 1906, 155, sl. 5; Bojanovski 1988a, 166; Mesihović 2011, 95.

Kat. št. 123: Varvara (Risba po: Patsch 1906, 155, sl. 5)

KONJIC (124–139)

124. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Radešine**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 58

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 146 cm; š. 63 cm; d. 25 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Na vrhu stele je ohranjen utor, ki je služil za pritrditev zgornjega zaključka stele, najverjetneje v obliki levjega ovršja. V portretni niši so v plitvem reliefu upodobljene tri ženske. Ženska na desni strani zakriva levo ramo ženske na sredini, ta pa levo ramo ženske na levi. Vse tri imajo spuščeno desno roko ob telesu, oblečene so v tuniko dolgih rokavov, ki jo pod prsmi drži širok pas. Na obeh ramenih nosijo po eno ločno fibulo. Spletene lase ženske na sredini pokriva pajčolan, ki ji pada prek ramen. Preostali dve nimata naglavnega pokrivala. Za izdelavo vseh treh obrazov je bila uporabljena enaka predloga. Obrazi so ovalne oblike, s širokim in podolgovatim nosom, velikimi mandljasto oblikovanimi očmi in majhnimi, skoraj neopaznimi usti.

Tipologija: stela podtipa A1c

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus)/ Aur(eliae) Tit [ua?— — —] / Bricussa / e [t] [— — —]⁵/ [— — — — —] / [— — — — —] matri inf(elicissimae) / def(unctae) [a] n(norum) LXXV.*

D(is) M(anibus) / Aur(eli...) Ti[t]i..../...../...../.....a/ tae matr(i) inf(elicissimae), def(unctae) / [a] n(norum) LXXV.

Objava: *CIL III 13862 = ILJug III 1751; Patsch 1896a, 271, sl. 41; Patsch 1902a, 327, sl. 22; Patsch 1904a, 258, sl. 132; Paškvalin 2012, 158–159.*

125. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Homolje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 57

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 149 cm; š. 70 cm; d. 28 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit spodnji rob. Večja poškodba je nastala na levi stani portretne niše. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo s plitvo portretno nišo s polkrožno oblikovanim zaključnim lokom in napisnim poljem v širokem profiliranem okvirju. Polkrožni lok portretne niše nosita ozka pilastra z izdelanim kapitelom in nizko

Kat. št.
124

Kat. št.
125

>> Kat. št. 124: Radešine

>> Kat. št. 125: Homolje

bazo. V portretni niši je upodobljen zakonski par z otrokoma. Ženska na levi ima širok ovalen obraz in velike mandljasto oblikovane oči. Zaradi poškodb detajli na oblačilih niso vidni, vendar se zdi, da nosi ogrinjalo. Lasje okrog obraza so počesani nazaj in speti tako, da zakrivajo ušesa. Pred njo stoji majhen otrok, ob njej pa moški s kratkimi lasmi in brado. Velike okrogle oči so na široko odprte, usta so majhna in neizrazita, linija nosu je rahlo nakazana. Na desni rami nosi okroglo fibulo, ki je verjetno zapenjala *sagum*. Pred njim stoji majhen otrok. Med spodnjim robom edikule in zgornjim robom napisnega polja je vrezana nagrobna formula DM.

Tipologija: stela podtipa A1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Aur(elius) Maximus/et Mandeta/vivi fecerun[t] 5/sibi et Aur(eliae) / Magna def(unctae) an(norum) [— — —] /et Maxim[i]no / def(uncto) an(norum) II[— — —] /ca(rissimis?).

Objava: CIL III 14617, 4; Patsch 1902a, 313–315, sl. 9; Patsch 1904a, 245–246, sl. 119; Paškvalin 2012, 123, kat. št. 59.

126. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Lisičići**

Hrani: PVK, inv. št. s. n.

Material: apnenec

Mere: v. 125 cm; š. 60 cm; d. 30 cm.

Opis: Nedokončana stela (polizdelek) ima odbit zgornji rob in spodnji desni vogal. Po obliki gre za enostavno profilirano stelo s plitvo portretno nišo, pod katero je napisno polje v širokem profiliranem okvirju. Obliko zgornjega zaključka stele zaradi poškodbe ni mogoče opredeliti. Verjetno je imela ravno oblikovan zaključek in pravokotno obliko portretno niše. V še nedokončani portretni niši je vidna le grobo izdelana skica doprsja.

Tipologija: stela podtipa A1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Aur(elio) Nu[mer?]ia/ no fratri pie/ntissimo, def(uncto) / an(norum) XXVI, et Aur(elio) Va/lerio av(u)nc[u]o/def(uncto) an(norum) XL, Aur(elius) / Dazas p(ro) p(ietate).

Objava: CIL III 13861; Patsch 1896a, 270, sl. 40.

Kat. št. 126: Lisičići

127. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Brđani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 49

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 174 cm; š. 78 cm; d. 30 cm.

Opis: Nagrobna stela z dvojno portretno nišo ima večje poškodbe površine na desnem robu. Na zgornji stranici so ohranjeni utori, ki so služili za pritrditev zgornjega zaključka stele, najverjetneje v obliki levjega ovršja.

Po obliki gre za ravno zaključeno dvoetažno arhitektonsko stelo z dvojno portretno nišo in napisnim poljem v profiliranem okvirju. Zgornjo portretno nišo uokvirjata polstebra, spodnjo polpilastra. Portreti v obeh nišah so izdelani v plitvem reliefu. V zgornji portretni niši je v reliefu upodobljeno doprsje zakonskega para. Na levi strani je ženska z ovalnim obrazom in velikimi mandljasto oblikovanimi očmi. Nadočesni lok je poudarjen. Oblečena je v tuniko z dolgimi rokavi. Spletene lase pokriva pajčolan, ki ji pada prek ramen. Desno roko drži na prsih in v njej okrogel predmet. Na desni strani je upodobljen golobrad moški s kratkimi lasmi. Obraz je širok, mandljasto oblikovane oči so široko odprte, usta so neizrazita in majhna, nosni greben je širok. Detajli oblačila niso prepoznavni. V desni roki, ki mu sloni na prsnem košu, drži neprepoznaven predmet. V spodnji portretni niši sta upodobljeni dve osebi. Ženska na levi strani ima ozek in ovalen obraz, velike oči in nazaj spete lase. Površina desnega portreta je močno poškodovana, viden je le obris.

Tipologija: stela podtipa A1d

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Aur(elius) V.... / [— — —] / [c] oniu(gi)....

Objava: Patsch 1902a, 332–333, sl. 25; Paškvalin 2012, 143, kat. št. 75.

Kat. št. 127: Brđani

128. NAGROBNA STELA

 Najdišče: **Lisičići**

Hrani: PVK, inv. št. s. n.

 Material: apnenec³⁸⁶

Mere: v. 167 cm; š. 68 cm; d. 23 cm

Opis: Ohranjena je nagrobna stela z dvojno portretno nišo. Na zgornji stranici so vidni trije utori, ki so služili za pritrnitev ovršja. Po obliki gre za ravno zaključeno dvoetažno arhitektonsko stelo z dvojno portretno nišo in napisnim poljem v profiliranem okvirju. Zgornjo portretno nišo okvirjata polstebra, spodnjo polpilastra. Portreti v obeh nišah so izdelani v plitvem reliefu. V zgornji sta upodobljeni doprsji zakonskega para. Na levi strani je ženska z dolgim ovalnim obrazom in velikimi mandljasto oblikovanimi očmi. Nadočesni lok je poudarjen. Detajli obraza in ust zaradi poškodb niso vidni. Oblečena je v tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom, ki je pod prsmi speta s širokim pasom in na ramenih z ločnima fibulama. Spletene lase pokriva pajčolan, ki pada prek ramen tako, da ne zakriva ušes. Na teh so na desni strani vidni dolgi uhani s kroglico na koncu. Desno je upodobljen golobrad možki s kratkimi lasmi in ozkim obrazom. Oči in veke so poudarjeni, usta so neizrazita in majhna, linija nosu je rahlo nakazana. Moški nosi tuniko s polkrožnim vratnim izrezom in plašč (*sagum*), ki ga na desnem ramenu zavenja okrogla fibula. V spodnji portretni niši sta upodobljeni doprsji. Oseba na levi ima širok in poln obraz, velike oči in goste lase (ali kapo?). Na desnem portretu je viden samo širok pas, s katerim je prepasana tunika.

Tipologija: stela podtipa A1d

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Čremošnik 1954b, 219, Tab. V, sl. 2; Paškvalin 2012, 143–144, kat. št. 76.

Kat. št. 128: Lisičići

129. NAGROBNA STELA

 Najdišče: **Lisičići**

Hrani: PVK, inv. št. s. n.

 Material: apnenec³⁸⁷

Mere: v. 80 cm; š. 79 cm; d. 30 cm

Opis: Po obliki gre za ravno zaključeno dvoetažno enostavno stelo z dvojno portretno nišo. Napisno polje, ki je bilo pod spodnjo portretno nišo, se ni ohranilo. Zgornja portretna niša je v celoti ohranjena. Od portretov v spodnji niši sta ohranjena glava

>> Kat. št. 129: Lisičići

³⁸⁶ Čremošnik 1954b, 219.

³⁸⁷ Sergejevski 1935, 18.

in del ramenskega obroča portretirancev. V zgornji niši so upodobljene tri osebe: ženska in dva moška. Moški na sredini z desno roko objema žensko prek njenega desnega ramena. Ženska ima širok ovalen obraz, koničasto brado in velike mandljasto oblikovane oči. Nadočesni lok je poudarjen. Oblečena je v tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom, ki je pod prsmi prepasana s širokim pasom. Na ramenih nosi fibule. Lase pokriva pajčolan, ki pada prek ramen tako, da ne zakriva ušes. Na teh so vidni dolgi uhani s kroglico na koncu. Ob njej je golobrad moški s kratkimi lasmi ter širokim in polnim obrazom. Velike okrogle oči so na široko odprte, usta so majhna in neizrazita, linija nosu je rahlo nakazana. Moški nosi tuniko s polkrožnim vratnim izrezom in plašč (*sagum*), ki ga na desnem ramenu zapenja okrogla fibula. Enaka predloga je bila uporabljena pri izdelavi portreta moškega na desni. V drugi niši sta upodobljeni ženski. Tista na levi strani ima podolgovat obraz, poudarjeni ličnici in velike oči. Lasje so počesani na prečko in zvezani z vrstico. Na ramenih nosi fibuli, ki zapenjata tuniko. Ženska na desni ima širok obraz, velike oči in širok nosni greben. Njeni lasje so spleteni in pokriti s pajčolanom, ki ji pada prek ramen. Oblečena je v tuniko z okroglim vratnim izrezom, ki jo na ramenih zapenjata fibuli.

Tipologija: stela podtipa A1d

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Sergejevski 1935, 18–19, Tab. V, sl. 3.

130. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Donje Selo**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana; inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁸⁸

Mere: v. 185 cm; š. 71 cm; d. 25 cm

Opis: Nagrobna stela z vsadnikom je prelomljena na dva dela. Manjši poškodbi sta vidni na desnem in levem zgornjem vogalu. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Okras stele je izdelan v plitvem reliefu. Sredino zatrepa krasi v reliefu izdelana šestlistna rozeta, v zaklinkih sta upodobljena delfina.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / T(itus) Aur(elius) Nepos / fil(ius) et Aur(elia) Ur(sina) con(iunx) t(estamento) p⁵/osuer(unt) T(ito) Aur(elio) / Carvo vete(rano) an(norum) / LXX.

Objava: ILJug I 89 = ILJug III 1744, Sergejevski 1938, 119, št. 20; Paškvalin 2012, 99, kat. št. 43.

Kat. št. 130: Donje Selo (Foto: Sergejevski 1938, 119)

³⁸⁸ Paškvalin 2012, 99.

Kat. št. 131: Lisičići

131. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Lisičići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1824

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 123 cm; š. 70 cm; d. 26 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele ima viden prelom, ki poteka prek zatrepnega okvirja. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Na vrhu stele je ohranjen utor, ki je najverjetneje služil za pritrnitev ovršja. Okras stele je izdelan v plitvem reliefu. Sredino zatropa krasi v reliefu izdelana šestlistna rozeta, v zaklinkih sta upodobljena delfina.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus). / T. Aur(elio) Bojo/ni, v(ixit) an(nos) LXI. H(ic) s(itus) e(st). T. Aur(elius) Lais/cus patri/ b(ene) m(erenti) posuit.

Objava: Patsch 1896a, 268, sl. 37; Paškvalin 2012, 99, kat. št. 45.

Kat. št. 132: Lisičići

132. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Lisičići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 161

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 169 cm; š. 67 cm; d. 29 cm

Opis: Stela z ravnim zaključkom. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in napisnim poljem. Na vrhu stele je ohranjen utor, ki je služil za pritrnitev zgornjega zaključka stele najverjetneje v obliki levjega ovršja. Okras stele je izdelan v plitvem reliefu. Sredino zatropa krasi glava Meduze, v zaklinkih sta upodobljena delfina z ribo v ustih.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / A(e)l(ius) [— — —] / [— — —] / [— — —] / [fil?]o⁵ / [— — —]

Va[l]jeri/a[e] q(uae) def(ucta) [a]n(norum) VIII /
[— — —][— — —][p]a/r[e]n[tes] / [— — —
—] fi[l](iae) infe¹⁰/licissim[a]e.

Objava: *ILJug* III 1747; Patsch 1902a, 319–320, sl. 16;
Patsch 1904a, 251, sl. 126; Paškvalin 2012, 98, kat.
št. 41.

133. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Lisičiči**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 264

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 138 cm; š. 63 cm; d. 23 cm

Opis: Stela z ravnim zaključkom je v celoti ohranjena.

Manjša poškodba je vidna na spodnjem desnem vogalu. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Sredino zatropa krasi v reliefu izdelana šestlistna rozeta. V zaklinkih sta upodobljena delfina.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) Posauljonis Jaci filiae piissim(a)
e, def(unctae) an(norum) XX p(arentes).*

Objava: *CIL* III 13866; Patsch 1894a, 713, sl. 1; Patsch
1896a, 267, sl. 36.

>> Kat. št. 133: Lisičiči

134. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Ostrožac**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 56

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 159 cm; š. 70 cm; d. 23 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na dva dela. Spodnji desni in zgornji levi vogal sta odbita. Po obliki gre za ravno zaključeno enoetažno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom. Zatrep sloni na dveh polstebrih ob pravokotni portretni niši, pod katero je napisno polje s profiliranim okvirjem. Polstebra imata korintska kapitela in profilirano bazo. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V sredini zatropa je upodobljena glava Meduze z bujnimi lasmi. Lasje so dvignjeni, linija lasišča je postavljena visoko nad čelom. V zaklinkih sta upodobljena delfina, ki v ustih držita ribo. Široko telo desnega delfina skoraj v celoti zapolnjuje dani prostor. Na njegovem telesu so jasno vidne dve hrbtni in ena prsna plavut. Telo in repno plavut loči okrogel obroč. Ovalno oblikovano delfinovo oko je neproporcionalno veliko. Delfin v levem zaklinku ni ohranjen.

>> Kat. št. 134: Ostrožac

V portretni niši je upodobljen zakonski par. Levo je doprsje žene s širokim obrazom, poudarjenimi ličnicami, velikimi očmi ter širokim podolgovatim nosom. Ženska je oblečena v tuniko dolgih rokavov z izrezom v obliki črke V. Tunika je pod prsmi prepasana z ozkim pasom, na ramenih ima fibuli. Spletene lase pokriva pajčolan, ki pada prek ramen tako, da ne zakriva ušes. Na teh so vidni dolgi uhani s kroglico na koncu. Na desni je upodobljen moški s kratkimi lasmi ter širokim in polnim obrazom. Oči in veke so poudarjeni, usta so neizrazita in majhna, linija nosu je rahlo nakazana. Moški nosi tuniko s polkrožnim vratnim izrezom in plašč (*sagum*), ki ga na desni rami zapenja okrogla fibula.

Tipologija: stela podtipa B2a

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Aelis Rufo/et Tattuiae/ def(unctae) ann(or)um LXV P(ublius) Ael(ius) Verus/parentibus p(osuit).*

Objava: *lupa* 23801; *HD*56805; *CIL* III 14617,3; *IlJug* III 1752; Patsch 1902a, 323–324, sl. 20; Patsch 1904a, 255, sl. 130; Sergejevski 1965b, 127, sl. 11; Paškvalin 2012, 94.

135. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Lisičići**

Hrani: PVK, inv. št. 1823.

Material: apnenec³⁸⁹

Mere: v. 177 cm; š. 75 cm; d. 30 cm

Opis: Stela z vsadnikom je v celoti ohranjena. Po obliki gre za ravno zaključeno enoetažno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom, ki sloni na dveh polpilastrih ob pravokotni portretni niši in profiliranim napisnim poljem. Polpilastra imata korintska kapitela in profilirano bazo. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V sredini zatrepa je upodobljena glava Meduze z dolgim koničastim obrazom. Zaklinka sta okrašena z motivom delfina, ki lovi ribo. V portretni niši sta upodobljeni ženski doprsji. Ženska na levi ima ovalno obliko obraza, velike poudarjene oči in majhna usta. Ženska na desni strani se zdi nekoliko starejša. Obrazne poteze so podobne kot pri ženski na levi strani. Obe sta oblečeni v tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom, ki je prepasana s širokim pasom ter na ramenih speta s fibulama. Spletene lase pokriva pajčolan, ki pada prek ramen tako, da ne zakriva ušes. Na ušesih ženske na desni strani so vidni dolgi uhani s kroglico na koncu. Napis ni ohranjen.

Tipologija: stela podtipa B2a

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Čremošnik 1954b, 219, Tab. V, sl. 4; Paškvalin 2012, 94, kat. št. 27.

Kat. št. 135: Lisičići

³⁸⁹ Paškvalin 2012, 94.

136. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Homolje***Hrani:* ZMBiH, inv. št. 52*Material:* apnenec, litotip B_D*Mere:* v. 170 cm; š. 85 cm; d. 29 cm.*Opis:* Stela z vsadnikom je skoraj v celoti ohranjena.

Del spodnjega desnega vogala je odbit. Poškodbe površine v obliki večjih horizontalnih razpok so vidne na desni strani portretne niše. Po obliki gre za ravno zaključeno enoetažno enostavno profilirano stelo s profiliranim trikotnim zatrepom, pravokotno oblikovano portretno nišo in profiliranim napisnim poljem. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je petlistna rozeta, ki jo ob straneh obdajajo listi. Polji zaklinkov nista okrašeni. V plitvi portretni niši je upodobljen zakonski par. Ženska na levi ima dolg ovalen obraz in velike mandljasto oblikovane oči. Nadočesni lok je poudarjen. Spletene lase pokriva pajčolan, ki ji pada prek ramen in ne pokriva ušes. Desno je upodobljen golobrad moški s kratkimi lasmi. Obraz je širok, mandljasto oblikovane oči so poudarjene, usta so neizrazita in majhna. Na desni rami nosi okroglo fibulo, ki je verjetno zapejala plašč (*sagum*). Napis ni ohranjen.

Tipologija: stela podtipa B2a*Datacija:* 2.–3. st.*Objava:* Patsch 1902a, 312–317, sl. 11; Patsch 1904, 247, sl. 121; Paškvalin 2012, 98, kat. št. 39.

Kat. št. 136: Homolje

137. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Homolje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 55

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 178 cm; š. 68 cm; d. 26 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit spodnji desni rob.

Poškodbe so vidne na celotni površini spomenika. Po obliki gre za ravno zaključeno enoetažno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom. Zatrep sloni na dveh polstebrih ob pravokotni portretni niši, pod katero je napisno polje s profiliranim okvirjem. Ob zatrepu sta v globokem reliefu izdelana akroterija. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V sredini zatrepa je upodobljena glava Meduze. Površina sprednje strani akroterijev je reliefno okrašena z motivom delfina. V portretni niši je upodobljen zakonski par. Ženska na levi je oblečena v tuniko in ogrinjalo (*pala*), pod njim se vidi desna roka, ki sloni na prsni. Zaradi poškodb detajli na obrazu niso vidni. Lasje so speti zadaj. Moški nosi oblačilo dolgih rokavov, na desni in levi rami se vidijo široki pasovi, ki so verjetno del vojaškega oblačila ali *saguma*. V levi roki drži svitek (*volumen*).

Tipologija: stela podtipa B2b

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / [— — — — —] / [— — — — —]
 ni I [— — — — —] / [— — — — —] ⁵ / [— — — — —]
 —] / [— — — — —] / [— — — — —] no [— — — — —]
 —] / [— — — — —] ¹⁰ [— — — — —].

Objava: Patsch 1902a, 315, sl. 10; Patsch 1904a, 246.

Kat. št. 137: Homolje

138. OVRŠJE STELE

Najdišče: **Homolje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 456

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 60 cm; š. 125 cm; d. 26 cm

Opis: Zgornji zaključek nagrobne stele v obliki ovršja s parom levov. Na ovršju so nastale večje poškodbe, vidne predvsem na levi polovici spomenika. Ozka enostavna baza levjega ovršja služi kot nosilec plastičnega okrasa v obliki ležečih akroterialnih levov, ki s sprednjima tacama držita ovnovo glavo. Kot kaže figura leva, ohranjena na desni strani, sta bili glavi levov obrnjeni *en face*. Med levoma je upodobljen Atis s prekrizanimi nogami, ki se naslanja na plamenico.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1902a, 316, sl. 13; Paškvalin 2012, 147, kat. št. 85.

Kat. št. 138: Homolje

Kat. št. 139: Homolje

139. OVRŠJE STELE

Najdišče: **Homolje** (glej sliko na prejšnji strani)

Hrani: ZMBiH, inv. št. 194

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 67 cm; š. 126 cm; d. 26 cm

Opis: Zgornji zaključek nagrobne stele v obliki ovršja s parom levov. Ozka enostavna baza levjega ovršja služi kot nosilec plastičnega okrasa v obliki *en face* ležečih akroterialnih levov, ki s sprednjima tacama držita ovnovo glavo. Med levoma je upodobljen Atis s prekrizanimi nogami, ki se naslanja na plamenico.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1902a, 316, sl. 12, Paškvalin 2012, 146–147, kat. št. 84.

SARAJEVO (140–143)

140. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gradac / Hadžići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 54

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 175 cm; š. 65 cm; d. 16 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Po obliki gre za trikotno zaključeno enoetažno arhitektonsko stelo tipa edikula. Arhitektonsko obliko stele sestavlja profiliran trikoten zatrep, pod njim je plitva portretna niša, ki jo uokvirjajo profiliran lok arhitrava in polpilastra z oblikovano bazo in kapiteli. Pod portretno nišo je plitvo napisno polje s profiliranim okvirjem. Prostostoječa akroterija sta plastično oblikovana. Stela je reliefno okrašena. Zatrep krasi v reliefu izdelan motiv rozete s širokim cvetiščem. Notranja vogala zatropa zapolnjujeta lista palmete. Vogala akroterija sta preoblikovana v človeški maski, ki nosita spiralno zavita ovnova rogova. V portretni niši je upodobljen zakonski par z otrokoma. Ženska na levi ima velike oči, poudarjeni ličnici in ozek nosni greben. Lasje so v obliki širokega snopa v zatilju dvignjeni navzgor in speti visoko na temenu tako, da sestavljajo visok svaljek in prekrivajo zgornjo polovico ušes. Oblečena je v tuniko z okroglim vratnim izrezom, prek te nosi ogrinjalo, ki ji pokriva desno ramo. Njeno levo ramo zakriva moški. Ženska nosi ogrlico, ki se trdno prilega vratu. Pred njo stoji otrok, oblečen v tuniko in ogrinjalo. Lasje so kratki, kar kaže na to, da gre za dečka. Moški ima kratko postrizene lase, velike mandljasto oblikovane oči in ozek nos. Nosi tuniko z okroglim vratnim izrezom in plašč, ki se na desni rami zpenja s fibulo. Pred moškim je prikazan deček, oblečen v tuniko in plašč. Med zatrepom in polkrožno preklado arhitrava je vrezana nagrobna formula DM.

Tipologija: stela podtipa B2b

Kat. št. 140: Gradac / Hadžići

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) Aurel(ius) Super vete(r(a))nus ex leg(ione) VIII Aug(usta) memoriam sibi / vi(v)us et Verl(..) co/ n(iu)gi Maximinae / et Victorino fili*

(lis) nostris filiam defumctam vi/xit annos XXVIII.
Objava: lupa 23384; HD51053; CIL III 8375 (p. 12749); Patsch 1893a, 81–82; Betz 1939, 72.

141. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Pazarić**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 53

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 195 cm; š. 74 cm; d. 19 cm

Opis: Nagrobna stela z ohranjenima vsadnikom in postamentom. Stela ima odbit zgornji desni in spodnji levi vogal. Pravokotno oblikovan blok postamenta ima na sprednji strani izdelano visoko bazo in venec, ki se na bočnih straneh nadaljuje le do polovice bloka. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitekonsko stelo tipa edikula. Arhitekonsko obliko sestavljajo profiliran trikoten zatrep, arhitrav, polpilastra ob portretni niši in profiliran okvir napisnega polja. Napisno polje obdaja še okvir brez profilacije, ki neprekinjeno poteka ob zgornjem robu in obeh stranskih robovih. Na spodnjem robu okvir ni izdelan. Polpilastra ob portretni niši imata profilirano bazo in kapitela. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V portretni niši je na levi strani upodobljena ženska z ovalnim obrazom, velikimi mandljasto oblikovanimi očmi in ozkim nosnim grebenom. Liniji zgornje in spodnje veke sta poudarjeni. Lasje so počesani na prečko in speti zadaj tako, da pokrivajo zgornji del ušes. Oblečena je v tuniko z okroglim vratnim izrezom, ki je prepasana z ozkim pasom visoko pod prsmi. Pod pasom so vidni široki naborki oblačila. Na desni rami se vidijo široki naborki ogrinjala. Visoko na temenu nosi pajčolan, ki ji pada prek ramen. V ušesih ima uhane, okrog vratu masivno ogrlico z okroglim obeskom, na katerem je obesek s srčastim zaključkom. Trije enaki obeski so privezani na fibulo, ki jo nosi na desni rami. Ob njej je moški s kratkimi lasmi in velikimi mandljasto oblikovanimi očmi. Z desno roko objema ženo prek desne rame, v levi roki drži svitek. Moški nosi tuniko z dolgimi rokavi, (*tunica manicata*) prek nje ima ogrnjen plašč (*sagum*) z dolgimi resami, ki se zapenja na desni rami. Sredino zatrepa krasí šestlistna rozeta s širokim cvetiščem. Oba zaklinka sta okrašena z motivom palmete. Okrasna bordura, ki s treh strani obdaja napisno polje, ima obliko vinske trte, ki raste iz vaze na desni in levi strani. Konca vitic vinske trte združuje ozek trak, postavljen na sredini zgornje bordure. Na arhitravu je vrezana nagrobna formula DM.

Tipologija: stela podtipa B2a*Datacija:* 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / T(itus) A(ur)el(ius) Saturninus/
A(ur)el(i)ae Amurcian(a)e/coniugi pientis/5 simae
bene mere—/nti et sibi vi—/vus memori—/am posu-
it q(uae) vixit an(nos) XXVIII/ 10 m(enses) IIII.

Objava: lupa 23771; HD54639; CIL III 13863; *IlJug* III 1580; Patsch 1894b, 345–346, sl. 5; Patsch 1915, 124, sl. 117; Bojanovski 1988a, 149–150; Topolovac 1988a, 54.

Kat. št. 141: Pazarić

142. NAGROBNA STELA

*Najdišče: Lukavica**Hrani: ZMBiH, inv. št. 1832**Material: apnenec, litotip B_D**Mere: v. 136 cm; š. 70 cm; d. 24 cm*

Opis: Zgornji del nagrobne stele ima zelo poškodovano površino na sprednji strani. Manjše poškodbe površine so vidne tudi na zgornjem zaključku stele. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo z medaljonom in napisnim poljem v profiliranem okvirju. Na vrhu je ohranjen utor pravokotne oblike, ki je služil za pritrditev ovršja. Stela je reliefno okrašena. Okvir medaljona je okrašen z borduro. Okrog medaljona je v vogalih izdelan motiv štirih rozet, ki morda posnemajo prikaz glavice žebeljev, kot bi bila plošča z medaljonom pritrjena na osnovo. V plitvi niši medaljona so upodobljeni trije doprski portreti. Oseba na desni strani medaljona drži svitek. Oblečena je v dolgo tuniko in ogrinjalo, ki ga na desni rami zpenja fibula. Enako oblačilo nosi oseba na sredini. Oseba na levi ima naborke oblačila manj izrazite, v desni roki drži predmet okrogle oblike. V celotnem kadru izstopa oseba na sredini. Pomaknjena je nekoliko pred levo in desno osebo, tako da zakriva njuna ramena. Nagrobna formula je vrezana med okvirjem napisnega polja in medaljonom.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.*Datacija:* 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / [-----] / [-----] / [-----] / [-----] / [-----].*

Objava: Paškvalin 2012, 167, kat. št. 98.

Kat. št. 142: Lukavica

143. MEDALJON

*Najdišče: Sarajevo**Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.**Material: apnenec, litotip H**Mere: v. 79 cm; pr. 58 cm; d. 10 cm*

Opis: Nagrobni spomenik v obliki medaljona z izdelanim vsadnikom. Večje poškodbe spomenika so vidne na površini in na profiliranem okvirju, ki obdaja medaljon. Okras na medaljonu je izdelan v plitvem reliefu. Okvir centralnega motiva je okrašen z motivom bisernega niza. V medaljonu je upodobljen konjenik. Oblečen je v dolgo tuniko in ogrinjalo, ki ga na desni rami zpenja fibula. *Paludamentum* za njegovim hrbtom pahljačasto lebdi v zraku. Na glavi nosi visoko kapo, značilno za obdobje tetrahije.³⁹⁰ Konj je upodobljen z velikimi ovalnimi očmi z izdelano zenico, kratko grivo in napol odprtih gobčkom. Z dvignjeno sprednjo levo nogo nakazuje premikanje.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.*Datacija:* konec 3. st.–začetek 4. st.

Kat. št. 143: Sarajevo

³⁹⁰ Cf. Ferris 2013, 21.

Objava: Sergejevski 1948, 172–173, št. 6; Gabričević 1954, 41–46; Topolovac 1988b, 41.

BREZA (144–147)

144. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Breza**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 430

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 60 cm; š. 45 cm; d. 15 cm

Opis: Odlomka nagrobne stele. Na to, da gre za vsaj dvodelno strukturo stele, kažeta ostanek portretne niše in desni profiliran vogal napisnega polja. Okvir portretne niše je v plitvem reliefu okrašen z motivom vinske trte.

V plitvi portretni niši je na levi strani upodobljena ženska, ki nosi tuniko in ogrinjalo. Na njeni desni rami se delno vidijo sledovi fibule, ki zapenja oblačilo. Pred seboj drži manjšo štirinožno žival. Ob njej je upodobljen moški. Oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi, prek te nosi ogrinjalo, ki ga na desni rami zapenja fibula. V levi roki drži svitek, z desnico čez desno ramo objema ženo.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: [Diis] M(anibus)/

Objava: neobjavljeno

Kat. št. 144: Breza

145. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Breza**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 428

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 45 cm; š. 32 cm; d. 9 cm

Opis: Odlomka nagrobne stele, ki je bila sekundarno uporabljena kot gradbeni material. Na sprednji strani je v profiliranem okvirju napis. Zgornji rob napisnega polja obdaja okrasna bordura z motivom akantove vitice in rozet.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: Ael[ius] Mar/cel[l — —] an(norum) XX / P(ublius)

Ael[l(ius)] Mel— — — — / [— — —].

Objava: lupa 23691; HD33859; IlJug III 1583; Sergejevski 1940, 143, št. 11; Mesihović 2011, 80.

Kat. št. 145: Breza

Kat. št. 146: Breza; leva stranica in sprednja stran

146. NAGROBNA ARA

Najdišče: **Breza**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 386

Material: apnenec, litotip B_D

Mere: v. 119 cm; š. 102 cm; d. 67 cm

Opis: Nagrobna ara je razbita na več delov. V celoti sta odbita spodnji rob in desna bočna stranica. Večje poškodbe so nastale tudi na levi bočni strani. Na sprednji strani je v profiliranem okvirju napisno polje. Okvir tega obdaja bordura z motivom vinske trte. Na levi bočni stranici je v pravokotnem profiliranem okvirju upodobljen krilati erot. Okrog okvirja poteka bordura z motivom akantovih listov. Spodnji okvir bordure krasi akantov list, ob njem sta ptici. Erot stoji na podstavku tako, da ima desno nogo prekrižano prek narta leve noge. Širok in poln obraz krasijo dolgi valoviti lasje, ki pokrivajo ušesa in se v širokih pramenih spuščajo proti zatilju. Velike oči poudarjajo vrezane linije vek, zenici nista izdelani, usta so majhna s polnimi

ustnicami. V desni roki ob stegnu je verjetno držal baklo, na katero se naslanja.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2 – 3. st.

Napis: *Ulpiae T(iti) f(iliae) / Proculae an(norum) XX/T(itus) F(lavius) Valens Varron(is) / f(ilius) princeps Desitiati(um) / et Aelia Iusta/Scenobar[bi] f(ilia) / [– –*

Objava: *lupa* 23306; HD33834; *IlJug* III 1582; Čremošnik, Sergejevski 1930, št. 9; Tab. III; Sergejevski 1940, 141–142, sl. 10; Rendić-Miočević 1948, 147; Paškvalin 1996a, 95–96; Škegro 1997, 103, No. 126; Mesihović 2011, 65–72; Paškvalin 2012, 265, kat. št. 33.

147. PEPELNICA

Najdišče: **Breza**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 432

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 30 cm; š. 51 cm; d. 19 cm

Opis: Odlomka pepelnice, ki je bila sekundarno uporabljena kot gradbeni material.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *Dis [Manibus] / Clario an(norum) [— — —] / posuerunt Ur[sus] / 5 et Dassius pat[ri] / h(ic) s(itus) es[t]*

Objava: *Iupa* 23690; *HD*33866; *IlJug* III 1588; Sergejevski 1938, 109, št. 13; Mesihović 2011, 79.

>> Kat. št. 147: Breza

KISELJAK (148–153)

148. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Podastinje**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 257

Material: apnenec, litotip A

Mere: v. 171 cm; š. 62 cm; d. 16 cm

Opis: Nagrobna stela je skoraj v celoti ohranjena. Levi akroterij je odbit. Po obliki gre za enostavno profilirano trikotno zaključeno stelo s profiliranima trikotnim zatrepom in okvirjem napisnega polja. Ob zatrepu sta trikotno oblikovana akroterija, ki ju krasi v plitvem reliefu izdelan motiv palmete. V sredini zatrepa je upodobljena manjša rozeta.

Tipologija: stela podtipa B3a

Datacija: konec 1. st.–začetek 2. st.

Napis: *C(aius) Manliu(s) / C(ai) L(ibertus) / Honesimus / Ann(orum) L/H(ic) S(itus) E(st)*

Objava: *CIL* III 8379 (p. 2256); Patsch 1894b, 344, sl. 24; Patsch 1896a, 251, sl. 11.

>> Kat. št. 148: Podastinje

149. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Kuliješ**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1823

Material: apnenec, litotip B_M

Mere: v. 108 cm; š. 88 cm; d. 17 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele, v celoti je poškodovana površina na sprednji strani. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo tipa edikula. Arhitektonsko obliko sestavlja trikoten zatrep, ki stoji na polstebrih z oblikovanimi kapiteli in bazo. Polstebra skupaj z zatrepom uokvirjata portretno nišo, v kateri so upodobljeni trije pokojniki. Detajli obrazov in oblačil na portretirancih niso več vidni. V sredini zatrepa je upodobljena glava Meduze. V zaklinkih sta v reliefu upodobljena hipokampa.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1897b, 521, sl. 7; Paškvalin 2012, 96, kat. št. 33.

Kat. št. 149: Kuliješ

150. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gromiljak**

Hrani: FSV, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁹¹

Mere: v. 127 cm; š. 98 cm; d. 23 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in polstebroma ob portretni niši. Sledovi polstebra pod portretno nišo kažejo, da gre za dvoetažno zasnovo stele. Greda arhitrava je razdeljena na fascije; polstebri v obeh nišah imajo izdelane korintske kapitole in profilirano bazo. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V sredini zatrepa je upodobljena štirilistna rozeta v vencu, obdajata jo okrasni palmeti. V zaklinkih sta upodobljena hipokampa. V portretni niši so prikazane štiri osebe: tri ženske in moški. Ženska na levi ima poln oglat obraz, velike ovalne oči, širok nos in majhne polne ustnice. Ličnici nista poudarjeni. Njeni dolgi lasje so zadaj speti tako, da so ušesa v celoti pokrita. Čez čelo nosi kapo ali ozek trak, ki se zavezuje zadaj. Oblečena je v tuniko z okroglim vratnim izrezom, ki jo na ramenih spenjata fibuli. Prek ramen nosi ogrinjalo. Fibuli sta privezani z verižico z velikim okroglim obeskom (agraf), na katerem je pripet manjši obesek ovalne oblike. Na desni roki nosi zapestnico. Vse tri ženske imajo enake obrazne poteze in elemente noše. Izjema je tretja ženska, ki ima na mezincu leve roke prstan. Moški ima kratko postrižene lase in brado. Oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi, prek nje nosi *sagum*, ki je na desni rami zapet s fibulo. Na mezincu leve

Kat. št. 150: Gromiljak

³⁹¹ Paškvalin 2012, 96.

roke nosi prstan. Z levo roko drži rob ogrinjala ženske ob sebi.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Čremošnik 1963, 115, sl. 7; Paškvalin 2012, 96, kat. št. 32.

151. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gornja Višnjica**

Hrani: FSV, inv. št. s. n.

Material: apnec³⁹²

Mere: v. 95 cm; š. 67 cm; d. 17 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele je prelomljena na več delov. Stela ima v celoti odbita akroterija; poškodbe površine so vidne tudi na spodnjem levem robu. Po obliki gre za ravno zaključeno arhitektonsko stelo s profiliranim okvirjem, arhitravom z izdelanimi fascijami in polstebroma ob profiliranem okvirju napisnega polja. Ob vogalu zatrepa sta bila postavljena akroterija na nizki, trikotno oblikovani bazi. Tordirana polstebra z oblikovano bazo in korintskimi kapiteli stojita na nizki gredi. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. Zatrep je okrašen z motivom štirilistne rozete, iz katere izhajata čašasta cvetova. Sledovi okrasa, ohranjeni na desnem akroteriju, kažejo na to, da sta bila akroterija okrašena z rastlinskim motivom, morda s palmeto. Motiv akantovih listov krasí nizko preklado pod napisnim poljem.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 1. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / M(a)n(lio) Pontio / Valenti / Iulia Itache/ ⁵ c(oniugi) b(ene) m(erenti) p(osuit).*

Objava: *ILJug* III 1599; Misilo 1936, 18–19, št. 2, sl. 3; Vulić 1933, št. 206; Bojanovski 1988a, 153; Paškvalin 2012, 95, kat. št. 30.

Kat. št. 151: Gornja Višnjica

³⁹² Misilo 1936, 18; Paškvalin 2012, 95.

152. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gornja Višnjica**

Hrani: FSV, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁹³

Mere: v. 196 cm; š. 78 cm; d. 20 cm

Opis: Nagrobna stela je razbita na več delov. Zgornji zaključek stele in spodnji rob sta odbita. Večje poškodbe na površini nagrobnika so prav tako vidne na levem robu in spodnji portretni niši. Osnovno oblikovno shemo stele zaradi poškodb ni mogoče z gotovostjo v celoti rekonstruirati. Na podlagi dveh ohranjenih polpilastrov ob zgornji portretni niši je mogoče sklepati, da gre za dvoetažno arhitekonsko stelo tipa edikula. Osnovno shemo stele sestavljajo arhitrav, dvojna portretna niša ter napisno polje brez izdelanega profiliranega okvirja. Zgornjo portretno nišo uokvirjata polpilastra s korintskimi kapiteli in bazo. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V zgornji portretni niši so upodobljene tri osebe. Na levi strani je ženska v oblačilu z dolgimi rokavi. Prek ramen ima ogrinjalo ali šal, ki ga je klesar upodobil z gosto nanizanimi naborki. Okrog vratu nosi ogrlico, ki jo sestavlja niz treh verižic. Na portretu ni jasno, ali nosi pokrivalo ali gre za urejeno pričesko. Na desni strani je upodobljen moški s kratko postrizženimi lasmi in brado. Ima oglat obraz, velike ovalne oči in visoko čelo. Zenici sta izdelani, prav tako globoke gube na čelu. Oblečen je v tuniko s širokimi rokavi in okroglim vratnim izrezom. Prek leve rame nosi ogrinjalo z resicami (*sagum*), speto na desni rami. V levi roki drži svitek. Pred njima stoji deček z enakimi obraznimi potezami, kot jih ima moški lik, vendar brez brade. Rob njegovega ogrinjala je okrašen z resicami. V spodnji niši so upodobljene tri osebe, glave niso ohranjene. Na levi je oseba oblečena v tuniko z dolgimi rokavi in ogrinjalo. V desni roki drži predmet okrogle oblike. V sredini je moški, oblečen v tuniko z dolgimi in širokimi rokavi. Prek ramen nosi ogrinjalo (*sagum*), katerega rob je okrašen z gostimi resami. Ob njem je na desni strani niše moški, ki nosi tuniko z okroglim vratnim izrezom in ogrinjalo (*sagum*). Stranski okvir napisnega polja krasi bordura v obliki vinske trte. Arhitrav je okrašen z motivom stilizirane vitice.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: [— — —] [Pate]r optabat fieri sibi quod pi(a) / Mat(er) infelices nati fecit uterque.

D(is) M(anibus) / Aur(elio) Titiano d(efuncto) [ann(orum)... et] / Aur(elio) Iustiano d(efuncto) [ann(orum) ... et] / Aur(elio) Iusto d(efuncto) ann(orum) [...] fil(iis) / ⁵ pientis(s)imis et suo alu/mno Aur(elius) Titus et Aur(elia) M[ar]tilla parentes et sibi/vivis posuerunt.

Kat. št. 152: Gornja Višnjica

³⁹³ Misilo 1936, 19; Paškvalin 2012, 144.

Objava: *ILJug* III 1596, Vulić 1933, 69–70; Misilo 1936, 20–21; Sergejevski 1938, 111; Bojanovski 1988a, 148; Mesihović 2011, 92; Paškvalin 2012, 144, kat. št. 77.

153. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gornja Višnjica**

Hrani: FSV, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁹⁴

Mere: v. 156 cm; š. 74 cm; d. 17 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na več delov. Zgornji zaključek stele je v celoti odbit, zato ni mogoče v celoti rekonstruirati osnovne oblikovne sheme. Po obliki gre za arhitektonsko stelo tipa edikula. Dvoetažno zasnovo stele sestavljata portretna niša in napisno polje, ki ju loči široka horizontalno postavljena greda z izdelanim profiliranim okvirjem. Napisno in portretno polje uokvirjata polstebra z izdelanimi kapiteli in bazo. V plitvi portretni niši sta upodobljeni osebi. Na levi strani je ženska v dolgi tuniki z okroglim vratnim izrezom. Ramena in roke ji pokriva dolgo ogrinjalo, pred seboj drži ptico. Ženska ima urejeno pričesko, detajli nje-nega obraza zaradi poškodb niso vidni. Ob njej je moški s kratko pričesko. Detajlov na obrazu ni mogoče razbrati, ker je površina reliefa na tem delu poškodovana. Oblečen je v tuniko z okroglim vratnim izrezom, prek katere nosi *sagum*. Z desno roko drži rob ogrinjala, z levo objema žensko prek desne rame.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Baebiae me/ae et ei(us) Laetiae/5 anno(rum) V/ Baebius Titian/ v(otum) s(olvit).*

Objava: *ILJug* III 1598; Vulić 1933, 70; Misilo 1936, 21, št. 3; Bojanovski 1988a, 153; Mesihović 2011, 95.

Kat. št. 153: Gornja Višnjica

³⁹⁴ Misilo 1936, 21.

KAKANJ (154–155)

154. ODLOMEK STELE

Najdišče: **Donja Zgošča**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 582

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 28 cm; š. 33 cm; d. 17 cm

Opis: Zgornji levi vogal stele s polkrožno portretno nišo. Na arhitektonsko kompozicijo stele kaže ostanek polloka niše, ki stoji na vrhu stiliziranega kapitela. V niši je ohranjen doprsni portret ženske. Njen obraz je oglat, pod visokim nadočesnim obokom so izdelane očesne veke, ki poudarjajo velike ovalne oči. Zenici nista izdelani. Dolg nosni greben se zaključi s trikotno oblikovanim nosom, pod katerim so lepo izdelana usta s polnimi ustnicami. Ženska nosi naglavno pokrivalo, katerega rob je spuščen nizko čez čelo. Polkrožni naborki ali okrasni elementi oblačila z vratnim izrezom v obliki črke V potekajo poševno od ramena proti sredini prsi. Lepo oblikovana ušesa krasijo uhani s tremi obeski. Na desni rami so vidni ostanki upodobitve prstov desne roke osebe ob ženski.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Sergejevski 1948, 172, sl. 3; Paškvalin 2012, 124, kat. št. 62.

Kat. št. 154: Donja Zgošča

155. ODLOMEK RELIEFNE PLOŠČE

Najdišče: **Doboj pri Kaknju**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 585

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 25 cm; š. 38 cm; d. 6 cm

Opis: Odlomek nagrobne plošče z ohranjenim reliefom ima poškodovane vse štiri stranice. Plitvo izdelan relief prikazuje osebo, ki vodi konja. Oblečena je v tuniko s širokim pasom. Na konjskem hrbtu je prikazano tovarno sedlo za tvorjenje s širokimi jermeni. En jermen je nameščen pod konjskim trebuhom, dva sta prečna (zadaj in spredaj). Prečna jermena sta okrašena z vbodi, na zadnjem so srčasti obeski.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: druga polovica 3. – začetek 4. st.

Objava: Sergejevski 1948, 180, št. 14.

Kat. št. 155: Doboj pri Kaknju

ZENICA (156–166)

156. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Bilimišće**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 155a

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 183 cm; š. 74 cm; d. 16 cm

Opis: Nagrobna stela je razbita na več kosov. Vrh zatrep, desni akroterij in desni rob portretne niše so odbiti. Po obliki gre za trikotno zaključeno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom, arhitravom in polstebroma ob portretni niši, pod njo je v profiliranem okvirju napisno polje. Stela ima izdelan vsadnik. Ob zatrepu sta v horizontalni osi tik nad arhitravom z izdelanimi fascijami postavljena prostostoječa akroterija. Polstebra sta imela stiliziran korintski kapitel. Stela je reliefno okrašena. Pri izdelavi okrasa je bil uporabljen sveder. Zatrep in akroterija krasi motiv palmete oziroma polpalmete. V plitvi portretni niši je upodobljena deklica. Njen obraz je poln, ličnici sta poudarjeni, pod nizkim čelom so mandljasto oblikovane oči z izdelanimi zenicami, veke so poudarjene, pod majhnim nosom so lepo oblikovana usta s polnimi ustnicami. Oblečena je v dolgo nabrano tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom. Tunika je prepasana z ozkim pasom, na ramenih jo zapenjata okrogli fibuli. Na nogah ima zaprte čevlje. Zdi se, da ji glavo pokriva kapa, ki jo na vrhu glave krasi nakit z obeskom. Okrog vratu ima ogrlico z okroglim obeskom. V desni roki drži ptico, ki jo naslanja na prsi. V spuščeni levi roki drži okrogel predmet, verjetno gre za igračo. Zapestji sta okrašeni z masivnima zapestnicama. Profiliran okvir napisnega polja obkroža široka okrasna bordura, zapolnjena z motivom bršljanove vitice.

Tipologija: stela podtipa B4

Datacija: druga polovica 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Aurel(iae) Procu/le vi(xit) an(nos) III / Aurlei(us) Nepos / 5 et Procilla filiae / p(o)s(uerant).*

Objava: lupa 23319; HD55949; CIL III 12770; ILJug III 1610h; AE 2008, 00017; Truhelka 1892a, 343; Patsch 1915, 131; Sergejevski 1932, 44–45; Bojanovski 1988a, 166; Mesihović 2011, 50; Paškvalin 2012, 62–63, kat. št. 3.

Kat. št. 156: Bilimišće

157. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Bilimišće**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 84 in 70

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 165 cm; š. 95 cm; d. 23 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na več delov. Zatrepe, desni akroterij in spodnji rob z delom napisnega polja so odbiti. Ostanek zatrepa in levi akroterij kažeta na to, da je stela najverjetneje imela trikotno oblikovan zaključek. Po obliki gre za arhitekonsko stelo tipa edikula s trikotnim zatrepom, arhitravom in polstebroma ob portretni niši, ki stojita na nizki prekladi. Horizontalna preklada loči portretno nišo od reliefno okrašenega pravokotnega polja brez izdelanega profiliranega okvirja. Pod njim je napisno polje brez profilacije, ozka vertikalna preklada ga deli na dva dela. Polstebra ob portretni niši imata stilizirano upodobljena kapitela in profilirano bazo. V edikuli so upodobljeni skoraj v celoti postavni portreti štirih oseb: ženska in trije moški. Ženska na levi z levo roko objema moškega ob sebi. V desni roki drži predmet okrogle oblike. Srčasto obliko obraza ji daje linija lasišča, ki je oblikovana tako, da se od sredine obraza enakomerno dviguje proti sencam. Ima velike mandljasto oblikovane oči z izdelano zenico. Široki vekji izhajata ob robovih nosnega grebena. Od tam v polkrogu izhajajo tudi obrvi. Obrvi in rob lasišča so prikazani z nizom kratkih vrezov. Oblika ust je komaj prepoznavna. Nosi tuniko dolgih in širokih rokavov z okroglim vratnim izrezom. Prek ramen ima ogrnjen šal z resami. Tunika je okrašena z okroglim našitkom na prsih. Na prstancu nosi prstana in okrog vratu ogrlico z okroglim obeskom. V ušesih ima uhane okrogle oblike s širokim pahljačasto oblikovanim obeskom. Na glavi nosi kapo, ta ima na vrhu vrezan okras v obliki dveh krogov, ki ga zapolnjuje vrsta vrezanih linij. Tesno ob ženski je upodobljen mlad moški, ki z desno roko objema žensko na svoji desni. V levi roki pred seboj drži voščeno tablico za pisanje. Ovalen obraz moškega zaključuje srčasto oblikovana linija lasišča. Mandljasto oblikovane oči imajo izdelano zenico, spodnji rob nosu je odbit. Na glavi so ušesa postavljena previsoko. Oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom, ki jo zpenja na desni rami s fibulo s čebuličastimi zaključki. Na prstancu leve roke nosi prstan. Na površini tunike (približno v višini kolen) je vrezan simbol svastike. Ob njem sta upodobljena moška z enakimi obraznimi potezami in oblačili. Razlikujeta se v tem, da nosita kratko postrženo brado in brke. Drugi moški, gledano od leve proti desni, v levi roki drži odprto voščeno tablico, na katero piše. Na njegovem desnem rokavu je viden okrašen rob, ki kaže, da pod ogrinjalom nosi tuniko. Tretji moški je upodobljen skrajno desno tako, da z desno roko pokriva rame moškega

Kat. št. 157: Bilimišće

ob sebi, z levo se dotika njegove nadlahti. Med vertikalnimi naborki oblačil in simbolom svastike so vidni ostanki rdeče barve. V spodnji niši ima centralno pozicijo osedlan konj, ki stoji na podstavku. Klesar je natančno prikazal podsedlo, sedlo in uzdo. Konja proti desni vodi moški kratkih las, oblečen v dolgo tuniko z okroglim vratnim izrezom. Na desni rami ima fibulo s čebuličastimi zaključki. V desni roki drži uzdo, v levi ima neprepoznaven predmet. Na levi strani niše je upodobljena ženska v dolgi tuniki. Prek desnega ramena nosi šal. Okrog vratu ima ogrlico z okroglim obeskom. V desni roki drži dolg predmet okroglega preseka (morda svitek), v levi roki košaro. Okvir stele, ki obdaja spodnjo nišo in napisno polje, je okrašen z motivom vinske trte. Na površini levega akroterija je vrezan motiv polpalmete in v reliefu izdelana rozeta v krogu. Rastlinski okras v zatrepu je viden samo v sledovih. Na arhitravu je plitvo vrezan stiliziran rastlinski motiv.

Tipologija: stela tipa B5*Datacija:* konec 3. st.–začetek 4. st.

Napis: Aur(eliu)s Cresceni/nus et Iuliana / par(entes) Filiciano fil(io) / pien(t)is(simo) def(uncto) an(norum) XXX // ben(e) mer(enti) et sibi v(i)//vis p(ro) p(ietate) f(e)c(erunt?).

Objava: *Iupa* 23346; HD55951; CIL III 12768; *ILJug*, 1610; Truhelka 1892a, 344; Sergejevski 1932, 47–48, Tab. XXI, sl. 11; Tab. XXIII, sl. 15; Basler 1972, 149, sl. 162; Bojanovski 1988a, 166; Mesihović 2011, 56; Paškvalin 2012, 68, kat. št. 19.

158. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Bilimišće**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 153

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 187 cm; š. 66 cm; d. 15 cm

Opis: Nagrobna stela, ki ima v celoti odbit levi rob in zgornji zaključek. Po obliki gre za arhitekonsko stelo tipa edikula z arhitravom in stiliziranimi polpilastroma ob portretni niši. Zgornji zaključek stele je v celoti odbit, zato ni mogoče v celoti rekonstruirati osnovne oblike stele. Poleg edikule osnovno obliko stele sestavljata še pravokotna niša z reliefnim okrasom in napisno polje brez izdelane profilacije. Na arhitravu so izdelane fascije. V edikuli je upodobljen portret zakonskega para. Ženska na levi strani ima dolg ovalen obraz. Poudarjeni očesni vekli uokvirjata ovalno oblikovane oči z izdelanimi zenicami. Nos je odbit, stilizirana usta so prikazana v obliki tanke linije, ki se na koncih nekoliko upogne. Ženska nosi visoko prepasano tuniko z dolgimi in širokimi rokavi in okroglim vratnim izrezom. Ramena in roki ji pokriva ogrinjalo. Obe roki sta sklenjeni na pasu tako, da prsti leve roke prekrivajo desno roko. Na portretu ni jasno, ali ima kratke lase ali nosi pokrivalo (kapo). Na ramenih nosi fibuli, okrog vratu ima ogrlico z okroglim obeskom. Na prsih je upodobljen našitek ali okras okrogle oblike, ki združuje naborke oblačila na sredini prsi. Na rokah nosi zapestnici. Moški ima enake obrazne poteze kot ženska. Nosi kratko postrizeno brado in brke. Oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi, prek nje nosi ogrinjalo (*sagum*), ki ga na desni rami zpenja fibula. V levi roki drži svitek, z desnico objema ženo. V spodnji niši je plitvo izdelan relief konja, ki ga vodi moški kratkih las. Moški je oblečen v tuniko in ogrinjalo, ki ga na desni rami zpenja fibula. Klesar je natančno izdelal detajle konjske opreme. Na pregrinjalu je nameščeno sedlo, ki je prek konjskega trebuha pričvrščeno z jermenom. Pregrinjalo držita široka jermena. Jermen je dodatno okrašen s srčastimi obeski. Na površini manjšega reliefa in v zarezah črk v napisnem polju se vidijo ostanki rdeče barve. Okvir napisnega polja je okrašen z motivom vinske trte. Nad njo je upodobljena dvoročajna posoda, iz katere raste palmova veja. Ob portretni niši je upodobljen stiliziran pilaster, nad njim je štirilistna rozeta. Nad okvirjem napisnega polja je vrezana nagrobna formula DM.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Kat. št. 158: Bilimišće

Datacija: 3. st.³⁹⁵

Napis: *D(is) M(anibus) / Li(cinius) Victorinu(s) / mi(les) le(gionis) II Aure(lio) Probo / pa(renti) def(uncto) anno(rum) LV / 5 et Procule ma(tri) def(uncto) / pie(ntissimis) bene me(rentibus) pos(uit).*

Objava: *Iupa* 23372; HD55950; CIL III 12764; *ILJug* III 1610c; Truhelka 1892a, 344; Patsch 1915, 54, sl. 39; Bojanovski 1988a, 166; Mesihović 2011, 53; Paškvalin 2012, 67, kat. št. 17.

³⁹⁵ Paškvalin 2012, 67; D. Sergejevski (1932, 50) spomenik datira v začetek 4. st. n. š.

159. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Janjici**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 403

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 82 cm; š. 71 cm; d. 13 cm

Opis: Nagrobna stela s portretno nišo in delom napisnega polja. Sodi med arhitektonske stele tipa edikula s polstebroma ob portretni niši, ki jo od napisnega polja loči ozka reliefno okrašena preklada. V plitvi delno ohranjeni portretni niši je upodobljen zakonski par. Moški je oblečen v tuniko z dolgimi rokavi in ogrinjalo, ki ga zapevja na desni rami. V levi roki drži svitek. Ob njem je ženska, na kateri so vidni le naborki oblačila. Ozko preklado pod portretno nišo krasi rastlinski motiv v obliki gosto nanizanih lovorovih listov, ki izhajajo iz sredine in so zrcalno usmerjeni.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: konec 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Plato Bato/nis ann(or)um IVV (?) / et P[— — —]*

Objava: *CIL* III 12772; Truhelka 1892a, 349; Patsch 1893c, 702; Patsch 1915, 65; Sergejevski 1932, 43–44, št. 403, sl. 6; Mesihović 2011, 60.

Kat. št. 159: Janjici

160. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Bilimišće**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 394

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 55 cm; š. 36 cm; d. 22 cm

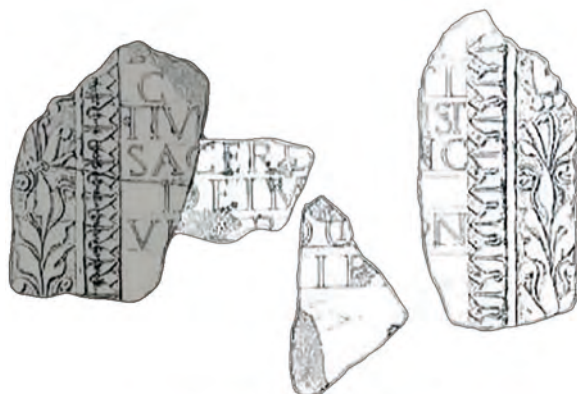
Opis: Štirje odlomki osrednjega dela nagrobne stele. Okvir napisnega polja krasi kimation. Okrog napisnega polja je izdelana rastlinska bordura s čašasto oblikovanimi listi, iz katerih izhajajo spiralno oblikovane vitice. Zaključki vitic so izdelani s svedrom.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: druga polovica 2. st.

Napis: — — —] *ti (duo) v[iro munic(ipii) B]ist(uae), sacred(oti) [prov]nc(iae) /₅ De[l]ma[tiae] Ul[p(ia)]? Proci[lla c]on(iugi) [et s]ib[i] — —].*

Objava: *lupa* 23386; *HD*52553; *CIL* III 12766; *CIL* III 12762; *IlJug* III 1610a; Truhelka 1892a, 345; Patsch 1914, 176; Patsch 1915, 65; Sergejevski 1932, 37–38, št. 104, sl. 2; Bojanovski 1988a, 158; Mesihović 2011, 43–44.

>> **Kat. št. 160:** Bilimišće; zgoraj risba po Patsch 1914, 176, sl. 51, spodaj fotografija ohranjenega odlomka (na risbi označen s temnejšo barvo)

161. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Zenica**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 61 cm; š. 32 cm; d. 13 cm

Opis: Odlomek desnega roba arhitektonske nagrobne stele. Na sprednji strani je izdelan arhitrav s fascijami, na njem stoji spodnji del polstebra z bazo. Arhitrav nosi tordiran polsteber s kapitelom v obliki akantovih listov. V spodnjem polju je napis.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st. n. š.

Napis: [Dis] M(anibus) / [— — —]ti / [

Objava: *ILJug* 1611; Sergejevski 1932, 40–41, sl. 3; Mesihović 2011, 138.

Kat. št. 161: Zenica

162. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Zenica**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 321

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 37 cm; š. 16 cm; d. 17 cm

Opis: Del spomenika, ki je najverjetneje pripadal nagrobni steli. Osrednji del zavzema v reliefu izdelana podoba ženske s spetimi lasmi. Prameni skodranih, na prečko razdeljenih las padajo na zatilje tako, da ne pokrivajo ušes.³⁹⁶ Njen obraz je oglat, ličnici in brada so poudarjene. Pod širokim trikotno oblikovanim nosom so sklenjena usta s polnimi ustnicami. Velike oči z izdelanimi zenicami uokvirjajo široke veke. Ženska je oblečena v visoko prepasano tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom. Pred seboj v obeh rokah drži okrogel predmet. Ob njej je upodobljen delno ohranjen osedlan konj.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: konec 3. st.

Objava: Sergejevski 1932, 45, Tab. XX, sl. 7.

Kat. št. 162: Zenica

³⁹⁶ Takšno pričesko je nosila Julija Mamaea, mati cesarja Aleksandra Severa (prim. Fejfer 2008, 361, sl. 299.).

163. NAGROBNA PLOŠČA

Najdišče: **Bilimišće**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 104

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 97 cm; š. 60 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna plošča z napisnim poljem. Plošča ima odbit zgornji rob ter levo in desno bočno stranico. V profiliranem okvirju je napisno polje. Okvir plošče je okrašen v plitvem reliefu z motivom rastlinske vitice, ki jo sestavlja preplet listov vinske trte in štirilistnih rozet v vencu.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: druga polovica 2. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / T(ito) Fl(avio) T(iti) filio Luci/o dec(urioni) mun(icipii) / Bis(tuensium) et Aur(eliae) / ₅ Procul(a)e Fl(avia) Procill(a) v(iva) f(ecit) et si/bi et suis.*

Objava: *lupa* 23315; HD55947; CIL III 12765 = *IlJug* 101; *IlJug* III 1610d; Truhelka 1892a, 342; Patsch 1914, 180; Sergejevski 1932, 39–40, št. 104, sl. 2; Bojanovski 1988a, 158; Mesihović 2011, 43–44.

>> Kat. št. 163: Bilimišće

164. PLOŠČA Z RELIEFOM

Najdišče: **Drivuša (Trijuša)**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 71

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 74 cm; š. 100 cm; d. 13 cm

Opis: Pravokotna plošča z reliefno upodobitvijo, ki je morda pripadala delu nagrobne edikule. Na zgornjem robu plošče sta ohranjeni spojki s svinčcem, ki sta služili za pritrditev. Plošča je razbita na dva dela. Večje poškodbe površine so vidne na reliefu centralnega motiva. Profiliran okvir obdaja osrednji motiv, razdeljen na dve sceni. Zgoraj je v reliefu prikazan moški kratkih las, ki proti desni vodi konja. Oblečen je v kratko tuniko z okroglim vratnim izrezom. Prek tunike nosi ogrinjalo, ki ga na desni rami zaperja fibula. Od figure konja se je ohranil le grob obris. V spodnjem polju je upodobljen lovski prizor. Prikaz dveh stiliziranih dreves postavlja dogajanje v gozd, v katerem psa lovita neko žival, morda srno.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Sergejevski 1932, 45, Tab. XX, sl. 7.

>> Kat. št. 164: Drivuša (Trijuša) (Foto zgoraj: Sergejevski 1932, 45, tab. XX, sl. 7)

165. AKROTERIJ POKROVA

Najdišče: **Zenica**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 349

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 21 cm; š. 26 cm; dol. 25 cm

Opis: Akroterij je najverjetneje del pokrova pepelnice ali sarkofaga. Na enostavno bazo postavljen vogal akroterija je reliefno okrašen s podobo človeške glave z izdelanimi detajli obraza. Na širokem ploščatem obrazu dominirajo mandljasto oblikovane oči, brez izdelanih zenic, s širokimi vekami. Oblika nosnega grebena in ust je zgolj nakazana. Največ pozornosti je klesar namenil izdelavi frizure. Lasje so razdeljeni na prečko in se v širokih pramenih spuščajo proti zatilju.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Patsch 1904, 231 sl. 107; Sergejevski 1932, 43, sl. 6; Paškvalin 2012, 444–445.

Kat. št. 165: Zenica

166. PLOŠČA Z RELIEFOM

Najdišče: **Vitez**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 76

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 70 cm; š. 55 cm; d. 17 cm

Opis: Desna polovica plošče je morda pripadala delu nagrobne edikule.

Plošča je poškodovana tudi v zgornjem desnem kotu in v spodnjem levem robu. Na sprednji strani je v širokem profiliranem okvirju reliefno okrašeno polje. Plitvo izdelan relief prikazuje motiv konjenika, ki jaha proti desni. Moški kratkih las je oblečen v tuniko z dolgimi rokavi, prek nje nosi ogrinjalo. Konj ima dvignjeno sprednjo levo nogo, s čimer je klesar najverjetneje želel nakazati gibanje.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Hoffer 1895, 58; Marijanović 1988d, 205.

Kat. št. 166: Vitez

TRAVNIK (167–170)

167. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Turbe**

Hrani: ZMT, inv. št. 001

Material: lapor³⁹⁷

Mere: v. 106 cm; š. 60 cm; d. 32 cm

Opis: Zgornji del in spodnji desni vogal nagrobne stele sta odbita. Po obliki gre za ravno zaključeno profilirano stelo. Ohranjeni del delno omogoča prepoznati osnovno shemo, to sestavljajo medaljon, manjše pravokotno polje in napisno polje brez izdelane profilacije. Celotno kompozicijo obdaja reliefno okrašen okvir. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. Dve palmeti obdajata medaljon. Polje med medaljonom in napisom zapolnjuje motiv petih, v nizu horizontalno postavljenih šestlistnih rozet. Okvir stele v celoti zapolnjuje motiv vinske trte s srčasto oblikovanimi listi in grozdi. Nagrobna pesem priča o poznavanju književnosti, napisane v latinskem jeziku globoko v notranjosti province. Nagrobnik sta umrlemu mladeniču, ki je služil v Raveni, postavila ded in oče.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *Ultima clausurunt Par/carum stamina filo / Principii miserandi diem / quem gloria nisi / avus adque pater puerum / dedere <p>raeclara / militia patruoque suo iun/xere fovendum / cum primum pulchra lanu/gine sumeret annos / spectantes magnum patri/ae columenque futurum / heu miseri gloriari sibi / laetamque senectam / crudele(m) luctum domui / Ravenna remisit / hoc miseros titulo pro/prium signasse dolorem.*

Objava: HD57755; CIL III 8385 (2256, 2328, 177); Hoesnes 1880, 201–202; Patsch 1893c, 707; Hoffer 1897, 245–246, sl. 1; Patsch 1915, 54–55; Rendić-Miočević 1987, 123–125, Tab. XXXI; Marijanović 1988c, 204; Mesihović 2007, 75; Mesihović 2011, 30; Paškvalin 2012, 102, kat. št. 57.

Kat. št. 167: Turbe

168. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Fazlić**

Hrani: ZMT, inv. št. 002

Material: apnenec

Mere: v. 100 cm; š. 90 cm; d. 21 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit zgornji del in vse štiri vogale. Ohranjeni del nagrobnika ne omogoča v celoti prepoznati osnovne oblikovne sheme stele. Zgoraj je delno vidna plitva niša z reliefnim okrasom. Pod njo je napisno polje v dvojnem okvirju. V notranjem profiliranem okvirju je napisno polje. Zunanji okvir brez izdelane profilacije je reliefno okrašen z motivom rastlinske vitice, na kateri se vi-

³⁹⁷ Hoffer 1897, 245.

dijo sledovi uporabe svedra. Nad napisnim poljem je v reliefu vidna upodobitev dveh oseb, od katerih so se ohranile le noge.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / P(ublius) Ael(ius) Iustus / d(e) c(urio) m(unicipii) Bist(uensis) / et Ael(ia) Procula / coniux vivi sibi / posuerunt.*

Objava: HD55955; CIL III 12761 (p. 2256); *IlJug* III 103; Hoffer 1893, 321–323; Truhelka 1893a, 685; Patsch 1893c, 704; Hoffer 1895, 43; Bojanovski 1974, 136, sl. 11; Bojanovski 1988a, 158; Paškvalin 1988f, 196; Mesihović 2007, 898–899; Mesihović 2011, 22.

Kat. št. 168: Fazlić

169. NAGROBNA STELA

Najdišče: Zukići

Hrani: ZMT, inv. št. 157

Material: apnenec

Mere: v. 61 cm; š. 78 cm; d. 20 cm

Opis: Zgodnji del nagrobne stele ima odbit zgornji zaključek. Na podlagi ohranjenega dela je mogoče sklepati, da gre za arhitektonsko stelo tipa edikula, od katere so se ohranili le arhitrav in polpilastra s stiliziranimi kapiteli ob portretni niši. V tej je upodobljen zakonski par. Ženska na levi ima obe roki sklenjeni pod prsnimi, dlan leve roke zakriva desnico. Njen obraz je poln in ima velike mandljasto oblikovane oči. Nos in brada sta poškodovana. Oblečena je v prepasano tuniko z okroglim vratnim izrezom, prek nje nosi oblačilo, ki je na ramenih zapeto z dvema fibulama. Pod pasom so vidni gosto nanizani naborki oblačila. Ramena in roki ji zakriva široko ogrinjalo. Ženska nosi naglavno pokrivalo v obliki kape, ki se ji tesno prilega in ne zakriva ušes. Okrog vratu ima tesno prilegajočo se ogrlico, sestavljeno iz gosto nanizanih jagod. Fibuli sta povezani z verižico. Prsi krasi okrogla broša v obliki cveta. Na desni roki nosi zapestnico. Ob ženski stoji moški, ki jo z desno roko objema prek ramen, levico pa naslanja na njeno levo roko. Moški ima kratko postrizene lase in brado. Njegov obraz je poln, mandljasto oblikovane oči so pomaknjene tesno k nosnemu grebenu. Oči in veke so poudarjeni, usta so neizrazita in majhna, linija nosu je rahlo nakazana. Moški nosi tuniko z dolgimi rokavi in polkrožnim vratnim izrezom in plašč (*sagum*), ki ga na desni rami zapeinja verjetno okrogla fibula.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Čremošnik 1963, 103, sl. 1; Paškvalin 1983b, 114, sl. 1; Paškvalin 1988c, 206.

Kat. št. 169: Zukići

170. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Travnik**

Hrani: ZMT, inv. št. s. n.

Material: apnenec

Mere: v. 45 cm; š. 36 cm; d. 19 cm

Opis: Levi rob portretne niše, v katerem je delno ohranjen portret ženske. Ženska nosi naglavno pokrivalo tako, da ji ne zakriva ušes. Mandljasto oblikovane oči imajo poudarjeno zgornjo in spodnjo veko. Usta so lepo oblikovana. Nos, lice in brada so poškodovani. Ženska je oblečena v tuniko, ki jo na ramenih zpenja fibula. Prek tunike nosi ogrinjalo. Na desnem ramenu so vidni prsti osebe, ki jo objema prek ramen.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: neobjavljeno

>> Kat. št. 170: Travnik

VZHODNA BOSNA IN HERCEGOVINA

ZVORNIK (171)

171. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Zvornik**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 203

Material: apnenec, litotip T

Mere: v. 120 cm; š. 60 cm; d. 25 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit zgornji zaključek in levo bočno stran. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Okras je izdelan v plitvem reliefu.

V plitvi portretni niši sta upodobljena moški in otrok. Na desni je moški s kratkimi lasmi in dolgim ovalnim obrazom. Velike ovalne oči poudarja visok očesni greben, ki prehaja v ozek in tanek nos. Oblika in velikost ust sta komaj opazni. Prek leve rame nosi ogrinjalo (*sagum*), ki ga na desni rami zpenja okrogla fibula. Pred njim stoji otrok z enakimi obraznimi potezami. Otrok nosi ogrinjalo na enak način kot moški ob njem.

Desni rob stele ob napisnem polju je okrašen z motivom bršljanove vitice, ki se vzpenja vse do spodnjega roba portretne niše.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Camini(a)e Euty/chi(a)e coniu/gi vix(it) an(nos) L Cam(inius) / Hermes maritus/et Hermetianus/fil(ius) eius pos(uerunt) et/sibi.*

Objava: lupa 23740; HD52252; CIL III 8364 (p. 2328,117); CIL III 12742.

Kat. št. 171: Zvornik

VLASENICA (172)

172. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Podcrkvina**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 222

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 177 cm; š. 71 cm; d. 29 cm

Opis: Nagrobna stela je razbita na več kosov. Desna stran portretne niše je poševno odbita skupaj z delom zgornjega zaključka. Večje poškodbe so nastale na spodnjem robu stele, kjer je delno viden vsadnik. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Portretno nišo in napisno polje obdaja ozek reliefno okrašen okvir. V portretni niši je na levi strani ohranjeno žensko doprsje. Ženska v desni roki drži neprepoznaven predmet. Oblečena je v tuniko z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom. Okrog vratu so vidni naborki oblačila. Ni jasno, ali ima lase spete ali nosi pokrivalo v obliki kape. Od osebe na desni sta ohranjena del vratu in desna rama. Na prsih in rami so vidni naborki oblačila. Okvir napisnega polja je okrašen z motivom uvite vrvi, okrog portretne niše preide v mrežast motiv. Pas med napisnim poljem in portretno nišo je okrašen z nizom krogov.

Tipologija: stela podtipa A1b

Datacija: 3. st.

Objava: Patsch 1902c, 5, sl. 5; Patsch 1904a, 293–294, sl. 181; Paškvalin 2012, 160, kat. št. 94.

Kat. št. 172: Podcrkvina

BRATUNAC (173–175)

173. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Bratunac**

Hrani: MiST, inv. št. s. n.

Material: apnenec³⁹⁸

Mere: v. 116 cm; š. 48 cm; d. 25 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Portretno nišo in napisno polje obdaja ozek reliefno okrašen okvir. V portretni niši je upodobljen zakonski par. Na desni strani je moški kratkih las, oblečen v tuniko in ogrinjalo, ki ga okrogla fibula zpenja na desni rami. Ženska ima visoko spete lase, prek katerih nosi pokrivalo. Oblečena je v tuniko, ki se zpenja na ramenih. Okrog vratu ima ogrlico.

Okrog napisnega polja in portretne niše je okvir okrašen z rastlinskim motivom. Pas med napisnim poljem in portretno nišo je okrašen z motivom ležeče osmice, kjer vsako elipso zapolnjuje okrogla oblika.

Tipologija: stela podtipa A1b

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) /Severinus Veteranus/ vixit an(nos) LX? / Temantia mater et fratres?/ posuerut.*

Objava: Paškvalin 2012, 159–160, kat. št. 93.

174. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Mihajlevići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 267

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 117 cm; š. 69 cm; d. 26 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele z ohranjenimi utori, ki so služili za pritrnitev zgornjega zaključka stele. Zgornji zaključek se najpogosteje pojavlja kot ovršje s parom levov.

Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo. Osnovno shemo stele sestavljajo portretni medaljon, ozko reliefno okrašeno polje in napisno polje v profiliranem okvirju. Celotno kompozicijo obdaja ozek reliefno okrašen okvir. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V medaljonu je prikazan zakonski par. Na levi strani je ženska z ozkim ovalnim obrazom, čelo je nizko, poudarjene veke uokvirjajo velike mandljaste oči, ki ležijo tesno ob nosnem korenu, iz tega v polkrogu izhajajo obrvi. Ličnici nista poudarjeni. Ženska ima pričesko melonaste oblike.³⁹⁹ Moški ima kratko postržene lase. Fiziognomija obraza je podobna ženskemu obrazu. Oblečen je v ogrinjalo (*sagum*),

Kat. št. 173: Bratunac (Foto: Paškvalin 2012, 242; sl. 93)

³⁹⁸ Paškvalin 2012, 159.

³⁹⁹ Paškvalin 2012, 168.

ki ga zapenja fibula na desni rami. V desni roki drži svitek.

Okvir stele in medaljona krasi bordura, ki jo sestavljajo gosto nanizani dvojni lovorovi listi. V vogalih med okvirjem stele in medaljonom so upodobljene štiri rozete tako, kot bi žebelji na podlago pritrdili okrasno ploščo (*imago clipeata*). Pod medaljonom je upodobljen motiv ptic, ki pijeta iz posode. Imata dolg kljun in dolg košat rep, ki se pahljačasto zaključuje.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is)] M(anibus) / ... [— — —] ipviens [f(ilius)...v]ix(it) an(nos) LXX...*

Objava: Patsch 1900b, 177–182; Paškvalin 2012, 168, kat. št. 102.

Kat. št. 174: Mihajlevići

175. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Mihajlevići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 76 cm; š. 74 cm; d. 21 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit zgornji in spodnji del. Po obliki gre za enostavno profilirano stelo. Delno lahko prepoznamo njeno osnovno shemo, sestavljata jo pravokotno reliefno okrašeno polje in napisno polje v profiliranem okvirju. V pravokotnem polju je v reliefu prikazan konjenik, ki jaha proti desni. Oblečen je v ogrinjalo, ki mu sega do stegna. Od pasu navzdol nosi zaščitne pasove, ki so jih nosili vojaki (*baltea*). Na konjskem hrbtu se vidi sedlo, pod njim je pregrinjalo. Pred njim je trinožna miza, na njej so trebušasta posoda in dve čaši. Ob mizi stoji služabnik pri banketu. Oblečen je v tuniko, ki mu sega do kolen. Od pasu navzdol so vidni naborki oblačila. Obut je v zaprte čevlje. Desno roko ima dvignjeno, prek leve rame ima ovit kos tkanine za brisanje rok (*mantellum*), ki jo drži v levi roki med palcem in kazalcem. Na okvirju stele je v plitvem reliefu izdelana stilizirana vitica, ki jo sestavlja steblo, iz katerega se v enakomernih razmakih odcepijo spiralno oblikovani listi na pecljih.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Aurelia Marcellina vixit an(nos) / XVI pia mater et Bonus et/ Urbanus Marcellin(a) e infelic[i] / 5 ssim(a)e et sibi ipsorum su/perviventibus titul[um] / posuerunt[.]*

Objava: *lupa* 23310; *HD*56716; *CIL* III 14614; Patsch 1900b, 177–178, sl. 9; Patsch 1902b, 109–111, sl. 47; Mesihović 2011, 199.

Kat. št. 175: Mihajlevići

SREBRENICA (176–189)

176. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Sase**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 161

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 140 cm; š. 65 cm; d. 23 cm

Opis: Nagrobna stela ima poševno odbito desno polovico portretne niše in zgornji zaključek. Oblikovne sheme v celoti ni mogoče prepoznati, vendar je na podlagi ohranjenih odlomkov mogoče sklepati, da gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo, pod katero je napisno polje v profiliranem okvirju. Napisno polje obdaja tudi zunanji okvir brez profilacije, reliefno okrašen z rastlinskim motivom. Ob portretni niši sta stilizirano upodobljena polpilastra.

V portretni niši se je delno ohranil levi portret. Verjetno gre za žensko, ki nosi tuniko. Okrog vratu proti prsim se strmo spuščajo naborki oblačila, morda gre za šal. Na desnem portretu se vidijo naborki oblačila na desni rami. Spodnji rob portretne niše je v ozkem pasu okrašen z motivi polkrogov, obkroženih s koncentričnimi polkrogi.

Tipologija: stela podtipa A1b

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Catilia/ Tryphina/vix(it) ann(os) L/5 Marcus Ca/tilius Ma/ximus fil(ius) / et Iulius/ Atticus mar(its) / ¹⁰b(ene) m(erenti) pos(uerunt).*

Objava: lupa 23378; HD55792; CIL III 8362 = CIL III 12722; Radimský 1891, 6–7, sl.7; Patsch 1893a, 125; Bojanovski 1988a, 201; Mesihović 2011, 184.

Kat. št. 176: Sase

177. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Srebrenica**

Hrani: Stela je bila odkrita ob cesti Srebrenica–Bratunac.

Danes stoji v mestnem parku v Srebrenici.

Material: apnenec⁴⁰⁰

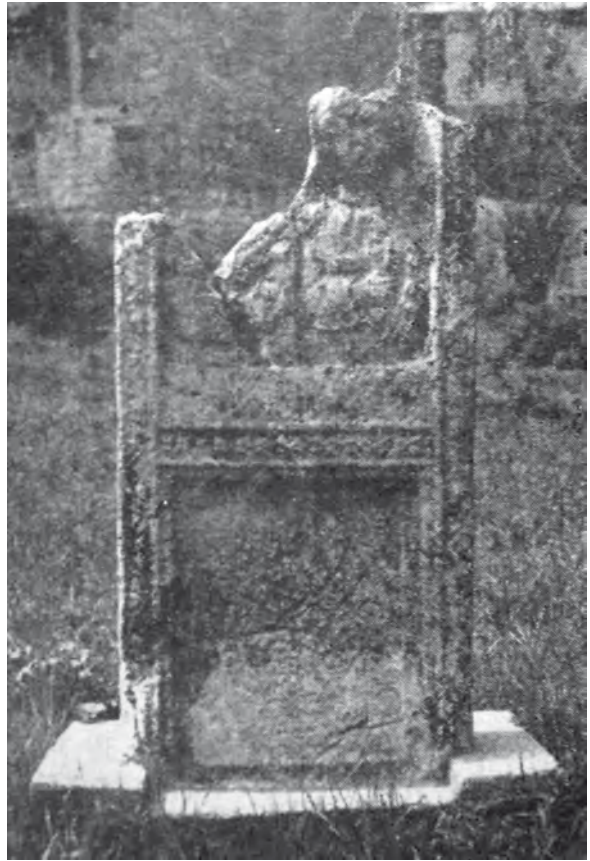
Mere: v. 125 cm; š. 65 cm; d. 25 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbito levo polovico portretne niše in zgornji zaključek. Oblikovne sheme v celoti ni mogoče prepoznati, vendar na podlagi ohranjenih odlomkov stela sodi med enostavne profilirane stele s portretno nišo in napisnim poljem. Portretno nišo in napisno polje obdaja plitev in ozek reliefno okrašen okvir. V portretni niši je ohranjen portret ženske s pokrivalom na glavi. V desni roki drži ključ. Ob njej je upodobljen moški, ki nosi tuniko z dolgimi rokavi in v desni roki drži svitek. Okvir stele je okrašen z rastlinskim motivom v obliki gsto nanizanih lovorovih listov.

Tipologija: stela podtipa A1b

Datacija: 3. st.

Objava: Bojanovski 1965, 105, sl. 3.

Kat. št. 177: Srebrenica (Foto: Bojanovski 1965, 105, sl. 3)

178. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Tegare**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 266

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 124 cm; š. 60 cm; d. 24 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele ima odbit spodnji desni vogal in napisno polje.

Po obliki gre za ravno zaključeno dvoetažno arhitektonsko stelo. Osnovno oblikovno shemo sestavlja dvojna polkrožna niša v dveh etažah, ki stoji na dveh polstebrih. V zgornji etaži je na levi strani upodobljena ženska. Oblečena je v tuniko z dolgimi rokavi, ramena pokriva šal ali ogrinjalo. Ob njej je deklica, ki drži ptico in nosi enaka oblačila kot ženska. Na desni je moški, od katerega so ohranjene desna roka in sledi ogrinjala, spetega na desni rami z okroglo fibulo. V spodnji edikuli se je na levi strani delno ohranila upodobitev osebe. V levem vogalu zgornje etaže je upodobljena rozeta, zgoraj med arkadami ptica. V spodnji etaži je v vogalih upodobljen delfin, med arkadami pa rozeta.

Tipologija: stela podtipa A2b

Datacija: 3. st.

Objava: Sergejevski 1934a, 14, št. 15, Tab. II, sl. 18; Paškvalin 2012, 126, kat. št. 69.

>> Kat. št. 178: Tegare

⁴⁰⁰ Bojanovski 1965, 105.

179. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gradina**

Hrani: Stela je v Srebrenici.

Material: apnenec⁴⁰¹

Mere: v. 141 cm; š. 88 cm; d. 23 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit spodnji desni vogal in napisno polje. Površina je močno poškodovana. Po obliki gre za ravno zaključeno dvoetažno stelo, kjer osnovno oblikovno shemo sestavljata spodaj dvojna polkrožna niša in zgoraj portretni medaljon. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V portretnem medaljonu sta upodobljeni doprsji. Pod arkadami edikule sta upodobljeni še dve osebi. Detajli oblačil in obrazne poteze na portretirancih zaradi poškodb niso vidni. Na levem in desnem vogalu zgoraj sta upodobljena delfina.

Tipologija: stela podtipa A2b

Datacija: 3. st.

Objava: Patsch 1904a, 137; Sergejevski 1934a, 13, št. 3, sl. 1; Paškvalin 2012, 169–170, kat. št. 105.

>> **Kat. št. 179:** Gradina (Foto: Sergejevski 1934a, 13, št. 3, sl. 1)

180. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Skelani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1839

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 114 cm; š. 45 cm; d. 18 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo. Osnovno oblikovno shemo sestavljajo trikoten zatrepu z akroteriji, plitvo pravokotno polje, napisno polje v profiliranem okvirju in manjše reliefno okrašeno polje. Okras na steli je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je upodobljen lorov venec, v katerem je štirilistna rozeta. Na dnu stele sta upodobljena delfina, obrnjena drug proti drugemu.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: D(is) M(anibus) / Ammatae (sic) vex(it) an(nos) / XXX Can / dasa(s) / M(atri) f(ecit) p(ro) p(ietate).

Objava: lupa 23377; HD125; AE 1987, 00805; Paškvalin 2012, 69; kat. št. 23.

>> **Kat. št. 180:** Skelani

⁴⁰¹ Sergejevski 1934a, 13.

181. NAGROBNA STELA

*Najdišče: Fakovići**Hrani: Spomenik je izgubljen.**Material: apnenec⁴⁰²**Mere: v. 135 cm; š. 64 cm; d. 27 cm*

Opis: Zgornji del nagrobne stele z delno ohranjenim zgornjim robom napisnega polja. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo. Osnovno oblikovno shemo sestavljajo zatrep z akroteriji, pravokotna niša s portretnim medaljonom, plitvo pravokotno polje z reliefnim okrasom in napisno polje v profiliranem okvirju. Napisno polje in manjše reliefno polje obdaja ozek reliefno okrašen okvir, ki ga zapolnjuje rastlinski okras.

V medaljonu je prikazan zakonski par z otrokom, ki stoji pred njima. Medaljon je okrašen z motivom lovorovega venca. V vogalih med okvirjem stele in medaljonom sta zgoraj rozeti in spodaj ptici. V zatrepu je delno ohranjen obris Meduzine glave. V pravokotnem polju med medaljonom in napisnim poljem je v plitvem reliefu upodobljen prizor pojedine s služabnikoma ob trinožni mizi.⁴⁰³

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.*Datacija:* 3. st.*Napis: D(is) M(anibus) / Verecu—n]dus et...**Objava:* Sergejevski 1934b, 12, št. 13; Paškvalin 2012, 168–169, kat. št. 103.

Kat. št. 181: Fakovići (Foto: Sergejevski 1934b, št. 13)

⁴⁰² Sergejevski 1934b, 12.

⁴⁰³ Paškvalin 2012, 168.

182. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Tegare**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 262

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 91 cm; š. 66 cm; d. 23 cm

Opis: Zgornji del nagrobne stele z delno ohranjenim napisnim poljem. Akroterija sta odbita. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo tipa edikula. Osnovno oblikovno shemo sestavljajo profiliran trikotni zatrep z akroteriji, pravokotna portretna niša, ozko pravokotno polje z reliefnim okrasom in napisno polje v profiliranem okvirju. Ob straneh celotne stele je okvir, na njem je upodobljen motiv vrvi, ki poševno ovija os stranice. V portretni niši je doprsni portret zakonskega para. Ženska na levi je oblečena v tuniko z okroglim vratnim izrezom. Na ramenih nosi fibuli. Ni jasno, ali ima naglavno pokrivalo v obliki avbe ali ima lase spete. Ob njej je moški s kratkimi lasmi. Oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi in ogrinjalo, ki ga fibula zpenja na desni rami. Pred seboj v desni roki drži neprepoznaven predmet. Trikotni zatrep krasi v reliefu izdelan motiv drevesa, iz katerega radialno izhajajo srčasto oblikovani listi. Široka preklada med portretno nišo in napisnim poljem je okrašena z motivom štirih med seboj povezanih spiral.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Sergejevski 1934a, 15, št. 7, Tab. 1; Paškvalin 2012, 67–68, kat. št. 18.

Kat. št. 182: Tegare

183. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Tegare**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1831

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 174 cm; š. 67 cm; d. 22 cm

Opis: Nagrobna stela ima odbit spodnji rob z napisom in zgornji zaključek ter levi zgornji rob. Celotna površina spomenika je poškodovana. Oblikovne sheme v celoti ni mogoče prepoznati, vendar na podlagi ohranjenih odlomkov sodi med enostavne profilirane stele. Osnovno oblikovno shemo sestavljajo plitva pravokotna niša s portretnim medaljonom, plitva pravokotna portretna niša, pravokotno reliefno okrašeno polje in napisno polje v profiliranem okvirju. Polja so med seboj ločena z ozkimi enostavnimi prekladami. Celotno kompozicijo obdaja z rastlinsko borduro okrašen okvir, ki poteka ob stranskih robovih stele. Zdi se, da sta bili v portretnem medaljonu upodobljeni doprsji. Pod medaljonom na levi strani lahko prepoznamo žensko s pokrivalom na glavi. V desni roki pred

>> Kat. št. 183: Tegare

seboj drži okrogel predmet. Ob njej stoji moški kratkih las. V tretjem polju je v reliefu upodobljen motiv pojedine z mizo in služabnikom. V zadnjem polju je napis.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Sergejevski 1934a, 15, Tab. 3, sl. 20; Paškvalin 2012, 170, kat. št. 106.

184. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Tegare**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 265

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 126 cm; š. 61 cm; d. 24 cm

Opis: Nagrobna stela je prelomljena na dva dela. Zgornji zaključek stele je v celoti odlomljen. Oblikovne sheme ni mogoče prepoznati v celoti, vendar na podlagi ohranjenih odlomkov verjetno sodi med enostavne profilirane stele. Osnovno oblikovno shemo sestavljajo pravokotna niša s portretnim medaljonom, plitva pravokotna portretna niša in napisno polje v profiliranem okvirju. Celotno kompozicijo obdaja ozek okvir, ki vertikalno poteka ob stranskih robovih stele. V portretnem medaljonu je upodobljena ženska z urejeno pričesko, ob njej je moški kratkih las. V pravokotni portretni niši so v reliefu upodobljene tri osebe. Na levi je ženska s pričesko melonaste oblike.⁴⁰⁴ V desni roki drži okrogel predmet. Ženska na sredini, s ptico v roki, morda nosi naglavno pokrivalo. Na desni je oseba, na kateri so vidni samo sledovi nabranega oblačila, ni jasno, ali so na njeni glavi prikazani lasje ali naglavno pokrivalo. V vogalih med okvirjem stele in medaljonom so upodobljene štiri rozete tako, kot bi žebli na podlago pritrčili okrasno ploščo (*imago clipeata*). Okvir medaljona in stranska robova stele so okrašeni v plitvem reliefu z motivom obrnjenih pollokov, ki med seboj oblikujejo romboide. Enak motiv se pojavlja na okvirju medaljona.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) Ael(ius) — — — —] / [— — — —] / [— — — —] / [— — — —] / [— — — —] /

Objava: Sergejevski 1934a, 15, Tab. II, sl. 19; Paškvalin 2012, 169, kat. št. 104.

Kat. št. 184: Tegare

⁴⁰⁴ Paškvalin 2012, 169.

185. NAGROBNA STELA

Najdišče: natančna najdiščna lokacija ni znana, območje vzhodne Bosne

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1832

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 142 cm; š. 74 cm; d. 20 cm

Opis: Zgornja desna polovica nagrobne stele ima močno poškodovano površino. Po obliki gre za ravno zaključeno dvoetažno arhitektonsko stelo tipa edikula s profiliranim trikotnim zatrepom in polstebroma ob portretni niši, ki stojita na nizki prekladi. Horizontalno preklado nosita polstebra ob napisnem polju. V zgornji etaži je portretni medaljon. Ob njem so upodobljene štiri rozete tako, kot bi na podlago z žebliji pritrdili okrasno ploščo (*imago clipeata*). V medaljonu je upodobljen zakonski par. Ženska na levi ima urejeno pričesko, moški na desni ima kratko postržene lase. Drugi detajli niso prepoznavni. Sredino zatropa krasi rozeta, v desnem zaklinku je v plitvem reliefu prikazan delfin. Glede na kompozicijo ikonografskih elementov in tip apnenca, iz katerega je izdelana, stela zelo verjetno izvira iz vzhodne Bosne.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Paškvalin 2012, 167, kat. št. 97.

Kat. št. 185: Natančna najdiščna lokacija ni znana, območje vzhodne Bosne

186. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Skelani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 32 cm; š. 33 cm; d. 17 cm

Opis: Zgornji levi vogal stele s portretno nišo, v kateri je upodobljen portret mlajše ženske. Njeni dolgi lasje niso speti, ampak ji prosto padajo na ramena. Obraz je ovalne oblike, čelo je nizko, poudarjene veke uokvirjajo velike mandljaste oči, ki ležijo tesno ob nosnem korenu, iz tega v polkrogu izhajajo obrvi. V očeh sta izdelani šarenica in zenica. Nosni greben je širok in se trikotno zaključa nad širokimi in polnimi ustnicami. Ličnici nista poudarjeni. Okrog vratu so vidni naborki oblačila.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Patsch 1909, 165–166, sl. 91.

Kat. št. 186: Skelani

187. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Skelani**

Hrani: ZMBiH, inv. št. s. n.

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 26 cm; š. 29 cm; d. 21 cm

Opis: Odlomek spomenika, na katerem je ohranjen portret mlajše ženske. Njeni lasje so urejeni v pričesko melonaste oblike. Lasje so razdeljeni točno na sredini temena, od koder se v šopih spuščajo prek ušes do ramen. Obraz je širok in ovalen, ličnici nista poudarjeni. Ženska ima nizko čelo, poudarjene veke uokvirjajo velike mandljaste oči, ki ležijo tesno ob nosnem korenu. Iz tega v polkrogu izhajajo obrvi. V očeh je izdelana šarenica. Nad koničasto oblikovano brado so izdelana majhna usta s polnimi ustnicami.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: začetek 3. st.

Objava: Patsch 1909, 166, sl. 93.

Kat. št. 187: Skelani

188. NAGROBNA ARA

Najdišče: **Sikirići**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1825

Material: apnenec, litotip T

Mere: v. 77 cm; š. 66 cm; d. 51 cm

Opis: Nagrobna ara z reliefnim okrasom na bočnih stranicah. Površina na sprednji strani are je popolnoma uničena. Na levi bočni stranici je poševno odbit spodnji desni rob. Na desni bočni strani je odbit zgornji rob. Na levi bočni strani je v profiliranem okvirju ohranjen zgornji del Atisove podobe (b). Atis je upodobljen tako, da se naslanja na palico (*pedum*). Oblečen je v kratko tuniko in ogrinjalo. Na desni bočni strani je ohranjen spodnji del Atisove figure (a). Atis se prav tako naslanja na palico, oblečen je v tuniko, nogi ima prekrižani nad nartom. Pod njim, zunaj profiliranega okvirja, je upodobljen hipokamp z dolgim repom in trikotno repno plavutjo.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Truhelka 1893b, 311, sl. 4; Paškvalin 2012, 262, kat. št. 20.

Kat. št. 188: Sikirići; a – desna stranica, b – leva stranica (Skica po: Truhelka 1893b, 311, sl. 4)

Kat. št. 189: Voljevica; a – pogled na celoto, b – leva stranica, c – sprednja stran

189. NAGROBNI SPOMENIK V OBLIKI KVADRA

Najdišče: Voljevica

Hrani: ZMBiH, inv. št. 429

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 63 cm; š. 35 cm; d. 45 cm

Opis: Zgornji del spomenika v obliki kvadra. Desna bočna stran je odlomljena. Spomenik verjetno pripada delu večje nagrobne konstrukcije, t. i. nagrobni kocki s piramidalnim zaključkom. Ohranjen del spomenika je najverjetneje postavljen med piramidalno oblikovan nastavek in bazo (višina približno 0,5 m). Reliefni okras je ohranjen na sprednji (c) in levi bočni stranici (b).

Na sprednji strani sta upodobljeni dve osebi (c). Moški na levi ima kratke lase, ovalen obraz, nizko čelo, velike ovalne oči, ozek nosni greben in majhna usta. V desni roki drži neprepoznaven predmet. Oblečen je v tuniko z okroglim vratnim izrezom in ogrinjalo, speto na desni rami s fibulo. Ob njem je

ženska, ki nosi tuniko z okroglim vratnim izrezom. Njen obraz je ovalen, ličnici in nadočesni obok so poudarjeni. Ni jasno, ali so lasje urejeni v pričesko ali nosi naglavno pokrivalo. Na desni rami nosi fibulo, s katere visita verižici s srčastim obeskom. Manjša verižica pada prek desne roke.

Na levi bočni stranici je prikazan konjenik (b). Moški ima kratke lase, nizko čelo in velike mandljasto oblikovane oči. V desni roki drži neprepoznaven predmet, leva roka ni prikazana. Okrog vratu ima ovito ogrinjalo, ki se za njim pahljačasto razpira in daje vtis gibanja.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Sergejevski 1935, 19–20, Tab. IV, sl. 2.

VIŠEGRAD (190–191)

190. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Gornje Štitarevo**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 151

Material: apnenec, litotip B_M

Mere: v. 119 cm; š. 52 cm; d. 25 cm

Opis: Nagrobna stela z vsadnikom ima odbit zgornji zaključek. Iz ohranjenega dela je delno mogoče prepoznati osnovno oblikovno shemo, sestavljata jo ozko pravokotno polje z reliefnim okrasom in napisno polje v profiliranem okvirju. Ob vertikalnem robu stele poteka reliefno okrašen okvir. Krasi ga stiliziran motiv rastlinske vitice, ki ga sestavlja steblo, iz katerega se v enakomernih razmakih odcepijo koncentrično oblikovani listi na pecljih. V ožjem pravokotnem polju je motiv spirale. Med vsadnikom in napisnim poljem je upodobljena stilizirana vaza, ob kateri stojita leva.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) ManibusI/Aurel(ius) Gal/lus def(unctus) an(norum) / LXV et Aurel(ia) / 5 Madus def(uncta) an(norum) / LX Aurel(ius) Capito/parentibus/p(ro) p(ietate).*

Objava: *lupa* 23734; *HD*13450; *CIL* III 8376c; *CIL* III 12751; *IlJug* III 1563; Truhelka 1890a, 190; Sergejevski 1934a, 20; Bojanovski 1988a, 187.

Kat. št. 190: Gornje Štitarevo

191. NAGROBNA ARA

Najdišče: **Greben**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1629

Material: apnenec, litotip B_M

Mere: v. 160 cm; š. 60 cm; d. 35 cm

Opis: Nagrobna ara ima odbit zgornji desni vogal rob. Poškodbe površine so vidne tudi na desnem robu spomenika. Zgornji zaključek are na sprednji strani ima dekorativno oblikovan zatrep, ob katerem sta akroterija v obliki volute (b).

V plitvi niši so v reliefu prikazani štirje različni prizori z izdelanimi stojnimi površinami v obliki ozkih preklad. Zgoraj je prikazana pogrebna pojedina. Pokojnik leži na postelji, pred njim je miza s hrano in posodo. Prikazan je v polležečem položaju, naslonjen je na levo roko, z desno roko pozdravlja žensko, ki stoji ob postelji. Ženska je oblečena v dolgo tuniko, njeni lasje so urejeni v pričesko, levo roko steguje proti pokojniku. Na levi strani je prikazana še ena ženska v dolgi tuniki, z levo roko sega prek ramena

Kat. št. 191: Greben; a – leva stranica, b – sprednja stran, c – desna stranica

ženske pred seboj, desnico drži ob boku. Nekoliko nižje so prikazane tri osebe: ženska, moški in otrok. Moški na levi ima kratke lase, oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi, ki mu sega do kolen, v desni roki drži neprepoznaven predmet. V levi roki drži dolg predmet, ki spominja na ročaj meča. Pred njim stoji ženska, oblečena v dolgo tuniko. Ob njej je otrok v kratki tuniki. V prizoru na spodnjem delu are po velikosti izstopa konjenik. Oblečen je v kratko tuniko in ogrinjalo, ki ga na desni rami zpenja okrogla fibula. V levi roki drži uzdo. Konj ima dvignjeno sprednjo desno nogo, kar daje vtis gibanja. Pred konjenikom stoji bradat lokostrelec, ki napenja lok. Na dnu je lovski prizor. V sredini je jelen, ki ga z desne in leve strani napadeta psa.

Na levi bočni strani je upodobljen moški kratkih las (a). Oblečen je v tuniko z dolgimi rokavi in ogrinjalo, ki ga na desni rami zpenja fibula. V levi roki drži dolg predmet, ki spominja na obliko dvoreznega meča s polnim ročajem. Desno roko drži na prsih.

Na desni bočni strani (c) sta prizora, ki ju loči ozka horizontalno postavljena preklada. Zgoraj je prikazan motiv vinske trte s širokimi srčasto oblikovanimi listi. Spodaj je upodobljen delfin, ki lovi ribo.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: druga polovica 3. st.

Objava: Čremošnik 1970, 50–52, Tab. V; Paškvalin 2012, 179, kat. št. 111.

ROGATICA (192–193)

192. NAGROBNA STELA

*Najdišče: Glavice**Hrani: ZMBiH, inv. št. 1340**Material: apnenec, litotip B_M**Mere: v. 43 cm; š. 77 cm; d. 24 cm**Opis: Zgornji del nagrobne stele s portretno nišo ima odbit desni vogal.*

V plitvi portretni niši je upodobljen zakonski par. Ženska na levi, s ključem v desni roki, ima širok ovalen obraz in velike mandljasto oblikovane oči. Ni jasno, ali nosi pokrivalo ali so upodobljeni lasje. Oblečena je v oblačilo z dolgimi rokavi in okroglim vratnim izrezom. Na ramah nosi ločni fibuli. Ob njej je upodobljen moški. Na njem so vidni naborki ogrinjala, ki ga zapenja na desni rami. V desni roki drži svitek.

*Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.**Datacija: 3. st.**Objava: Patsch 1900b, 183, sl. 14.*

Kat. št. 192: Glavice

193. NAGROBNA STELA

*Najdišče: Glavice**Hrani: ZMBiH, inv. št. 1339**Material: apnenec, litotip B_M**Mere: v. 42 cm; š. 77 cm; d. 18 cm*

Opis: Zgornji del nagrobne stele s plitvo polkrožno oblikovano portretno nišo ima raven zgornji zaključek. Na vrhu je ohranjen utor pravokotne oblike, ki je služil za pritrditev zgornjega zaključka, najverjetneje v obliki ovršja s parom levov. V portretni niši je upodobljena ženska. V desni roki drži predmet v obliki manjše čaše, levico naslanja na prsi. Pokojnica ima ovalen obraz, ličnici ne izstopata, pod velikim in ozkim nosom so majhna usta. Mandljasto oblikovani očesi sta tesno ob nosnem grebenu. Oblečena je v oblačilo z okroglim vratnim izrezom. Drugi detajli oblačila niso prepoznavni.

*Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.**Datacija: 3. st.**Objava: Patsch 1900b, 183, sl. 13; Patsch 1902b, 114, sl. 51; Paškvalin 2012, 168, kat. št. 100.*

Kat. št. 193: Glavice

Kat. št. 194: Rudo; leva in desna stranica

RUDO (194–195)

194. NAGROBNA ARA

Najdišče: **Rudo**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 1630

Material: apnenec, litotip B_K

Mere: v. 124 cm; š. 55 cm; d. 50 cm

Opis: Nagrobna ara pravokotne oblike. Na sprednji strani je profiliran okvir brez napisa. Na levi bočni strani je v širokem profiliranem okvirju ohranjen

motiv genija brez kril, ki je upodobljen tako, da ima desno nogo prekrížano prek leve. S telesom se naslanja na dolg ročaj navzdol obrnjene bakle. Na desni bočni strani je v profiliranem okvirju gol genij brez kril. Levo roko ima spuščeno ob telesu, desno roko naslanja na predel trebuha.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 3. st.

Objava: Bojanovski 1968, 241, sl. 2; Paškvalin 2012, 264, kat. št. 30.

195. NAGROBNA ARA

Najdišče: **Rudo**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 389

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 72 cm; š. 74 cm; d. 62 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne are ima na sprednji strani v profiliranem okvirju napisno polje. Nad tem je ohranjen reliefni okras v obliki dveh girland. Na bočnih stranicah je v profiliranem okvirju upodobljena glava Atisa s frigijsko čepico. Drugih detajlov zaradi poškodb ni mogoče prepoznati.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Napis: *D(is) Manibus T(itus) Fl(avius) Silva/nus/dec(urio) M(alvesiti) muni(cipi) Fl(avii)...*

Objava: *lupa* 23798; HD33818; *IlJug* III 1558; AE 1961, 00297b, AE 2010, 01163; Sergejevski 1934b, št. 19; Papazoglu 1957, 117; Paškvalin 2012, 263, kat. št. 25.

Kat. št. 195: Rudo

FOČA (196–197)

196. NAGROBNA EDIKULA

Najdišče: **Trbušće**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 260

Material: apnenec, litotip H

Mere: v. 71 cm; š. 113 cm; d. 30 cm

Opis: Odlomek oboka je del nagrobne arhitekture (edikule). Okras je izdelan v plitvo poglobljenem polju, obdanem s širokim okvirjem. Reliefi so izdelani na sprednji in zadnji strani spomenika ter v notranjosti arkadnega loka.

Na sprednji strani v desnem nadvratniku je prikazan Triton z dolgim zavitim repom. V desni roki drži krmilo, z levico podolgovato trobilo. Tritonu manjkata del leve roke in sprednji del telesa. Najverjetneje je bila enaka kompozicija postavljena zrcalno na levi strani.

Na zadnji strani oboka je prikazana personifikacija jeseni (b). Upodobljen je gol krilat erot, ki v rokah drži zajca. Z levico drži zajčja ušesa, z desnico obe taci. Prek levega ramena nosi ogrinjalo, ki mu pokriva zgornji del hrbta. Širok in poln obraz krasijo dolgi valoviti lasje, ki pokrivajo ušesa, velike oči poudarjajo široke veke, zenici nista izdelani, usta so majhna s polnimi ustnicami. Zajec se s sprednjima tacama drži roba pletene košare, polne grozdja. Na desnem robu ročaja košare so vidni sledovi sprednjih tac drugega zajca, ki je verjetno bil upodobljen v enakih pozi. Notranjost pletene košare je prikazana v ptičji perspektivi, tako da gledalec

a

b

>> Kat. št. 196: Trbušće; a – celota, b – detajl

vidi njeno vsebino. Pod obokom je upodobljena človeška maska. Ta prikazuje bradatega moškega z dolgimi lasmi. Njegov obraz je širok, nadočesni lok in nosni greben sta poudarjena. Izdelani so detajli oči v obliki poglobljenih zenic in vek. Desno od maske je upodobljen dolg rep, ki se zaključuje s trikotno oblikovano repno plavutjo.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2. st.

Objava: Sergejevski 1944, 2–5; Basler 1990, 18, sl. 5; Paškvalin 2012, 472, kat. št. 4; Busuladžić 2016b, 188, Tab. 11, kat. št. 38.

197. SPOMENIK V OBLIKI KOCKE

Najdišče: **Ustikolina**

Hrani: ZMBiH, inv. št. 459

Material: apnenec, litotip C

Mere: v. 58 cm; š. 59 cm; d. 59 cm

Opis: Spomenik ima obliko kocke z reliefnim okrasom na bočni stranici. Verjetno pripada delu večje nagrobne konstrukcije, t. i. nagrobni kocki s piramidalnimi zaključkom. Sprednja in bočni stranici imajo obliko plitve niše, ki jo z vseh štirih strani obdaja gladek okvir. Na sprednji stranici je bila portretna niša z doprskimi podobami, ohranil se je samo obris. Zadnja stranica ni obdelana. Na levi strani je prikazana miza, na kateri sta dve čaši in krožnik. Najverjetneje gre za upodobitev pogrebne pojedine. Pod mizo je prikazana služabnica z dolgimi spuščeni lasmi. V desni roki nosi vrč, v levi drži posodo z dolgim ročajem. Okrogel in poln obraz krasijo dolgi spuščeni lasje, ki ji segajo do vrha ramen. Oblečena je v dolgo nabrano tuniko. V levi roki pred seboj drži neprepoznaven predmet. Na desni strani je služabnica v dolgi spodnji tuniki, prek katere nosi prepasano tuniko. Rob vrhnje tunike je visoko nabran nad pasom tako, da na boku zgornji rob tunike presega širino pasu.

Tipologija: Oblikovni tip ni opredeljen.

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Sergejevski 1936b, 7, št. 7, Tab. I, sl. 10 in 11.

Kat. št. 197: Ustikolina; zgoraj pogled na celoto, spodaj leva in desna stranica

ČRNA GORA

PLJEVLJA (198–206)

198. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Komini**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴⁰⁵

Mere: v. 156 cm; š. 74 cm; d. 30 cm

Opis: Stela je bila odkrita v primarni legi zraven žganega groba. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Okras je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je upodobljen motiv venca, iz katerega izhajata široka lista. Celotno površino zaklinkov krasi motiv listov in cvetov.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) s(acrum) / Aulo Gab(lio) Liberali/ q(ui) v(ixit) a(nnos) XXIIIX/ Fl(avius) Aper/ b(ene) f(iciarius) co(n)s(ularis)/ m(erenti) vel memoriam p(osuit).*

Objava: HD8224, AE 1979,0454; *ILJug* II 607; Cermanović-Kuzmanović 1967, 204, št. 4; Martinović 2011, 218, kat. št. 250.

Kat. št. 198: Komini (Foto: Cermanović–Kuzmanović 1967, 210; tab. 3, sl. 8)

⁴⁰⁵ Cermanović-Kuzmanović 1967, 204.

199. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Komini**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴⁰⁶

Mere: v. 150 cm; š. 83 cm; d. 29 cm

Opis: Nagrobna stela je bil odkrita v primarni legi zraven žganega groba. Stela je prelomljena na dva dela. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Okras je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je upodobljen motiv venca s štirilistno rozeto na sredini. Pod zatrepom in okvirjem napisnega polja je okras v obliki simetrično postavljene stilizirane palmete. Celotno površino zaklinkov krasi motiv listov in cvetov.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) s(acrum) / T(ito) Aureli(io) Aplini/ vet(er)ano q(ui) v(ixit) a(nnos) LXX/ et Aur(eliae) Vendoni coniugi T. Aur(elius)/ Turus p(atri) p(ientissimo) p(osuit).*

Objava: HD8227, AE 1979, 0455, ILJug II 603; Cermanović-Kuzmanović 1967, 204, št. 5; Martinović 2011, 218, kat. št. 251.

Kat. št. 199: Komini (Foto: Cermanović–Kuzmanović 1967, 211; tab. 4, sl. 9)

200. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Komini**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴⁰⁷

Mere: v. 126 cm; š. 72 cm; d. 38 cm

Opis: Stela je bil odkrita v primarni legi zraven žganega groba. Spodnji rob stele je odbit. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Okras je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je motiv venca s štirilistno rozeto na sredini. Na zgornjem robu venca je upodobljena manjša štirilistna rozeta. Pod vencem radialno izhajajo tanka bršljanova stebela. Celotno površino zaklinkov krasi motiv listov in cvetov.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) s(acrum) / Aureli(iae) Vendoni/ q(uae) v(ixit) a(nnos) XXX/ Aur(elius) / Plaren/s c(oniugi) b(ene) m(erenti) / p(osuit).*

Objava: HD8230, AE 1979, 0456, ILJug II 605; Cermanović-Kuzmanović 1967, 205; Cermanović-Kuzmanović 1978, 328, sl. 11; Martinović 2011, 219, kat. št. 252.

>> Kat. št. 200: Komini (Foto: Cermanović–Kuzmanović 1967, 211; tab. 4, sl. 10)

⁴⁰⁶ Cermanović-Kuzmanović 1967, 204.

⁴⁰⁷ Cermanović-Kuzmanović 1967, 204.

201. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Komini**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴⁰⁸

Mere: v. 50 cm; š. 38 cm; d. 13 cm

Opis: Levi zgornji rob enostavne profilirane stele z ravnim zaključkom s trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. V zatrepu je motiv venca, izpod katerega radialno izhajajo ozki listi. Rastlinski motiv v obliki prepleta listov je viden v levem zaklinku.

Tipologija: stela podtipa B1c

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) s(acrum) / Panton [i/]c Pant[

Objava: HD8233, *ILJug* II 618, *AE* 1979,0457; Cermanović-Kuzmanović 1967, 204–205, št. 7; Martinović 2011, 220, kat. št. 253.

Kat. št. 201: Komini (Foto: Martinović 2011, 219, št. 253)

202. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Pljevlja**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴⁰⁹

Mere: v. 110 cm; š. 86 cm; d. 44 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranim trikotnim zatrepom in profiliranim napisnim poljem. Okras stele je izdelan v plitvem reliefu. V sredini zatrepa je v reliefu izdelan motiv lovorjevega venca. Sprednji ploskvi akroterijev sta okrašeni z motivom polpalmete.

Tipologija: stela podtipa B1d

Datacija: 2.–3. st.

Napis: D(is) M(anibus) s(acrum). T. Aurel(io) In/genuo/ q(ui) v(ixit) an(nos) L/et Pantoni coni(ugi) / ei(us) q(uae) v(ixit) an(nos) XXXV/ T. Aurel(ius) Maxi/ [m]us filius / [p(arentibus) p(ro) p(ietate)].

Objava: HD34002, *ILJug* III 1707, Patsch 1909, 126, sl. 16; Patsch 1912, 123, sl. 48; Martinović 2011, 260, kat. št. 325.

Kat. št. 202: Pljevlja (Risba po: Patsch 1912, 123, sl. 48)

⁴⁰⁸ Cermanović-Kuzmanović 1967, 204; Martinović 2011, 220.

⁴⁰⁹ Patsch 1912, 121.

203. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Pljevlja**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴¹⁰

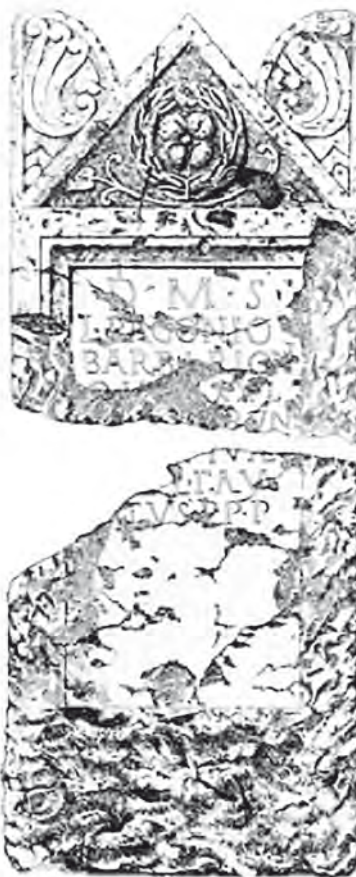
Mere: v. 179 cm; š. 74 cm; d. 24 cm

Opis: Nagrobna stela je razbita na dva dela. Površina stele je na robovih močno poškodovana. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranima trikotnim zatrepom in napisnim poljem. Okras je izdelan v plitvem reliefu. V sredini zatrepa je venec s štirilistno rozeto v sredini, na spodnji strani izhajata srčasto oblikovana lista na dolgih pecljih. Sprednji ploskvi akroterijev sta okrašeni z motivom polpalmete.

Tipologija: stela podtipa B1d*Datacija:* 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) s(acrum). L. Paconio/ Barbarioni/ q(ui) v(ixit) [a(nnos) X]XXL, [et- - -] uni/ [c(oniugi) ei(us)] vivae/Val(erius) Fau/[s]tus [p(arentibus) p(ientissimis) p(osuit)].*

Objava: HD34007, *ILJug* III 1717, Patsch 1909, 127, sl. 17; Patsch 1912, 123–124, sl. 49; Martinović 2011, 261–262, kat. št. 328; Mirković 2012, 57, št. 76.

Kat. št. 203: Pljevlja (Risba po: Patsch 1912, 124, sl. 49)

204. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Pljevlja**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴¹¹

Mere: v. 145 cm; š. 83 cm; d. 31 cm

Opis: Zgornja polovica nagrobne stele, ki ima poševno odbito napisno polje in vrhove akroterijev. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranima trikotnim zatrepom in napisnim poljem. Okras je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je upodobljen lovorjev venec s štirilistno rozeto v sredini, pod njim izraščata srčasto oblikovana lista na dolgih pecljih. Sprednji ploskvi akroterijev sta okrašeni z motivom polpalmete.

Tipologija: stela podtipa B1d*Datacija:* 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) s(acrum) / M. Pl(---io) Ursino/ q(ui) v(ixit) a(nnos) LV/ L. Pac(onius) Barbar(io) / et Ursin[a]/ b(ene) m(erenti) [p(osuerunt)].*

Objava: HD34008, *ILJug* III 1718; Patsch 1909, 128, sl. 19; Patsch 1912, 125, sl. 50; Martinović 2011, 262, kat. št. 329; Mirković 2012, 57, št. 77.

Kat. št. 204: Pljevlja (Risba po: Patsch 1912, 125, sl. 50)

⁴¹⁰ Patsch 1912, 121; Martinović 2011, 261.⁴¹¹ Patsch 1912, 121; Martinović 2011, 262.

205. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Pljevlja**

Hrani: Spomenik je vzdan v džamijo v Pljevlji.

Material: apnenec⁴¹²

Mere: v. s. n. cm; š. s. n. cm; d. s. n. cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Nastala je le manjša poškodba na levem robu napisnega polja. Po obliki gre za trikotno zaključeno enostavno profilirano stelo s profiliranima trikotnim zatrepom in napisnim poljem. Okras je izdelan v plitvem reliefu. V zatrepu je upodobljen lovorjev venec s petlistno rozeto v sredini in viticama, ki izhajata izpod venca. Sprednji ploskvi akroterijev sta okrašeni z motivom polpalmete.⁴¹³

Tipologija: stela podtipa B1d

Datacija: 2.–3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) s(acrum). T. Aelio Scae/viano q(ui) v(ixit)/a(nnis) LXX Ae/lii Titia/nus et Ae/lianus f(ili) p(atri) p(ientissimo) p(osuerunt).*

Objava: CIL III 8313; Evans 1885, 28, sl. 8; Patsch 1896a, 280, št. 12; Vulić 1941–1948, 137, št. 302.

Kat. št. 205: Pljevlja (Foto: Vulić 1941–1948, 137, št. 302)

206. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Pljevlja**

Hrani: Lokacija hrambe ni znana.

Material: apnenec⁴¹⁴

Mere: v. 148 cm; š. 81 cm; d. 24 cm

Opis: Nedokončana nagrobna stela (polizdelek). Osnovno oblikovno shemo sestavljata trikoten zatrep z akroteriji in profilirano napisno polje. Po obliki gre za enostavno profilirano stelo, ki je najverjetneje imela trikotno oblikovan zgornji zaključek. Na tej stopnji izdelave, tj. v kamnolomu, kamnosek še ni poglobil osnove med zatrepom in akroteriji. Najverjetneje je bilo izdelano, skupaj z okrasom in napisom, v krajevni kamnoseški delavnici.

Tipologija: stela podtipa B1d

Datacija: 2.–3. st.

Objava: Patsch 1909, 125, sl. 15; Patsch 1912, 122, sl. 47.

Kat. št. 206: Pljevlja (Risba po: Patsch 1912, 122, sl. 47)

⁴¹² Vulić 1941–1948, 137.

⁴¹³ Vulić 1941–1948, 137.

⁴¹⁴ Patsch 1912, 121.

SRBIJA

PRIJEPOLJE (207–208)

207. NAGROBNA STELA

Najdišče: **Kolovrat**

Hrani: Stelo hranijo v naselju Prijepolje, natančnejša lokacija neznana.

Material: apnenec⁴¹⁵

Mere: v. 132 cm; š. 73 cm; d. 23 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Nima izdelanega vsadnika, kar pomeni, da je bila vkopana v tla. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo in napisnim poljem. Napisno polje in portretno nišo obdaja širok reliefno okrašen okvir. V portretni niši je upodobljen zakonski par. Ženska na levi v desni roki drži ključ, z levo drži roko moškega ob sebi. Njen obraz je ovalne oblike, nadočesni lok se od nosnega grebena strmo spušča proti robu ličnic. Nosi dolgo naglavno pokrivalo ali pajčolan. Rob pokrivala je pritrjen visoko na temenu in ji sega prek ramen. Lasje so zadaj speti. Moški ima kratke lase, ovalen obraz in nekoliko poudarjen nadočesni lok. V levi roki drži svitek, z desno drži roko ženske. Napisno polje in portretno nišo v celoti obdaja okras z motivom bršljanove vitice.⁴¹⁶

Tipologija: stela podtipa A1b

Datacija: 3. st.

Napis: *Dis M(anibus)/ Aplis Panton/is sibi et Catoni/ uxori vivus/ fecit.*

Objava: HD5988, AE 1980, 0696; Mirković 1975, 98, kat. št. 3; Zotović 2002, 11, sl. 5.

Kat. št. 207: Kolovrat (Foto: Mirković 1975, tab. II, sl. 1)

⁴¹⁵ Mirković 1975, 98.

⁴¹⁶ Mirković 1975, 98.

208. NAGROBNA STELA

Najdišče: *Kolovrat*

Hrani: Spomenik je v naselju Kolovrat, natančnejša lokacija neznana.

Material: apnenec⁴¹⁷

Mere: v. 140 cm; š. 59 cm; d. 27 cm

Opis: Nagrobna stela je v celoti ohranjena. Nima izdelanega vsadnika, kar pomeni, da je bila vkopana v tla. Po obliki gre za ravno zaključeno enostavno profilirano stelo s pravokotno portretno nišo in napisnim poljem. Napisno polje in portretno nišo obdaja širok reliefno okrašen okvir. V portretni niši je upodobljen zakonski par. Ženska na levi v desni roki drži dvoročajno posodo z visoko nogo. Njen obraz je ovalne oblike, veke poudarjajo velike oči, nosni greben je ozek. Nosi dolgo naglavno pokrivalo ali pajčolan. Rob pokrivala je pritrjen visoko na temenu in ji sega prek ramen. Lasje so zadaj speti. Moški s kratkimi lasmi pred seboj drži neprepovznaven predmet. Napisno polje in portretno nišo obdaja okrasna bordura, ki jo sestavljajo spodaj motiv vinske trte in zgoraj goste spirale.⁴¹⁸

Tipologija: stela podtipa A1b

Datacija: 3. st.

Napis: *D(is) M(anibus) / Narens(v(ixit) a(nnis) XXXVIII / Amace(!) Ael(iae) P(antoni (!) ser(va) v(iva) s(ibi) aet(!) comp(ari) / p(osuit).*⁴¹⁹

Objava: HD6000, AE 1980, 700; Mirković 1975, 99–100, kat. št. 7; Zotović 2002, 11, sl. 4; Loma 2004, 39.

Kat. št. 208: Kolovrat (Foto: Mirković 1975, tab. III, sl. 2)

⁴¹⁷ Mirković 1975, 99.

⁴¹⁸ Mirković 1975, 99

⁴¹⁹ Loma 2004, 39.